T.C
ATILIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HALKLA İLİŞKİLER VE REKLAMCILIK ANABİLİM DALI
HALKLA İLİŞKİLER VE REKLAMCILIK YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

ÇEVRECİLİK BAĞLAMINDA HALKLA İLİŞKİLER ARACI OLARAK BELGESELLERİN ROLÜ: NETFLİX BELGESELLERİ ÜZERİNE İNCELEME

Yüksek Lisans Tezi

Kardelen Kübra KAVAK

Ankara-2022

GCPS

T.C
ATILIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HALKLA İLİŞKİLER VE REKLAMCILIK ANABİLİM DALI
HALKLA İLİŞKİLER VE REKLAMCILIK YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

ÇEVRECİLİK BAĞLAMINDA HALKLA İLİŞKİLER ARACI OLARAK BELGESELLERİN ROLÜ: NETFLİX BELGESELLERİ ÜZERİNE İNCELEME

Yüksek Lisans Tezi

Kardelen Kübra KAVAK

Tez Danışmanı
Doç. Dr. İlgar SEYIDOV

Ankara-2022

KABUL VE ONAY

Kardelen Kübra KAVAK tarafından hazırlanan "Çevrecilik Bağlamında Halkla İlişkiler Aracı Olarak Belgesellerin Rolü: Netflix Belgeselleri Üzerine İnceleme" başlıklı bu çalışma, 24/08/2022 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Ana Bilim Dalı, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Programında Yüksek Lisans Tezi olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

Dr. Öğr. Üyesi Ebru AKÇAY (Başkan)

Doç. Dr. Ilgar SEYIDOV (Danışman)

Doç. Dr. Elif EŞİYOK (Üye)

Doç. Dr. Şule TUZLUKAYA

Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesi'ne uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasını;

- Akademik ve etik kurallar çerçevesinde hazırladığımı,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir,

Aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

24.08.2022

Kardelen Kübra KAVAK

ÖZ

Kavak, Kardelen Kübra. Çevrecilik Bağlamında Halkla İlişkiler Aracı Olarak Belgesellerin Rolü: Netflix Belgeselleri Üzerine İnceleme, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2022.

Bu araştırmada, belirlenen belli sorular çerçevesinde çevre belgesellerini ele alarak çevre kavramının tanımlaması, çevre korunmasıyla ilgili çalışmaların as başlıklar ve yürütülmesi, bu kapsamda karşılaşılan problemlerin ortaya konulması ve bunlara yönelik çözüm ve önlemlerin oluşturulmasına yol gösterilmesi amaçlanmaktadır. Nitel yürütülen bu araştırmada kavramların incelenmesi amacıyla metod olarak Çerçeveleme Kuramı seçilmiştir. Araştırmada incelenmek üzere seçilmiş olan evrenin Netflix Türkiye belgeselleri içinden seçilmesinin nedeni, Netflix Türkiye'nin ülke çapında 2021 yılında 3.5 milyon izleyici kitlesine yaklaşarak Türkiye'de bulunan internet televizyonculuğu alanında en yüksek izlenme oranlarına sahip olması nedeni ile evren bu platformdaki belgeseller içinden seçilmiştir. Araştırmada çevre iletişimi, çevre problemlerinin topluma aktarılması ve çevre bilincinin oluşturulması için halkla ilişkiler aracı olarak kullanılan belgesellerin toplumun çözüm ve önerilerle katılım sağlaması, aynı zamanda belgesellerin de yönlendirilmesiyle topluma eğitici bir alan sağlayıp çevre-toplum ilişkisini güçlendirebilirliği açısından incelenmiştir. Araştırma sonuçları incelendiğinde bu doğrultuda literatür ile karşılaştığında evrendeki belgeseller toplam belgesel sayıları, ana temalar, alt temalar ve vurgulanan kavramlar açısından incelenmiştir. Bu doğrultuda literatür ile karşılaştırıldığında belgesellerin çoğu ana temalara doğru vurgular yapmasına karşın vurgulanan kavram sayısı ve belgesel sayıları açısından yetersizlikler izlenmiştir. Bunun sonucu olarak çevrecilik bağlamında belgesellerin kullanımı ile ilgili çeşitli kısıtlılıklar ve güçlendirilmesi gereken bazı hususlar ortaya çıkmaktadır. Bu araştırma ile alt kategoriler üzerinden çevre iletişiminin nasıl olduğu, belgesellerde nasıl işlendiği gibi konular ele alınırken bu iletişimin güçlendirilmesi ve toplumun daha büyük bir kesimine ulaşabilmesi için dikkat edilmesi gerekenler ele alınmıştır.

Anahtar Sözcükler: halkla ilişkiler, çevre, çevre iletişimi, belgesel, internet televizyonculuğu

ABSTRACT

Kavak, Kardelen Kübra. The Role of Documentaries as a Public Relations Tool in the Context of Environmentalism: Netflix Analysis on Documentaries, Master Thesis, Ankara, 2022.

In this research, it is aimed to understand the concept of environment by considering environmental documentaries within the framework of certain questions. definition, main titles and execution of environmental protection studies, in this context to identify the problems encountered and to create solutions and measures for them. In this qualitative research, in order to examine the concepts, Framing Theory was chosen as the method. It consists of Netflix Turkey documentaries. Netflix Turkey's nationwide in 2021 Approaching 3.5 million viewers, it is one of the leading companies in the field of internet television broadcasting in Turkey. Evren is one of the documentaries on this platform due to its high viewing rates has been selected. In the research, environmental communication, transferring environmental problems to society and environmental awareness documentaries used as a public relations tool for the creation of It provides an educational space to the society by providing participation and directing the documentaries at the same time. examined in terms of its ability to strengthen the environment-society relationship. When the research results are examined in this direction, when the documentaries in the universe meet with the literature, the total number of documentaries, main themes, examined in terms of sub-themes and emphasized concepts. In this direction, the literatüre In comparison, most of the documentaries emphasize the main themes correctly, but the Inadequacies in terms of the number of concepts and documentaries were observed. As a result, environmentalism Various limitations and some issues that need to be strengthened regarding the use of documentaries in the context of emerges. With this research, issues such as how environmental communication is and how it is handled in documentaries are discussed through sub-categories, while strengthening this communication and making the society more the things that need to be considered in order to reach a large part of the population are discussed.

Keywords: public relations, environment, environmental communication, documentary, internet television

TEŞEKKÜR

Tez sürecimde danışmanım olan Doç. Dr. Ilgar SEYIDOV'a bana olan inancını kaybetmediği için, destekleriyle değerli aileme, Nede Destina ve minik insan tanesi Adrina Sura'ya, nasihatlarıyla yol gösteren Tolga Akkuş'a ve Aydın Ege Çeter'e verdikleri emekler için teşekkürlerimi sunarım..

İÇİNDEKİLER

ÖZ ..... **i**
ABSTRACT ..... **ii**
TEŞEKKÜR ..... **iii**
İÇİNDEKİLER ..... **iv**
TABLOLAR DİZİNİ ..... Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
ŞEKİLLER DİZİNİ ..... **vi**
SİMGELER ve KISALTMALAR DİZİNİ ..... **vi**
GİRİŞ **1**
BÖLÜM 1: ÇEVRE VE ÇEVRE PROBLEMLERİ **5**
1.1. Kavram Olarak Çevre Tanımı **5**
1.2. İnsan- Çevre İlişkisinin Tarihi **6**
1.3. İnsan- Çevre İlişkisinin Dönüşümü **8**
1.4. Çevre Sorunlarının Tanımlanması **13**
1.4.1. Nüfus Artışı 15
1.4.2. Kentleşme 18
1.4.3. Sanayileşme 20
1.5. Küresel Çevre Problemleri **23**
1.5.1. Su Kirliliği ve Çevreye Etkisi 24
1.5.2. Toprak Kirliliği ve Çevreye Etkisi 27
1.5.3. Ses Kirliliği ve Etkileri 29
1.5.4. Radyoaktif Kirliliği ve Etkileri 32
1.5.5. Bitki Örtüsünün Tahribatı ve Yağmur Ormanlarındaki Etkileri 34
1.5.6. İklim Değişikliği ve Küresel Isınma Problemleri 37
1.5.7. Plastik Atıkların Kirliliği 46
1.6. Dünya'da Çevre Problemlerine Karşı Alınan Önlem Çalışmaları **50**
1.6.1. UNFCCC-Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi 63
1.6.2. KYOTO Protokolü 65
1.7. Sürdürülebilirlik **69**
1.7.1. Sürdürülebilir Tüketim 71
1.7.2. Çevresel Sürdürülebilirlik 74
BÖLÜM 2: ÇEVRECİLİĞİN ORTAYA ÇIKIŞI **77**

2.1. Çevrecilik Anlayışı....77
2.2. Çevreci Örgütler ve Hareketler....79
2.2.1. Dünya'da ve Türkiye'de Çevreci Hareketlerin Tarihi....81
2.2.2. Dünya'da ve Türkiye'de Çevreci STK'lar....88
2.2.3. Dünya'da ve Türkiye'de Çevreci Aktivistler ve Gruplar....96
2.3. Çevre Bilinci ve Eğitiminde Halkla İlişkilerin Rolü....109
2.3.1. Çevre Eğitiminin Önemi....109
2.3.2. Toplumsal Çevre Bilinci Oluşması....113
2.4. Çevreci Halkla İlişkiler Anlayışı....117
2.5. Belgesellerin Tarihi....123
2.6. Çevre İletişiminde Belgesellerin Rolü....131
BÖLÜM 3: METODOLOJİ....140
3.1. Araştırmanın Önemi....140
3.2. Araştırmanın Amacı....141
3.3. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi....142
3.4. Araştırmanın Sınırlılıkları....142
3.5. Araştırmanın Yöntemi....143
BÖLÜM 4: BULGULAR....148
4.1. Biyoçeşitlilik....151
4.2. Hayvanların Korunması....152
4.3. Küresel Isınma....156
4.4. Ormanların Tahribatı....159
4.5. Şehirleşme....163
4.6. Su Kirliliği....166
BÖLÜM 5: SONUÇ....170
KAYNAKLAR....173
TURNİTİN RAPORU....198
ÖZGEÇMİŞ....209

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1. Türkiye'de Çevre Konusunda Faaliyet Gösteren Çevreci Sivil Toplum Kuruluşlarının Projeleri/ Çalışmaları 95

Tablo 2. Toplam Tema Sayısı 148

Tablo 3. Belgesellerin Çekildiği Kıtalar 149

Tablo 4. Belgesellerin Çekildiği Ülkeler 149

Tablo 5. En Çok Vurgulanan Kavramlar 150

Tablo 6. Biyoçeşitlilik Belgeselleri İçerisinde Belirlenen Alt Temalar 151

Tablo 7. Hayvanların Korunması Belgeselleri İçerisinde Belirlenen Alt Temalar 153

Tablo 8. Hayvanların Korunması Belgesellerinde Vurgulanan Kavramları....154

Tablo 9. Küresel Isınma Belgeselleri İçerisinde Belirlenen Alt Temalar 156

Tablo 10. Küresel Isınma Belgesellerinde Vurgulanan Kavramları 158

Tablo 11. Ormanların Tahribatı Belgeselleri İçinde Belirlenen Alt Temalar...160

Tablo 12. Ormanların Tahribatı Belgesellerinde Vurgulanan Kavramları 162

Tablo 13. Şehirleşme Belgeselleri İçinde Belirlenen Alt Temalar 163

Tablo 14. Şehirleşme Belgesellerinde Vurgulanan Kavramları 165

Tablo 15. Su Kirliliği Belgeselleri İçinde Belirlenen Alt Temalar 166

Tablo 14. Su Kirliliği Belgesellerinde Vurgulanan Kavramları 168

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Dünya Üzerindeki Ormanlık Alanların 1990-2020 Yılları Arasında Değişimi.....36

Şekil 2. IPCC Raporu'nun Verilerine Göre Küresel Sıcaklık Artışı.....41

Şekil 3. 2009-2019 Yılları Arasında Ülkelerin Karbon Emisyon Sıralamaları...45

SİMGELER ve KISALTMALAR DİZİNİ

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

BM: Birleşmiş Milletler

BMİDÇS: Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çevre Sözleşmesi

CDM: Temiz Kalkınma Mekanizması

CITES: Nesli Tehlike Altında Olan Yabani Hayvan ve Bitki Türlerinin Uluslararası Ticaretine İlişkin Sözleşme

CO^2: Karbondioksit

ERU: Emisyon Azaltma Kredisi

H_2O: Su

ICBP: Uluslararası Kuşları Koruma Konseyi

IUCN: Uluslararası Doğa ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği

IWRB: Uluslararası Su Kuşları Araştırma Bürosu

MAB: İnsan ve Biyosfer Programı

OECD: İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı

PET: Polietilen Tereftalat

TDK: Türk Dil Kurumu

UNEA: Birleşmiş Milleteler Çevre Asamblesi

UNEP: Birleşmiş Milletler Çevre Programı

UNESCO: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü

UNFCCC: Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi

UV: Ultraviyole

WCED: Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu

WNBR: UNESCO Dünya Biyosfer Rezervleri Ağı

GİRİŞ

Çevrenin etrafımızdaki varlıklardan ibaret olmadığı düşünüldüğünde insanların ve yeryüzünde yaşamını sürdüren her canlının bütün sosyal ilişkilerini gerçekleştirdiği, kimyasal ve biyolojik olgularını sürdürdüğü alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Dünya üzerinde bulunan her canlı gereksinimini karşılamak doğrultusunda ekolojik çevreden faydalanmaktadır. Çevre-insan ilişkilerinin eski zamanlardan beri süregeldiği göz önüne alındığında ilk çağlarda çevreden yeme-içme ihtiyaçlarını deneyim yoluyla öğrenerek karşıladıkları görülmektedir. Öğrendikleri ve deneyimledikleri tutumlar doğrultusunda çevrenin tamamından geçim kaynaklarını karşılayarak çevre üzerinde kontrolü sağlamaya çalışsalar da çevreye zarar verecek donanıma sahip değillerdir (Pointing, 2000). Zaman içinde yerleşik hayata geçişin ilk adımı olarak görülen avcılık sonucu sahiplenilen fazla hayvanların evcilleştirilmesiyle birlikte çevreyi şekillendirmek için ekim-dikim faaliyetlerinde bulundukları, doğal kaynakları kullanarak alet ve donanımlarını geliştirdikleri bunların sonucunda da yerleşik hayata geçtikleri bilinmektedir. İnsanların doğaya egemen olma düşüncesinin ortaya çıkmaya başladığı zaman ise tarım yapmaya başladığı dönemlerdir. Bu dönemlerde verimsiz topraklardan bile farklı bitki gruplarını dikerek verim almaları, toprağın yapısını değiştirmeleri ve üretim yapabiliyor olmaları sayesinde çevrelerini istedikleri gibi şekillendirebileceklerinin farkına varmışlardır (Maltaş, 2015). Uzun yıllar alan evrimin bir sonucu olarak karşımıza çıkan dünya, insan- çevre etkileşimleriyle farklı aşamalardan geçerek çevre karşısında ilk olarak itaat eden daha sonraları ise baskı göstererek egemenlik altına aldığı ve bağımlılıklarından kurtulduğu bir ilişkiye dönüşmüştür. Bu durumda artık çevreyi insanların etkileşim gösterdikleri bir alan olarak ele almamak doğru olmayacaktır. Çevre etrafımıza baktığımızda gördüklerimizden ibaret değil kendimizi gerçekleştirme fırsatı bulduğumuz, başka canlıların varlığını sürdürmeye devam etmesinden dolayı etkilendiğimiz ve kendi iç dünyamızla bu olayları yorumlayarak tepki gösterdiğimiz, davranışlarımızla etkilediğimiz bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yıllara bağlı olarak artan nüfus, kaynakların toplandığı kentlerde birikme sonucunda kentleşmeye, ihtiyaçların yetersiz kalmasından kaynaklanan üretim ise daha fazla sanayileşme olgusunun gerçekleşmesine sebep olmuştur. Çevrenin değişimi insanların üretimde ihtiyaçları olan kaynakları elde etme çabalarıyla bir önceki dönemden farklılaşarak doğa üzerinde hükmetme isteğini üst seviyelere çıkarmıştır.

Makine gücünün insanların faaliyetlerini sürdürebilmesi, mal ve hizmetlerin devamlılığının sağlanması adına kullanılması kaynak ihtiyacını doğurmuştur ve doğal kaynakların tüketilmesinde aşırılığa giden hızla tüketime yol açarak olumsuz sonuçları beraberinde getirmiştir. Toplumlar sınırsız gördükleri doğal kaynakları kendi çıkarları ve menfaatleri doğrultusunda kullanmaya başladığında çevre problemleri açığa çıkmıştır. Hammadde kaynağı olarak bilinçsiz bir şekilde tüketilen kaynaklar daha sonraları kullanılamayacak, yıllara bağlı azalarak ihtiyaç halinde gelecek nesillerin üretim ihtiyaçlarını karşılamayacak bir dönüşüme uğrayacaktır (Yazgan, 2010). Özellikle havanın kirletilmesi, suyun bilinçsiz tüketimi, toprağın farklı amaçlar doğrultusunda kullanılması gibi farklı çevre problemleri yaşamsal faaliyetlerin sınırlandırılmasına ve idame edilemeyecek durumlara gelmesinde söz konusu olmuştur.

Çevrenin bozulmasından oluşabilecek etkiler sadece insan sağlığıyla sınırlı kalmayarak ekosistem içinde bulunan canlı ve cansız varlıkların hem oluşum süreçlerini hem de türlerin varlığını sürdürebilmesi için uygun ortamı olumsuz yönlerde etkilemiştir. Doğa üzerinde yıllara bağlı olarak gerçekleşen tahribatlar, sırasıyla bölgesel problemlerden dünya üzerinde ki gelişmişlik seviyelerini gözetmeksizin küresel olarak çevre problemlerine dönüşmüştür. 20.yüzyılın sonlarına doğru kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması, problemlerin bilimsel olarak ölçülebilir hale gelmesi dünya üzerinde yaşayan toplumlar üzerinde endişelerin artışına sebebiyet vermiştir. Dünya'nın ve Türkiye'nin gündeminde yer almaya başlayan çevre problemleri, toplumları problemler karşısında çözüm üretmeye yönlendirmiştir. Uluslararası ve ulusal çözüm arayışları, bunlar üzerinde panellerin gerçekleştirilmesi, kararların alınması ve sırasıyla uygulamaya konulması için antlaşmalar imzalanmasıyla başlatılmıştır. Çevre problemleri karşısında çözüm arayışları toplumların ve bireylerin bilinçlendirilerek farkındalık kazanması, sorumluluklar üstlenmesi konularında yoğunlaştırılmıştır. Çevre eğitimi de, zamanla bölgesel olmaktan çıkarak küresel problemlere dönüşen çevrenin farkındalık oluşturularak çözümler geliştirilmesinde adımlar atılmasını desteklemiştir. Toplumdaki bireylerin küçük yaşlardan itibaren okul öncesi eğitiminden başlayarak, ömür boyu sürdürülecekleri duyarlılığı kazanmaları konusunda çevre eğitimini destekleyen eğitim kurumları ve öğreticiler tarafından toplum içinde aktif rol oynayabilecek bireyler yetiştirilmesine katkı sağlamaktadır. Çevre eğitimi yalnızca eğitimle sınırlı

kalmayarak aynı zamanda toplumun içinde yer alan kamuoyu ve medya ögelerinden etkilenen bir alan olarak da görülmektedir (Athman ve Monroe, 2001). Teknolojik gelişmelerin artışıyla birlikte küresel çevre felaketlerinin yükselişi hız kazanmıştır. Bilimsel verilerin toplumlar önünde açığa çıkarılmasıyla gerek siyasi alanları kapsayarak gerekse kamuoyunun duruma dâhil olmasıyla ortak algının oluşturulmasının önü açılmıştır. Toplumun farkındalık kazanmasında etkin görev oynayan medya, çevre üzerinde meydana gelen olumsuz sonuçların toplumda çevre hareketleriyle, kurum ve kuruluşların, bireylerin gösterdikleri tepkileri gündemine alarak yönlendirilmesiyle çevreye yönelik algıların dönüştürülmesinde etkili olmuştur. Bu noktada araştırma amacına uygun olarak belgesellerde ön plana çıkarılmak istenilen çevre kavramının nasıl tanımlandığı ve halkla ilişkiler aracı olarak kullanılan belgesellerin çevre problemleri karşısında konuyla ilgili hangi önerileri sunduğu çerçeveleme yöntemi kullanılarak araştırmanın sosyal bilimler alanına katkıda bulunması düşünülmektedir.

Çalışmanın ilk bölümünde literatürde farklı şekillerde geçmiş olan çevre kavramının tanımı, geçmişten günümüze süregelen insan- çevre ilişkisi incelenmiştir. İnsan- çevre ilişkisi sonucunda ortaya çıkan çevre üzerinde olumsuz etkiye sebep olan çevre problemlerinin ortaya çıkış sebepleri ve çevre üzerinde oluşturduğu etkilerine değinilmiştir. Bu etkiler sonucunda oluşan çevre problemlerinin küresel çapta yaygınlık göstermesiyle birlikte soruna çözüm bulmak adına alınması gereken önlem ve çalışmalardan, çözüm önerilerinin de bir bölümünü oluşturan sürdürülebilirlik kavramı ve farklı uygulama biçimleri üzerinden konular örneklendirilmiştir.

İkinci bölümün ilk kısmında ise küreselleşen çevre kavramına karşı birlik hareketini oluşturan çevrecilik tanımı yapılmaktadır. Dünya'da ve Türkiye'de çevre örgütleri, oluşum şekillerinin tarihsel sürecinden, kimi zaman bireysel olarak da gerçekleşen çevresel aktivist hareket çalışmalarından bahsedilmiştir. İkinci bölümde yer alan bir diğer konu, çevre bilincinin toplumlar üzerinde geliştirilmesi ve çevre eğitiminin öneminin halkla ilişkiler disiplini üzerinden değerlendirilerek açıklanmaya çalışılmasıdır. Son olarak ikinci bölümde yer alan kısımda belgesellerin tanımı yapılarak, toplumda çevre bilincinin oluşturulmasında oynadıkları rol ve çevre iletişiminin açıklanmasına yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde yapılan tez çalışmasının yöntem kısmını ele almaktadır. Araştırma için oluşturulan hipotezler, modelin şekillendirilmesine ve metodoloji, veri

toplama yöntemleri, örneklemin şekillendirilmesi için ayrıntı kazanmasına yardımcı olmuştur. Üçüncü bölümde yer alan bulgular dördüncü bölümde yorumlanarak araştırmanın son bölümünde sonuca ulaşılmasına yardımcı olmuştur.

BÖLÜM 1: ÇEVRE VE ÇEVRE PROBLEMLERİ

1.1. Kavram Olarak Çevre Tanımı

Çevre kavramının tanımı günlük hayatta kolay bir şekilde yapılabilse de, literatürde çoğunlukla eksiklikler bulunmaktadır. Türk Dil Kurumu'nun (TDK) ifadelerinde geçen tanıma göre çevre kavramı, ''bir şeyin yakını, dolayı, etrafı, bir şeyi saran mekan, periferi; kişinin içinde bulunduğu fiziki ortam veya toplumu oluşturan sosyal ortam''[1] şeklinde tanımlanmıştır. Çevre tanımlaması araştırmacıların kullandığı terminolojiden etkilenerek geniş boyutlara taşınmıştır. TDK'nin kısıtlı kalan bu tanımına göre, çevre canlıların içinde bulundukları ortam ve yaşamlarını sürdürebilmesi için gerekli olan yer biçiminde ifade edilmiştir (Çağlar, 2011).

Daha kapsamlı olarak ifade etmek gerekirse ortamın içinde bulunan canlı ve cansız varlıklar birbirini etkilemekte ve yaşamlarını devam ettirebilmek için birbirlerine bağlı bulunmaktadırlar. İnsanlar da bulundukları ortamda yaşamak ve sürekliliği sağlamak için üretim ve tüketim faaliyetleri gerçekleştirerek çevreye etki etmektedir (Bozyiğit ve Karaaslan, 1998). Bu tanım insanın içinde bulunduğu ortamı ele alan insan odaklı çevre tanımı olarak betimlenebilir (Akdur, 2005). Kavramın geniş alanlara kayması, sınırlarının belirsizleşmesi bazı tanımlamaların daha yetersiz yapılmasına sebep olmuştur. Çevre, niteliğine göre toplumsal ve fiziksel olarak iki bölüme ayrılmaktadır. İnsanın yaşadığı mekânda kentte ya da kırsalda, kendi varlığını ve vasfını, niteliğini fiziksel olarak idrak ettiği yer fiziksel çevre olarak adlandırılmaktadır. Bu tanım meydana gelişi bakımından doğal çevre ve yapay çevre olarak iki alt bölüme ayrılabilir (Keleş ve Hamamcı, 1993).Doğal çevre olarak tanımlanan alan; doğada kendiliğinden oluşan veya zaten var olan bozulmamış etki ve kuvvetlerin insan eliyle değiştirilmeyen saf yapıyı ifade etmektedir. Buna karşın, doğal çevreden yararlanan insanların içinde bulundukları topluma ilişkin sosyal ve ekonomik kaynaklı süreçlerden geçerken oluşturdukları ve insan eliyle yapılmış çevreye ise yapay çevre adı verilmektedir (Yazgan, 2010). İnsan faktörünün etki gösteremediği ve insan faktörüne maruz kalmayan doğal çevre söz konusu olduğunda daha birbirine geçmiş, ağır anlaşılabilen bir yapıdan bahsedilebilir. Bu yapıya, yapay çevreye göre daha zor yönlendirilebilen ve güdümlü bir ilişki hâkimdir. Bu ilişki söz konusu olduğunda bazı durumlarda çevrenin önemli bir elemanı olan ekosistem üzerinde,

[1] Türk Dil Kurumu (TDK), ''T.C Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'', 2021.

dinamiklerinin bozulması sebebiyle, geri döndürülemez kayıpların oluşması mümkündür. Ekosistem üzerinde bulunan naif türlerin yok edilmesi, tarım alanlarının bertaraf edilmesi bu ilişkilerin istenilmeyen sonuçlarına örnek olarak verilebilir (Çağlar, 2011).

Doğal çevreye müdahale eden insanın yaptığı eylemler, sosyolojik açıdan önemli kabul edilmesine karşın çok fazla ön plana çıkmamıştır. Toplumsal ve siyasal ilgi dünyadaki maddesel oluşumlara kayarken, doğal gelişmelere bakılarak çevrenin sadece doğadan ibaret olmadığı ve sosyolojik açıdan değerlendirildiğinde insanın bir noktada çevre kavramına dâhil olduğu düşüncesi geri planda kalmaktadır. Burada belirtilmek istenen çevre kavramı, sosyolojik çerçeveden bakıldığında, maddi dünyanın yanı sıra toplumsal ilişkileri ortaya çıkaran terimlere kendini maruz bırakmaktadır (Marshall, 1999). Bahsedilen ifadeler bir bütün olarak değerlendirildiğinde insan ilişkilerinin tümü toplumsal, siyasal ya da ekonomik kaynaklı olmakta, toplumsal çevreyi ifade etmektedir. Toplumsal çevre, fiziksel çevreden etkilenir aynı zamanda karşılıklı reaksiyon söz konusudur. Bu ayrım çevrenin etkilerini ve bir takım olayların dayandığı sebepleri açıklama kolaylığı sağlamaktadır. Bu çevre, toplumsal yaşam koşulları çerçevesinde en basitçe karşılıklı komşu ilişkilerinden, resmi ve resmi olmayan ilişkilerin bütününü oluşturmaktadır (Keleş ve Hamamcı, 1993).

İnsanların yaşadıkları çevrede deneyimledikleri olaylar sebebiyle çevre konularının çeşitliliği artmakta, sorunları yoğunlaşmakta ve bunlara bağlı olarak sorunların çözüm yolları karmaşık hale gelmektedir. Bu sebeplerden dolayı kavramın anlamı derinleşmiştir (Akalın, 2019).

1.2. İnsan- Çevre İlişkisinin Tarihi

Üzerinde yaşadığımız dünya uzun yıllar boyunca devam etmekte olan evrimin ve dönüşümün bir sonucudur. Bu dönüşüm süreci sonrasında insan yeryüzünde yaşamını sürdürmeye başlamış ve çevreyle etkileşim süreçleri çeşitli aşamalar kaydetmiştir. İnsan ve çevre arasında var olan etkileşim, insanın çevre karşısında zayıf ve ona itaat eden bir ilişki biçimi olarak görülmektedir. Zaman içerisinde ise bu etkileşimin insanın çevreye hükmetmesiyle üstünlük kazanma yoluna evrildiği gözler önüne serilmektedir (Özerkmen, 2002).

Dünyanın oluşum sürecinden itibaren günümüze kadar geçen sürede bilinen iki büyük ve yaşamsal dönüşümün gerçekleştiği kabul edilmektedir. Devrim niteliğinde kabul edilen bu dönüşümler uygarlıkların tekâmül sürecinde dönüm noktalarını oluşturmakta ve tarih boyunca nadir olarak karşımıza çıkmaktadır. Capra 'ya göre kültürel buhranın ve yıkımın ardından evrenin temeline dayandırılan devinimler gerçekleşmektedir (1992, s. 24). Buna göre bu devrimlerden birisi tarımın keşfi olarak kabul edilir. Avcılık ve toplayıcılık yaparak başlanan bu süreç zaman içinde toprağı ekip, biçme ve üretimle devam etmiştir (Sulak, 2018). Çevrenin insan ilişkileri üzerinde en etkili öge olduğu aşama avcılık ve toplayıcılık aşaması olduğu belirgin olarak görülmektedir. Bu aşamada içinde yaşanılan fiziki çevre, toplulukların farklılaşmasına ve çevre üzerindeki faaliyetlerin değişmesine neden olmaktadır (Yazgan, 2010). Avcılık ve toplayıcılık yapan insanlar balıkçılık, hayvanların avlanması ve çevrelerinde bulunan tohumlu, meyveli bitkileri toplayarak kendilerine gereken besin maddelerini karşılamakta ve yaşamsal faaliyetlerini devam ettirmek için kullanmaktadır. Buna ek olarak, yaşadıkları çevrede kendilerini korumak, kazı yapmak, avlanmak ve pişirmek gibi temel ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli olan el aletlerini yapmışlardır. Bahsedilen el aletlerinin sayısı ve çeşitliliğinin kısıtlı olması sebebiyle, toplumu oluşturan bireyler arasında ekonomik anlamda büyük farklılıklar bulunmamaktadır (Giddens, 2005). Mevsim geçişlerine göre besinlerin çeşitli türlerinden faydalanmışlardır. Bulundukları topluluklarda besinlerin tek bir kişiye ait olması söz konusu değildir ve yiyecekler paylaşılmaktadır. Bunun bir diğer sebebi ise toplumun hareket süreci ve alanının fazla olması amacıyla besinlerin depolanmaktan kaçınılmasıdır. Öğrenme yöntemleri deneyimlemek olan bu insanlar, yıl içerisinde miktarı azalan besin maddeleri ve sürekli elde edebilecekleri besin maddelerini elde etme yöntemlerini zamanla öğrenmişlerdir (Pointing, 2000). Geçim kaynakları neredeyse doğanın tamamı olan bu insanların içerisinde yaşadığı çevreyi değiştirmek için yaptığı müdahale etkisinin çok az olduğu görülmüştür. Bunun nedeni kullanılan alet ve edevatların çevre üzerinde kontrolü ele alacak boyutta ve çevreye zarar verecek seviyede gelişememiş olmasıdır (Giddens, 1995; Yazgan, 2010).

Zamanla yüksek bölgelerin tepe noktalarında bulunan buzullar bu bölgelerin güney yamaçlarına doğru ilerlemiştir. Yaz aylarının kısa sürmemesi ve kış aylarında da toprağın alt kısımlarında sürekli olarak meydana gelen don olayı sebebiyle tundra bitki örtüsü oluşmuştur. Bundan kaynaklı olarak bitki örtüsü çeşitliliği azalmaya

başlamıştır. Bu dönemde yaşayan insanlar bitki toplayamadıkları için hayvan sürülerinden besin elde etmeye yönelmişlerdir. Hayatlarını idame ettirdikleri çevrenin de etkisiyle bizon, vahşi atlar ve mamutlar ile avlanmaya başlamışlardır. Bulundukları ortam insan etkileşimlerinin düzeyini yükseltmiş ve toplum üzerinde iletişimin önü açılmıştır (Pointing, 2000). Avcı ve toplayıcılar tahminen 20.000 yıl evvel doğadaki vahşi hayvanları evcilleştirmeye ve küçük kara parçalarını ekmeye başlamıştır. Yaşadıkları iklim değişikliğinden kaynaklı olarak, fazla topraklarını ekemeyen insanlar, bulundukları çevreye uygun olarak koyun, at ve sığır yetiştirmeye başlamışlardır. Geçmişte elde ettikleri tecrübeye dayanarak mevsim değişikliklerine uyum sağlamak için farklı yerlere göç etmeye ve hayvanlarını kendileriyle birlikte götürmeye yönelmişlerdir (Giddens, 2005). Tarım aşamasına geçmek için bir basamak olarak kabul edilen 'evcilleştirme', avlanacak hayvanların fazla miktarda bulunması sorununa çözüm arayışının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır, bu hayvanlar evcilleştirme adı altında kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Evcilleştirmenin başlamasıyla birlikte avcılık faaliyetleri azalmaya başlamış ve gün içinde insanların bu etkinlik için sarf ettiği enerji azalmıştır. İnsanlar bu sayede yerleşik hayata karşı yatkınlık göstermişlerdir. Bu dönemde insanların çevreyle olan ilişkileri günümüze kadar gelen çevre ilişkilerine kıyasla daha az etkiye sahiptir (Yazgan, 2010). Avcı ve toplayıcıların göçebe yaşama evresinde doğaya olan bağımlılığı bir nebze azalmış olmasına rağmen bu durumda da çevreye zarar veren bir etki göstermemişlerdir. Ama yavaş yavaş yerleşik hayata geçtiklerinde onlara yetebilecek teknoloji düzeyine ulaşmış ve bağımlılıktan kurtulmuşlardır. Bu süreçten sonra insanların doğayı ve içinde bulundukları çevreyi istedikleri halde şekillendirmeleri söz konusu olmuştur (Maltaş, 2015).

1.3. İnsan- Çevre İlişkisinin Dönüşümü

Tarihsel süreç içerisinde insanlar yaşamını devam ettirebilmek adına, kendilerine enerji sağlamak için besin kaynağı arayışına girmişlerdir. Bunun için ilk olarak enerji devrimi olarak kabul edilen bitkilerin ve hayvanların evcilleştirilmesi sağlanmıştır. Avcılıkta kullanılan el aletlerinin gelişimiyle birlikte ilerleyen avlanma, günlük tüketilen miktarın üzerine çıkmış ve bu sayede hayvanları bir arada tutmak suretiyle çobanlık faaliyetleri başlamıştır. Hayvanların vücut ısısından faydalanarak ısınma ihtiyacı, yük taşıma ve gücünden yararlanılarak enerji, etiyle besin ihtiyacının karşılanmasıyla birlikte zamanla insanlar için yararlı bir kaynak haline gelmiştir.

Üretim, tarımın gelişimiyle birlikte ilerlemiş bahçecilik olarak tanımlanan ekim ve dikim olanakları artmıştır. İnsanların madenleri daha etkili kullanması sonucunda gelişen el aletleri, tarım devriminin ortaya çıkmasına büyük katkıda bulunmuştur. Tarımın gelişim göstermesiyle su kaynaklarının yeterli olmadığı arazilerde bile verim artmaya başlamıştır. Yaşanan gelişmelerle birlikte göçebe devam etmekte olan yaşam biçimi değiştirilerek yerleşik hayata geçilmiştir. İnsanların yaşadıkları doğal çevrede bulunan bitki florasını ve toprağın yapısını değiştirmesi doğaya karşı egemen olma biçiminin ilk adımları olarak görülmektedir (Ertürk, 1996).

Zaman içerisinde toplulukların örgütlenmesiyle birlikte kentleşmeye geçiş süreci hız kazanmıştır. Kentleşmenin başlamasına etki eden olayların başında ilkel ticaret görülmektedir. Bulundukları çevrede kendi ürettikleri işlenmiş ürünlerin sınırlı kalması sebebiyle, farklı toplumlar diğer toplumlar içinde etkileşimin artmasını sağlamıştır. Daha sonra ise siyasi ve iktisadi örgütlenmelere sebep olmuştur ve bu süreç içerisinde doğa-insan ilişkilerinin kısıtlı kaldığı söylenebilmektedir (Curtin, 2008; Şenel, 1982). Doğal çevreyi oluşturan topraklar üzerinde bulunan toplum, örgütlenmiş devlet ve devlet yönetimini oluşturmaktadır. Daha sonra bu yönetim, hüküm sürdüğü bölge içerisinde doğanın hâkimiyetini de elinde bulundurduğunu düşünerek hareket etmeye başlamakta ve doğa-insan ilişkilerinde tahakküm süren taraf konumunu almaktadır. Uzun yıllar varlığını sürdüren ilk büyük ve gelişmiş uygarlıklar, tarımsal üretimde gelişim göstermiş olup bu gelişimi sınıf hiyerarşileri ve devlet yönetimleriyle uzun süre korumuşlardır. Devlet yapılarında feodal yönetimin etkili olduğu bu dönemde, toprak üzerinden üretimin gerçekleşmesi aynı zamanda buralarda bulunan çalışanların da üst düzeyler tarafından sömürülmesine sebep olmuştur (Foster,1999; Birdişli, 2014).

Tarım toplumları, hayatlarını deneyim üzerine devam ettiren bir geçmişe sahip oldukları için topraklarda görülen bozulma ve yıkımdan kaynaklanan çevresel etkilere karşı korunmasızdırlar. Bu tür çevresel etkiler, ekolojik sorunlara karşı duramayan Sümer Uygarlığının sonunu hazırlayan problemlerdendir. Nüfus yoğunluğunun zaman içinde artmasıyla Sümerliler artan talep karşısında besin ihtiyaçlarını karşılayamaz bir duruma gelmişlerdir. Düşman toplumluluklara karşı sürekli savaş durumunda bulunan askerlerine gereken besini sağlayamamışlardır. Bu sırada toprağın verimini arttırmak için yapılan yüksek oranda sulama, toprakta bulunan mineral oranını azaltmış ve toprak tuzunun yüzeye çıkmasına sebep olarak bozulmaya, kıraçlaşmaya sebep

olmuştur (Pointing, 2000). Çatışmaların ve örgütlenmelerin başlamasıyla birlikte insanlar sadece yaşadıkları kara parçası üzerinde değil, başka topraklar üzerinde de hak iddia ederek hâkimiyet kurmak istemiştir. Doğa ve insanın uyum içinde kalma halinden çıkıp artık insanın doğaya egemen olmasına doğru evrildiği görülmektedir. Toplum içindeki fiziksel değişimleri takiben insan üzerinde etki eden diğer dogmalar, doğa üzerinde insanın kendini farklı bir şekilde konumlandırma düşüncesine destek olmuştur. İnsanın varoluş amacı, evrenin nasıl oluştuğu gibi sorulara cevap arayan insanlar yol açtığı görüşlerle gelişmekte olan felsefe, din ve bilimsel çalışmalar insan diğer varlıklardan seçkin olarak konumlandırılmasının önünde egemen görüş olarak karşımıza çıkmaktadır (Özsoy ve Çini, 2019). Kutsal kitaplardan biri olan Kur'an'da da benzer konulardan söz edilmekte olup insanın doğa üzerinde hâkimiyeti bulunduğu ve doğal kaynakların insanlar için yaratıldığı fikri ön plana çıkmaktadır (Keleş ve Hamamcı, 1997). Hristiyanlık dininde de benzer bir tanıma rastlanmaktadır. L. White'ın yazdığı makaleye göre kutsal kitapta Tanrı'nın her şeyi bir plana göre oluşturduğundan bu doğrultuda ilk olarak ışığı ve karanlığı, daha sonra bitki ve hayvanları yarattığından söz edilmektedir. Son olarak ise insanın meydana geldiğinden bahsedilmektedir. Bu duruma göre insan doğadaki canlılar üzerinde hâkimiyet kurma yetkisi atfedilen kişidir ve kendisi için yaratılan diğer varlıklardan faydalanması istenmiştir. Hristiyanlık dininde insanın bu düzenin merkezinde olduğu görülmektedir (1967, s.1205-1206). Çevrenin insan üzerindeki etkilerinden biri olan kültürün oluşmasında din önemli bir yere sahip olmuştur. Geçmişin felsefi bir yüzünü yansıtmış, aynı zamanda yakın dönemlerin etik görüşü üzerinde kanaat oluşmasında önemli bir rol oynamıştır. Din öğretisi doğa üzerinde insanın kudret sahibi olduğu görüşüne destek vermiştir (Keleş ve Hamamcı, 1997).

İnsan ve doğanın ayrılmasında ilk atılan adım, insanın özünde bulunan insani ve diğer özellikleri yok sayarak bir norma ilişkin insanın akıl gücünden ibaret görülmesidir. İkinci olarak doğanın karşısına akıl ve zihnin konumlandırılması, zıt açılardan bakılmasıdır. Burada doğanın insanın akıl gücüyle başa çıkamayacak yapıda olması, doğanın insandan aşağı bir yerde konumlandırılması gerektiği düşünülmüştür. Platon' a göre üzerinde iktidar mücadeleleri ve denetim gerektirmeyen dışardaki doğa, üzerinde yaşanılan topraklar önem gösterilmeyecek kadar aşağıda konumlandırılmıştır (Plumwood, 2004). Aristoteles ise içinde yaşamın parçalarını barındıran ve tekil gerçekliği bakımından ilk olarak betimlediği ruh ile birlikte doğaya değinmiştir.

Konveksiyonel doğa tanımını ruh üzerinden zihinsel imge oluşturarak tanımlamıştır. Bu tanıma göre en alt kısımda hareket etmeyen bir madde olarak görülen bitki florası daha sonra yükselerek devam eden sünger yapılı olanlardan yumuşakçalara doğru giden ve memeli canlıların ardından insanlar ile son bulan yapıdan bahsetmiştir. Yapılan tanımlamaya göre, maddesel ve yaşam sonrası var olduğuna inanılan dünya arasında insanın bir yer edindiği, bunun da varoluşun bir parçası olduğu belirtilmiştir (Ronan, 2005; Maltaş, 2015). Bacon'un bakış açısına göre elini ateşe değdiren biri, ateşin elini yaktığını sıcaklığını hissederek anlayabilir fakat bunu akıl yürüterek de kavraması mümkündür. Deneyim akıl yürütürken ortaya çıkan kuşkuların kalmasına neden olarak, doğrulama teorisiyle deney ve deneyimleme yöntemiyle ispatlanmasının önünü açmıştır. Bununla birlikte bilimsel gerçeklerin açığa çıkarılmasının temel amacı ve yöntemi değiştirilmiştir. Doğa içinde olan düzenin anlamaya çalışılması ve doğayla birlik olma amacı taşıyan bilimin amacı, bu düşünceyle birlikte doğayı yönetme ve kontrol etme becerisine yönelik bilginin açığa çıkarılması gayesine evrilmiştir. İnsan emelleri doğrultusunda bu bilgiyi değerli olmayan materyalleri altına dönüştürmek, gizemi barındıran doğaya etki edebilmek ve bir bakıma dünyayı dönüştürebilmek için kullanmaya başlamıştır (Cevizci, 2001).

19.yüzyılda temel bilimlerin açığa çıkardığı bilgiyle insanlar kendileri ve çevresinde yaşayan varlıklar hakkında bilgi edinmişlerdir. Kendisi hakkında daha fazla bilgiye sahip olmak isteyen insan, C.Darwin'in geliştirdiği evrim kuramıyla birlikte dünyanın oluşumundan itibaren devam eden türlerin ayıklanmasını ve insanın varoluş sürecini, çevresinde bulunan maddelerin özünü tanımlamaya başladığını düşünmüştür. Doğal ayıklanma savı sadece çevrede bulunan doğal kaynakların sömürülmesine değil toplumların işleyiş biçimleri üzerinden insanın düşüncelerinin ve bedensel sömürülerinin de yadırganmadığı bir hal alarak acımasız bir kapitalizmi ortaya çıkarmıştır. Bunu destekleyen klasik iktisat teorisi havayı ve suyu bedelsiz sahip olunabilen mallar olarak tanımlamış, üretim üzerinden değerinin olmadığını belirtmiştir. Bu yüzyılda teknolojik gelişmeler ivme kazandığı için geçmiş yıllara göre çevre daha fazla tahribata maruz kalmıştır (Özerkmen, 2002).

Bilim insanlarının düşüncelerinden etkilenen çevre, artık insanlar tarafından tüketim için kullanılacak bir ürün haline gelmeye başlamıştır. İnsan odaklı anlayışların egemen olduğu bu yapı, doğalın ve doğanın yanında yer almak yerine mekanik değerleri seçmiştir. İnsanları etkin hareket halindeki bir makineye benzeten Descartes

(Gökberk, 2010), o dönem içinde değerlendirildiğinde bu yeni paradigmayla örtüştüğü görülmektedir. Kendini doğanın sahibi olarak gören modern insanın doğa hakkındaki görüşleri ve ihtiyaçlarını karşılamak için kullandığı çevre, sorunların odağı haline gelmiştir (Gül, 2013). Zaman içinde ticaret faaliyetlerinin artmasıyla birlikte feodalite yerine merkantilizm düşüncesi etki göstermeye başlamıştır. Değişim zamana yayıldığından dolayı bu dönemde yaşayan toplumlardan her biri çeşitli süreçlerden geçmiştir. İnsanın doğayla olan ilişkilerinin dönüm noktasını oluşturan bu düşünce, coğrafi keşiflerinde yapılmasıyla birlikte doğal kaynakların da değişime uğramasına sebep olmuştur. Feodal toplumun siyasi örgütlenme olarak koruyan-korunan ilişkisi üzerinden yapılan sömürü, merkantilist düşüncede doğadaki varlıkların kimi zaman yer değiştirmesi, kimi zaman da iktidar mücadelesi üzerinden yapılmıştır. Doğa ve insan üzerinden yürütülen ilişkiyi olumsuz etkileyen faktör, değişim gösteren üretim biçimi olmuştur. Eskiden değer görmeyen, düşük kâr ile işlenen ürünler insan emeğinin sömürülmesiyle birlikte değer kazanmış ve kârlı üretimlerin artmasına sebep olmuştur. Üretim oranlarının yükselmesiyle topraklar zaman içinde verimini yitirmiş ve körpe, verimli topraklara ihtiyaç duyulmasıyla hem doğanın hem de insanların sömürülmesinin ilk adımları atılmıştır (Wallerstein, 2002; Birdişli, 2014).

İnsanın çevre üzerindeki sömürüsü endüstrileşmeyle birlikte yaşamı önemli biçimde etkileyen bir hal almaktadır. Fabrikaların sayısının artması ve uygun fiyatlı fosil yakıtlara yönlenmesiyle beraber çevresel faktörlerin yıkıma uğramaya başladığı gözle görülür bir hale gelmiştir. Fabrikaların denetimsiz olarak bıraktıkları atıklar hava, su kirliliğine dönüşerek zaman içinde felaketlerin büyümesine yol açmıştır. İnsanın doğa üzerinde egemenliğinin artması ve endüstriyel gelişmelerle birlikte nadir türlerin yok oluşu, diğer canlılar için yaşama alanı bırakılmaması gibi durumlar onaylanan bir hâle gelmiştir (Tuna, 2000). Endüstrileşme sadece teknolojinin gelişmesine bağlı olarak fabrikaların kurulması, makinelerin çoğaltılmasıyla sınırlı kalmamış siyasi, ekonomik ve toplumla ilgili her türlü alanla ilişkilendirilmeye başlanmıştır. Bu sırada çevreci ideoloji, kendisini farklı bir alternatif olarak sunmaya başlamıştır. Endüstrileşmeyle birlikte çok az bir kesim refaha ulaşmış, geri kalan kısım ise yoksullukla başa çıkmaya çalışmıştır. Bu sırada toplumun zaaflarından yararlanmaya çalışanlar toplumu, kadınların erkeklerle eşit olmaması ve merkeziyetçi yönetimin her alanda egemen olması gibi konularla manipüle edilmeye çalışmıştır. Toplum üzerindeki endüstrileşme politikalar üzerinden insan merkezli olarak

görüşlerle desteklenmiştir. İnsanın ihtiyaçlarını karşılamak için ona hizmet sağlayan aracı bir mekanizma görevini üstlenen doğa, işletmeciler tarafından kaynak ve rant aracı olarak görülmüştür. İnsanlar kendi kültürel değerlerine yabancılaşırken, aynı zamanda doğaya da yabancılaşmışlardır ve çevrenin gelecek kuşaklara aktarılması için korunması gerektiğini önemsememişlerdir (Porrıt, 1984; Çoban, 2002). Endüstrinin kitlesel bir hal alması insanın doğa üzerindeki bakış açısını değiştirmiştir. Kapitalizmde ürünler ihtiyacın üzerinde pazarda satılmak üzere üretilmeye başlanmıştır. Fabrikaların ürünleri işlemeleri daha rahat ve kolay bir hal aldığı için doğadan ürün akışı katlanarak artmıştır. Yüksek kazançlar elde etmek adına doğanın içinde yaşayan varlıklarını kullanmaya başlamışlardır. 15.yydan itibaren Finlandiya'dan Birleşik Devletlerin batı kıyılarına kadar yaygın görülen samurlar kürklerinden faydalanılmak üzere öldürülmeye başlanmıştır ve zaman içinde aşırı avlanan bu hayvanlar yalnızca Sibirya'da görülmüştür. 18.yy geldiğimizde ise kürklü hayvan türlerinin çoğu bu bölgelerde yok edilmiştir (Foster, 2002).

1.4. Çevre Sorunlarının Tanımlanması

Doğal çevreyi de kapsamı içine alan çevre kavramı, birbirinden farklı unsurların bir arada bulunduğu ve bu unsurların dengeli biçimde ilişkiler oluşturduğu bir olgudur. Genellikle insanın içinde bulunduğu doğal çevreye yaptığı küçük bir müdahale bu ilişkilerdeki dengelerin bozulmasına ve çevre üzerinde sorunlar çıkmasına neden olmaktadır. Çevre sorunları başka bir tanımlamaya göre insanın oluşturmak istediği yapay çevre tarafından etkilenen doğal çevrenin doğal kaynaklarının çok fazla ve doğru olmayan kullanımı sonucunda doğanın üretme gücünün tehdit altına girmesi olarak ifade edilebilir (Haila ve Levins, 1992; Ertürk, 1996; Özer, 1998). Aynı çevre içerisinde birlikte yaşayan bir toplum ve doğa, birbirini yok sayan özerk unsurlar olarak değerlendirilemez. Asıl ifade edilmek istenen çevre sorunlarının geçmiş tarihlerden başlayan ve zaman içerisinde yoğunlaşan sorunların sonradan fark edilmiş olmasıdır. Kovel'in de ifade ettiği gibi 'insanlığın doğayla ilişkisinde çok eskilerden beri var olan bir hastalığın müthiş bir hızla evrimleşmesi. Uzun zamandan beri devam eden bu hastalığın iltihabın tanığı olduk'[2] diyerek tanımlamıştır. Uzun yıllar boyunca sürekli birikerek ya da artarak devam eden çevre

[2] Jovel Kovel, Doğanın Düşmanı, 2.Basım (İstanbul, 2005; 33).

sorunlarına vaktinde müdahale edilebilirse çözümün mümkün olabileceğini de belirtmiştir (Kovel, 2002).

Kentleşme ve beraberinde getirdiği sanayileşme, teknolojik gelişmelerin de hızlanmasıyla birlikte çevre sorunlarının katlanarak büyümesini tetiklemiştir. Sanayileşme nüfus artışına sebep olmuş kentlerdeki yükü arttırmış ve bununla birlikte sorunlar çoğalmıştır. Bahsedilen kavramlar, çevrenin üzerinde olumsuz baskıya, hasara ve kimi zaman kayıplara yol açmıştır, var olan yükü bir probleme dönüştürmüştür. Bugün ise içinde bulunduğumuz toplum ve doğa arasındaki ilişkiyi olumsuz etkileyerek, çevre ile insanlar arasındaki dengeye hasar vermiştir (Keleş, Hamamcı ve Çoban, 2009; Aydoğdu, 2014). İnsanlar fabrikalarda, makinelerde olan gelişmeler karşısında doğaya olan bağımlılığını bir kenara bırakmış, doğa karşısında üstünlük çabasına girmiştir. Teknolojik olanakların artması insanın üzerinde cüretkâr hareketlere dönüşerek, bu olanakları doğanın aleyhine kullanmasına sebep olmuştur (Birdişli, 2013). Son zamanlarda sıkça gördüğümüz artan dünya nüfusu ve çevrenin hasara uğraması birbirine paralel bir şekilde ilerlemektedir. İnsanlığın verdiği hasar telafi edilemeyecek boyutlarda olmakta ve her yıl insanlar bu hasarlar sebebiyle kişisel hak ve özgürlüklerinden yoksun kalmaktadır. Çevre üzerindeki ufak değişikler de dâhil olmak üzerine çevreyi olumsuz etkileyen tüm etkenler, çevre suçu olarak sayılmaktadır. Bunu yapan insanlar aynı zamanda diğer bireylerin yasal haklarını alıkoymakla birlikte insanlığa karşı suç işlenmiş bir suç sayılmaktadır. Çevre kirliliğinin sonuçlarından olan toprak, hava ve suyun kirlenmesi hak ihlallerine neden olmaktadır (Akyüz, 2015). Yaşadığımız ortamı kapsayan çevre öğelerine verilen zarar ve bu durumun sebep olduğu kirliliğin boyutlarının tehlikeli bir seviyeye ulaşması, çevre sorunlarının yol açtığı olumsuz durumun ciddiyetinin göz ardı edilmesini imkânsız hale getirmiştir (Keleş, Hamamcı ve Çoban, 2009; Aydoğdu, 2014).

Çevre kavramı içerisinde toplumları barındırmasıyla birlikte bu toplumları oluşturan kişiler, çevre sorunlarının hem özne hem de nesne olarak rol almaktadır. Sorunlardan etkilenenler radyoaktiflere, toplum içinde yabancılaşmaya, atıkların çıkardığı gazlarla zehirlenmeye maruz kalmaktadır. Sebep olunan sorunlar, sonucunda ölüme ve sorunların daha çok yayılması olasılığını arttırmaktadır (Kovel, 2002). Günümüzde yaşanan doğal çevrenin yok olma tehlikesi ve diğer somut sıkıntılar insanların geleceği hakkında kaygı duymasına ve bu kaygının gün geçtikçe çoğalmasına sebebiyet vermektedir. Doğanın son zamanlarda üretimin bir parçası,

kaynak olarak görülmesiyle birlikte çevre sorunlarının geri planda kalmasına yol açmıştır. Çevre sorunlarının ele alınmasının ekonomiye olumsuz etki göstereceği hakkındaki görüşler de doğayı insanın yaşamını sürdürebilmesi için hayati öneme sahip olmasının gerisinde bırakmıştır. Doğada bulunan varlıkları mal piyasasında satılan ürünler gibi görmek, tüketilenden fazlasını üretme anlayışı çevre sorunlarının önlenebilmesi için daimi çıkış yolu göstermenin epeyce gerisindedir (Birdişli, 2014).

Geçmişten günümüze kadar çevrenin zarara uğramasına neden olan sorunlar ve bunların ortaya çıkmasına neden olan durumlar kesintisiz olarak tartışılmaktadır. Çözüm için adımlar atılmaya başlatılsa da bu çözümlerin asıl kaynağının insanın düşüncesinin değişmesiyle etkili olacağı net olarak anlaşılmaktadır. Çevre sorunları konusu ele alındığında, insanların yaptıkları davranışları algılama düzeyleri ve ahlak etiği kavramının önemi belirtilmeli, insan odaklı çözümler ve yaklaşımlar öne atılmalıdır (Karaca, 2007).

1.4.1. Nüfus Artışı

Dünya üzerinde nüfusun artış göstermeye başlaması çevre problemlerinin ortaya çıkmasına, artarak çoğalmasına sebep olmuştur. Bu durumun bir sonucu olarak ekosistemin dengesinin daha çok bozulduğu, insanların doğal kaynaklar üzerinde tüketimini gerçekleştirilebilmesi amacıyla daha çok tahakküm gösterdiği ve doğal çevrenin üzerindeki baskının arttığı görülmüştür. Dünya üzerindeki nüfus artışı, nüfus bilimciler tarafından üç aşamada ele alınmaktadır. Birinci aşama insanların avlanan hayvanları evcilleştirip, göçebe yaşamlarına son vererek yerleşik hayata geçmesiyle başlamaktadır. İnsanlar bu zamana kadar hayatta kalmak için gerekeli olan besin maddelerini elde edebilmek adına etraflarındaki kaynakları keşfetmek ve araştırarak bulmak zorunda kalmışlardır. Beslenmenin her an mümkün olmadığı bir ortamda yiyecek bulma faaliyeti biraz da şanslarına ve sarf ettikleri çabaya bağlı kalmıştır. Tarım faaliyetlerinin başlamasıyla birlikte besin maddeleri insanların istedikleri zaman ulaşabilecekleri bir duruma gelmiştir. Bu kaynağın rahat ulaşılabilir olması toplumların nüfus artış oranını yükseltmiştir. Bu durumdan yola çıkılarak, dünya nüfusunun tarihi önemli ölçüde tarım tarihiyle birlikte gelişim göstermiştir. İkinci aşama tarım faaliyetlerinde gelişmelerle orantılı olarak 18. Yüzyılın başlarına kadar sürmektedir. Milattan önce 5000 dolaylarında olan dünya nüfusu, 18.yüzyıla gelindiğinde 1 milyarın üzerine çıkmıştır (Kışlalıoğlu ve Berkes, 1987).

Çevresel sorunlardan biri olan nüfus artışının bu sebepler içinde yer alması, bu konuya bağlı olan birçok faktörün artan insan sayısı ile birlikte etkisini arttırmasından kaynaklanmaktadır. Dünya çapında nüfusun artmasıyla birlikte, artan ihtiyaçları karşılayabilmek için tüketim de artış göstermektedir. Bu sebeple daha çok üretim yapılmakta, kentlerde sanayileşme artmaktadır. Doğal kaynakların kısıtlı olması, gereğinden fazla kullanımda kaynaklar üzerinde bozulmalara ve kaynakların yenilenemeyerek yok olmaları sonucunu açığa çıkarmaktadır. Tarım yapılması gereken alanların tüketime bağlı olarak endüstri alanlarına çevrilmesi temel ihtiyaçları karşılamak için kullanılan verimli toprakların yok olmasına sebep olmaktadır. Doğal kaynaklardan yararlanmanın bir bedeli bulunmazken, tarım alanlarının tahrip edilmesiyle doğanın verdiği kaynakların sınırlandırılacağı açığa çıkmaktadır (Görmez, 1991). Nüfus artışı sürekli devam eden bir sorun olarak 1960 yıllardan bu zamana kadar süregelmektedir. Toplumların gelişmiş olma düzeyleri nüfus artış oranlarını mutlak bir şekilde etkilemiştir (Des Jardins, J. R. ve Keleş, R., 2006; Ar, 2011). Dünya üzerinde tarım yapan toplumlar sanayi alanında gelişmiş toplumlarla karşılaştırıldığında nüfus oranının artışı bakımından doğum ve ölüm oranlarının yüksek olduğu görülmektedir. Gelişmiş ülkeler kademe olarak tarım toplumlarından gelmeleri nedeniyle önce yüksek doğum-ölüm oranlarını görmüş daha sonralarda ise bu oranlar kademeli olarak azalma eğiliminde olmuştur. Toplumun kendi içindeki bu geçişi demografik geçiş olarak adlandırılmaktadır. Bu geçiş süreci 20.yy başlarında Avrupa ülkelerinin incelenmesi sonucunda bulunmuştur. Tarım yaparak daha sonra sanayileşme sürecine adım atan bu toplumlar, bu modele göre üç farklı süreçten geçmektedir. Başlangıçta nüfus üzerinde doğum ve ölüm oranları yüksektir, daha sonra ülke içindeki yatırımlar sağlık sektörüne yoğunlaştırılarak gelişmeler gösterir ve ölüm oranları risk düşürülerek azaltılır fakat burada nüfus artış süreci başlayarak doğum oranı yükselmektedir. Son süreçte ise devletler halka sağlık ve sosyal hizmetler üzerinden güvenceler vermeye başlamıştır, doğum oranı düşme eğilimi gösterir. Zaman içerisinde nüfus artış oranı düşüş göstererek durma seviyelerine gelir ve durur. Bu yüzden gelişmiş ülkelerde nüfus artış oranı daha azdır (Kışlalıoğlu ve Berkes, 1987). Gelişmiş ülke olmak ve nüfus artış oranını azaltmak çevreye verilen zararın azaldığı anlamına gelmemektedir. Örnek olarak Amerika Birleşik Devletleri'nin çevreye verdiği zarar kişi başı olarak hesaplandığında, az gelişmiş ülkelerden oldukça fazla olduğu görülmektedir. Bu ülke doğal kaynakların ve madenlerin yaklaşık olarak %33'ünü kullanırken dünya üzerindeki nüfus oranı %5'in altındadır. Dünyada fosil

yakıtlarının sanayilerde kullanılmasıyla karşımıza çıkan karbondioksit yayılımı ise bu ülkede %20'nin üzerindedir. Gelişmekte olan ülkeler daha iyi yaşam koşullarına sahip olmaya başladıkça çevre üzerinde oluşturduğu tehlike artmaktadır. Nüfus artışı toplumların besin ve barınma gibi temel ihtiyaçlarının yeterli oranda karşılanamamasına ve çevre kirliliğine en çok sebep olan çöp, moloz vb. gibi atıkların açığa çıkmasına sebep olmaktadır (Ar, 2011).

Nüfus artışını ilk olarak ele alan çalışmalardan biri T.Robert Malthus'un 1798 tarihinde yayımladığı Nüfus Teorisi adlı makaledir. Sanayi devrimi içinde bulunan İngiltere'yi örnek göstererek nüfus artışına değinmiş, sonrasında ise dünya üzerinden örneklendirme yapmaya devam etmiştir. Malthus, dünya nüfusunun geometrik olarak 1, 2, 4, 8, 16, 32… ve katları şeklinde arttığını, besin kaynaklarının ise aritmetik olarak 1, 2, 3, 4, 5… arttığını belirtmiştir. Yaşadığı tarihten yaklaşık olarak 225 yıl sonra nüfusun oranının besinlere oranı 512 ye 10 olacağı varsayımında bulunmuştur. Üretimin sürekli artışı olsa bile nüfus artışının hesaplanamayacak kadar fazla olacağını, besinlerle nüfus oranının geniş aralıkta farklılık göstereceğini ifade etmiştir. Bu makale bazı ekolojistler tarafından kabul görmüş olsa da yapılan çalışma nüfus artış oranını etkileyen faktörler ve tarımın gelişim göstermesine katkı sağlayan teknolojik gelişmelerin hesaba katılmamasından dolayı çok fazla rağbet görmemiştir. Nüfusun artış oranı bahsi geçen yıllardan itibaren incelendiğinde asimetrik artış gözlemlenmiştir (Malthus, 2017). Malthus, argümanını besin üretimine ve insanların doğum oranlarına bağlı olarak doğal yasalar üzerinden oluşturmaktaydı. Bu konuda eleştirel yaklaşımla karşısında duran Karl Marx, nüfus artış oranının ilk olarak toplumun hareketleri ve değişimleri üzerinden tanımlanması gerektiğini savunmuştur. Sürekli doğru orantılı bir artışın sadece bitkiler ve hayvanlar üzerinden, insan müdahalesi olmadığı süreçlerde yapılabileceğini belirtmiştir. Nüfusun aşırı oranda artmasının nedeni ona göre üretimin değişime uğramasıyla birlikte, sanayileşmenin açığa çıkardığı bir sonuç olan kapitalizmin ortakları olarak toplum içinde bulunan işsizler ve fabrikada çalışan işçi sınıfı olarak tanımlamıştır (Foster, 2002). Malthus'un görüşlerini yeniden yorumlayan ve 'Yeni Malthusçu' olarak adlandırılan Meadows vd., Pastel ve Mesaroviçten oluşan çevrebilimciler, Malthusun makalesinde geçen savın uzun vadede geçerli olabileceğini düşünmüşlerdir. Dünya üzerindeki kaynakların sınırlı olmasından dolayı, nüfus artış oranının bir süre sonra besin kaynaklarına ulaşamayacak duruma geldiğini savunmuşlardır. Malthusun görüşlerine

katılmayan bilim insanları ve ekolojistler, nüfusun oranının uzun bir süre besin kaynaklarıyla dengeli bir şekilde büyüyeceğini ve artış oranın zaman içinde bazı sebeplerle açlıktan kaynaklanan toplu ölümler ortaya çıkmadan, azalarak yavaşlama eğilimine gireceğini belirtmişlerdir. Dünyanın asıl tartışması gereken olgunun nüfus artışı olmadığını, bundan kaynaklı ekolojik problemlerin büyümesinin dünya üzerinde yarattığı etkiler olduğu düşünülmelidir (Kışlalıoğlu ve Berkes, 1987).

Çevre sorunları, hızla artan dünya nüfusunun sebep olduğu talep artışı ve bu taleplerin açığa çıkardığı sorunlar arasında yer almaktadır. Doğal kaynakların tükenme riski, hızla artan dünya nüfusu ve sanayileşmeye devam eden toplumların yol açtığı sorunlar, 21. Yüzyılda etkisini gösteren ve gelecekte kaygı duyulan en büyük problemlerdendir. Artık yaşanan çevre sorunları yalnızca ülkeleri değil, bütün insanlığı ilgilendirmektedir. Yaşadığımız zaman diliminde bu sorunla mücadele etmek için toplum olarak mantıklı çözümler üretmek ve sorunun yarattığı etkileri minimuma indirerek dünyaya sahip çıkmak durumundayız. Endüstrileşmeye devam eden gelişmiş durumda olan ülkelerin nüfus artış oranı, gelişmekte olan ülkelerin nüfus artış oranına göre daha düşüktür. Gelişme durumunda olan ülkelerde hızlı nüfus artışı, yaşanan teknolojik gelişmeler, yaşam standartlarının yükselmesi gibi durumlar tüketim ve üretim faaliyetlerinin de artmasına sebep olmaktadır. Artan nüfus çevresel sorunların tek sebebi olmamakla birlikte, bu durumun diğer sorunlarla birleşmesiyle gelecek kuşaklar için tehlike arz etmektedir (Baykal, 2008).

1.4.2. Kentleşme

Nüfus artışı sonucunda karşımıza çıkan kentleşme, sanayileşmenin gerçekleşmesiyle birlikte özellikle gelişmiş ülkelerde ve yeni gelişmekte olan ülkelerde yaşayan nüfusun kentlere kaymasında, kent sayılarının artış göstermesinde etkili olmuştur. En geniş kullanımıyla kentleşme, daha küçük bir yerleşim biriminin kente dönüşümü olarak tanımlanmaktadır. Kırsal bölgelerdeki arazi kullanımlarının değişime uğramasıyla kentlerin yeni yerleşim birimi olarak kurulduğu araziler ‘kentleşmiş araziler’ olarak ifade edilir. Sadece arazi kullanımlarının değişmesiyle sınırlı kalmayan bu alanlarda nüfus artışının görülmesi, tarım alanlarının azalmasına bağlı olarak faaliyetlerin düşüşe geçmesi ve sanayileşmenin başlamasıyla istihdam yaratılması gibi olanaklar, yeni kent kültürüne adapte olunmasıyla kentin oluşturulduğunun işaretidir. Bu geçişte dönüşüme uğrayan kavramlar sadece

ekonomik veya siyasal alanlar değildir. Toplumun kültürel yapısı da bu değişimden etkilenerek dönüşüme uğramaktadır (Akkol, 2019). Kentleşme kavramının tanımlanmasında büyük ölçüde önemli yer tutan alanlardan biride ekonomik yapının ve üretim faaliyetlerinin değişimdir. Kırsal kesimdeki tarım faaliyetlerinin yanında daha gelişmiş bir üretim seviyesine geçiş görülmektedir (Ulusoy ve Vural, 2001).

Kentleşme sürecini başlatan hareketler dizisi 19.yy da batıdan dünyaya yayılan sanayileşme faaliyetleridir. İngiltere'nin yeni buluşlar ile endüstrileşmede hız kazanması, kırsal kesiminde bu bölgede daha iyi koşullarda yaşayabileceğine inanması üzerine yöneltmiştir. Bu sürecin başlattığı toplumsal değişimler kırsal alanlarda yaşayan insanların oranını en aza indirgerken, göçler vasıtasıyla kentlerde yaşamaya başlayan insanların sayısını arttırmıştır. Sadece İngiltere ile sınırlı kalmayan bu hareketlilik diğer Avrupa ülkelerinin sınırları içine de yayılmıştır (Es ve Ateş, 2004). Çevre sorunları sanayi devriminin yol açtığı sorunlarla birlikte gelmiştir. Kentlerde fabrika ve sanayi bölgelerinin yoğunlaşması beraberinde yeni toplumsal eksiklikleri açığa çıkarmış ve göç eden insanların konut sıkıntısı çekmeleriyle birlikte tarım alanları da yerleşim merkezi haline gelmeye başlamıştır. Uygun olmayan arazilerin kentsel bölgelere dönüştürülmesi ile birlikte alt yapı problemleri ortaya çıkmış ve bu sistemler artan ihtiyacı karşılayamaz duruma gelmiştir. Küçük yerleşim yerlerini sağlam bir altyapı projesiyle dönüştürmek yerine hızla konut yaparak ihtiyaçlar karşılanmaya çalışılmıştır. Dönüşen yerlerde sağlanamayan istihdam ve insanların bu yerlere adapte olamaması hızlı şehirleşme sürecinin önüne geçememiştir. Sürekli yeni konutların inşa edilmesiyle yeşil alanlar da kullanılarak betonlaşmaya sebep olunmuştur. Aynı zamanda hızlanan kentleşme süreci ile birlikte kaçak yapılaşma faaliyetleri artmaktadır (Deniz, 2009). Az gelişmiş ve gelişmeye devam eden ülkeler 2. Dünya Savaşından sonra başlayan kalkınma hareketleri ile birlikte sosyal ve ekonomik kalkınma yoluna girilmiştir. Bununla birlikte dağınık ve çarpık kentleşme sorununu ortaya çıkmıştır. Gecekondu alanlarının şehirlerin etrafında toplanmasıyla birlikte tekrar ayrılan yeşil alanlar yok edilmiştir. Kırsal kesimlerden yoğun bir şekilde gelen insanlar aşırı göç sorunu yaratmıştır. Gecekondulaşmanın ve aşırı göçün hızlanmasıyla ulaşım sistemleri üzerinde yük artmış, trafiğin yoğunluğu meydana gelmiştir ve gürültü, hava kirliliği gibi sorunlar ortaya çıkmıştır (Ergun ve Aksoy, 2009).

Giderek artan nüfus, karmaşık ve birbirine geçmiş bir takım problemlere neden olmaktadır. Fakat bunun yanı sıra kent ve kent çevresinde yaşayan insanların ihtiyaçları ucuz kaynaklar kullanılarak sağlanmak istenmesi yeni bir sorunu getirmiştir. İnsanların ısınmak için kömür, gaz, odun vb. ürünleri kullanırken, binaların yapımında demir, plastik materyaller kullanılmıştır. Bu materyalleri kaynaktan çıkarmak için toprağın özelliğinin değiştirilmesi orada bulunan canlıların yaşamlarını olumsuz etkilemiştir. Yakıtların ucuz olması özellikle fosil yakıtların kullanılması karbondioksitin yayınımının artmasına sebep olmuştur. Atmosferde biriken gazlar sera etkisi yaratmış ve günümüzde hala çok önemli çevre sorunlarından biri olan küresel ısınma problemini başlatmıştır (Deniz, 2009). Kentlerde nüfusun artmasıyla kişi başına düşen su miktarının azalmasına ve ihtiyacın artmasına yol açmıştır. Evlerde kullanılan su barajlar aracılığıyla şehirlere taşınsa da zaman içinde barajlardaki suların çekilmesi ile birlikte ihtiyaç karşılanamaz duruma gelmiştir. Bu sorun baraj göllerinin daha da genişletilmesiyle çözülmek istenmiştir ve doğa tekrar tahribata uğramıştır. Arazilerde bulunan bitkilerin ortadan kaldırılmasıyla erozyon hız kazanmıştır. Sorun sadece kentlerle sınırlı kalmamış göllerin alanlarının genişletilmesi, buharlaşma sürecini hızlandırmış ve atmosferin içerisindeki su buharının çoğalmasına sebep olmuştur. Bu alanların kullanımı kentlerin hem elektrik hem de su ihtiyacını karşılasa da öteki taraftan bilinçsizce yapılan çalışmalar doğal kaynakların sonunu hazırlamıştır (Akkol, 2019). Kentleşmenin beraberinde getirdiği ihtiyaçlar insanları doğal kaynakları sorumsuzca kullanmaya itmiştir. Doğayı farkına varmadan hor kullanmanın bedelini yine kentlerde hayatını devam ettiren insanlar, yaşam alanlarının betonlaşmasıyla ödemektedir. Kendini doğanın bir parçası olarak kabul edemeyen insanlar, doğaya verdiği zararın farkına ancak kendini etkilemeye başladığında varmıştır. İnsanları hayatlarını devam ettirebilmesi için hava, su ve toprağın yeterli miktar ve kalitede olması gerekmektedir. Bu sebeple diğer canlıların ve doğal kaynakların kalitesinin korunması sağlanmalıdır (Yiğitbaşoğlu, 2017).

1.4.3. Sanayileşme

İnsanların nüfus oranlarının artmasıyla gereksinimleri karşılamak için araç ve gereçlerin ilerleme göstermesiyle beraber teknolojide de gelişmeler yaşanmıştır sonucunda sanayileşme toplumlar için zorunlu hale gelmiştir. Toplumlar bu gelişmelerle birlikte ilerleme imkânı bulurken insanın çevre üzerinde egemenlik kurma çabaları sonrası çevrenin zarar görmesiyle problemler ortaya çıkmaya

başlamıştır. Sanayileşmeyi iki farklı yönüyle tanımlamak mümkündür. Genel anlamda sanayileşme kavramı, iktisadi olarak ele alındığında hızla gelişim gösterme ve kalkınma anlamlarıyla eşleştirilebilir. 18-19. yy da Sanayi Devriminin başlaması ile birlikte ilk önce İngiltere, daha sonra diğer ülkelerde hem ekonomik hem de sosyal ve siyasi alanlarda değişimler görülmeye başlanmıştır. Sanayileşme kavramına biraz daha sınırlı bir tanım yapmak gerekirse, yeni fabrikaların kurulmasıyla gelen makineleşme insanların mekanik gücünün ve emeğinin yerini makine gücünün alması, endüstri alanlarının gelişerek daha fazla ön plana çıkması, tarım ürünlerinin işlenerek daha fazla kullanılması ve ihraç edilmesi olarak tanımlanabilir (Erkal ve Baloğlu, 1997).

Bir diğer yönü ise toplum yapısının da sanayi devrimiyle birlikte değişime uğradığı görülmektedir ve önceki dönemlerin toplumsal yapısıyla kıyaslanamayacak biçimde değişmiştir. Sanayileşmede farklılıkların ortaya çıkmasında etkili olan görüş, kapitalist sanayileşme olmuştur. Bir ölçü aracı olarak sanayileşme, toplumların gelişmişlik ölçütünün belirlenmesinde kullanılmıştır. Toplumun içinde bulunan birimlerin ve toplumsal ilişkilerin değişmesine yol açmıştır. Nüfusun artmasıyla kişi başına üretilen payın nitel ve nicel olarak değişim göstermesi, fabrikaların sayısının artması ve teknolojinin gelişmesiyle istihdam edilenlerin farklı sektörlere dağılması gibi durumların etkisiyle ilişkilerin değişmesi, sanayileşmenin getirdiği yeni olgulardandır. Teknolojinin biçimlendirdiği sosyolojik ve ekonomik ilişkiler, sanayi toplumu kavramıyla ilişkilendirilmiştir (Jary, D., ve Jary, J., 1991). Toplumsal ihtiyaçlar karşısında hızla seri üretime geçen fabrikalar, doğada bulunan kaynakların aynı hızla sömürülmesine yol açmıştır. Ani değişimler ve fabrikaların gerekli tedbirleri almaması gibi durumlardan dolayı çevresel sorunların ortaya çıkmasının önünü açılmıştır. Fabrikalarda üretim sürecinin sonunda ortaya çıkan atık maddeler, yeterli ayrıştırma sistemlerinin olmaması sebebiyle, zararlı maddelerin çevreye bırakılmasının nedenlerinden biri olmuştur. Sanayileşmeyle birlikte üretimin bazı zamanlarda yetmeyeceği kadar fazla tüketim ve aşırı lüks ürünlerin tüketiminin önü açılmıştır. Bunun sonucunda çevre, dönüşümü neredeyse yok denilecek kadar az olan büyük yıkımlar yaşamaya başlamıştır (Boztaş, 2006). Sanayileşmeyle birlikte mal ve hizmetler artık insan ihtiyaçları ve isteklerini karşılamak amacıyla değil, kolay pazarlanması ve modaya uygunluk gibi özelliklerle üretilmeye ve satın alınmaya başlanmıştır. Sanayileşmenin sonucu olan tüketim toplumu, makinedeki üretimle insanların karşılıklı olarak sürekli etkileşimde olduğu grupları oluşturmuştur.

Toplumun bilinçsizce sürekli tüketim durumunda olması, doğal kaynakların belli sınırlar olmadan sürekli olarak üreticiler tarafından kullanılmasına ve birden çok alanda çevrenin tahrip olmasına sebebiyet vermiştir (Acar, 1992; Ökmen, 1996). İnsanlar geçmişte enerji ihtiyaçlarını hayvanlardan, bitkilerden ve günlük hayat uğraşları doğrultusunda kendi kas gücü ve el emeğinden sağlamışlardır. Sanayileşme ile bu enerji kaynakları önemini yitirmiş ve hammadde olarak kullanılmaya başlanmıştır. Günümüzde makinelerden ve motorlardan sağlanan enerji, doğal kaynakların da bu enerjiyi beslemesi, üretim ve tüketimi hiç olmadığı kadar artmasını sağlamıştır. Dünya üzerinde nüfusun artması enerji tüketiminin de artmasına sebebiyet vermiştir. Ancak enerji tüketiminin artışı, dünya nüfusunun artışına kıyasla çok daha fazla olmuştur (Ertürk, 1998).

Endüstrileşme ile birlikte artan üretimin sonucunda ekolojik sistemlerin içerisinde bulunan ve denge halinde olan maddesel döngülerin sahip olduğu dinamik bozulmaktadır. Bozulan dengenin bir sonucu olarak ise çevre kirliliği ortaya çıkmaktadır. Bahsedilen kirliliğin oluşması üretim sürecinde olduğu kadar, süreç sonucunda üretilen tüketim maddelerinin kullanılmasında da görülmektedir. Endüstrileşme faaliyetlerinin çevreye verdiği zararın bir bölümünü çevresel kaynakların aşırı tüketilmesi oluştururken, diğer bir bölümünü ise üretim faaliyetleri sonucunda açığa çıkan çeşitli atık maddelerin yarattığı kirlilik oluşturmaktadır (Akgün, 2006). Günümüzde çevresel atıklar geçmişe oranla çok daha fazla inorganik materyal içermektedir. Geçmişte oluşan çevresel atıkların içeriğinde organik materyallerin fazla olduğu ve bu materyallerin doğada ayrışabilme kabiliyetlerinin yüksek olduğu bilinmektedir. Ancak günümüzde ortaya çıkan çevresel atıkların içerisinde plastik gibi petrol bazlı materyallerin fazla olması, bu atıkların doğada ayrışmasının çok uzun sürelerde gerçekleşmesine sebep olmaktadır (Ertürk, 1998). Doğal kaynakların endüstriyel tesisler tarafından kullanılması sonucu çeşitli fiziksel formlarda ortaya çıkan inorganik ve organik artık maddelere endüstriyel atıklar adı verilmektedir. Endüstrideki atıkların üretime tekrar kazandırılabilmesi maliyetli ve zor bir süreçtir. Örnek verecek olursak endüstriyel atık olarak değerlendirilen kurşun, insan vücudunun sinir ve dolaşım sistemlerini etkileyerek ciddi zararlar vermektedir. Boya üretim işleminin sonucunda ortaya çıkan çinko bazlı kimyasal atıklar, solunum ve sindirim sistemleri üzerinde ciddi hastalıklara sebep olmaktadır. Bunun yanında enerji üretim ve maden işleme tesislerinde yakılan fosil yakıtların yanması sonrasında

ortaya çıkan kükürt ve azot oksitler, solunum sistemine zarar vermektedir. Tarımda da kullanılan çeşitli kimyasal böcek ilaçları doğada ayrıştırılamaz. Bu ilaçlar hem yararlı olan diğer canlılara hem de insanın enzim yapıları üzerinde hasar oluşturur (Demirer, 1995; Akgün, 2006). Ayrıca endüstriyel bölgelerin yanlış araziler üzerinde kurulması toplumların kalkınması için önemli unsurlardan olan tarım ve turizm sektörlerinin zarar görmesine sebep olmaktadır. Ek olarak sanayileşmenin doğal bir sonucu olan göç hareketleriyle birlikte bu bölgelerde çevre kirliliğinde artış görülmektedir (Ertürk, 1998).

Kentleşme kavramı çok eski zamanlardan beri karşımıza çıksa da kentleşme ve sebep olduğu büyüme Sanayi Devrimi ile beraber etkisini ciddi şekilde göstermiştir. Sanayi Devrimi ile üretim faaliyetlerinin hızla artması tarım sektörünün önemini yitirmesine ve kırsal kesimde yaşamlarını idame ettiren nüfusun kentlere göç etmesine yol açmıştır. Endüstri faaliyetlerinin kentlerde yoğunlaşmasıyla ve buralarda artan iş imkânları nedeniyle insanlar için cazip konuma gelmiştir. Buna ek olarak, üretime makinelerin dâhil olmasıyla tarım sektörü de modernleşmiş ve artan besin ihtiyacını karşılayacak üretim hacmine ulaşarak kentlerin büyümesine hız kazandırmıştır (Akgün, 2006).

1.5. Küresel Çevre Problemleri

Tarihsel süreçlerini endüstrileşme ve kapitalizminden alan çevre sorunları, bu olguların bir sonucu olarak karşımıza çıkmıştır. Endüstrileşme faaliyetlerinin hız kazanmasıyla başlayan çevre sorunları, ilk olarak Batı topluluklarında görülmüş, daha sonra endüstrinin gelişimine bağlı olarak diğer toplumlara yayılmıştır. Diğer ülkelerin yaşanan endüstriyel gelişmelerden etkilenmesi ve Batı topluluklarına benzeme, çabası modernleşme kavramını ortaya çıkarmış ve çevre sorunlarının küresel boyutlara ulaşmasına yol açmıştır (Tuna, 2000).

Yaşanan çevre sorunları zaman içerisinde insanların yaşam şartlarını zorlayan seviyelere ulaşmıştır. Çevre sorunlarının istenmeyen biçimde büyümesinin nedeni doğanın yasalarına saygısını yitirmiş olan insanların kendi yasalarını üstün görmesidir. Teknolojik gelişmeler modernitenin bir parçasıyken, fark etmeden bu uyumu sağlamak için çevreye ve canlıların ekolojik sistemlerine yapılan müdahalelerin sayısı zirveye çıkmıştır. Günümüzde teknolojinin ve bilimin gelişmesi yeryüzündeki tüm canlıların yaşam alanlarını etkileyecek ve imha edebilecek kadar önünde

durulamayacak bir hal almıştır. Tüketim toplumunda ihtiyaçların giderilmesi öncelik olarak ele alınmış, bununla birlikte bu ihtiyaçları karşılayabilmek için ekonomik kalkınma ile üretimin devamlılığı esas alınmıştır. Üretim süreçlerinde kullanılan doğal kaynaklar hiç bitmeyecek gibi kullanılırken, doğanın kaynaklarının kendini yenileyemeyeceği hiç hesaba katılmamıştır. Günümüzde bunların sonucu olarak canlıların yaşamlarının tehdit altında olduğu ve doğal kaynakların önemi, küresel çevre sorunları üzerinde farkındalık oluşmasıyla yeni yeni anlaşılabilmektedir (Kılıç, 2006). Çevre bilincinin oluşturulabilmesi için devletler adımlar atmaya çevreyle ilgili konferanslar ve çalışmalar başlatmışlardır ve çalışmalar sonucunda raporlarla desteklenmesini sağlayarak toplumların farkındalığının arttırılması için açıklamalarda bulunmuşlardır. Ülkelerin çevre kalkınma planlarını düzenleyen bir kuruluş olarak ‘‘Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP)’’ ve ‘‘Amerika Birleşik Devletleri Ulusal Bilimler Akademisi’’ küresel çevre sorunlarının en önemlilerinin küresel ısınma ve iklim değişikliği olduğunu açıklamıştır. Çevre sorunları üzerinden sivil toplum kuruluşlarının, ülkelerdeki çevre politikalarının ve çevre hakkında kaygı taşıyan kişilerin uluslararası birleşmesinin sonucu olarak küresel çevre sorunları ele alınmaya başlanmıştır. Küresel çevre sorunları dünyayı etkisi altına alan ekonomik sistemin önemli bir sonucudur (Tuna, 2000).

Çevre sorunları ve çevre kirliliği ilk zamanlarda coğrafi alanlarla sınırlı bir problem olarak görülmüştür. Ancak zamanla dünya üzerinde etkili bir problem halini almıştır. Dünya üzerindeki herhangi bir ülkenin sebep olduğu çevre kirliliğinin etrafında veya kirliliğin boyutuna bağlı olarak uzağında yer alan ülkeleri etkilemesi problemin ciddiyetini doğrular niteliktedir. Örnek vermek gerekirse bir ülkede ortaya çıkan zehirli gazlar diğer ülkelere rüzgâr ile taşınmakta ve o ülkede yaşayan canlılar üzerinde zarara yol açabilmektedir (Öztürk, 2017).

1.5.1. Su Kirliliği ve Çevreye Etkisi

Canlıların yaşam koşullarının sağlıklı bir şekilde devam ettirilebilmesi açısından su, temel kaynakların başında gelmektir bu nedenle ciddi bir çevre problemi olarak görülen suyun ekosistemde zor bulunma koşulu ve kalitesindeki düşüş dünya üzerinde canlıları tehdit eden tehlikelerinde artış göstermesine sebep olacaktır. Dünya üzerinde suyun kullanılabilirlik düzeyi belli sebepler doğrultusunda sınırlıdır. Dünyadaki toplam su kaynaklarının büyük bölümü (%97,4) tuzlu sudan oluşmaktadır.

Az olan tatlı su kaynaklarının da ulaşımı kolay değildir. Yerin altında ve buzul kütlelerinde bulunan tatlı su kaynakları, insanların kullanılabileceği su oranını %0.01'e kadar düşürmektedir. Dünya üstündeki su kaynakları kıtalar üzerinden değerlendirildiğinde eşit olarak dağılmamıştır. Ülke üzerinde de yeterli oranda tatlı suya ulaşılabilirlik düzeyini belirlemek için, o toplumun kişi başına düşen yıllık olarak yenilenebilen tatlı su oranının ölçülmesi gerekir. Ülkelerde su kıtlığı olmaması için tatlı su miktarının 1000 m^3' ün altında seyretmemesi gereklidir. Aksi takdirde nüfus yoğunluğunun da sürekli artışıyla birlikte içme suyu bulmakta güçlük yaşanabilmektedir. 2002' de yapılan araştırmalar sonucunda 31 ülkenin su krizi yaşayabileceğini düşünülürken, diğer ülkelerde nüfus artışıyla birlikte 2025 yılında 17 ye yakın ülkenin de bu durumda su krizi yaşayacağı belirtilmiştir (Ar, 2011). Tarih boyunca insanlar suya ihtiyaç duymuştur ve bu ihtiyaç artan nüfus, iyileşen yaşam koşullarıyla her geçen gün katlanarak artmıştır. Yerleşik hayata geçen insanların bahçeleri için suyu kullanmasıyla başlayan su ihtiyacı zamanla sanayiler için ikame edilemeyen bir kaynak olarak görülmüş ve enerji üretiminin çoğunluğu bu kaynaklardan elde edilir hale gelmiştir. Suyun çok fazla kullanım alanının olması ve bu sayının giderek daha da fazlalaşması ülkeler arasında suyun stratejik önemini arttırmıştır (Uyduranoğlu ve Aksoy, 2014).

Özellikle endüstride kullanılmaya başlayan su enerji üretmenin yanında enerji santrallerinde soğutma suyu olarak ve fabrikalarda ürünün atıklarını temizlemek için kullanılmaktadır. Endüstride önemli bir yere sahip olan su, özellikle fosil yakıtları ve nükleer yakıtları kullanan fabrikaların soğutma ihtiyacını karşılamaktadır. Bu su yerine yenisi idame edilemez çünkü sistemleri soğutmak için en az maliyetli sıvı su olarak değerlendirilmektedir. Ancak buna ek olarak soğutma işlemi sırasında sıcaklığı artan ve ağır kimyasallar karışan su, ekoloji sistemine karışmakta ve bozmaktadır. Avrupa ülkelerinde tarım için kullanılan su oranının az olduğu bölgelerde, endüstride kullanılan suyun oranı evlerde kullanılan suyun oranına eşittir. Suyun endüstriyel üretim alanlarında önem kazanmasıyla, ülkelerde endüstriyel alanlarda kullanılan su miktarı gelişmiş ülke tanımının belirteci olarak görülmektedir. Ülkeler gelişmişlik düzeylerine göre değerlendiğinde gelişme sürecindeki ülkelerde endüstriyel su kullanımı %5'lerin altındayken en büyük sanayi bölgelerinin bulunduğu Finlandiya'da bu oran %85'lere yükselmektedir (Tutar vd., 2012). Enerji üretim, maden işleme ve taşıt üretim tesisleri gibi ağır sanayi kuruluşları, ekolojik sisteme zarar veren tehlikeli

maddelerin ekolojik sisteme bırakılmasına sebep olan tesislerin büyük bir bölümünü kapsamaktadır. Özellikle nüfusun kalabalık olduğu kentlerde işletilen endüstri tesislerinin oluşturduğu atık maddelerin de su kirliliğine sebep olduğu bilinmektedir. Ek olarak bu sanayi tesisleri, kentlerin ekonomik durumunun gelişmesiyle, kentlere olan göç faaliyetlerini hızlandırmış ve düzensiz kentleşmenin önemi kaynaklarından biri olmuştur. Bu sebeplerin yanında tarımsal böcek ilaçlarının ve doğal olmayan gübrelerin aşırı kullanımı ile birlikte su kirliliğinin ulaştığı boyut önemli ölçüde büyümüştür (Erhan, 2012). Tarımda su kirliliği kimi zaman tarımsal faaliyetlerin bir sonucu olarak kimi zaman da istenmeyen nedenlerden kaynaklı olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarımsal faaliyetlerde kullanılan ve daha çok ürün elde edebilmek amacıyla yapılan kimyasal içerikli gübreleme, istenmeyen otlardan ve haşerelerden kurtulmak için kullanılan zirai ilaçlar sonucunda oluşan katı ve sıvı halde bulunan kimyasal atıklar toprağa karışarak zaman içinde su kirliliğine sebebiyet vermektedir. Hayvancılık faaliyetlerinin hayvanların besinleri taze olarak yiyebilmesi amacıyla tarım alanlarının içinde yapılması, ahırlarda bulunan hayvan atıklarının yağan yağmur suları ile birlikte karışıp temiz yüzey sularına karışmasıyla mevcut su kirliliği karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca kentleşmeyle birlikte şehirlerde bulunan inşaat alanları, yağmur vb. doğal olaylarla kazılan yerlerde ve doldurulan alanlarda bulunan toprağın kaymasına veya erozyon ile kaybına sebep olmaktadır. Bu olaylar sonucunda ortaya çıkan toz ve inşaat molozları su kirliliğine yol açabilmektedir (Bilen, 2017).

Kirlenmenin bir diğer sebebi de, hâlihazırda potansiyeli bulunan su kaynaklarının fabrikalarda ve evlerde üretilen atıkların arıtılmaması sebebiyle, içilebilir tatlı su kaynaklarının geri dönüşü olmayan bir durumun içine sokulmasıdır. Bu alanlarda kullanılan bir litre endüstriyel ya da evsel arıtılmamış su, sekiz litre kaynak suyunu kullanılamaz duruma getirmektedir ve temiz su haline gelmesi için arıtılması çok daha maliyetlidir. Kaynak sularının kirlenmesiyle birlikte canlıların doğal yaşam alanları da zarar görmektedir. Türkiye'de kaynak suların kirlenmesinden dolayı faunalar ve burada yaşayan çeşitli balık türleri risk altındadır. Örnek olarak Türkiye'de ıstakoz larvaları, denizlerin kirlenmesi ve temiz su oranının azalması sebebiyle türünün tükenmesiyle karşı karşıya kalmaktadır (Aksungur ve Firidin, 2008). Atmosferdeki doğal taşıma süreci ve yeryüzünde yaşayan insanların ortaya çıkardığı atıkların yağmur suyu ile birlikte denize taşınması, deniz ekosistemindeki kirliliği oluşturan en büyük etkenlerdendir. Kentleşmeden kaynaklanan atıklar

biriktikleri bölgelerde fermantasyon olayının da etkisiyle kimyasal gazlar ortaya çıkarmaktadır. Bu gazlar tekrar yağış olarak yeryüzüne döndüklerinde temiz olan su kaynaklarında kirliliğe sebep olmaktadır. Kentlere gerekli temiz suyun sağlanabilmesi için su kaynaklarını besleyen akarsuların korunması ve kirliliğin akarsu havzalarından uzak tutulması gerekmektedir. Kentlerin ihtiyacını karşılayan su kaynaklarına gereken önemin verilmemesi ve etkin şekilde kullanılmaması, içme suyunun azalmasına ve tükenmesine yol açabilir. Yapılan çok sayıda araştırmaya göre insan sağlığı için zararlı olan arsenik, cıva ve kurşun gibi kanserojen maddeler atmosferik taşınım yollarıyla kara ve su ekosistemlerinde birikmektedirler (Samura vd., 2003; Karaca vd., 2006).

Dünya üzerinde suyun yenilenebilir bir kaynak olarak görülmesi israf edilmesine yol açmaktadır. Su küresel ölçekte yenilenebilir olarak görülse de yerel bölgelerde oluşan kirlilik bu yenilenmeye engel olmaktadır. Kentleşmeyle artan nüfus sorunu belediyelerin de suları aktif olarak sulama faaliyetlerinde kullanmasının önünü açmış ve su israfının artmasına sebep olmuştur. Sulama faaliyetlerinde kullanılan akarsuların yenilenebilir kaynak olarak görülmesi, yoğun tüketim ile çok mümkün değildir. Nüfusun hızla artması su kaynaklarının kullanım oranını arttırmıştır fakat kullanım alanlarının sürekli genişlemesiyle tüketim daha da hızlanmıştır (Altuğ, 2008). Yeryüzündeki sular dünya üzerindeki canlıların ortak kullanımı ve fayda sağlayabilmesi için bulunmaktadır. Bu sürdürülebilirliğin devam edebilmesi için suyun kalite ölçülerinin belirli değerlerin altına düşmemesi gerekir. Su kirliliğini önlemek için insanlara büyük sorumluluk düşmektedir. Su kaynaklarının korunması, kaynakların sadece fazla su kullanıma bağlı olarak azalmasına indirgenememeli, özelliklerinin değişmesinin çevrede bulunan herkesin olumsuz etkilenmesine yol açacağı düşünülmelidir. Su kaynaklarında oluşan kirliliğin önüne geçilemez ve kaynakların korunması sağlanamazsa, dünyadaki canlılık yok olmanın eşiğine gelecektir (Uslu ve Türkman, 1987; Gürel, 2008).

1.5.2. Toprak Kirliliği ve Çevreye Etkisi

İnsan müdahalesi sebebiyle toprağın dokusunda meydana gelen fizyolojik, jeolojik ve biyolojik bozulmalara toprak kirliliği adı verilmektedir. Sanayileşme faaliyetlerinin başlamasının ardından nüfusun hızla artması doğanın bozulmasına ve toprak kirliliğinin de bir çevre sorunu olarak karşımıza çıkmasına yol açmıştır (Ar, 2009).

Toprağın hem fiziksel olarak önem taşıması hem de toplumlar üzerindeki ekonomik fonksiyonu, toprağı önemli bir konuma getirmektedir. Üretimin hızla artmasıyla birlikte hem tarımda hem de sanayi faaliyetlerinde kullanım alanı genişlemiş ve toprağın değeri daha çok anlaşılmıştır. Toprağın ülkeler ve üzerinde yaşayan toplumlar için önemli bir kara parçası olması, yerleşim mücadelesinin ortasında yer almasına neden olmuştur. İnsanların toprağı sanayi ve barınma gibi kendi hizmetleri için kullanması sebebiyle, topraklar eski işlevini kaybetmiştir. Toplumun bitmek bilmeyen ihtiyaçları ve nüfusun her geçen gün artması ile birlikte katlanarak büyümüştür. Toprak da bununla orantılı olarak daha fazla yükü nitel olarak üstlenmiştir (Keleş ve Hamamcı, 1997). Toprağın öneminin artmasıyla birlikte kentleşme sahil şeritlerine doğru kaymıştır. Bu durum çevredeki canlıların yaşam alanlarının yok olmasına sebebiyet vermiştir. Toprağın üzerine yeni yaşam alanlarının inşa edilmesi toprağın dokusunu kaybetmesine, ek olarak burada yaşayan hayvan ve bitki ekosistemlerinin tahrip olmasına neden olmuştur (Ulusoy ve Vural, 2001).

Endüstri faaliyetlerinin artışıyla birlikte toprakta yaşanan kirlilik de önemli ölçüde artmıştır. Sanayi bölgeleri ve fabrikalarda üretim sonucu açığa çıkan kimyasal atık maddeler hava ve su kirliliğine sebep olmakta, bu da toprağı etkileyerek toprağın kirlenmesine yol açmaktadır. Endüstriyel yan ürünler ve atık maddelerin açık arazilere bırakılması karşılaştığımız toprak kirliliğini ortaya çıkaran en büyük etkenlerdendir. Bakır ve mermer gibi madenlerin gerek kesimi gerekse işlenmesi esasında açığa toz ve atık maddeler çıkmaktadır. Termik santraller, kömür ve diğer fosil yakıtların yakılması ve suyun buharlaştırılıp su ve gaz buhar çevrimiyle elektrik enerjisi üreten fabrikalardır. Açığa karbondioksit, kükürt oksitler ve azot oksitler vd. yanma ürünleri çıkmaktadır. Buna ek olarak açığa çıkan küllerle birlikte atmosfere karışırlar ve asit yağmurlarının oluşmasına sebep olmaktadırlar. Asit yağmurlarının toprağa düşmesi sonucunda toprak kalitesini kaybeder. Başka bir sanayi alanı olan tuğla fabrikaları, verimli topraklar kullanılarak tuğla imal edilmektedir. Bunun sonucunda toprak arazilerinin tarım içim verimi yüksek alanları kaybolmakta ve bu arazilerin yapısında değişimler olmaktadır. Dünya'nın çeşitli bölgelerinde benzer örneklerine rastladığımız toprak kirliliği, 2010 yılında Macaristan'da yaşayan halka zarar verecek şekilde kötü sonuçlanmıştır. Bir alüminyum fabrikasının atık maddeleri biriktirdiği havuzda hasar oluşmasıyla krom, kurşun gibi zararlı maddeler çamur şeklinde bölgenin etrafında

bulunan köylere kadar yayılmıştır. Olayın sonrasında tarım alanları kaybedilmiş ve su kaynakları kullanılamayacak hale gelmiştir (Karaca ve Turgay, 2012).

Toprağın kirlenmesi geri dönüşü çok mümkün görülmeyen çevre sorunlarından biridir. Kaliteli toprakların kentleşmeyle birlikte yerleşim alanlarına dönüşmesi, bu toprakları geri kazanabilmek için kalan topraklar üzerinde yapılan bilinçsiz gübre ve ilaçlama, toprak kirliliğinin daha hızlı gerçekleşmesine sebep olmuştur. Toprak kirliliği, toprağın yapısını ve özelliklerinin bilinmemesi, üzerine yapılan gübrelemenin fazla oranlarda yapılması ve yanlış tarımın sebep olduğu çevre kirliliğidir (Çelebi, 2010). Kentleşmenin hız kazanması tarım yapan çiftçilerin zor durumda kalmasına yol açmıştır. Çünkü tarım alanlarını kentsel yapılandırmayla yok eden kuruluşlar ve endüstrileşme faaliyetlerinin artmasıyla olumsuz etkilenmişlerdir. Tarım alanlarının geleceği üzerinde endişe duyan çiftiler buralara daha fazla yatırım yapmak istememişlerdir. Kentsel faaliyetlerin köy ve tarım alanlarının yakınlarında başlaması arazi fiyatlarını arttırmıştır. Bu sebeple tarım alanları azalmaya başlamış ve yakınlarında yükselen binalar atık ve çöpleriyle, toprağa bıraktıkları atıkların karışmasıyla kirliliğine yol açmıştır (Güler ve Çobanoğlu, 2001).

İnsanlar toprak kirliliğini önemsemeseler de bu çevre sorunu bazı hastalıkların sebebini oluşturmaktadır. Toprağın üzerinde yaşayan bitkiler toprağın kirlenmesiyle kirleticileri bünyesine almaktadır ve bu bitkileri beslenme ihtiyacını karşılamak için kullanan insanlar zararlı maddelerin vücutlarında birikmesine yol açmış olacaklardır. Bu sorun sağlık problemlerinin açığa çıkmasına sebep olmaktadır. Aynı zamanda toprağın içinde bulunan kirleticilerin derinlere inerek yeraltı sularını kirletmesi, su kirliliğinin oluşumuna dolaylı yoldan sebebiyet vermektedir. Toprağın korunması için sağlıklı bir şekilde yönetilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde canlılar doğal yaşamlarını sürdüremeyip yok olmaya başlayacaktır. Çevre kirliliğinin etkilerinin geri döndürülmesi zor olan bir problem olarak değerlendirilse de gerekli tedbirlerin alınması ve doğru uygulanmasıyla imkânsız değildir (Menteşe, 2017).

1.5.3. Ses Kirliliği ve Etkileri

Herhangi bir kaynağın titreşim üretmesi sonucunda hava içerisinde neden olduğu basınç değişimleri sonucunda oluşan dalgalanmalara ses denilmektedir. İnsanlar üzerinde beş duyu organından biri olan işitme duyusunun fiziki biçimde uyarılmasını sağlamaktadır. Gürültü ise, seslerin dinlenilmesi sırasında başka

istenmeyen seslerin diğerlerinin arasına girmesidir. Bilgi aktarımı sırasında oluştuğunda anlam ifade etmeyen kelimeleri oluşturur (Çobanoğlu ve Güler, 2001).

Geçmişten günümüze gürültü kirliliği çevre sorunları arasında yer almıştır. M.Ö 9.yy Antik Roma'da şehir içinde geç saatlerde at arabaları ve biniciliğe izin verilmemiştir. Bunun nedeni tekerleklerin kaldırım taşlarına temasıyla ortaya çıkan gürültüden rahatsız olan halk için uyku problemleri ve bozukluklarına sebebiyet vermesiydi. Bununla birlikte, geçmişte oluşan seslerin yarattığı gürültü problemi, günümüzde karşı karşıya gelinen gürültü problemleriyle kıyaslanamayacak kadar küçük boyutlardadır. Teknolojinin çok daha geniş alanda kullanılmasıyla birlikte insanlar gün içinde neredeyse her saat arabaların ve kamyon gibi motorlu taşıtların egzoz, motor gürültülerini duymaktadır. Ancak, bu durum artık fark edilemeyecek bir boyuttadır. Çevrede karşılaştığımız gürültü, bazen endüstriyel alanlarda makine seslerinden kaynaklanırken bazen de boş zamanlarda dinlenen yüksek sesli eğlence araçlarından kaynaklanmaktadır (Berglund vd., 1999). Yüceer'e göre gürültünün çıktığı kaynağa göre, insanların gürültüyle karşı karşıya kaldıkları çevredeki durumlarına göre ve ortaya çıkan gürültünün yayılım göstermesine göre iki farklı gruba ayırmıştır (Yüceer, 2001).

1. Yapının İçindeki Gürültüler; yapının içinde bulunan endüstriyel maddelerin üzerindeki hareket, kuvvetinden ve yaşamsal faaliyetlerden kaynaklanan gürültülerdir.
2. Yapının Dış Çevresindeki Gürültüler; yapının dış çevresinde bulunan ortak kullanım alanlarını içerisine alan ve oluşturduğu gürültüyle birlikte yapının içindeki hacmiyle yayılan gürültülerdir.

Ulaşım Faaliyeti Gürültüleri: Kara üzerinden yapılan ulaşım, demiryolu ulaşımı, havayolu ve suyun üzerinden yapılan ulaşımlardan kaynaklanan gürültüler

Endüstri Alanlarının Gürültüleri: Endüstri alanları üzerinde işleyen sanayi kuruluşları, imalat yapan atölyelerde ve işyerlerinde ortaya çıkan gürültüler

İnşaat Yapılan Alanlardaki Gürültüler: Yol yapımında, baraj ve köprü inşaatlarında, konut yapımındaki gürültüler

Dinlenme Alanları ve Eğlence Alanlarındaki Gürültüler: Piknik alanlarında, kafelerde, dükkânlarda düğün yapılan alanlarda, açık alanlarda vb. organizasyonlardaki gürültüler

Ticari İş Yapan ve Ticari Bir Amaca Bağlı Gürültüler: Reklam verilen alanlarda yapılan sesli duyurular, sokak ve pazar yerlerinde bulunan satıcılar gürültü meydana getirmektedir. Ortaya çıkan gürültünün seviyesine göre ortam veya ortamın çevresinde yer alan insan ve diğer canlılar zarar görmektedir.

Yapılan bir çalışmaya göre gürültü seviyesinin yükselmesi bitkiler üzerinde doğrudan olmasa da olumsuz etkiler oluşturduğu gözlemlenmiştir. Bazı bitki türleri polenlerinin taşınması için kuşlara ve böceklere ihtiyaç duymaktadır. Yapılan çalışmaya göre ovenbird (Seiurus Aurocapilla) isimli kuşların bu bitkilerin yetiştiği bölgede gürültüye maruz kalmaları ile çiftleşmek için eşlerini çekmeleri sırasında daha az başarı göstermelerine sebep olmuştur. Bu durum dolaylı olarak bitkilerin tozlaşmasını etkilemektedir. Gürültünün potansiyel etkilerini tamamıyla ölçmek başka etkenlerden dolayı mümkün olmamaktadır. Biyologlar gürültünün yaban hayatı üzerinde çevresel strese neden olduğunu düşünmektedirler (Francis ve Barber, 2012). Başka bir araştırma gürültü seviyesinin artmasının balıklar üzerindeki etkisinin ortaya çıkarılması için yapılmıştır. İnsanların suyun içinde ve çevresinde çalışmalar yapması, suyun içindeki yapay seslerin artmasına sebep olmuştur. Deniz üzerinde bulunan petrol sondaj kuleleri ve gemiler sürekli olarak ses ve titreşim yaratmaktadır. Bu da balıkların üzerinde stresin artmasında etkili olmaktadır (Slabbekoorn vd., 2010).

Gürültü kentlerde genellikle devamlı, aralıksız geniş bant ve dar bant gürültüsü birleşimi ile oluşmaktadır. Frekans bandının tamamını kaplayacak biçimde yayılan geniş bant gürültüsü dar bant gürültüsünden farklı olarak tek bir frekans üzerinde yoğunlaşmaz. Bu gürültü biçimi aynı zamanda kararsız gürültüdür. Fark etmeden işittiğimiz sesler sağlık açısından da bize zarar vermektedir. Çalışma performansının düşmesine, uykuya dalma süresinin uzamasına ve işitme kaybı gibi problemlere yol açabilir (Çobanoğlu ve Güler, 2001). Her iş dalında çevresel sorunlardan olan gürültü kirliliği, maden işlerinden tekstil işlerine ve inşaat sektörüne kadar birçok alanda karşımıza çıkmaktadır. İnsanlar çalıştıkları yerlerde fark etmeden verimliliklerini azaltan, parazit oluşturulabilecek seslerle başa çıkmak zorunda kalmaktadır. Bu sesler psikolojik ve fizyolojik sorunlar oluşturmaktadır. Dünya üzerinde yaygın olarak görülen meslek hastalıklarının başında, gürültü kaynaklı hastalıklar gelmektedir. Arabaların, iş yerlerinin sürekli hareket halinde olduğu yerlerde gürültüyü tamamen ortadan kaldırmak mümkün olmayabilir ama en aza indirgenmeye çalışılmalıdır (Yüceer, 2001). Gürültüyü önlemenin yolu beton duvarların çoğaltılması ve kentlerin

betonlarla örülmesi anlamına gelmemektedir. Sadece cansız maddeler kullanılarak sürdürülen bu önleme çalışması kentleşmeyle yok olmakta olan doğal yaşam alanlarını, ormanları yok etmektedir. Doğadaki bitki örtüsü ses dalgalarını emme görevini üstlenebilecek yapıdadır. Bu yüzden sadece cansız maddelerle değil, bu maddelerin canlı maddeler ile bir arada kullanılması önem taşımaktadır (Yılmaz ve Özer, 1997).

1.5.4. Radyoaktif Kirliliği ve Etkileri

Çevre üzerinde radyoaktif kirliliğin ortaya çıkması toprak, su ve hava gibi bileşenlerde oluşan doğal alıcı ortamların içine yer kabuğunda bulunan radyoaktif maddelerin yaydığı radyoaktif partiküllerin karışması sonucu gerçekleşmektedir. Radyoaktivite; toryum, uranyum vb. radyoaktif maddelerin denge halindeki atomların yapılarına etki ederek bozunması olayıdır. Radyoaktif maddeler yayılışlarına, etki gösterme şekillerine göre doğal kaynaklı veya yapay kaynaklı olarak ikiye ayrılır. Doğal kaynaklı radyoaktivite yerkabuğunun altında bulunan kayaçlarda bulunan elementler sebebiyle oluşabileceği gibi güneş ışınlarından da kaynaklanabilir. Canlılar üzerinde daha az etki gösterirken, yapay kaynaklı olan radyoaktivite ise insanların kendi çalışmaları sonucunda ortaya çıkan nükleer silahlar ve nükleer enerji santralleri gibi başlıca kaynaklar sebebiyle ortaya çıkmaktadır. Bunula birlikte, yapay radyoaktivitenin canlılar üzerindeki etkisi çok daha fazladır (Yıldız vd., 2008; Kalburan ve Haşıloğlu, 2013). İnsanların maruz kaldığı radyasyonun %88'i doğal kaynaklıdır. Bulunduğumuz binalarda, yiyeceklerimizde ve içtiğimiz suda, hatta soluduğumuz havada ışınlanma ile radyoaktivite karşımıza çıkmaktadır. Doğada bulunan radyoaktif maddeler diğerlerine göre daha kısa ömürlüdür (Çepel, 2003). Teknolojideki gelişmelerin sonucunda insanların ortaya çıkardığı yapay kaynaklı radyasyon, çevre dengesinin bozulmasına yol açmaktadır. Elektronik cihazların, tıbbi cihazların yaygın kullanılması elektromanyetik alanların çoğalmasıyla kirliliğe sebep olmaktadır (Kurgun vd., 2008; Kalburan, 2014).

1942 yılında ilk olarak çalışmalarına başlanan nükleer reaktörlerin inşasıyla daha sonraları bu çalışmalar genişleyerek madencilik faaliyetlerinin, silah üretiminin, biyolojik ve nükleer çalışmaların da hızlanmasıyla çevre problemleri arasında yer almasının önünü açılmıştır (Çınar, 2008). Modern yaşamın getirdiği kolaylıklar doğrultusunda enerji ihtiyacı da katlanarak artmıştır. Enerji ihtiyacını karşılamak için

barajlar ve termik santraller kullanılmaya başlanmış fakat zaman içinde bu enerji kaynakları yetersiz kalmıştır. Bilim insanlarının dünyadaki enerji açığını kapatmak için radyoaktif izotoplarını ayrılma tepkimesi (fizyon) başlatarak açığa çıkan büyük miktardaki enerjiyi kullanmış ve nükleer enerji çalışmalarını hayata geçirebilmek için yollar aranmıştır. İlk olarak Amerika Birleşik Devletleri'nin Neveda Çölü'nde başlattığı nükleer çalışmalar, Rusya'nın dahil olmasıyla Kazakistan çölleri ve Fransa'nın Pasifik'te gerçekleştirdiği nükleer testler ile devam etmiştir. Denemeler sonucunda hava, toprak ve su kirliliği ortaya çıkmıştır. Deneme yapılmayan başka bölgelere de radyasyonun taşınması söz konusu olmuştur. Bazı çevreci örgütler bu çalışmaların karşısında dursa da ülkeler için nükleer enerjinin ortaya çıkarabileceği ekonomik gücün daha önemli olduğu kabul edilmiştir (Çokadar vd., 2009). Amerika'nın 1950 yılında başlattığı denemelerde Amerikan Atom Enerjisi Komisyonu sağlığı tehdit eden bir durum olmadığını basına açıklayıp halkı denemeleri izlemeye davet etmiştir. Fakat bu tarihi olayı izleyen halkın içinden binlerce insan kanser tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu olaylardan sonra nükleer enerji ve atom bombası denemelerinin dünya üzerinde yapılması uluslararası anlaşmalarca yasaklanmıştır (Erden, 1992).

Kirliliğin ortaya çıkmasına neden olan bir başka faktör ise nükleer güç santralleridir. Radyoaktif maddelerin kullanıldığı bu santraller elektrik üretmek için kurulmuş olsa da dünya üzerinde elektrik üretiminin sadece %17'si nükleer güç santrallerinden sağlanmaktadır. Üretim Avrupa ülkelerinde %30ların üzerine çıkarken bu ülkeler içinde Fransa %78.2 oranıyla en çok nükleer enerji santrali kullanan ülkedir. Nükleer yakıtların kullanımı sonucunda ortaya radyoaktif atıklar çıkmaktadır (Özyurt ve Dönmez, 2005). Nükleer enerjinin ortaya çıkardığı radyoaktif atık sorunu, telafisi olmayan çevre sorunlarını ortaya çıkarabilmektedir. Nükleer güç santrallerinde karşılaşılabilecek en ufak bir radyoaktif sızıntı çevrede uzun süre çözülemeyecek problemleri beraberinde getirebilmektedir. Ayrıca dünya üzerinde belirli noktalarda depolanan radyoaktif atıkların miktarının artması bulundukları çevreyi tehdit etmeye devam edecektir. Santral maliyetleri başlangıçta normal sınırlarda kalarak işletilmesi karlı gibi gözükse de, zamanla radyoaktif atıkların depolanma süreci, santral içinde korunması ve bakımı maliyetinin 3-5 katına çıkması işletme maliyetlerinin artmasına neden olabilir. Bu santrallerden çıkan radyoaktif atıkların zamanla birikmesiyle gezegenimiz, üzerinde yaşanamayacak bir duruma gelmesine neden olacaktır (Akın,

2007). Kimi zaman nükleer güç santrali kazaları yıllar süren çevre sorunlarını beraberinde getirmektedir. 26 Nisan 1986'da meydana gelen Çernobil Nükleer Santrali kazası, reaktörde yapılmak istenen test sonucu meydana gelmiştir. Reaktörden çıkan radyasyon ilk anda çevreyi %25 oranında etkilemiştir. Bu santralde çalışanlardan bazıları ilk karşılaştıkları radyasyonla birlikte ölümcül sonuçlarla karşılaşmışlardır. Esen rüzgârlarla yayılmakta olan radyoaktif partiküller ilk önce Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğini etkilemiş, sonrasında sırasıyla İskandinavya, Polonya gibi ülkelere yayılmıştır ve bu ülkelerde psikolojik, sindirim, ürolojik bozukluklara sebep olmuştur. Özellikle Tiroit hastalığı ve Lösemi vakalarında artış gözlemlenmiştir (Kara ve Günay, 2013). Karşılaşılan ikinci büyük kaza Fukushima Daiichi Nükleer Santrali'nde meydana gelmiştir. Tüm reaktörlerinde sorun yaşanmasından dolayı en karmaşık santral kazasıdır. Yakınlarında bulunan Honshu adasında gerçekleşen deprem Japonya'da Tsunamiye yol açmıştır ve santralde soğutma sistemlerinin yeterli olarak çalışmamasına sebep olmuştur. Santralin konumu itibariyle kıyıya yakın olması deniz suyunun kirlenmesine ve burada bulunan ekosistemin zarar görmesine neden olmuştur. Okyanus sularına karışan radyasyon, İzlanda'ya kadar ulaşmıştır (Hasegawa, 2012). Radyasyonun çevredeki canlılar üzerinde gösterdiği etkiler çeşitli faktörlere göre değişiklik gösterebilir. Bu faktörler maruz kaldığı dokunun duyarlılığı, cinsi, maruz kalma süresi ve dozunun büyüklüğü, canlının yaşı gibi etmenlerdir. Gövdesel ve kalıtımsal hasarlara sebebiyet vermekte ve gelecek nesillere aktarılabilecek kalıtımsal hasar yaratmaktadır. Canlının vücudunda radyasyona maruz kalma durumuna göre tehlikeli olarak kanser hücreli oluşumlar görülmektedir. Rüzgar ve diğer hava olaylarıyla taşınabilen küçük radyasyon yüklü partiküller sınır bölgelere kolayca taşınabildiği için küresel etkiler gösterebilmektedir (Torunoğlu vd., 2013).

1.5.5. Bitki Örtüsünün Tahribatı ve Yağmur Ormanlarındaki Etkileri

Ormanlar, dünya üzerinde çeşitli canlı ekosistemlerini bünyesinde barındıran alanlardır. Küresel ekosistemin devamlılığını sağlayan farklı bitki ve ağaç türlerinin genetik özelliklerine uygun olarak yaşayabilmeleri için içerisinde hassas bir denge oluşturur. Ormanlar iktisadi teşvikler ve ekonominin bu alanlara kaymasıyla ihtiyaçların karşılanmasında yetersiz kalmakta yok edilmektedir. Kontrolsüz orman yangınları, ticari faaliyetler için orman kesimleri, havada bulunan kirletici maddelerin ormanları tahrip etmesi vb. nedenlerle üzerinde yaşadığımız dünyada soluduğumuz

havadaki oksijen oranının, biyolojik çeşitliliğinin ve yaşadığımız hayatın kalitesinin bozulmasına sebep olmaktadır (Korkmaz, 2002).

Orman bölgeleri içerisinde karada bulunan canlı türlerinin yarısından fazlası barınmaktadır. Yağmur ormanları insanların müdahalelerine maruz kalmadan önce dünya üzerindeki ormanların %16'sını kaplayarak canlı çeşitlilik oranının büyük bir çoğunluğunun barınmasını sağlamaktaydı. Yağmur ormanları olarak adlandırılan bölge, dünyada yengeç dönencesi ve oğlak dönencesi arasında bulunan floradır. Yağmur ormanları aynı zamanda kapalı orman olarak adlandırılmaktadır. Bunun nedeni ise üzerinde bulunduğu toprakların yarısından fazlasının ağaç tepeleriyle kaplanmış olması ve ağaçların sürekli olarak yeşil kalmasıdır. Bu bölgede yağmur sırasında düşen su miktarının %75'i yüzeye düşmeden ve yeraltı sularına karışmadan buharlaşarak atmosfere geri dönmektedir. Bu bölgelerde oluşan su buharı, yağmur bulutu oluşturarak döngüyü sağlamaktadırlar (Torunoğlu vd., 2013). Son 50 yıl içinde tropik ormanlar küresel iklim değişikliğine de bağlı olarak yok olmaya başlamıştır. Konumu itibariyle az gelişmiş ülkelerde bulunan tropik ormanlar, ülkelerin nüfuslarının artışı ve buna bağlı olarak gelişen yoksulluk ve dış borçlanmayla birlikte, ormanlar üzerinde baskı artmakta ve yok edilip yağmalanması görmezden gelinmektedir. Madagaskar'da ve Fildişi Sahilleri üzerinde bulunan ormanların %80'i tahrip edilmiştir. Güney Amerika'nın bazı bölgeleri ve Endonezya, Zaire, Kamerun gibi bölgelerde bulunan ormanlar ise ciddi tehlike altında olan alanlar haline gelmiştir. Buralarda bulunan ormanların azalması Dünya çapında hayvan ve bitki türlerinin azalmasına, sel olaylarının artmasına ve kuraklığın giderek çoğalmasının göstergesidir (Kaplan, 1999). Endonezya dünya üzerinde en çok ormanların en çok zarar gördüğü bölgelerden birisidir. Son 15 yıla bakıldığında yaklaşık olarak 31 milyon hektar ormanlık alanın yok edildiği görülmektedir. Üretim şirketlerinin palm yağı ve kâğıt yapımında kullanılmak üzere ormanları yok etmesi ve yerine plantasyon endüstrisi için alan oluşturması söz konusu olmaktadır. Palm yağının son zamanlarda reyonlarda gördüğümüz çoğu üründe karşımıza çıkması, palm endüstrisinin önünü açmıştır. Palm yağı endüstrisi için kullanılan bu alanlar, 2011-2013 yılları arasında bu alanların %40'ının tahribatına yol açmıştır. Bunun sonucunda orangutan, sumatra kaplanı gibi nesli tükenmekte olan hayvanlar zarar görmüştür. Endonezya üzerinde orangutanların yaşam alanlarının 2011-2013 yılları arasında sadece %4'lük kısmı kalmış, geriye kalan orman bölgeleri ise tahrip edilmiştir. Endonezya hükümeti tarafından ormanlık

alanların endüstriye uygun olarak tanımlanması, bu alanların şirketler tarafından yakılarak daha fazla sera gazının dünyaya karışmasına ve küresel ısınmada ABD'den fazla sera gazı salınımın gerçekleşmesine sebebiyet vermektedir. Ortaya çıkan bu kirli hava sonucu Güneydoğu Asya bölgesinde bulunan insanlar yoğun ve boğucu dumana maruz kalarak daha erken yaşta yaşamını yitirmektedir (Greenpeace, 2015, s.4). Aşağıdaki orman alanlarının değişimlerini gösteren Şekil-1 azalmanın hangi alanlarda yoğunlaştığını açık bir şekilde göstermektedir.

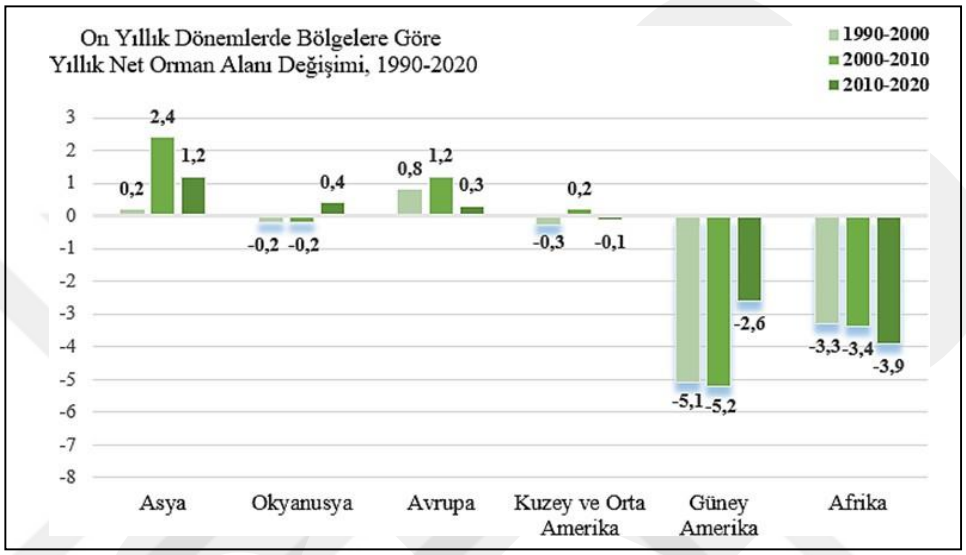

Şekil 1. Dünya Üzerindeki Ormanlık Alanların 1990-2020 Yılları Arasında Değişimi

Kaynak: FAO. 2020. Global Forest Resources Assessment 2020 - Key Findings. Rome. http://www.fao.org/3/ca8753en/CA8753EN.pdf

Ormanlık alanların 10 yıllık dönemlerde bölgelere göre değişimine baktığımızda en fazla düşüşün görüldüğü alanların tropik bölgelerde bulunan ormanlara sahip olan Güney Amerika ve Afrika kıtalarında olduğu belirlenmiştir. Ormanların insanlar tarafından tahrip edildiği ve çeşitli etkenler yüzünden yok olduğu miktar yaklaşık olarak 420 milyon hektarlık bir alandır ve bu alanın yaklaşık olarak 3.9 milyonu Afrika kıtasında 2.6 milyon hektarlık alanı da Güney Amerika'dadır. Son 20 yılda bu bölgelerde bulunan ormanlık yerlerin %50 civarında azaldığı görülmektedir (Erdönmez, 2020).

Yerel iklim şartlarını da etkileyen ormanların tahrip edilmesi, bulundukları bölgedeki su buharının azalmasına ve buna bağlı olarak kalan ormanların su ihtiyaçlarını karşılanmasında güçlükler yaşanmasına ve su dengesinin negatif bir şekilde etkilenmesine yol açmaktadır. Bu bölgedeki ormanların sağladığı buharlaşmanın engellenmesi sebebiyle bölgedeki 3-4 aylık uzun dönemli kuraklık

yağmur ormanlarının kendiliğinden yok olmasının da önünü açmakta ve ciddi tehdit oluşturmaktadır (Torunoğlu vd., 2013). Dünyanın akciğeri olarak tanımlanan tropik ormanlar, dünya üzerinde bulunan diğer ormanlardaki ağaçlardan daha fazla karbonu tutmaktadır. Bu alanlardaki orman tahribatlarından önce bu bölgelerde bulunan ağaç türlerinin %50'den daha fazla karbon tuttuğu fakat ağaçların yok edilmesinden sonra yanan ağaçlarla ortaya çıkan karbon salınımının önüne geçilemediği bilinen gerçekler arasında yer almaktadır (Baykal H. ve Baykal T., 2008). İnsanlar çıkarları ve ekonomik amaçlar doğrultusunda ormanlar, fundalıklar ve meralardan yararlanmaktadır. Bu alanlar hava kirliliğini, gürültüyü ve partikül kirliliğini önleme açısından oldukça önemlidir. Kayın ağaçları fotosentez yaparak güneşli bir günün içerisinde 1.7 kilograma yakın oksijeni üretebilmektedir ve bu da 10 kişinin yıl içinde ortalama oksijen ihtiyacına yetebilecek bir miktardır. Ormanlar şehrin kirli havasına karşın %90-99 oranında daha temiz havayı barındırmaktadır ve şehrin kirli havasını süzebilme kapasitesine sahiptir. Bir hektarlık yer kaplayan kayın ormanı havadaki tozun 6-8 ton civarını, ladin ormanları ise 36 ton kadarını süzebilmektedir (Korkmaz, 2002).

İnsanların gereksinimleri arttıkça doğaya zarar vermesi ve doğada mevcut olan üretim-tüketim düzeninin bozulması, dünya üzerinde bulunan yaşam alanlarının azalmasına ve felaketlerin hızlanmasına ivme kazandırmıştır. İnsanlar gelecek nesillere yaşanamayacak toprakları bırakmak üzere olduklarının farkında olmadıkları için bu durumun farkına vardıklarında kullanılamayacak kadar kirlenmiş ve çorak topraklar, içilemeyecek kadar zehirli sular ve solunamayacak kadar zararlı havayı aktarmış olacaklardır. Farkına varmadan tarlaya sahip olma benliğimizle, bu tarlayı yakmamıza ya da ihtiyacımız olan suyu, ihtiyacımız kadarını aldıktan sonra kirleterek derelerdeki canlıların yaşamlarına mal olduğumuzu sorgulamadan devam edersek, açığa çıkan kirlilikten sadece biz değil bütün toplum zarar görmeye devam edecektir. Bunun için tek bir kesime bu sorunu yüklemek yerine toplumun bütün fertlerinin bu doğrultuda tavır alması gerekmektedir (Korkmaz, 2002).

1.5.6. İklim Değişikliği ve Küresel Isınma Problemleri

İklim; dünyanın herhangi bir yerinde seneler süren ya da uzun süre gözlemlenen bütün hava şartlarının ortalama olarak özelliklerinin, zamana bağlı olarak görülme olasılıklarının, yoğunluk gösteren olayların ve tüm diğer değişkenlik

türlerinin sentezi olarak nitelendirilir (Türkeş M., 2008). Hükûmetler arası İklim Değişikliği Paneli' nin tanımına göre iklim değişikliği ise; "Karşılaştırılabilir bir zaman periyodunda gözlenen doğal iklim değişikliğine ek olarak, doğrudan veya dolaylı küresel atmosferin bileşimini bozan insan etkinliklerinin sonucu, iklimde bir değişiklik" olarak belirtilmiştir (IPCC, 2014). İnsanların günlük yaşamında yaptıkları farklı aktivitelerin bir sonucu olarak karşılaşılan ve bu aktiviteler sonucunda ortaya çıkan sera gazlarının hava küre içerisindeki oranının aşırı bir şekilde yükselmesi süreciyle küresel ısınma etkisi görülmektedir. Küresel ısınmanın etkilediği hava olaylarının ısınmayla birlikte her bölgede değişiklik göstermesi küresel iklim değişimidir (Çepel vd., 2007). Dünya üzerindeki tüm canlıları etkisi altına almakta, çevresel problemlere sebebiyet vermekte ve iklim şartlarında yerel olarak büyük etkiler göstermektedir. Küresel iklim değişikliği ve ısınma kelimeleri çoğu zaman birbiri yerine kullanılan kelimelerdir fakat bu iki kelime arasında farklılıklar görülmektedir. Yerkürenin ortalama olarak ısınmasının artışını küresel ısınma anlatırken, belirli bir alandaki nemlilik, yağış oranı ve sıcaklık oranının mevsime bağlı olarak değişmesini iklim değişikliği kavramı göstermektedir. Bir başka deyişle küresel ısınma dünyanın ortalama sıcaklığının yıllar içerisinde değişimi anlamına gelmektedir (Davarcıoğlu ve Lelik, 2018). Küresel ısınmanın etkileri birtakım nedenlerle beraber görülmektedir ve bu nedenler başlıca iki şekilde doğal ve yapay nedenler olarak incelenebilir. Dünya'nın hareketlerine göre gelişim gösteren doğal nedenler (Bayraç, 2010);

- Dünya üzerinde sürekli devam eden levha tektoniği olarak adlandırılan kıtaların kayması ya da hareket etmesi dağların oluşmasına neden olmaktadır ve bu oluşumlarla hava akımları yön değiştirmektedir. Dağlarda meydana gelen volkanik patlamalar dışarıya tozların ve kül parçalarının dağılmasına bulutlarda birikmesine yol açmaktadır. Ayrıca güneşin fotosfer katmanındaki manyetik alan değişimleri güneş lekeleri sonucunda kimi alanlarda daha düşük yüzey sıcaklıklarını meydana getirir ve iklim üzerinde etkisi gözlemlenmektedir.
- Güneşin çevresinde dönme hareketini gerçekleştiren dünya izlediği yörüngenin eliptik şeklinden dolayı bazı zamanlar soğuk dönemler yaşamaktadır ve çok nadiren sıcak dönemlere geçiş göstermektedir. Bu durumda dünya küresel

olarak ısınmaya başlar gerçekleştirdiği bu harekete ‘‘presizyon hareketi’’ denilmektedir.

- Yerkürede bulunan okyanuslar suyun yoğunluğu, dış etkenler ve suyun ısınma derecesinden bölgesel okyanus akıntıları oluşturarak iklimi etkisi altına almaktadır. Orta Pasifikte gerçekleşen sıcaklık dalgalanmaları okyanus ve atmosfer arasında görülür ve bu olayda sıcak evre olarak tanımlanan dalgalanmalar El- Nino Dönemini oluştururken soğuk evreler La- Nina Dönemini göstermektedir. Okyanus yüzeylerindeki suyun ısınmasını veya soğumasını sağlamakta 4-5 yıl sıklığında görülerek küresel iklim değişikliğine etki etmektedir.

Küresel ısıma sonucunda dünya üzerinde ortaya çıkan yapay nedenlerden birisi sera etkisidir. İnsanların günlük faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan gazların oranlarındaki artış sera etkisine sebep olarak küresel ısınmayı tetiklemektedir. Teknolojik gelişmelerin hızlanması, Sanayi Devrimi’nden sonra artış gösteren işletme ve insan faaliyetleri, refah seviyesini yükseltmek isteyen toplumların ortaya çıkardığı etkileşim sonucunda artış büyüyerek devam etmiştir. Sera etkisi insanların yanı sıra doğanın ve doğada yaşayan canlıları da etkileyerek felaketle sonuçlanan ortamlar hazırlamaktadır (Akın, 2017).

Güneş ışınlarının yansıttığı, yerkürenin emdiği enerji tekrar uzaya yansımaktadır. Ancak bu enerji üzerinde uzaydan gelirken ve uzaya dönerken değişiklikler meydana gelmektedir. Dünyayı saran gaz yuvarı görebildiğimiz ışıkları geçirme kapasitesine sahiptir. Bu nedenle Dünyaya erişebilen enerjinin çoğunluğu dalganın tepeler oluşturarak birbirini izlemesi şeklinde olmaktadır. Kalan enerji ise kızılötesi dalga boyunda yayılmaktadır. Oluşan dalga boyu uzun olduğunda enerji karbondioksit (CO_2) ve su (H_2O) bileşenleriyle atmosferin daha alt kısımlarında emilerek tutulmaktadır. Bu gazların hareket enerji düzeyleri enerjiyi tuttuğundan dolayı yükseliş göstermektedir. Enerjiyi harcayan maddeler etraflarındaki diğer gazlarla çarpışarak moleküllerin hız kazanmalarına yol açmaktadır. Azotlar ve oksijen elementlerinin artışıyla kinetik enerji ısıyı oluşturarak yer kürenin sıcaklığını yükseltir (Karabulut, 2008). Sera gazları insanların aktiviteleri sonucunda ortaya kendiliğinden çıkabildiği gibi doğal yollarla da oluşabilmektedir. Fakat iki yolla da oluşan sera gazları insanların aktivitelerinden doğrudan ya da dolaylı bir şekilde meydana gelebilir. Sera gazlarının doğal yollarla oluşanları; karbondioksit, metan, su buharı,

ozon'dur. Diğer taraftan insanların kullanılanımı sonucunda ortaya çıkan ise halokarbon gazlarıdır (Pekin, 2006). Karbondioksit atmosferin en alt katmanlarının ısınmasını sağlayan ve yerkürenin üzerine güneşten direkt olarak gelebilen uzun dalgalı ışınları emerek ısınma olayını gerçekleştirmektedir. Sanayileşme sürecinden sonra fosil yakıtların kullanılmasıyla karbondioksit oranı atmosferde hızla artmaya devam etmektedir. Artışla beraber etkilenen ormanların yok olmasına, tahribatına hatta yerine bitki örtülerinin almasına da sebep olmaktadır. Karbondioksit molekülleri atmosferde uzun yıllar (50-100) boyunca parçalanmadan kalabilmektedir (Öztürk, 2002). Araştırmalar sonucunda geçmiş yüzyılda $275^{+/-}$ ppm olan karbondioksit miktarı son zamanlarında atmosferde hızla artarak 383,1+ ppm olmuştur. Şu an yaşadığımız yüzyılda ise bu sayının iki katı olabileceği düşünülmektedir. Matematiksel araştırmaların sonuçlarına göre ortalama sıcaklık artışının, değişkenlere bağlı olmakla birlikte (az veya çok kullanım oranı), 2050 yılına kadar 1.5-4.5 dereceye kadar olacağını göstermektedir. Karbondioksit gazı yaklaşık olarak %50 civarında küresel ısınmada etkilidir. Bunun için insanlar tarafından salınımın azalması sağlanmalıdır (Çepel, 2007). Aşağıdaki Şekil-2 de IPCC raporuna göre 1850'li yıllarından günümüze kadar gelen sıcaklık artışı gözlemlenmekte ve ileride oluşabilecek sıcaklık artışları da matematiksel istatistiklere göre tahmin edilerek oluşturulmuştur. Rapora göre 1950 yılı öncesinden 2017 tarihine kadar 1oC sıcaklık artışı görülmüştür, tahminlere göre 2040 yılında bu artış 1,5oC ye kadar gelmekle birlikte Dünya üzerindeki bazı bölgelerde sıcaklıkların eşit olarak dağılmamasından dolayı karalarda toplanan sıcaklıklarda 0,5 oC daha fazla artış görülecektir. Önlemlerin alınmamasıyla ve karbondioksit miktarının hızla artış göstermesine bağlı olarak küresel ısınma tatlı su kaynaklarının azalmasına, kıtlık ve kuraklıkların artışıyla da su ve yiyecek kaynaklı hastalıkların artışına sebep olacaktır. 1981-2010 yıllarında 3 bin kişi sıcaklıkların artışından etkilenerek hayatını kaybetmiştir, ısınmayla birlikte Güney Avrupa, Orta Asya ve Güney Afrika'da bu ölüm oranlarının 2 katına yükselmesi beklenmektedir. Karbondioksit seviyeleri 450-500pm'e ulaştığında okyanuslarda bulunan mercan resifleri yok olmaya ve buna bağlı olarak ekosistem bozulmaya başlayacaktır. Bu küresel sıcaklık artışı etkilerinin yaşanmaması için güvenli üst sınır 350 ppm'de tutulmalıdır. Karbon salınımını kontrol altına aldığımız takdirde bu seviyelere yaklaşmamız olasıdır. İnsanların fosil yakıtları kullanmamayı tercih etmesi, sanayi alanlarında teknolojiden faydalanılması, yenilebilir enerji kaynaklarının kullanılması küresel ısınmanın etkilerini düşürecektir (IPCC, 2018).

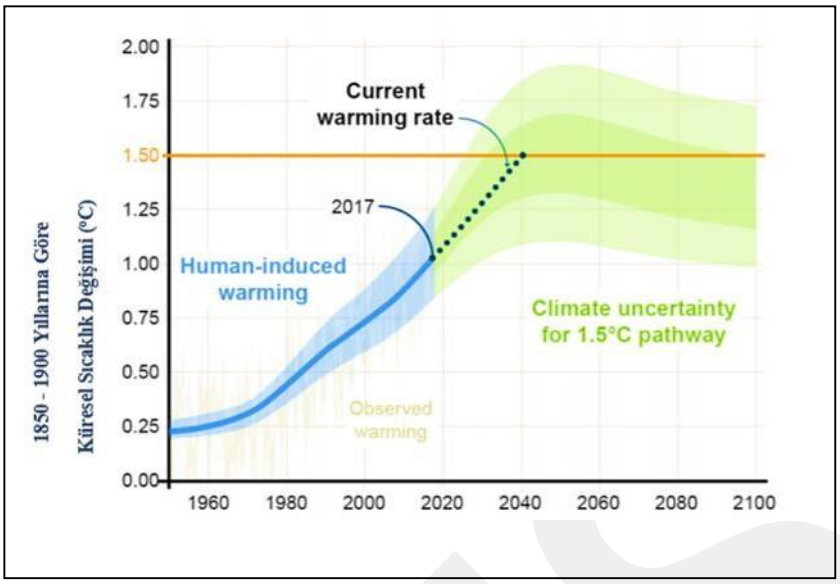

Şekil 2. IPCC Raporu'nun Verilerine Göre Küresel Sıcaklık Artışı

Kaynak: IPCC. 2018. IPCC Special Report on Global Warming of 1.5 OC. http://report.ipcc.ch/sr15/pdf/sr15_chapter1.pdf

Karbondioksitten sonra gelen en etkili sera gazı metan gazıdır. Havadan daha hafif, kokusu ve rengi olmayan bir gaz olarak karşımıza çıkmaktadır. Endüstri faaliyetlerinin hızlanması ve 18. yy'ın sonundan itibaren artan metan gazı günümüze kadar %151 seviyelerindedir. Şehirlerde yoğunlaşan insanlar ortaya çıkardıkları atık problemlerini gidermek için atıkları gömme yolunu seçtiğinde, ayrıca hayvanların yetiştirilmesinde ve pirinç üretiminde kullanılan tarım faaliyetlerinin bir sonucunda metan gazı salınmaktadır (Akın, 2017). Sera gazları arasında doğal kaynaklı olmayan kullanımla ortaya çıkan ısınmada payı %22 civarında olan gazlardan biri halokarbon gazlardır. İnsanların zaruri bir şekilde gereksinimi olmadan kullandığı spreylerde bulunan gazlarda, bilgisayar temizleme ürünlerinde görülmektedir. Bu ürünler ozon tabakasının zamanla incelmesine, güneşten gelen ışınları tutarak sıcaklık artışına ve canlıların zarar görmesine yol açarlar. Bunu yaparken halokarbon gazları atmosferde ozon gazlarının dönüşümüyle oksijen vb. gazlara sebep olmaktadırlar (Çepel, 2007). Küresel ısınma sürecinde sera gazlarının en fazla etki gösteren gazlarının başında su buharı gelmektedir ve atmosferdeki seviyesi ender olarak artış göstermektedir. Yüksek miktarda görüldükleri zaman bulutların seviyelerinde gaz yuvarı tabakasında bulunmakta ve Güneş ile gelen ışınları daha yukarılara yansıtmakta etkili bir rol oynamaktadır. 1980'lerden sonra artış gösteren su buharı sadece karalarda veya okyanuslarda artış göstermemiş gaz yuvarının en alt kısmında da kendini göstermeye başlamıştır. Yapılan araştırmalar okyanusların ortalama sıcaklığındaki artışın 1961

yılından günümüze 3000 metre derinliğe kadar ulaştığını ve atmosfere verilen ısının %80'ini absorbe ettiğini ortaya çıkarmıştır (Türkeş, 2000). Atmosferin en alt yüzeyinde bulunan ozon, sıcaklığın artmasına neden olurken stratosferde bulunan ozonun hiçbir etkisi yoktur. Sanayisi çok gelişmiş bölgelerden olan Kuzey Yarımküre içerisinde bulunan ülkelerde, ozonun, %1^{+} seviyelerinde ve atmosferin alt yüzeylerinde görülme miktarı fazladır. Almanya gibi ülkelerde 20.yüzyılın ilk başlarında görülen seviye yüzyılın sonunda 3-4 kat artış göstermiştir. Etkili sera gazlarının başında gelen karbondioksite göre atmosferde kalma süresi çok azdır. Bu sebepten dolayı eşit dağılmayan ozon gazı Kuzey Yarımkürede daha fazladır. Ozon gazı salınımı direk olarak insan eylemlerinin sonucunda açığa çıkan başka gazların, kimyevi dönüşümlerle etkilenmesinden ortaya çıkmaktadır (Aksay, Ketenoğlu ve Kurt, 2005).

Atmosfer yüzeylerinde %0.1 civarından az görülmelerine rağmen ciddi iklim değişikliklerine neden olmamaları için 1980lerden önceki denge halini korumaları gerekmektedir. Dünyanın ortalama sıcaklığının 15 °C olduğu ve sera gazlarının var olmaması durumunda -18 °C olacağı düşünüldüğünde bu dengenin önemi bir kez daha vurgulanmaktadır. Ancak, Dünya üzerindeki sera gazlarının yükselişe geçmesi kutupların erimeye başlamasına ve dağların yüksek kesimlerinde bulunan buz miktarının azalmasına, bu bölgelerde yaşayan hayvan ve bitki türlerinin kuraklıkla karşı karşıya kalıp yok olmasına sebebiyet verebilmektedir. Denizlerin ve dağların ısınmaları sürdükçe döngüsel olarak CO_2 gazı ortaya çıkarak sera etkisinin yenilenmesi, artış göstermesi süregelecektir. Fosil yakıtlardan olan doğalgaz, petrol ve kömür gibi biri diğerinden daha az zararsız gibi görülen kaynakların bilinçsiz olarak insanlar tarafından yüzyıllar süren oluşumları kullanması sera gazlarının artışında önemli bir yer tutmaktadır. 20. Yüzyılın başlarından itibaren petrol hammaddesinin üretilmesi 15-20 yılla sınırlı kalarak en yüksek düzeyine ulaşacaktır ancak şuan kullanılmakta olan rezervlerin çeyreği kadarı kullanılırsa devamlılığının sağlanması mümkün olabilir (Bozoğlu vd., 2003; Karakaya ve Özçağım, 2004; Akın, 2017).

Artan nüfus göz önüne alındığında küresel ısınmanın yapay nedenleri arasında sanayileşme ve kentleşme gösterilmektedir. Dünyayı tehdit eden problemlerden birisi olan nüfus artışının yükseliş göstermesiyle besinlerin yetersiz kalması bundan dolayı da elde edilen doğal kaynak dengelerinin zamanla bozulması görülmektedir. Thomas Robert Malthus'un varsayımından örnekle düşünülecek olunursa artan nüfus kıt

kaynaklarla başa çıkmak zorunda kalacaktır. Küresel ısınmayla birlikte verimli alanların kurak ve çölleşmiş alanlara dönüşmesi ekim-dikim işlemlerinin zorlaşmasından dolayı insanların açlıkla karşı karşıya kalmasına neden olabilir. Kırsal kesimlerde yaşayan insanların yaşam kalitelerini yükseltme amaçlarıyla geldikleri kentlerde demografik olarak birikmeler görülmüş, hayvancılık ve tarım çalışmaları gösteren kesimlerde sanayilerdeki çalışma oranın artmasından kaynaklı azalma olmuştur. Özellikle gelişmiş ülkelerde kentlerde toplanma oranı %75leri bulurken, bu oran gelişmekte olan ya da az gelişmiş olan ülkelerde daha az seviyelerdedir. Kentlerde toplanan kesim daha çok ürüne daha çok üretime ihtiyaç duymakta, tüketim alışkanlıkları buralarda ki sosyokültürel yapılara uyum sağlamak için daha fazladır. Buna bağlı olarak gelişim gösteren sanayi bölgelerinden yükselen zararlı gazların salınımı küresel ısınmanın sebebi olarak karşımıza çıkmaktadır (Bayraç, 2010).

Küresel iklim değişiklikleri her bölgede etkisini gösterdiği gibi beklenmedik doğal olaylarında da etkisini göstermiş, atmosferde sıcaklık yükselişlerinin olması kuraklığı ve şiddetli kasırga gibi iklimsel olayların değişmesini etkilemiştir. Kentleşmenin getirdiği nüfus artışı sıcaklık değerlerini arttırırken küresel ısınma da buna etkili olarak kent merkezlerinde lokal ısınmalar oluşturmuştur. Bu atışlar güney yarım kürede hem insan sağlığını hem de yaşayan diğer canlıların sağlığı üzerinde kötü sonuçlar ortaya çıkmasını tetiklemiştir. Toplumlarda ekonomik gelişmelerin önem kazanması köylerden kentlere göçü hızlandırmış ve dünya nüfusu bu bölgelere kaymıştır. 1800'lü yılların başlarında kentlerde yaşayan nüfusun oranı %3 civarlarındayken, 1900'lü yıllara gelindiğinde %48'e ulaşmaya başlamıştır. Günümüzde ise gelişimlerini sürdürmeyi devam ettiren ülkelerin katkılarıyla kentlerde toplam dünya nüfusunun %50'sinden daha fazlası hayatlarını sürdürmeye devam etmektedir. Kent yapıları her bölgede çeşitlilik göstermekle birlikte şehir merkezlerindeki yerleşke ve yapıların özellikleri (doku, kent tasarımları vb.) rüzgârın yönünü, hızını ve bölgede bulunan sıcaklığı değiştirmektedir. Eğer kent biçimi hava akımını etkileyecek şekilde konumlandırılırsa, merkezlerde ısı salınımı daha az olmakta ve kent çevreleri merkeze göre daha düşük sıcaklıklarda kalmaktadır. Rezidansların ve yüksek katlı binaların aynalı olan yüzeylerinden dolayı ısı emilimlerini arttırması da bu artışa sebep olabilmektedir. İnsanların kent merkezlerinde toplanması trafikte yoğunluğun oluşmasını, enerji birikimlerinin bu alanlarda fazlalaşmasıyla birlikte sıcaklık derecesini de yükseltmektedir. Kent

yakınlarında bulunan ormanlık ve yeşil alanlar merkezlerdeki ısı birikmelerinin önüne geçebilmektedir. Bu alanların yok olması ise sıcaklığın çevreye yayılmasıyla küresel olarak farklılıkların ortaya çıkmasına yol açmaktadır (Şimşek ve Şengezer, 2012).

İnsanların sınırsız ve sürekli değişiklik gösteren ihtiyaçları her alanda probleme sebebiyet vermektedir. Bunlardan birisi de doğal kaynaklardan sağlanan enerjinin tükenmeyecekmiş gibi kullanıldığı yer olan fosil yakıtlardır. Fosil yakıtlar küresel ısınmanın yapay nedenlerini oluşturan etkenlerden biridir. Günümüzde ülkelerin ekonomik gelişmişlik düzeylerin belirlenmesinde gösterge olarak görülen enerji, üretim ve tüketim faaliyetlerinde yüksek oranlarda kullanılmaktadır. Ekonomik açıdan sınırsız doğal enerji kaynakları olarak görülmesi çevre kirliliğiyle birlikte doğanın ekolojik olarak bozulmasına, atıkların düzgün imha edilememesiyle birlikte atık sorunlarını ortaya getirmektedir. İnsanların rahat etmek amacıyla bireysel olarak kullandığı araçlardan, üretim adımlarında kullanılan fosil yakıtlardan ortaya çıkan gazlar en küçüğünden en büyüğüne kadar küresel ısınmada etki etmektedir. Fabrikalarda soğutmada ve üretim aşamasında kullanılan fosil yakıtlar açığa CO_2 azotoksit, metan gibi farklı gazlar çıkarmaktadır. Bu gazlar atmosfer yüzeyine tutunduğunda başka gazlara dönüşebilme veya bağlaşımlarında değişimler meydana getirebilmekte ısınmaya daha fazla pay eklemektedir. Bunlara örnek olarak enerji tüketiminin bir sonucu olarak ortaya çıkan karbondioksit örnek verilebilir. Sanayileşme faaliyetlerinin başlamasından itibaren insanların ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla fosil yakıtlardan faydalanılmış, bu durum da atmosferdeki karbondioksit oranının hızla artmasına sebep olmuştur (Özçağ ve Karakaya, 2001).

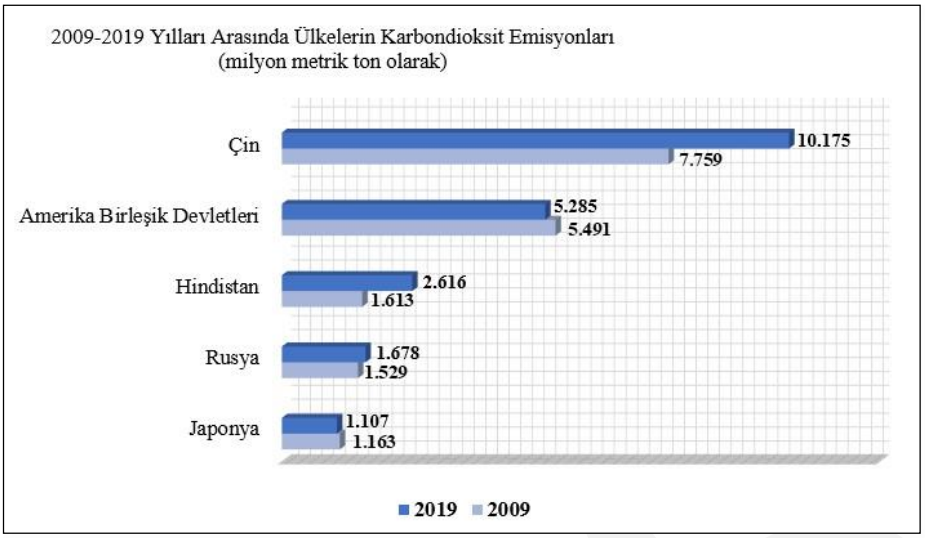

Şekil 3. 2009-2019 Yılları Arasında Ülkelerin Karbon Emisyon Sıralamaları

Kaynak: Statista. 2019. Largest Producers Of Fossil Fuel CO2 Emissions Worldwide in 2019, By Share Of Emissions. https://www.statista.com/statistics/271748/the-largest-emitters-of-co2-in-the-world/

Yukarıdaki yer alan Şekil-3 de görüldüğü üzere 2009-2019 yılları arasında Dünya CO_2 emisyon sıralaması görülmektedir. Günümüzde insanların ihtiyaçlarını karşılamak üzere gerçekleştirdikleri faaliyetlerde, doğal yollarla oluşan karbon döngüsü dışında atmosfere salınan karbon ve sera gazları küresel ısınmaya sebebiyet veren karbon emisyonunu oluşturmaktadır. Dünya üzerinde en çok CO_2 salınımı yapan 12 ülke tabloda yer almakla birlikte Çin diğer ülkelere kıyasla en fazla karbon salınımı gerçekleştiren ülke konumuna sahiptir. Çin, ABD ile arasındaki farkı 2019 yılında yaklaşık olarak iki katına çıkarmıştır. Çin, 70'li yılların sonunda kapılarını yabancı yatırımcılara açmasıyla beraber 90'lı yıllardan itibaren ekonomik açıdan hızla büyüme sağlamıştır. Bu büyümenin sonucu olarak gelişim gösteren sanayi hareketleri karbon emisyonuna sebebiyet veren en büyük etkenlerdendir. Geçmişte Sanayi Devrimi'yle ekonomik gelişimlerini erken tamamlayan gelişmiş ülkeler tabloda geride kalmış olsalar bile atmosferde birikime sebep olduklarından dolayı küresel ısınma ve iklim değişimlerinden mesul tutulmalıdır. Çin'den sonra en büyük nüfus oranına sahip olan Hindistan tabloda 3. sırada yer almasına rağmen 2019 senesine gelindiğinde karbon salınımı iki katına çıkardığı görülmektedir. Dünya nüfusunun artış göstermesiyle ihtiyaçların ve gereksinimlerin artması daha çok enerji harcanmasına ve karbon salınımı miktarının artış göstermesine sebep olmaktadır. Hükümetler kendi önlemlerini almadığı takdirde dünya üzerinde insanların bıraktığı karbon ayak izi hızla büyümeye devam edecektir. Hükümetlerin özellikle ormanların yok edilmesi, enerji

tüketiminin kontrol atına alınması, su israfı ve kirliliği gibi konularda önlemler alması gerekmektedir. Aralık 2019 tarihinden itibaren Çin'de başlayan COVID-19 salgını dolayısıyla dünya genelinde karbon emisyonlarında düşüş görülmüştür. Salgın tedbirleri kapsamında yürürlüğe alınan yasaklar insanların hareketliliğini kısıtladığı için küresel sera gazlarının salınımını azaltmıştır.

Ayrıca flora ve faunaların yaşam alanları olan ormanlarda aynı zamanda insanlar içinde büyük önem teşkil etmektedir. Sera gazı oluşumunu önlemek için florada bulunan canlılar fotosentezle CO_2yi atmosferden alarak hücrelerinde bir yutak görevi göstererek zararlı gazları tutmaktadırlar. Ormanlar ise toplam oksijenin 2/3'ünün açığa çıkmasında rol oynamaktadır ve geriye kalan oksijen üretimi karalar üzerindeki bitkiler üzerinden gerçekleşmektedir. Tropikal bölgelerdeki ormanların ekonomik nedenlerle yok edilmesiyle 6 milyar ton karbon açığa çıkmakta, yükselen karbon birikme yaparak ormanlarda sıcaklıkları arttırmaktadır. Ormanlık alanların yok edilmesinin etkisi %14 civarlarında küresel ısınmaya etki etmektedir (Vidal, 2010; Bayraç, 2010). Yerküre üzerindeki ısınmanın güvenli seviyelerde tutulmasını isteyen bilim insanları, küresel ısınmadan kaynaklı artışın en çok 1.5-2 santigrat derecede olması gerektiğini belirtmektedir. Aksi halde canlıların yaşamında ciddi sıkıntılara sebep olabileceği açıkça görülmektedir. Doğal afetlerin sıklıkla görülmesine, canlıların açlık ve kuraklıkla mücadeleye girmesine, su kaynaklarının yetersiz kalmasında ekoloji için risk faktörlerinin artması söz konusudur. Eğer sıcaklıklar beklenen seviyelerinde üstünde bir artış gösterirse (2-2.5°C) Afrika kıtasının büyük bir bölümü ve Avusturalya'nın kuzeydoğusunda yaşayan hayvanlar ve bitki türleri ölüm tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktır. Sıcaklık daha da artarak 2.5 seviyelerine de çıkarsa dünya üzerindeki tüm bitki çeşitleri ve hayvanlar %20-32 oranında yok olacak ve sıcaklık seviyelerindeki artışa paralel olarak felaketler büyüyecektir (Reyhan H. ve Reyhan A., 2016).

1.5.7. Plastik Atıkların Kirliliği

Plastikler içerik olarak organik moleküllerin yüksek oranlarda bulunduğu polimerlerden meydana gelmektedir. İçerisinde bulunan moleküllerin birbirine kimyasal olarak bağlanmasıyla zincir yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yapısı plastiklerin dayanıklılığını arttırmaktadır. Isıya maruz kalan polimerler ayrılırken, soğuk ortamlarda iç içe geçmeleriyle sert yüzeyleri oluşturmaktadırlar. Plastiklerin

yaygın kullanılmasının en temel özelliği, şekillendirilme sırasında kolay bir biçimde şekil almalarıdır. İlk olarak yapılan plastikler ticari amaçlı kullanılmıştır ve yarı sentetik maddelerden oluşmaktadır. Yapılan dönem koşullarında pamuk hammaddesinin atıklarından ortaya çıkan selülozdan elde edilmiştir (Güler ve Çobanoğlu, 1997).

Plastiğin ilk kullanım alanı 19.yüzyılın ortalarında Amerika Birleşik Devletleri'nde sıklıkla oynanmaya başlayan bilardo oyunlarında bilardo topu yetersizliğinden ortaya çıkmıştır. 1960'lı yıllarda bilardo toplarında kullanılan fildişinin kolay bulunamaması sebebiyle, Amerikalı bilardo topu imalatçısı fildişi topların yerine geçebilecek başka bir madde bulunması üzerine 10 bin dolar ödülle ödüllendirileceğini söylemiştir. John Wesley Hyatt bu durum üzerine çalışmalara başlayarak, pamuk ve nitrik asit karışımıyla selüloz adı verilen kirli beyaz renkteki maddeyi elde etmiştir. Toplar için ikame edilebilir hale getirilen madde, daha sonra sayısız alanda kullanılmaya başlanmıştır (Lhamon, 1996). 1950 yılından itibaren yıllık plastik tüketim oranı zirveye çıkmaya başlamıştır. 2017 yılında California Üniversitesi'nde Roland Geyer tarafından yapılan bir çalışmaya göre 1950'lerde başlayan plastik kullanımı, 67 yıl içerisinde 8.3 milyon ton üretilip kullanıldıktan sonra çöplere atıldığını ve bozulmayan plastiğin dünya üzerinde kalıcı olarak kirlenmenin nedeni olduğunu göstermektedir (Taylor, 2014). Plastik, polietilen tereftalat (PET) adı verilen madde karbonat içeren sıvıların oluşturduğu basınca dayanabilecek biçime dönüştürülmüştür ve 1973 yılında ilk kez patent alınarak soda şişelerinde kullanılmıştır. Hala günümüzde asitli maddelerin ve suyun satışa sunulan halleri bu madde içinde sunulmaya devam etmektedir. Çevreye verdikleri zarar göz önüne alınmaksızın günlük hayatın vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir (Tütüncü ve Deniz, 2008). II. Dünya Savaşı sonrasında kar amaçlı plastik üretimi yapan şirketler plastiğin geniş alanlara yayılmasını istemiştir. Savaş sırasında askeri araçlarda kullanılan plastik maddeler daha sonra seri üretimle büyüyen Barbie bebek üretimine yönelmiştir (Greenpeace, 2017). 1959 yılından itibaren üretime başlayan Barbie bebek, en çok satılan plastik bebekler arasında birinci sırada yer almaktaydı. Barbie'nin çocuklar için daha gerçekçi ve üzerine toplumsal anlamlar yüklenerek satılması, özellikle küçük kızların onlara olan ilgisini arttırmıştır ve satın alma hızını daha yukarılara çekmiştir. Her yıl yeni modellerinin öne sürülmesi, kız çocuklarının ailelerinden yenisini isteyerek hızla büyüyen plastik kirliliğine katkısını çoğaltmıştır.

Günümüze kadar Paris ve Londra nüfusu kadar Barbie bebek piyasaya sürülmüş ve satın alınmıştır (Toffler, 1970). Plastikler gerek ucuz olması gerekse yaşamımızı kolaylaştırması nedeniyle kolay tüketim malzemesi haline gelmiştir. Her koşula rahatlıkla optimize edebildiğimiz plastik, bazen esnek olması bazen de günlük kullanımının pratik olmasıyla hayatımızın her alanına nüfus etmiştir. Kullanım alanlarının geniş olması plastiklerin uzun ömürlü olmasını sağlamamış ve kullanıldıktan hemen sonra atığa dönüşmesine neden olmuştur. Atık olan bu madde doğa üzerinde gerek bilinçsiz bir şekilde çevreye bırakılması gerekse hafif yapısından dolayı etrafa dağılmaya müsait bir atık durumuna gelmektedir. Çevreye dağılmış olan bu parçalar zaman içinde daha küçük parçalara bölünerek mikroplastikleri oluşturmaktadır (Yurtsever, 2018).

Bilinçli bir şekilde yaygınlaştırıldığı düşünülen kullan-at kültürü ilk olarak 1920'li yıllarda Amerika Birleşik Devletleri'nde karşımıza çıkmış daha sonra ise yavaş yavaş dünyaya yayılmıştır. 19. yüzyılın sonlarına doğru hızla artış gösteren üretimin bir sonucu olarak arz fazlası ürün açığa çıkmıştır. Bir sorun haline gelen bu üretim biçimi, insanların az çalışmaları gerektiğini bununla birlikte kendilerine boş zaman yaratmalarını ve üretimin azalması gerektiği gibi çözüm önerileri, ekonomist olan Albert A. Dahlberg ve Will Keith Kellogg tarafından desteklenmiştir. Aslında daha fazla tüketimin önünü açmak isteyen politikacılar ve şirket sahipleri ilk olarak çalışma saatlerini düşürmüşlerdir. Daha sonra ise bu modele göre savaş ve yokluk dönemlerinden gelen, güçlükle elde edilen ürünlerin sürekli saklanması yerine kullanıp atılabilen dayanıklı ürünlerin ortaya çıkması sağlanmıştır. Bu süreçlerle birlikte plastiğin üretiminin temelleri atılmış ve her geçen gün giderek artış eğilimi göstermiştir (Kömürcü, 2020). Eski tüketim alışkanlıklarının değiştirilmesiyle çevreye verilen zarar, doğada kolaylıkla kaybolmayan maddeler ve oluşturduğu çevre kirliliği sebebiyle meydana gelmiştir. Günümüzde zaman kazandırdığı hafif ve kolay taşınabilir olması nedeniyle hazır yiyecekleri koyduğumuz, servis ettiğimiz ve daha sonra sakladığımız çoğu ürün plastik ve türevlerinden elde edilmektedir. Bu bağlamda hazır yiyecek sektörünün de plastik kullanımı üzerinde büyük etki yarattığı ortaya çıkmıştır. Özellikle ABD'de yaygın olarak kullanılmakta olan ambalajların %42 si plastikten üretilmektedir. Avrupa'da ise bu oran %40 civarında görülmektedir (Gourmelon, 2015).

Ayrıca en çok kullanılan plastik materyaller arasında plastik poşetler yer almaktadır. Plastik poşetler kolay ulaşılabilir, karton ve kâğıt hammaddeli ürünlere karşı daha dayanıklı olması sebebiyle her yıl milyarlarca sayıda üretilmektedir. Kullanılan plastik poşetlerin doğaya bilinçsiz bir şekilde bırakılması çevrede bulunan doğal kaynaklara, hayvanlara ve dolaylı olarak insanlara zarar vermektedir. Hava olaylarıyla veya insanların direkt olarak atmasıyla denizde biriken plastik poşetler denizde yaşayan canlıların olumsuz etkilenmesine yol açmaktadır. Özellikle deniz kaplumbağaları, deniz kuşları ve balıklar üzerinde yapılan çalışmalarda bu hayvanların plastik poşetleri yediklerinde sindirim sistemlerinin tıkanarak vücutlarında yağ depo edilmesinin önüne geçildiği ve plastiklerin vücutlarına sıkışmasıyla da hareket edebilme, üreme gibi işlevlerinin engellendiği bilinmektedir. Plastik poşetler her alanda olduğu gibi bitkiler üzerinde de olumsuz etki göstererek bitki köklerinin plastik poşetlerle karşılaşmasıyla besine ve toprağa ulaşamaması gibi sorunlar oluşturmaktadırlar (Kılıçer, 2018). Plastik materyallerin kimya bilimiyle birlikte çok farklı çeşitleri ortaya çıkmış, günlük yaşamın bir parçası haline gelerek filtrelenemeyecek kadar küçük ve çevreyi kirletici cisimler haline dönüşmüşlerdir. Plastiğin en küçük çeşitlerinden bir olan mikroplastikler 1mmden daha küçük partiküller olarak tanımlanmaktadır. Şehir tozlarına karışabilecek kadar küçük maddelerdir. Endüstriyel alanlarda ise filtrelenmesinin zorluğu sebebiyle havaya, suya ve toprağa karışmaktadırlar. Toprağa, suya ve doğal kaynaklara karışan mikroplastikler bitkilerin topraktan besin almasıyla, insanların soludukları havanın içerisinde yer almasıyla ve hayvanların kimi zaman bu parçaları yutmasıyla zarara neden olmaktadır. Günümüzde mikroplastiklere dünyanın hemen her bölgesinde rastlanmakta olup, doğal kaynaklar üzerinde ciddi boyutlarda kirliliğe yol açtığı bilinmektedir. Özellikle nüfusun yoğun olduğu bölgelerde diğer kirleticilerin varlığı ve bu kirletici maddelerin yarattığı çevre sorunlarının ciddiyeti sebebiyle, mikroplastiklerin yol açtığı kirlilik göz ardı edilmektedir (Aslan, 2018). Yapıları dolayısıyla hafif olan mikroplastikler akarsu ve deniz yüzeylerinde uzun mesafeler alabilmektedir. Yüzeyde asılı kalan mikroplastikler güneşin UV ışınlarını bu yüzeylere yansıtmasıyla elastikiyet özelliklerini kaybedip, kırılmaya ve daha küçük parçalara ayrılmaktadır (Yurtsever, 2018). Deniz canlılarının beslenmeleri ya da solunumları sırasında vücutlarından içeri girip organlarına yapışan bu maddeler farkında olmadan yediğimiz bu canlılardan insanlara aktarılarak çok ciddi zararlara yol açabilmektedir. Karalarda biriken ve denizlerin içerisine karışan plastikler, bu bölgelerde yaşayan

canlıların hayatlarını olumsuz etkilemekte ve iklim değişikliğine yol açarak insan sağlığını tehlikeye sokmaktadır. Deniz yüzeylerinde sağlam ve hafif yapısıyla uzun süre yol almakta ve uzak noktalara taşınmaktadır. Dünya üzerindeki denizlerin kirletmesine sebep olan çoğu çöpün %67'sinin Asya kıtasında bulunan 20 farklı nehrin sularıyla taşındığı bilinmektedir. Doğada çözünemeyen atık parçaları plastik kirliliğinin sürekli katlanarak büyümesine sebep olmaktadır. Kirliliğin temizlenmesinin maliyeti şuan ki teknoloji ve balıkçı ağlarıyla birlikte milyonlarca doları bulabilir, ayrıca bu çalışmanın yıllar sürmesi beklenmektedir. Bu nedenle plastik kullanımının miktarı, plastiğin yok olma süresi, çevreye verdiği zarar düşünülerek yeniden değerlendirilmeli ve azaltılmalıdır (Aytamam, 2018).

1.6. Dünya'da Çevre Problemlerine Karşı Alınan Önlem Çalışmaları

İnsanların üretim ve tüketim faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan küresel çevreye verilen zararı en aza indirmek için gerekli hedefler tespit etmek, çevrenin değerleri doğrultusunda hareket etmek ve bunlara ilişkin önlemler belirlemek çevre politikalarının oluşturulmasının amaçlarındandır. Belirlenen önlemler sonucunda aktarılan maddi kaynak yükümlülüklerinin kimler tarafından paylaşılacağı da çevre politikalarının getirdiği sorumluluklardandır. Çevrenin korunmasında hukuk, şehir planlaması, maliye gibi alanlarda düzenlemeler yapıldığında politikalarla da olan uyumu gözden geçirilmelidir. Çevre politikaları uygulama süreçlerinde bu alanlarla birlikte olmadığında küresel olarak problemlerin artmasına yol açmaktadır (Mutlu, 2006).

Dünya nüfusunun artmasıyla doğal kaynaklara olan ilgi artmış beraberinde gelen problemlerin farkındalık yaratılarak çözümlerinin yönetilebilmesi için mutlak olarak çevreyle ilgili politikalara ihtiyaç duyulmuştur. Çevreye doğrudan müdahale edilmesi yerine getirilen düzenlemeler çerçevesinde müdahaleyi mümkün kılınacağı gösterilmelidir. Düzenlemeler yapılırken yasal ve siyasal süreçlerden yararlanılması gerekmektedir. Siyasal süreçte politikacıların düzenlediği çevre politikaları eğer uygulanılabilir kılınmadıysa bir sonuç için anlam oluşturmazlar. Çevre kalitesi belirli seviyelerde tutularak ekonomik ve toplumsal kalkınma ile toplumun refah seviyesini yukarıya çekilebilmektedir (Kaypak, 2013). Uluslararası küreselleşme fonunun geliştirdiği ekonomik küreselleşme planı, çevrenin korunmasına yardımcı olacak bir alternatiftir. Bu plana göre oluşturulan on ilke şunlardır; (Çelebi, 2010).

Yeni Demokrasi; demokrasi çevresinde küresel şirketler ve toplum içindeki örgütlenmiş yapılar ile ortaya çıkan bürokrasi oluşumları iktidarları ele geçirdiklerinde çevre üzerindeki kararlarda da etkili olmaktadır.

Yerel Olanı Destekleyerek Dayanışma: Toplumların ekonomik olarak küreselleşmesi beraberinde yerel ekonomik faktörlerin etkisini kaybetmesine ve farklı yerlere yönelmesine sebebiyet vermiştir. Bunun üzerine yerel olanının sürdürülmesini sağlayacak kararlar alarak, çevre bilincinin de yerel olarak gelişimi desteklenmelidir. Yerel olarak nitelendirilen oluşum ihtiyaçları karşılamadığında ise bu ihtiyaçlar sırasıyla bir üst yönetim kademesine taşınmalıdır.

Ekolojik Olarak Sürdürülebilirlik: Alınan ekonomik kararlar ve faaliyetler çevre açısından sürdürülebilir nitelik taşımalıdır. Dünya üzerindeki tüm canlıların ihtiyaçlarının karşılanabilir olmasından ödün vermeden ve çevre üzerinde fayda oluşturmayan etmenlere müdahale edilmesi ile sürdürülebilirlik devam ettirilmelidir.

Ortak Miras: Dünya üzerindeki doğal kaynakların dünya üzerinde bulunan bütün türler tarafından paylaşılmasına hakkına yaşam döngülerinin en başından beri sahip olduğunu dile getiren bu ilke bahsedilen kaynakların üçe ayrıldığını benimsemektedir. İlk olarak hayatımızın doğrudan bağımlı olduğu ormanlar, denizler, su ve toprak gibi hayatın kaynağı olan doğal miraslardır. Bu kaynaklar fiziksel olmakla birlikte yok olmaları durumunda yaşamın devam etmesinden bahsedilemez. İkinci olarak kültürlerarası etkileşim ve bilgi bu kaynaklar arasına dahil edilmiştir. Üçüncü grup ise toplumun refah seviyesinin önemli bir göstergesi olan sağlık, eğitim ve diğer kamu yararını temsil eden ve "modern" miras olarak adlandırılan kaynaklardır. Bu kaynaklar modern toplumların en önemli ihtiyaçlarındandır ve adaletli bir yaklaşım, bu kaynaklara erişim ihtiyacı olan tüm insanların erişebilmesini zorunlu kılar. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda kişi ve kurumların bu kaynaklara erişimi başkalarının çıkarları doğrultusunda suistimal etmesi ahlak değerlerine aykırıdır. Bahsi geçen kaynakların korunması ise doğal kaynakların korunması kültürel oluşumun parçası haline getirilerek üçüncü grup kaynakların geliştirilmesi ile bir bütün olarak mümkün olabilir.

İnsan Hakları: Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanan İnsan Hakları Beyannamesi 1948 yılında devletler tarafından kabul edilerek insanların "giyinme, barınma, sağlık hizmeti, gerekli sosyal hizmetler ve işsizlik sigortasını içeren, sağlık

ve refah için gerekli yaşam standartları" gibi temel haklarının koruma altına alınması amaçlandı. Beyannameye göre geçmişten beri ABD ve diğer ekonomik gelişimini tamamlamış ülkelerde yapılan çalışmalar kişilerin politik ve sivil haklarını korumuş olsa da ülkelerin bir diğer yükümlülüğü de kişilerin ekonomik ve sosyal haklarını garanti altına almaktır. Buna göre tüm insanlığın yüksek refah seviyesine sahip olması için temiz bir çevrenin devamlılığı önemli bir gerekliliktir.

İş ve Geçim: Geçim, tüm insanların yaşamlarını sürdürebilmesi için gereken bir kavramdır. Buna göre geçinme ve iş sahibi olmak kişilerin doğal bir hakkıdır. Belirli bir gelişim seviyesine erişmiş olan toplumlarda resmî kurumlarda çalışan kişilerin haklarının korunmasının yanında özel sektörde faaliyet gösteren ve göreceli olarak küçük ölçekli çalışmalarda bulunan, bununla beraber toplumun büyük kesimini oluşturan kişilerin de geçinme ihtiyaçları garanti altına alınmalıdır. Bu amaç doğrultusunda işçilerin özlük haklarını korumak için örgütlenmelerine olanak sağlamak ve işçilerin kenetlenmelerine engel olan şirketlerin faaliyetlerini engellemek en önemli gerekliliklerdendir. Buna ek olarak çiftçileri kendi tarım arazilerinde çıkartan ve küçük ölçekli balıkçıların faaliyetlerine izin vermeyen küresel politikalara karşı olmak insanların saygı ve sevgi ile birlikte yaşayıp çalışması için büyük bir öneme sahiptir.

Gıda Güvenliği ve Yiyecek Sağlığı: Devletlerin istikrarlı ve güvenilir olmalarının en temel ve önemli göstergelerinden biri kişilerin yeteri miktarda gıda maddesine ulaşabilmesi ve bu gıda maddelerinin ülke içerisinde üretilebilmesidir. Bunun yanında küresel şirketlerin gıda üretiminde kimyasal madde kullanımını yaygınlaştırmasından ötürü kişilerin erişimi daha zor olan güvenilir gıda maddelerine ulaşmaya çalıştığı bilinmektedir.

Eşitlik: Küreselleşmenin getirileri ve bunların sonuçlarıyla birlikte gelişmiş ve ekonomisi zayıf ülkeler ile bu ülkeler içerisindeki zengin ve yoksul kitleler arasındaki makas açılarak ciddi boyutlara ulaşmıştır. Hızla büyüyen farkın sebep olduğu sosyal dengesizlik ve gerilim barış içerisinde yaşayan istikrarlı toplum yapısına ulaşılması amacına büyük bir darbe vurmuştur. Ülke ölçeğinde ele alındığında bu farkın azalabilmesinin en önemli yollarından birisinin bu ülkelerin borçlarının silinerek ülkelere gelişme fırsatı verilmesi gerekliliğidir. Buna ek olarak bu amaç doğrultusunda var olan küresel çaplı yönetim otoritelerinin yerine "küresel adalet" ilkesi doğrultusunda hareket eden yeni kurumların kurulması önemli bir adımdır. Ekonomik

durumu göz önünde bulundurulduğunda bu ülkelerdeki çevresel sorunların çözümlenmesi öncelikli hedef konumundan uzakta yer almaktadır.

İhtiyat İlkesi: Bu ilkeye göre yapılacak olan tüm etkinlik ve faaliyetler ihtiyat ilkesi çerçevesinde yapılarak insan ve çevre açısından tehlike oluşturuyorsa sınırlandırılması veya sonlandırılması gerekmektedir. Bu durum düzenlenen faaliyetin bilimsel araştırmalar çerçevesinde kesin olarak kanıtının bulunmamasında bile geçerlidir. Bilimsel gerçeğin ortaya çıkarılması uzun yıllar sürebileceği gibi zarara uğrayan unsurda geri döndürülemez etkilere yol açabilmektedir. Bu sebeple bir faaliyet gerçekleştirilmeden önce kişiler, bu yaklaşımın bilimsel gerçekliğini ispatlamak zorundadır.

Çevre politikaları da çevre problemleri gibi ilk olarak bulundukları bölge içinde yerel bir sorun oluştururken zaman içinde ulusal ve bölgesel hatta küresel olarak büyüme göstermiştir. 20. yüzyılın başlangıcında bölgesel ve çift taraflı çevre antlaşmaları imzalanmaya başlarken daha sonraları 2.Dünya Savaşı ile ortaya çıkan problemlerin sonrasında çok taraflı antlaşmalara evirilerek küresel bir hal almıştır. Bu uzun süreçte antlaşmaların içerikleri de değişiklik göstermeye başlamıştır. 20. yüzyılın başlarında antlaşmaların içerikleri daha çok doğal kaynaklar ve korunması üzerine odaklıyken sonraki dönemlerde küresel konuları ele alarak iklim değişikliği, sera etkisi gibi bütünleşik konuları kapsamıştır (Tuna, 2000). Çevre zararlarının yerel bölgelerde kalmayıp sınır ötesine geçmesi devletler arasında görüşmelerin sözleşmelere ve gerektiğinde diplomatik girişimlere dönüşmesine neden olmuştur. Genel olarak hükümetler arası hukuka bağlı olarak hazırlanan sözleşmeler salt olarak sözleşmeyi imzalayan hükümetleri bağlamaktadır. Bununla beraber uluslararası boyuttaki kararların uygulanması fiili olarak zor ve etkisizdir (Kaplan, 1999).

İlk olarak atılan adım 1910 yılı içinde yapılmış olan 8. Uluslararası Zooloji Kongresi'nde sunulmuş olan dilekçedir. Paul Sarasin tarafından sunulan bu dilekçede ''Uluslararası Doğa Komisyonu'' kurulması talep edilmiştir. 1913 tarihinde 13 ülkenin yer aldığı ''Uluslararası Doğa Koruma Konferansı'' ilk olarak gerçekleştirilmiş ve konferans sonunda ilk kez "Uluslararası Doğa Koruma Komisyonu" kurulmuştur. Daha sonra gerçekleşen I.Dünya Savaşıyla bu çalışmalar aksamıştır. 1933 yılına gelindiğinde daha önce gerçekleşmemiş olan Afrika kıtasının tamamını kapsayan "Afrika'nın Bitki ve Hayvan Varlığının Yerinde Korunması Uluslararası Londra Sözleşmesi" türleri tehlike altında olan ve aralarında nadir

türlerinde korunması gerektiği flora ve faunaları korumak amacıyla imzalanmıştır. Birleşmiş Milletlerin işlerinin de yürütüldüğü özel kurum olarak ‘‘United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) 1948 yılı içerisinde uluslararası gelişim göstermesi adına doğa koruma ve milli parklar hareketinin görüşülmesi amacıyla ‘‘Uluslararası Doğa Koruma Birliği’’ (International Union for the Protection of Nature) resmileştirilmiştir. Daha sonra ismi ‘‘Uluslararası Doğa Koruma ve Doğal Hayatı Koruma Birliği’’ (International Union for Conservation of Nature and Natural Resources – IUCN) halini almıştır. Bu süreden sonra dünya üzerindeki doğal yapıların ve kaynakların sürdürülebilirliği sağlamak, çevre üzerindeki bütünlüğü, çeşitliliği korumak ve bunları dünya üzerinde yaşayan toplumları bilinçlendirerek, cesaretlendirerek yapmak ilkeleri arasında yer almıştır. Evrensel yapıda olan kuruluş dünya çapında 160 ülkede, sivil toplum ve hükümetleri birleştirerek de 1200’ün üzerinde oluşumla bilimsel alt yapılı stratejiler geliştirerek faaliyet göstermektedir (Babuş ve Yücel, 2005). IUCN uluslararası koruma çalışmalarını yürütürken, 1922 yılında doğal hayatı koruma üzerine çalışan başka bir oluşum da kuşların yaşam alanlarının korunması için ‘‘Uluslararası Kuşları Koruma Komitesi (ICBP)’’ olmuştur. Bununla birlikte aynı dönemde ‘‘Uluslararası Su Kuşlarını Araştırma Bürosu (IWRB)’’ faaliyetlerine başlamıştır (Kurdoğlu, 2007).

UNESCO, 1971 yılında İnsan ve Biyosfer Programını (Man and the Biosphere Programme - MAB) başlatmıştır. Uluslararası olarak gerçekleştirilen programda, insanın çevreyle olan ilişkisi bilime dayanan bir yapıyla değerlendirilmeye çalışılmıştır. İnsanların diğer insanlarla dengeli bir şekilde ilişki kurması aynı zamanda doğa içinde bu dengeyi sağlayabilmesi gibi temel amaçları vardır. Bu programla birlikte, teknoloji ve sürdürülebilir kalkınmayla birlikte beşerî bilimlere bir çalışma alanı yaratan ‘‘UNESCO Dünya Biyosfer Rezervleri Ağı (WNBR)’’ aplikasyon aracı da geliştirilmiştir. MAB programıyla sınır ötesi alanlarda bölgesel ağlar oluşturulmuş, bunun üzerine biyolojik çeşitliliğin korunması adına kapasite artırılması desteklenmiştir (UNESCO, 2021).Sürdürülebilirlik kavramının da ilk adımlarından olan 1972 yılında dünyadaki ekonomik eylemleri çevreyle buluşturan Roma Kulübü’nün yayınladığı Büyümenin Sınırları raporu ilk küresel çalışma olarak nitelendirilmektedir. Çevreyi yok etmeden sürdürülebilir kalkınmanın mümkün olacağını, kaynakların limitinin olmasından dolayı sınırlanmamış bir büyümenin mümkün olmayacağını vurgulamıştır. Tüm dünya üzerinde yankı uyandıran bu

çalışmaya göre yapıldığı tarihten itibaren nüfusun hızla artmasıyla doğal kaynaklara baskı yapılacak ve gelecek olan 100 yıl sürecinde büyümenin sınırlarına erişilmiş olacaktır (Tarlabaşı, 2007). İnsanların içinde yaşadıkları çevreyi koruyabilmesi ve birlikte yaşayabilmesi adına Stockholm Deklarasyonu (Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı Bildirgesi) 5 Haziran 1972'de yayımlanmıştır. Çevre hukuku ilk defa bir bildirgede geçmiş daha sonra bildirgenin yayımlandığı tarih Çevre Günü olarak dünyada kutlanmaya başlamıştır. Bildiri, hukuken yaptırımların söz konusu olmamasından dolayı bağlayıcı olmayan bir belge olarak nitelendirilmiştir. Fakat siyasi ve ahlaki nitelikler taşıyan bir metin olarak daha sonra bazı maddeleri devletleri bağlayıcı hatta kendisinden sonraki metinler için çerçeve niteliği kazanmıştır. 26 ana ilkeden oluşan bildirgenin 21. maddesi olan ''Ülkeler, Birleşmiş Milletler kuralları ve uluslararası hukuk prensiplerine göre, kendi kaynaklarını kendi çevre politikalarına uygun olarak kullanma hakkına sahiptirler. Aynı zamanda kendi iç hukukları ve kontrollerindeki faaliyetlerin çevreye ve diğer ülkelere veya ulusal hükümranlık sınırları dışındaki alanlara zarar vermemesi konusunda sorumlulukları vardır.''[3] Bu madde aradan bir süre geçtikten sonra katı hukuk olarak nitelik kazanmıştır (Pallemaerts, 1993).

1970li yıllarda Mısır Devleti sınırları içinde yer alan Yukarı Nil tarafında inşa edilmiş olan Aswan Barajı, bölgede bulunan anıtları tehlikeye sokmuştur ve sular altında kalma tehlikesiyle karşı karşıya bırakmıştır. Bu durum UNESCO'nun da içinde bulunduğu uluslararası örgütlerin harekete geçmesine neden olmuştur. Paris'te 1972 yılında 16. Genel Konferansını gerçekleştirmek üzere toplanan UNESCO'yla birlikte "Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunması Sözleşmesi'' kabul edilmiştir. Sözleşme içeriğine göre evrensel dünya değerlerini taşıyan kültürel ve doğal alanlar korunma kapsamına alınmalı ve uluslararası koruma sağlanmalıdır. Toplumlar içerisinde ulusal mirasların belirlenmesi ve tespit edilmesi bu mirasların muhafaza edilmesi için uluslararası destek sisteminin oluşumu öngörülmüştür. UNESCO'ya katkı sağlayan sözleşmede taraf olan devletler, Dünya Mirası Fonu'na da pay verme yükümlülüğü içinde bulunmaktadır (Akipek, 2001). Stockholm Konferansı sonrasında Haziran 1972'de çevre sorunlarının küresel boyutlara ulaşması, çevre için sürdürülebilirlik, gelişmekte olan ülkelere çevre politikalarında yardımcı olmak gibi

[3] Birleşmiş Milletler Çevre Programı, ''Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı Bildirgesi'', UNEP Yönetim Konseyi Kararı,5 Haziran 1972, GC/31.

konuları ele almak amacıyla ‘‘Birleşmiş Milletler Çevre Programı (United Nations Environment Programme - UNEP)’’ kurulmuştur. Program 2-3 yıllık aralar ile diğer yıllarda da devam ettirilmiştir. 2012 yılında düzenlendiğinde programın güçlenmesi için Birleşmiş Milletler (BM) Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı’nda kararlar alınmıştır. Bunun üzerine UNEP, çevre sorunları üzerine karar verme mecrası olarak ‘‘BM Çevre Asamblesi (UNEA)’’ teşkil edilmiş ve merkezi Nairobi, Kenya olarak belirlenmiştir. 26 Nisan 2016’a kadar düzenlenen Paris Antlaşması ve 2030 Gündemi: BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri sonrasında ikincisi düzenlenen ‘‘BM Çevre Asamblesi-2 (UNEA-2)’’ 174 üye ülkenin ortaklığıyla sürdürülmüş ve 2030 Gündeminde çevre konuları tartışılmıştır. Geleceğe de yön verecek şekilde denizlerde bulunan mikroplastikler, yasadışı ticaret yüzünden avlanan hayvanlar, çölleşme vb. temalar 25 maddelik kararın içeriğini oluşturmuştur. 2017 tarihinde Kenya’da düzenlenen UNEA- 3 görüşlerinde atıksız gezegen vurgusu yapılmıştır. UNEA-3’ te ise su, toprak ve hava kirliliği ve kimyasal atıkları bertarafı ile saklanması hususunda iş birliğinin geliştirilmesi amacıyla bir Bakanlar Bildirisi onaylanmıştır. UNEA-3’e 170 devletin 1200 temsilcisiyle birlikte toplamda 4300 kişi katılım göstermiştir. Katılımcı sayısı 5000’i bulan UNEA-4 2019 yılında sürdürülebilirlik konusuyla beraber kıtlık, gıda güvenliğinin sağlanması, çeşitli türlerin kaybının önlenmesi gibi farklı konulara değinmiştir ve görüşme sonucunda 29 önerge için onay çıkmıştır (MFA, 2011). Beşinci oturum olan UNEA-5 Şubat 2021 tarihinde, Covid-19 salgını nedeniyle çevrimiçi olarak gerçekleştirilmiştir. Görüşmenin teması doğaya dayalı çözümleri korumak ve restore edebilmek amacıyla eylem çağrıları yapmak üzerine “sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmak için doğada eylemlerin güçlendirilmesi” olarak belirlenmiştir (ISDD, 2021).

‘‘Nesli Tehlikede Olan Yabani Hayvan ve Bitki Türlerinin Uluslararası Ticaretine İlişkin Sözleşme (Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora - CITES)’’, nesilleri tehlikede olan yabani hayvan ve bitki türlerinin ticaretini engellemek amacıyla imzalanmıştır. Söz konusu türler, üç adet liste şeklinde oluşturulmuş ve gruplara ayrılmıştır. CITES sözleşmesi esas olarak hâlihazırda ticareti yapılmakta olan bitki ve hayvan türlerinin ticaretinin sınırlandırılması, daha etkin bir şekilde korunmasına yönelik maddeleri içermektedir. Bu durum ilgili sözleşmenin temel hükümleri kısmında yer alan Madde-2 (1)'de “Nesillerinin devamını daha fazla tehlikeye maruz bırakmamak için bu türlerin

örneklerinin ticaretinin özellikle sıkı mevzuatlara tabi tutulması ve bu ticarete sadece istisnai durumlarda izin verilmesi" [4]şeklinde açıkça ifade edilmektedir (Çakmak, 2008). Özellikle Asya bölgesinde geçmişte yaşayan farklı türleri bulunan kaplan ve fillerin aşırı avlanmasından dolayı 1960'lı yılların önemli eksikliklerinden birisi olan yaban hayatının ticaretini engellemek hedefi doğrultusunda IUCN üyelerinin görüşlerini belirtmeleriyle 1973'te ''Nesli Tehlikede Olan Yabani Bitki ve Hayvan Türlerinin Uluslararası Ticaretine İlişkin Sözleşme'' imzalanmıştır. Yüksek değerler üzerinden ticareti yapılan canlılar kimi zaman yiyecek sektöründe kimi zamanda turizm, ilaç sektörü gibi alanlarda kullanılmaktadır. Nadir bulunan bitki ve hayvan türleri sömürüye çok açıktır ve bulundukları bölgeye uyum sağlayamama ya da bulundukları bölgedeki habitatın kaybolmasından dolayı türleri yok olma seviyelerine yaklaştırmaktadır. Bu ticari aktiviteler ülke içinde sınırlı kalmayıp sınır ötesi bölgelerde yapıldığı için canlıların korunması uluslararası düzenlemelerle sağlanmaktadır (CITES, 2021). UNEP programına bağlı olarak 1975'de oluşturulan ''Akdeniz'in Kirliliğe Karşı Korunması Sözleşmesi (Barselona Sözleşmesi)'', Akdeniz'in bölgesel olarak etkin biçimde işbirlikleriyle korunmasını hedeflemiştir. Avrupa Birliği, Akdeniz'e kıyı ülkeleri üyelerdendir ve ilk bölgesel denizler için düzenlenmiş çevre programının içerisinde 7 farklı protokol vardır. Bunlar Akdeniz'in petrol, tehlikeli atık vb. maddelerden dolayı kirlenmesi, kıyı ve deniz yatağının korunması nedenleriyle ilişkili protokollerdir (Paker, 2012).

1980 tarihinde ABD'nin sprey şişeli ürünlerin fazla kullanılması üzerine çıkan klorofloro karbon gazı halk tarafından tartışmaların başlamasına neden olmuştur. Bu dönem içerisinde dünyanın %30 üretim kapasitesini gerçekleştiren ülkedir. Kısa süre sonra 1985 yılında ''Viyana Sözleşmesi'' ABD'nin desteklemesiyle beraber imzalanmıştır. Ozon tabakasına verilen zararın ölçümlenmesi, gaz çıkışlarının izlenmesi taraf olan ülkelere getirdiği sorumluluklardandır ve sera gazlarının kullanımına sınırlılık getirilmesi istenmektedir. Bağlayıcı hükümleri olan çerçeve niteliği taşıyan bir sözleşmedir. Bu yüzden sanayi faaliyetlerinin hızla ilerlediği İngiltere, Almanya, Fransa gibi gelişmiş ülkeler karbon gazı çıkışının %45'ine sebebiyet verdikleri ve ürettikleri ürünleri gelişmekte ya da az gelişmiş ülkelere

[4] Convention on the International Trade in Endangered Species of Wild Flora and Fauna, "Nesli Tehlike Altında Olan Yabani Hayvan ve Bitki Türlerinin Uluslararası Ticaretine İlişkin Sözleşme", A.B.D. İçişleri Bakanlığı, A.B.D. Balıkçılık ve Yaban Hayatı Dairesi, Washington, D.C.,
Birleşik Devletler ve CITES Sekreterliği, Kanada Çevre Bakanlığı, Kanada,1994, EK-I/A.

sattıkları için sözleşmenin bazı maddelerine karşı çıkmışlardır. Taraf olanlar içinde İskandinav ülkeleri ve Kanada bulunmaktayken diğer tarafta hem gelişimini tamamlamış olan Çin hem de Meksika, Endonezya gibi farklı gelişim özellikleri gösteren ülkeler bulunmaktaydı. Bunlara rağmen ABD yapılan görüşmeler sonucunda protokol yapılması gerektiği önerisini sunmuş fakat yükümlülük almak istemeyen ülkeler tarafından çerçeve sözleşme olarak kalmıştır ve bundan sonra yapılacak sözleşmelere yardımcı nitelik taşımıştır (Duru, 2005). Viyana sözleşmesinin başarısız olmasından iki yıl sonra ozon tabakası hakkında belirlenen hedeflere ulaşmak için ‘‘Montreal Protokolü’’ 165 ülkenin katılımıyla gerçekleşmiştir. Protokolde alınan kararlar arasında ozon tabakasına zarar veren, incelmesine yol açan gazlara yasaklama ve sınırlandırılma getirilirken halojenlerden oluşan gazların ise 1986’da kullanılan seviyelerde kalması yeterli görülmüştür. Bunun üzerine 1990-1992 yıllarında gerçekleştirilen toplantılarda protokolde değişime gidilmiştir. 1990’da alınan karar sonucunda halojen gazlarının salınımı 1995’den sonra yarı yarıya indirilecek ve 2000 yılında ortadan kaldırılacaktır. Bazı gelişimini devam ettiren ülkeler bu karar içinde 2010 tarihine kadar tamamen kaldırabilecektir. Günümüzde ise hâlâ halojen gazlarının çoğunun yerine kullanılacak bir madde bulunmamasından kaynaklı gerekli durumlarda kullanımına izin verilerek üretimi sağlanmaktadır (Ertürk, 2010).

‘‘Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (The World Comission on Environment and Development - WCED)’’ tarafından 1987’de Birleşmiş Milletlere takdim edilmiş olan ‘‘Dünya Kalkınma ve Çevre Komisyonu Ortak Geleceğimiz Raporu (Brundtland Raporu)’’ 20. yüzyılın içerisinde giderek artmakta olan çevre problemlerine, ekonomik kalkınma ve çevresel faktörler arasında bağ kuran ‘‘sürdürülebilirlik’’ yaklaşımını ortaya koymuştur. Aslında 60’lı yıllarda yükselen limitsiz kalkınma anlayışı ve 70’li yıllarda popüler bir ideoloji olan çevreciliğin ötesinde bir bakış açısı göstermektedir. Ekonomik kalkınmada hızla büyümeyi amaç edinen politikalara karşı bir duruş gösterilmekte ve gelecekte yaşayacak olan insanların da kıt kaynaklara sahip olması yerine endişe etmeden yaşayabilmesi önemli görülmüştür (Bozlağan, 2005).

‘‘Tehlikeli Atıkların Sınırlar Ötesi Taşınımının ve Bertarafının Kontrolüne İlişkin Basel Sözleşmesi’’ 1992’de yürürlüğe girmiştir. Tehlikeli görülen atık maddelerinin sınırlar arası geçişte taşınması ve kaldırılması konularını kapsayan ilk girişimdir. Yasal olmayan atık transferlerinin ülkeler tarafından sorunlara sebep

olmasından dolayı küresel bir sorun haline gelmiştir. Atıkların nasıl yönetilmesi gerektiği ülkeden ülkeye farklılık gösterdiği için belirli standartların olmaması sıkıntı yaratmaktadır. Sözleşmenin önem teşkil etmesinin bir başka nedeni ise uluslararası transfer sırasında ortaya çıkan kazalar ve çevreye yayılan tehlikeli maddelerdir (Kaya, 2010).

Stockholm Deklarasyonunu bağlayıcı kılmak için esinlenilmiş olan ‘‘Rio Konferansı’’ 1972’de Brezilya’da düzenlenmiştir. Çevrenin küresel boyutlarını ve hükümetlerin kalkınma sistemlerini muhafaza etmek ve korumak amacına göre yapılmıştır. Ortak çalışmaların, özellikle hükümetlerin, sivil toplum örgütlerinin ve sektörlerin birlikte hareket etmesi önemli gösterilmiş, çok sesli bir yapının oluşması amaçlanmıştır. Doğal kaynakların tasarruf edilerek kullanılması, gelecek için kaliteli yaşam vurgusu, üretim ve tüketimin sürdürülebilir olanla değiştirilmesi pratiğine dönüşmesi gerektiği vurgulanmıştır. Sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi için yerel olanların desteklenmesi gerektiği savunulmuştur (Özmehmet, 2008). Rio Konferansı olarak da adlandırılan bu zirvede çevresel etkilere müdahalenin yanı sıra sosyokültürel bir sürdürülebilir kalkınma kavramı oluşturulması amaçlanmıştır. Buna ek olarak bu organizasyon, çevre koruma politikalarının uygulanması amacıyla devletler ile sivil toplum kuruluşları arasında bir köprü görevi görerek sorunlar üzerinde kamu bilincinin oluşturulması sağlanmıştır. Rio Konferansı’nda verilmek istenen bir diğer mesaj ise insanın çevre üzerindeki zararlı alışkanlıklarının ancak çevreye karşı tutarlı ve saygılı olan davranışlarını alışkanlık haline getirdiğimizde değişeceğiydi. Gelişmiş ülkelerde görülen aşırı tüketim alışkanlıkları, sürdürülebilirliğin her alana aktarılması gerektiğiyle daha iyi anlaşılmaktadır. Zirve sonrasında ‘‘Gündem 21’’ anlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmayla ‘‘yaşam kalitesi’’ kavramı insan-çevre ilişkilerinin gündemine girmiştir, sürdürülebilirlik için yeni bir görev tanımı yapmıştır (Özçağ ve Hotunluoğlu, 2015). Siyasal ve ekonomik alanlarda sürdürülebilir kalkınmanın ayrılmaz bir bütünün parçası olarak göstermesi belgeyi önemli kılmaktadır. Dünya üzerindeki yoksulluktan ortaya çıkabilecek eşitsizliği, açlığı ve hastalıkları vurgularken küresel olarak tüm sivil toplum kuruluşlarının, uluslararası ve ulusal yönetimlerin ortak küresel bir modelle birleşmesi gerektiğini öngörmektedir. Tarafların ortaklık yapması ve ortaklar olarak görülmesi gerektiğini de kapsamındadır (Akgül, 2010).

Endüstriyel, enerji tüketimi ve tarımsal faaliyetler sonucu ortaya çıkan sera gazları iklim değişikliğine sebep olmaktadır. Bunun üzerine Avrupa Topluluğu'nun,185 ülkenin yer almasıyla Yerküre Zirvesi'nde gündeme gelen ve 1994 yılında yürürlüğe giren ''BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS)'' imzalanmıştır. Sözleşme'nin 2. Maddesinde yer alan tanımdan anlaşıldığına göre yerküre üzerinde biriken sera gazları, iklim değişikliklerinin tehlikeli düzeylere ulaşmaması için belirli düzeylerde tutulmalıdır. Sözleşmenin taraflarından sera gazı emisyonunu azaltmaları, iklim değişikliğine sebep olan faktörlerin azaltılmasını ortak sorumluluklar vererek kararlaştırmışlardır. Buna göre EK I'de yer alan (Doğu Avrupa ülkelerinin Marksist-Leninist ideolojisine bağlı olan Sosyalist kısmı ve OECD ülkeleri) sera gazında 1990 yılındaki seviyelere 2000 yılına kadar çekilecektir. Gelişmekte olan ülkelere ise finansal ve teknolojik gelişmeleri konusunda yardım yapılması vb. sorumluluklar EK II (yalnız OECD) ülkelerine verilmiştir (Türkeş M., 2001).

Nüfusun artış göstermeye devam etmesiyle birlikte sürdürülebilirliğin yaşamın içine dahil olması görüşü ilişkilendirilmiş ve BM tarafından Mısır'ın başkenti olan Kahire'de 1995 yılında ''Birleşmiş Milletler Nüfus ve Kalkınma Konferansı'' düzenlenmiştir. Günümüzde olduğu gibi gelecekte de insanların kaynak kullanımında eşit koşullarda ve ulaşılabilir olarak refah sağlamasını sürdürülebilirlik kavramıyla birleştirmiş ve bu dengenin korunması gerektiği belirtilmiştir. Herkesin ulaşabileceği kaliteli bir yaşam ve gelecek nesillerin tehlikeye atılmaması adına nüfusa yönelik politikalar üzerinde durulmuştur (Bozlağan, 2015).

1968-1974 tarihleri arasında Atlantik Okyanusu'nun doğusundan Sudan sınırına kadar olan bölge yağışların azlığı sebebiyle bölge içinde bulunan bitki örtüsü yok olmayla karşı karşıya kalmıştır. İlk olarak uluslararası girişim çölleşme için 1992'de Çevre Konferansında gündeme getirilmiş ve bu tarihten iki yıl sonra "BM, Şiddetli Kuraklık ve Çölleşmeden Etkilenen Ülkelerdeki, Özellikle Afrika Ülkelerindeki, Çölleşme ile Savaşım Sözleşmesi" yapılan çalışmaların ardından yayımlanmıştır. Afrika ülkelerinde çölleşmeden arazilerinin tamamı veya bir kısmı etkilenenlere öncelik verilmiştir (Türkeş, 2012).

BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nin hukuki yaptırım gücünün etkili olmaması nedeniyle yasal yaptırım gücünü arttırmak amacıyla Aralık 1997 senesinde Japonya'da ''Kyoto Protokolü'' onaylanmıştır. Katılan ülkelerden sera gazı

salınımlarını 2012 tarihine kadar %5 oranlarına çekmesi beklenmektedir. EK-A ve EK-B gibi ekleri bulunan protokol 28 madde içermektedir. Taraflar EK-I, EK-I dışı ve EK-II olarak ayrılmışlardır ve tarafların BMİDÇS'ine de taraf olması şartı vardır. Emisyon sınırlarının belirlenmesi ve altı emisyon gazının kullanımındaki yükümlülükler belirtilmiştir. Sera gazlarının hükümetler tarafından azaltılmasını kolaylaştırmak için üç yeni işleyiş şekli ortaya konmuştur. Bunlar Temiz Kalkınma Mekanizması, Ortak Yürütme, Emisyon Ticaretidir. Ortak Yürütme' de protokolde bulunana EK-I grubunun arasında anlaşması şartıyla sera gazından dolayı ortaya çıkan emisyonun daha aza indirgenmesi, zararlı gazların yutak alanlarla çıkarılmasını öngörmektedir. Emisyon Ticaretin' de tarafların ülkelerinde bulunan firmaların emisyon salınımlarını için izinleri üzerinden alım-satım yaparak maliyetlerini düşürmeyi hedefleyen sistemdir. Temiz Kalkınma Mekanizması'nda ise EK-I ülkesi gelişimlerini tamamlamamış ülkelere emisyonlarını azaltmak için amaç belirlemediğinde destek olarak projeler yürütmesini sağlayacaktır. Amaçları daha az maliyetle sera gazı emisyonlarının azaltılmasını sağlamaktır (Eraktan, Yelen ve Arısoy, 2010).

Johannesburg'de 2002 senesinde gerçekleştirilen Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesinin ardından iki önemli bildiri ortaya çıkmış olup bunlar "Uygulama Planı" ve "Siyasi Bildiri" olarak adlandırılmaktadır. Her iki bildirinin de belirli amaçları olup "Uygulama Planı" yoksulluğun azaltılması ve sona erdirilmesi, sürdürülebilir temelli olmayan üretim ve tüketim faaliyetlerinin revize edilmesi, ekonomik ve sosyal kalkınma faaliyetlerinin çevresel kaynakların korunması çerçevesinde düzenlenmesi, global dünya üzerinde sürdürülebilirlik gibi kavramlar etrafında özetlenebilir. Buna ek olarak ekonomik gelişimine devam etmekte olan ada ve Afrika ülkelerinin kalkınma faaliyetleri konusunda da çalışmalar yürütülmüş aşağıda belirtilen eylem planları oluşturulmuştur.

1. Temiz su kaynaklarına ve atık su altyapısına erişimi olmayan kişi sayısının yarı yarıya azaltılmasının 2015 yılına kadar tamamlanması.
2. Biyolojik türlerin yok oluşlarının 2010 yılına kadar önemli ölçüde engellenmesi.
3. Balıkçılık faaliyetlerinin verimliliğinin 2015 yılına kadar maksimum seviyeye çıkarılması.

4. Kişilerin yaşam standartlarının 2020 yılına kadar iyileştirilmesi.
5. Elektrik enerjisinin ulaşmadığı bölgeler üzerinde çalışmalar yapılması ve yenilenebilir enerji teknolojilerinin kullanımının arttırılması.
6. Kimyasal maddelerin üretim sürecinin insan ve çevreye verdiği olumsuz etkilerin giderilmesi.
7. Arazilerin çölleşmesinin önlenmesi adına "Çölleşme ile Mücadele Sözleşmesi" için kaynak sağlanması.
8. Hava kirliliğinin bölgesel ve küresel çapta azaltılması için çalışmalar yapılması.
9. Sürdürülebilirliğin devamlılığı amacıyla uluslara adaletli ve yarar sağlayan ekonomik sistemlerin oluşturulması.
10. Ekonomik gelişimini sürdüren devletlere sahip oldukları borçlar hususunda destek sağlanması.
11. Zirvenin yönetiminin başarılı bir şekilde sağlanması için diğer grupları içine alacak şekilde geliştirilmesi ve ortak çalışmalar yürütülmesi.

Bahsedilen maddelerin yanında ortaya çıkan ve büyük önem taşıyan bir diğer bildiri ise "Johannesburg Bildirisi" adı altında yayımlanan Siyasi Bildiridir. Bu belge ile sürdürülebilir kalkınma faaliyetlerinin devamlılığı için devletlere yerel, bölgesel ve global düzeyde sorumluluklar tanımlanmıştır. Bununla beraber taraf ülkelerin yapılması planlanan faaliyetler hakkında kararlılığı belirtilmekte olup doğal çevrenin müdafaa edilmesi hususunda sahip oldukları yükümlülükler vurgulanmıştır.

Brezilya'da 1992 yılında gerçekleşen Rio Konferansı 20 yıl sonra Haziran 2012'de ''Rio+20 BM Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı'' adıyla gerçekleşen konferansta devletler tarafından uygulanmaya çalışılan sürdürülebilir kalkınmada ne kadar ilerlendiği ve uygulanamayan noktalarının yeniden değerlendirilip ulusal ve bölgesel düzeylerde stratejiler geliştirilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Bunun yanında konferansta sürdürülebilir kalkınmanın kurumsal çerçevesinin oluşturulmasıyla beraber "yeşil ekonomi" kavramı da konferansın ana başlıkları arasında yer almıştır. Bu konuların yanında toplum için önem arz eden enerji, iş gıda sorunu ve güvenliği vb. konular çerçevesinde 7 ana tema ele alınmıştır. Konferansın sonucunda katılımcı ülkeler tarafından "Future We Want (İstediğimiz Gelecek)" adını

taşıyan bir bildiri yayınlanmış ve bu bildiride sürdürülebilir kalkınma, yoksulluğun azaltılması ve gelecekte yaşayacak olan nesiller için ekonomi ve sosyal çevrenin geliştirilmesi için alınan kararlardan bahsedilmiştir. Bildiri 1992 yılından günümüze sürdürülebilir kalkınma kavramının ekonomik, çevresel ve sosyal açıdan 3 farklı boyutunun olduğunu ve politik sebeplerden dolayı sürdürülebilir kalkınmanın sekteye uğradığını belirtmektedir. Buradan yola çıkıldığında ekonomik, gıda ve enerji sorunlarıyla birlikte, özellikle başta gelişimine devam etmekte olan ülkelerin sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmakta güçlük çektiği öne sürülmektedir (UNESCO, 2014).

Aralık 2015 tarihinde ise 120 katılımcı ülkenin üst düzey yönetiminin katılımıyla Paris'te düzenlenen Paris İklim Zirvesi (COP21), 12 Aralık 2015'te 195 ülke tarafından onaylanmış ve Paris Antlaşması'nın uygulamaya girmesiyle sonuçlanmıştır. Zirve öncesinde 180 ülke yaptırımlara bağlı olmadan ülke bazında oluşturdukları iklim planlarını bildirmiş ve bu planların karbon emisyonunu kısa vadede azaltılamayacağını ortaya çıkartmıştır. Bu duruma göre mevcut karbon emisyonu değerleriyle dünyanın ortalama hava sıcaklığı artışının 2 °C ile sınırlandırılamayacağı, aksine 3 °C'yi de aşacağı ortaya çıkarılmıştır. Paris Antlaşmasıyla birlikte soruna çözüm olarak beş yılda bir ulusların karbon emisyonunu azaltma faaliyetlerini denetleyen bir sistemin oluşturulması kararlaştırılmıştır. Bunun yanında iklim krizinden etkilenme ihtimali fazla olan ülkeler olan ada ülkeleri ve az gelişmiş ülkelerin ekonomik, teknolojik vb. alanlarda desteklenmesi ve gelişen olaylara adapte edilmesi hususunda destek olunması gerektiği kararlaştırılmıştır. Antlaşmanın sonucunda ortaya çıkan bir diğer önemli kavram ise "emisyon sıfırlama" kavramı olup, ulusların enerji ihtiyacını karşılamak için yürüttüğü faaliyetlerde fosil yakıtların kullanımının tamamen kaldırılıp, karbon emisyonuna sebep olmayan teknolojiler ile enerji üretmesidir (Perçin, 2017).

1.6.1. UNFCCC-Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi

Dünya üzerinde etkisini iyiden iyiye hissettiren iklim krizine çözüm olmak ve insanların doğal çevre üzerindeki etkisini azaltmak için atmosfere salınan sera gazı seviyesinin takip edilmesinin ve sebep olduğu durumun gözlemlenmesi amacıyla ''Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Sözleşmesi (UNFCCC)'' 21 Mart 1994 tarihinde yürürlüğü girmiştir. Bahsi geçen amaçlara ulaşılabilmesi adına ulusal ve

bölgesel kalkınma faaliyetlerine zarar verilmeden sözleşmenin taraf ülkelerine belirli yükümlükler tanımlanmış ve bu hususlar doğrultusunda çeşitli önlemler alınmıştır. Toplamda 26 maddeden oluşan sözleşmede "iklim değişikliği", "salınımlar", "sera gazları", "hazne", "kaynak", "yutak" gibi tanımlamalar yapılmış ve taraf ulusların planlama ve yükümlülükleri belirtilmiştir (Coşkun, 2019).İklim değişikliği üzerinde yapılan uluslararası görüşmeler bazı temel konular üzerinden istişare edilmektedir (REC, 2016). Bunlar;

- Taraf ülkelere, ortak amaca hizmet eden fakat ülkelerin durumlarını göz önünde bulunduran yükümlülükler,
- Sürdürülebilir kalkınma faaliyetlerinin sekteye uğratılmaması,
- İklim krizinin çözümünde ekonomik gelişimini tamamlamış ülkelere daha fazla yükümlülük verilerek gelişmekte olan ülkelerin korunması gibi konulardır.

Bahsedildiği üzere toplamda 26 maddeden meydana gelen sözleşmenin ikinci, üçüncü ve dördüncü maddeleri sırasıyla amaç, ilke ve yükümlülükleri tanımlar. Sözleşmenin temel amacı "atmosferdeki sera gazı birikimlerini, iklim sistemi üzerindeki tehlikeli insan kaynaklı etkiyi önleyecek bir düzeyde tutmayı başarmak" olarak tanımlanmıştır. Bunun yanında sözleşmenin ilkeleri olarak "eşitlik", "sürdürülebilir kalkınmanın desteklenmesi", "ihtiyatlılık", "ortak fakat farklılaşmış sorumluluklar" gibi değeler belirlenmiştir. Bahsedilen ilkeler arasında yer alan ve en belirgin olan ilkenin "ortak fakat farklılaşmış sorumluluklar" ilkesi olduğu öne sürülebilir. Söz konusu olan ilkeye Türkiye'nin de içinde bulunduğu ve ekonomik gelişimini sürdüren bazı ülkelerin başvurduğu bilinmektedir. Sözleşmenin İki, üç ve dördüncü maddelerinde ulaşılması hedeflenen temel amaçlar doğrultusunda taraf ülkelere yükümlülükler verilmişken aynı zamanda ekonomik gelişimini tamamlamış ve gelişimine devam eden ülkeler olarak ayrım yapılmıştır (Özdemir vd., 2013). Sözleşmenin taraf ülkeleri için tanımlanan yükümlülükler üç şekilde sınıflandırılabilir.

1. Taraf ülkelerin tamamına verilen ortak yükümlülükler
2. EK-I taraf ülkelerinin yükümlülükleri
3. EK-II taraf ülkelerinin yükümlülükleri

Sınıflandırmada yer alan EK-I ülkelerine 1992 ve öncesi dönemde OECD' ye (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü) üye olan ekonomik gelişimini tamamlamış ülkeler yanında Rusya Federasyonu, Baltık ülkeleri ve Orta – Doğu Avrupa ülkeleri

dahil edilmiştir. Bunun yanında EK-II ülkelerini EK-I ülkeleri arasında yer alan ve Ekonomisi Geçiş Sürecindeki (EIT) ülkeler dışında olan OECD üyesi devletler oluşturmuştur. Ek-I Ülkeleri: Sözleşmenin EK-I grubunda bulunan ülkeler, sera gazı salınımını seviyesini düzenli olarak takip etmek ve sınırlandırmak, sera gazlarını absorbe eden yutakların korunmasını sağlamak ve iklim krizinin etkilerinin azaltılması için gerekli önlemleri alarak bu önlemleri bildirmek gibi konularda yükümlüdürler. EK-I ülkeleri, iki ana gruptan oluşmaktadır. İlk grupta 1992 yılı ve öncesinde OECD üyesi devletler bulunurken ikinci grupta ise EIT ülkeleri bulunmaktadır. EK-II Ülkeleri: Sözleşmenin EK-II grubunda yer alan ülkeler ise EK-I' de yer alan yükümlülüklere ek olarak sözleşmenin amacına ulaşması doğrultusunda kullanılan teknolojik ürün ve ekipmanların gelişmekte olan ülkelere sağlanması ve teşvik edilmesi konusunda yükümlüdürler. Bu grupta EK-I' de yer alan AB ve ekonomik gelişimini tamamlamış 23 ülke bulunmaktadır. EK Dışı Ülkeler: Bu grupta yer alan ülkelere yükümlülük tanımlanmamakla birlikte sera gazı salınımı seviyesini düşürmek, çevre teknolojilerinin aktarılmasında diğer ülkelere destek olmak ve sera gazı yutaklarının korunması hususunda teşvik edilmektedir (MFA, 2011). Sözleşmenin maddeleri uyarınca, sözleşmenin yürürlüğe alınması için 50 ve daha fazla devletin sözleşmeye taraf olduklarını Birleşmiş Milletlere bildirmiş olması gerekmekteydi. 1994 yılının Şubat ayına kadar bu durum sağlanmış ve sözleşme 1994 yılının Mart ayında yürürlüğe alınmıştır. Günümüzde sözleşmenin taraf ülkeleri arasında 43 EK-I, 152 EK-II dışı ülke bulunmakla birlikte Filistin, Sudan ve Holy See ülkeleri gözlemci konumundadır (Özdemir vd., 2013). İçinde bulunduğumuz zaman diliminde gelişen iklim krizinin etkilerinin azaltılamamasının yanında bu etkilerin geri dönüşümünün imkânsız hale geldiği düşünülmektedir. Bu durum göz önüne alındığında ekonomik çıkarların baskın olduğu ve resmin tamamını değerlendirerek hazırlanmayan planların soruna çözüm üretemeyeceği önemli bir gerçektir.

1.6.2. KYOTO Protokolü

Japonya'nın Kyoto kentinde 11 Aralık 1997'de düzenlenen Taraflar Konferansı'nın üçüncü oturumunda kabul edilen ''Kyoto Protokolü'', Mart 1998'den itibaren 1 sene süre ile New York'ta bulunan Birleşmiş Milletler Genel Merkezi'nde imzaya açılmıştır. Bahsi geçen tarihe kadar 84 ülkenin imza attığı Kyoto Protokolü'nü BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesinden (UNFCCC) farklı kılan en önemli özellik sanayileşme aşamalarını tamamlamış ülkelere sera gazı emisyonunu sınırlama

ve salınan miktarın azaltılması konusunda yükümlülükler getirmesidir. İlerleyen dönemde uygulama kurallar kapsamlı olarak ele alınan protokol, 2001 senesinde Marakeş'te düzenlenen 7. Taraflar Konferansı'nda son halini almıştır. Sözleşmenin maddeleri uyarınca, Kyoto Protokolü, minimum 55 katılımcı ülkenin tamamlanması takip eden 90. gün olan 16 Şubat 2005 tarihinde yürürlüğü alınmıştır. Bahsi geçen tarihin ardından sözleşme Avrupa Birliğinin de dahil olduğu toplamda 191 ülke tarafından imzalanmış ve kabul görmüştür (UNFCCC, 1998). Protokole imza atan ülke sayısının fazla olmasına karşın, sanayileşme sürecini tamamlamış ve sera gazı emisyonunda büyük pay sahibi ülkeler olan ABD ve Avustralya, protokole imza atmamışlardır. Diğer yandan protokole imza atan ve önemli sanayi ülkelerinden Çin ve Hindistan, protokole dahil olmalarına rağmen sözleşme maddelerinden "Küresel sera gazı emisyonların gelişmiş ülkeler tarafından gerçekleştirildiği, gelişmekte olan ülkelerin kişi başı gaz emisyonlarının halen düşük olduğu, gelişmekte olan ülkelerin küresel emisyonlarının ihtiyaçlarına göre artacağı" hükmüne riayet etmeyerek gereken tedbirleri almamaktadır. 2002 yılında yapılan araştırma ve hesaplamalara göre Çin, Hindistan, ABD ve Avustralya'nın atmosfere bıraktığı sera gazının diğer toplam salınıma oranı sırasıyla %13,6, %4,2, %36,1 ve %2,1'dir. Sonuçlara bakıldığında hükmün uygulanmasının önemi gözler önüne serilmektedir (Özmen, 2009).

Kyoto Protokolü yapısı gereği, elde bulunan somut verilere dayanan ve geçmişte var olan sorunun kademeli olarak giderilmesine yönelik tasarlanan bir antlaşmadır. Buna göre sanayisi gelişmiş ülkelerin sera gazı emisyonu 'Gelişmiş Ülkeler İçin Sayısallaştırılmış Salınım Sınırlaması ve İndirim Yükümlülükleri' (QELRCS) kapsamında sınırlandırılmıştır. Bu duruma göre, protokolün EK -1 taraf ülkeleri, 2008 – 2012 yılları arasında yer alan birinci yükümlülük döneminde, sera gazı emisyonlarını 1990 senesindeki %5,2 seviyesinin altına indirmekle yükümlüdürler. Bu hedef, ortak hedef olarak adlandırılmakla birlikte, sorumlu olan ülkelere 'ayrılmış miktarlar' yöntemi ile paylaştırılmaktadır. Bu sayede EK -1 kapsamında olan ülkeler özelleştirilmiş hükümlerden sorumlu olmuşlardır. Protokolde UNFCCC sözleşmesinin esas aldığı ayrım temel alınmış ve yalnızca EK -1'de yer alan OECD ülkeleri ve gelişmekte olan ülkelere sera gazı emisyon oranı indirgeme yükümlülüğü getirilmiştir. Bahsi geçen ülke ve sayısal hedefler EK -B' de yer almaktadır. Bunun yanında EK -A'da protokolde belirtilen hedefler ve bu hedeflerin temeli olan sera gazları yer almaktadır (Mazlum C., 2008).

Günümüzde dünyanın içinde bulunduğu durum göz önünde bulundurulduğunda %5'lik emisyon azaltma hedefinin protokolün amacına ulaşabilmesi için yeterli olmadığı görülmektedir. Ancak bu hedef ülkelerin ekonomik menfaatlerini koruma çabasının ön planda olması sebebiyle uzun süren görüşmeler sonunda elde edilebilmiştir. Kyoto Protokolü'ne imza atan ülkeler bazı koşulları kabul etmiş olup, iklim değişikliğinin engellenmesi doğrultusunda politika geliştirip bu politikaların yürürlüğe konulması, enerji verimliliğinin arttırılması ve enerji tasarrufunun sağlanması ve emisyon değerlerinin azaltılması konusunda yapılan diğer çalışmaların gelişim aşamasında olan uluslara zarar vermeden tasarlanması ve uygulanması gibi yükümlülüklere sahiptir (Kadıoğlu, 2009).

Geçmişte yapılmış olan uluslararası antlaşmalar ile Kyoto Protokolü arasında önemli farklar bulunmaktadır. Bu farkların en önemlilerinden biri belirlenen hedeflere ulaşabilmek adına tasarlanan 'Esneklik Mekanizmalarıdır'. Protokolde yer alan 3 önemli esneklik mekanizması aşağıda belirtilmiştir. Bunlardan birincisi insan kaynaklı sera gazı emisyonunun azaltılması doğrultusunda proje temelli olarak tarafların kullanımına sunulan Temiz Kalkınma Mekanizması (CDM)' dır. Buna göre Kyoto Protokolü EK -B' de yer alan ve emisyon seviyesi azaltma hedefi bulunan bir EK -1 ülkesi, EK -1 dışında bulunan ve az gelişmiş ülke olarak nitelendirilen bir ülkeyle birlikte proje geliştirerek, az gelişmiş ülkelerin emisyon değerleri azaltmasına yardımcı olabilecektir. Çalışmalar sonucu ortaya çıkan projeler ile 'Emisyon Azaltma Kredisi (Sertifikalı Emisyon Azaltmaları)' kazanarak kendisine tanımlanan emisyon hedefinden düşebilecektir. Yapılan projeler sayesinde projeye yatırım yapan EK -1 ülkesi, az gelişmiş ülke piyasasında düşük maliyetli çalışmalar ile avantaj elde etmiş olacak ve burada gerçekleştirilen emisyon hedeflerini kendi hedefinden düşebilecektir. Bunun yanında projenin diğer tarafı olan az gelişmiş ülke de önemli avantajlara sahip olacaktır. Gerçekleştirilen çalışmalar ile bu ülkeler yeni teknolojik ekipmanlara sahip olacak ve ekonomilerine yabancı yatırımcı çekmiş olacaktırlar (UNDP, 2006; Dolu, 2005; Karakaya, 2018). Bir diğer mekanizma olan 'Ortak Yürütme (JI)' ile EK -1 ülkeleri ortak projeler ile projeye taraf olan EK-1 ülkelerinin herhangi birinde emisyon seviyesini azaltmak için çalışma yürütebilir. Yürütülen çalışmaların sonucunda emisyon seviyesini azaltan ve projeye ev sahipliği yapan EK-1 ülkesi 'Emisyon Azaltma Kredisi (ERU)' kazanarak bu miktarı projenin diğer taraf ülkesi olan yatırımcı ülkeye satma hakkına sahiptir (Özüt, 2010). Bahsedilen mekanizmaların

üçüncü ve pazar temelli olanı ise emisyon ticareti olarak adlandırılmaktadır. Protokolün 17. Maddesi kapsamında düzenlenen bu mekanizmanın protokolde yer edinmesinin sebebi geçmişte Amerika Birleşik Devletleri'nde gerçekleştirilen 'emisyon ticareti' çalışmalarının başarı ile gerçekleştirilmesidir. Bu mekanizmaya göre emisyon seviyesi azaltma zorunluluğu bulunan EK -1 grubu ülkeler ile EK -B grubu ülkeler arasında emisyon ticareti yapılabilmektedir. Bu bağlamda emisyon düşürme hedefine sahip EK -B ülkelerinin 2008- 2012 dönemi içerisinde yapmasına izin verilen emisyon limitleri 'Tahsis Edilmiş Emisyon Miktarı' kapsamında belirlenir. Belirlenen limitlerden daha az ve fazla emisyon yapan ülkeler 'Tahsis Edilmiş Emisyon Birimi' (AAUS) ile emisyon ticareti yapabilir. Bununla birlikte bu mekanizma ticaret için uluslararası bir ticaret pazarı yaratmaktadır. Bu doğrultuda ülkeler AAUS'nin yanında daha önce bahsedilmiş olan Ortak Yürütme Programları (JI)'nın sonucunda sahip olunan 'Emisyon Azaltma Birimi' (ERUS), yutak alanların arıtılmasının ardından kazanılan 'Uzaklaştırma Birimleri' (RMUS) ve 'Temiz Kalkınma Programı' ile kazanılan ''Sertifikalandırılmış Emisyon Azaltmaları'nın'' tamamının ticaretini yapabilmektedir (OECD, 2005; Saruç, 2008).

Üçüncü uygulama dönemi olan 2013-2020' de Avrupa Birliği tarafından yeni bir yaklaşım ile geliştirmeler yapılmıştır. Buna göre 2020 yılında AB ülkelerinin sera gazı emisyonunun 1990 yılına kıyasla %20 daha az olması savunulmuştur. Bu oranın ülkeler arası fikir birliğinin sağlanması durumunda %30 seviyelerinde olması düşünülmektedir. Bu çerçevede Avrupa Çevre Ajansı tarafından hazırlanan 'Avrupa Topluluğu 1990-2000 yılları Sera Gazları Envanteri' ve 2002 raporunda Avrupa Birliği ülkelerinin toplam emisyon değerinin bu süreç içerisinde %3.5 azaldığı gözlemlenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre Avrupa Birliği ülkeleri, UNFCCC yükümlülüklerini yerine getirmiş ve 1990-2000 yılı hedeflerini gerçekleştirerek sera gazı emisyonunu 2000 yılında 1990 yılı limitlerinde tutmayı başarmıştır. Buna ek olarak Kyoto Protokolü kapsamında AB -15 ülkeleri için 2012 yılına kadar belirlenen %8 emisyon azaltma hedefi, AB -27 ülkeleri tarafından 1990-2006 döneminde %10.8 ile daha büyük bir başarı ile gerçekleştirilmiştir (Algan, 2011).

Wall (2013)'ın yaptığı değerlendirmeye göre Kyoto protokolü iklim krizine çözüm bulmak ve düzene sokma görevini üstlenmek yerine taraf ülkelerin 'kirletme haklarının' ticaretine gerçekleştirebileceği bir pazar yaratmaktadır. Bu sayede gelişmiş

ülkeler kirliliğin hızla artmasına sebep olurken, az gelişmiş ülkeler sera gazı emisyonlarını düşürmek için bu ülkelere para ödemektedirler (Yol, 2019).

1.7. Sürdürülebilirlik

Sürdürülebilirlik kavramı 1980'li yıllardan günümüze kadar geniş kapsamlı olarak çok sık kullanılmakta ve karşımıza çıkmaktadır. Latince kökeni olan ''sustinere'' kelimesinden çevrilerek ''sürdürülebilirlik (sustainability)'' kelime anlamı itibariyle devamını getirmek, sürdürmek, desteklemek gibi anlamlarda ifade edilmektedir (Onions, 1964; Ubale, M. vd., 2015). İkinci Dünya Savaşı sonrasında ülkelerin gelişmişlik düzeylerini yükseltmek istemeleri ve bu sebeple yürütülen kalkınma faaliyetleri ekonomik rekabetin ortaya çıkmasına, aynı zamanda bu rekabet çevre sorunlarının insanlığın üzerinde yaşayamayacağı bir dünya haline getirebilecek düzeye gelmesine yol açmıştır. Bölgesel olarak düşünüldüğünde kalkınma için ülkelerin çok fazla önemsemediği çevre problemleri daha sonra küresel bir hal almıştır (Tıraş, 2012). Ülkeler, aynı zamanda bireylerin yaşam standartlarını arttırmak istedikleri için ekonomik refah ve insana odaklı faaliyetler 70'li yıllara kadar sürdü. 1970 tarihine gelindiğinde çevre problemlerinin baş göstermesiyle birlikte çevre konuları gündeme gelmeye başlamıştır. 1972 yılında Stockholm Konferansı'nda Roma Kulübü'nün yayınladığı ''Büyümenin Sınırları'' adlı raporla birlikte ülkelerin kalkınma faaliyetlerinin çevre üzerindeki etkileri tartışılmıştır. Sürdürülebilirlik düşüncesinin ilk adımlarının atılmasıyla 1987'de bu düşünce literatüre girmiştir. Ekolojik dengenin bozulmaması aynı zamanda ekonomik büyümenin de devam etmesini savunan, doğal kaynakların düzeyli ve etkili kullanımını destekleyen bu düşünceyle gelecek nesilleri tehlikeye atmayacak bir model olarak karşımıza çıkmaktadır (Hayta, 2009). Yayımlanan raporla birlikte ortak platform üzerinde birleşerek hareket etme söz konusu olmuştur ve çevre sorunları karşısında uzlaşmanın göstergesi olarak görülmüştür. 1972 yılının haziran ayında BM aracılığıyla Stockholm'de ekonomik, çevresel ve sosyal konulardaki sorunları küresel olarak incelemek ve gerekli bulunan konularda çözüm önerileri öne sürmek amacıyla ''Çevre Konferansı'' düzenlenmiştir. Organizasyon sonunda ''Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP)'' resmi olarak kurulmuştur. Raporun hazırlanmasında küresel olarak saptanan beş faktör vardır. Bunlar dünya üzerindeki nüfusun hızla artması ve buna bağlı olarak da ortaya çıkan beslenme eksikliği, sanayileşmenin hızla artması, yenilenemez doğal kaynakların azalması, çevre üzerinde tahribata sebep olmak olarak

tanımlanmıştır. Büyümenin bilinçsiz bir şekilde sürdürülmesi, doğanın üretimde kaynak olarak kullanılmasında ya da doğal kaynakların kendi varlığını sürdürmesiyle devam edemeyeceğini, büyümenin ve kaynakların sınırı bulunduğunu belirtmişlerdir (Kaypak, 2011). Birleşmiş Milletler' in Brundland ''Ortak Geleceğimiz'' raporunda sürdürülebilirlik, her yıl artan nüfusuyla birlikte daha çok insanın dünya üzerinde varlığını sürdürebilmesi olarak kullanılmıştır. Bu raporda yer verilen tanıma göre sürdürülebilirlik, sürdürülebilir kalkınma, "gelecek kuşakların gereksinimlerini karşılama imkânlarını ortadan kaldırmadan bugünkü kuşakların gereksinimlerini karşılamak" olarak nitelendirilmiştir (United Nations, 1987). Raporda tartışılan yalnızca gelişmiş ülkelerin çevre ekonomisi üzerinden yapılandırılacak olan enternasyonal politikalara katılması değil, gelişmekte olan ülkelerin de politikalar üzerinden yakınlaşmalarda bulunmaları söz konusu olmuştur. Bununla beraber sürdürülebilirliğin devam etmesi, gelişimlerini sürdüren ülkelerinde ekonomik kalkınma süreçlerinde sürdürülebilirlik ilkelerini benimsemesiyle sağlanacaktır (Ergün ve Çobanoğlu, 2017).

Toplumlar kendilerinden sonra gelecek olan kuşakların ihtiyaçlarından taviz vermeden hâlihazırda bulunan ihtiyaçlarını sağlamak için kalkınma faaliyetlerini sürdürülebilir bir çizgide ilerletme imkânına sahiptir. Bu kavram incelendiğinde, kavram kesin olmamakla birlikte sınırların bulunduğunu belirtir. Bahsi geçen sınırlamalar insan ihtiyaçlarını kısıtlamaya yönelik değil, sahip olunan teknolojik imkânların ve bu imkânların ortaya çıkardığı sosyo-kültürel etkilerin doğal kaynaklara ve biyolojik çeşitliliğe verdiği zararın önlenmesi için belirlenmiştir. Ancak teknolojik imkânlar ve sosyo-kültürel yapı günümüz dünyasını yeni bir ekonomik gelişim evresine sokmak için yönlendirilebilir ve iyileştirilebilir. Bu duruma göre Birleşmiş Milletler Komisyonu bundan sonraki süreçte kitlesel yoksulluğun kaçınılmaz olmadığını belirtmektedir. Büyük çerçeveden bakıldığında yoksulluğun başlı başına bir olumsuzluk olmadığı görülmekle birlikte azaltılması için sürdürülebilir kalkınmayla birlikte insanlara daha iyi bir yaşam kalitesi sunmayı ve temel insani ihtiyaçların karşılanmasını gerektirmektedir. Bölgesel yoksulluğun sürekli olarak var olduğu bir dünyada çevresel ve sosyolojik felaketlerle karşılaşılması kaçınılmaz olacaktır. Bu çerçeveden bakıldığında sürdürülebilir kalkınmanın yalnızca doğal kaynakların kendi kendine yenilenmesine fırsat tanınarak gerçekleştirilebileceği görülmektedir. Bahsedilen fikirler ışığında sosyokültürel sürdürülebilirliğin günümüz

kuşağının gereksinimlerinin, gelecek kuşakların gereksinimlerini karşılama yetilerine zarar vermeden karşılanması olarak tanımlanabilir (United Nations, 2008). Sürdürülebilirlik kavramı, ekonomik ve fiziksel çevrenin bununla birlikte toplumla ilgili olayların birlikte hareket etmesine ve dayanışma içinde devam etmesini sağlamaktadır. Topluluklar üzerinde bulunan hükümetlerin, çevreci kurumların ve şirketlerin anlaşmalarını, yeni fırsatlar yaratarak işbirliği içinde oluşturmalarını destekler ve çevre problemleri oluşturabilecek üretim ve tüketime karşı stratejik bakış açıları oluşturmak amacıyla benimsemektedir (Keleş C., 2007).

Küresel olarak uzun yıllardır tartışılan bir kavram olarak karşımıza çıkan sürdürülebilirlik, bazı sorunların çözümlenmesi üzerinde geciktirilemeyecek bir eylem niteliği taşımaktadır. Bunlar iklim değişikliğinin ortaya çıkması, zaman içinde yok olmaya devam eden biyolojik çeşitlilik ve yoksulluk sıkıntıları gibi sosyal ve çevresel önlemler gerektiren sorunlardır. Sürdürülebilirlik tanımlamasına göre ekonomik, çevresel ve sosyal problemeler birbiriyle iç içe geçmiştir. Sınırları bunlarla kalmayan sürdürülebilirlik çevre ve dünya üzerindeki yaşamsal faaliyet gösteren her konuda bulunması sebebiyle bağdaştırılmaktadır (Ağa ve Güler, 2018).

1.7.1. Sürdürülebilir Tüketim

Brutland Raporu'nda bahsedilen sürdürülebilir tüketim tanımına göre, ‘‘yaşam döngüsü boyunca doğal kaynaklarının, toksik maddelerin, atık salınımlarının ve emisyon, kirletici maddelerin kullanımını en aza indirme sırasında temel ihtiyaçları karşılayan daha iyi bir yaşam kalitesinde hizmetlerin kullanılmasını gelecek nesillerin ihtiyaçlarını tehlikeye atmadan sağlamak’’ olarak tanımlamıştır (OECD, 2002). Yapılan bu tanımda sürdürülebilir olmanın aslında ekonomi, çevre ve toplum şeklinde üç farklı boyutu olduğu gösterilmektedir (Seyfang, 2004: 324). Son yıllarda Dünyada yaşanan gelişmeler küreselleşmeyi beraberinde getirmiş, bunun sonucunda da olumlu ve olumsuz etkiler gözlemlenmeye başlamıştır. Bir tarafta yaşanan olumlu gelişmeler sonucu yaşam biçimlerinde gelişmeler ortaya çıkmış ve refah seviyesi yükselmiştir. Bir tarafta ise çevre sorunları ortaya çıkmaya başlamıştır. Tüm bunların sonucunda sürdürülebilir tüketim düşüncesi aslında küreselleşme ve beraberinde gelen ölçek ekonomisine dayanmaktadır. Çok uluslu işletmeler küreselleşmeyle, uzak bölgelerdeki işçilerin ucuza çalışmasından faydalanmış, hammadde ihtiyaçlarını ucuza alabileceği başka bölgelerden sağlayarak ürün fiyatlarının normal fiyatların altına çekilmesine ve

tüketim seviyesinin yükselmesini sağlamıştır. Fazla tüketimin sonucu olarak çevre sorunları artmış, israf edilen su ve gıda sebebiyle kıtlık emareleri ortaya çıkmış, hissedilmeye başlayan küresel ısınma sorunlarıyla da sürdürülebilir tüketimin önemi açığa çıkmaya başlamıştır. Tüketimin hızlanmasının ve tüketicinin bilinçsiz, sorumsuz tüketme isteği doğrultusunda çevrenin aleyhine olan etkileri de açığa çıkmıştır (Kiracı, 2009).

Bütün bunların yanı sıra sürdürülebilir gelişme paradigmasıyla ilişkili olarak ortaya çıkan sürdürülebilir tüketim düşüncesi içerisinde tüketim ve üretimi birleştirmektedir (McLaren, 2007). Endüstriyel faaliyetlerin sıranın başında yer aldığı insan eliyle gerçekleştirilen tüm faaliyetlerde verimliliğin arttırılması ve atık üretiminin azaltılmasını hedef alan çevre dostu üretim faaliyetleri, çevre kirliliğinin azaltılması ve ekolojik verimlilik gibi alanlarda uzun yıllardır sürdürülen çalışmaların sonucunda Sürdürülebilir Tüketim ve Üretim (STÜ) kavramı ortaya çıkmıştır. Bahsi geçen kavramın çevre üzerindeki güçlü etkisinin yanında, insan topluluklarının ekonomik, sosyal ve kültürel dinamikleri üzerinde de önemli bir etkisi bulunmaktadır (Demirer, 2006). Sürdürülebilir üretim ve tüketime birlikte yer verilmesi devam etmekte olan sürdürülebilir tüketimde, üretimin devamlılığının azalması yerine tüketicinin bilinçsiz tüketimden kaçınmasına, tutumunun değişmesine ve alternatif yolların önünün açılmasına yer verileceği için üretim devam ederken farkındalığı kapsamasından dolayı beraber değinilmektedir (Saba, 2019).

Belirginleştirilemeyen sürdürülebilir tüketim düşüncesi, yıllar boyunca uluslararası ve ulusal sahalarda tartışılan bir konu olmuştur. 1992 tarihinde Rio'da yapılan Dünya Zirvesi'yle eylem planı oluşturulmuş ve insan odaklı sürdürülebilir tüketim kavramından şu şekilde bahsedilmiştir: "İnsanların gerçekleştirmeye devam ettiği faaliyetler dolayısıyla ekolojik çevrenin zarar görmesini azaltmak için tüketim davranışlarını değiştirmesi insanın kendiyle olan mücadelesinden bir tanesidir." Çevre konusunda uluslararası ve ulusal politikaların uygulamaları işletmelere ve tüketiciye sürdürülebilir tüketim için önemli bir gösterge olarak değerlendirilmiştir (Hayta, 2009). Sürdürülebilir tüketim düşüncesi çevre üzerinde bulunan paydaşlarla gerçekleştirilebilecek ve destek bulacaktır. Mont ve Plepys (2008, s.534-535) bu paydaşları hükümetler, uluslararası kurum ve kuruluşlar, sivil toplum kuruluşları, işletmeler ve tüketiciler olarak tanımlamıştır. Geniş kapsamlı olmasından dolayı paydaşlar uygulamalar ile eylemlerini sürdürülebilir tüketimin amacı doğrultusunda

düzenlemelidir. İşletmeler sorumluluğu üstlendiklerinde çevre için sürdürülebilir üretim yapmalı, çevresel etiketleme kullanmalı, ürün tasarımlarını sürdürülebilir amaçla devam ettirmeli, çıkan ürünlerin yaşam döngüsündeki çevresel etkileri hesaplamalı ve işletmenin vizyonunu sürdürülebilir olarak oluşturmalıdır (Karalar ve Kiracı, 2011). Sürdürülebilirliğin devamlılığının sağlanması için işletmelerin sürdürülebilir ürünler ortaya koymasının yanında sürdürülebilir tüketim üzerinde bu ürünleri tüketen kesimin tüketici davranışları da belirleyici faktörler arasındadır. İşletmelerde sürdürülebilirliğin sağlanması üretilen ürünün doğal kaynaklı olması, tüketimin sonrasında da çevre üzerinde daha az atığın ortaya çıkması ve yeniden üretime girebilecek atıkların oluşmasıyla mümkün olacaktır. Bu noktada hem işletmeler hem de tüketiciler seçicilik göstermeli ve bu koşulları sağlayan ürünleri seçmelidir (Tekelli, 2001; Lebel, 2005). Featherstone (1996) yaptığı çalışmada belirttiği üzere ürünlerin esas kullanım amaçlarının ve ticaret kavramının gerçek anlamının zaman içerisinde değiştirilmesiyle bireyler daha fazla tüketmeye özendirilmiş ve tüketim toplumu kavramı hayatımızda yer edinmiştir. Bir başka araştırmacı Marc Guillaune'ye (Bauman, 1997, s.83) göre ise tüketim, günlük olarak karşımıza çıkan ürünlerin "yarar işlevinin" göz ardı edilmesi sağlanırken "gösterge işlevi" ön plana çıkarılmaktadır. Tüketilen ürünün satın alınma kıstası getireceği faydandan ziyade imrenme ve sahip olma isteğidir. Bu sebepten dolayı tüketim toplumlarında tüketilen ürünlerin simgesel anlamları ön plana çıkmaktadır (Hira ve Şan, 2007).

Sürdürülebilir tüketim için tüketici tarafında iki farklı yoldan söz edilmektedir (Kiracı, 2009). İlk olarak tüketim davranışını üzerinde değişiklik göstermek ve sürdürülebilir ürünleri seçmek, ikinci yolda ise tüketicinin tüketim düzeyini azaltması olarak görülmektedir. Doğaya daha az zarar verecek davranışlarda bulunmak, tüketicinin ekolojik olarak bilinçlendirilmesi de bu durumları desteklemektedir (Dolan, 2002; Tatar, 2021). Tüketim alışkanlıkları bireyin ve içinde bulunduğu hane halkının gelirinden, yaşam biçiminden ve karakterinden etkilenip artış gösterebilmektedir. Etkili faktörlerin farkına varılması ve bu kaynakların olumlu yönde kullanılması, sürdürülebilir tüketiminde tüketici üzerinde doğru adımlar atılması adına başlangıç noktası olabilmektedir. Sadece ekonomik kalkınmanın ve yararın devamlılığını sağlayan sürdürülebilirlikten bahsetmek doğru olmamaktadır. Bundan dolayı sosyal ve çevresel refahında içinde olduğu stratejik yapı olarak ele

alınmalıdır. Sürdürülebilir tüketim için mevcut tüketim kalıpları değiştirilmeli ve tüketicilere sürdürülebilirlik çerçevesinde tüketim alışkanlıkları için bilgi edinmeleri sağlanmalıdır. Seyfang'e (2006) göre dört madde sürdürülebilir tüketimin devamlılığı ve gerçekleştirilebilmesi için gereklidir (Özbakır ve Velioğlu, 2011).

1. Yerel ürünleri tercih etmek ve yerel ekonominin güçlenmesine destek vermek,
2. Üretilen ürünlerin tüketim sonrasında direk atık olmasını engelleyecek şekilde geri dönüşümlü ürünler üreterek savurganlık davranışını ve tüketim alışkanlıklarını değiştirmek,
3. Toplumlarda bulunan dışlanmış insanların tutumlarını, alışveriş alışkanlıklarını değiştirebilmek adına kapsayıcı ve dayanıklı toplulukların bir araya gelmesi sağlanarak sürdürülebilir tüketim adımlarını destekleyen gruplar oluşturmak,
4. Tüketicinin sorunlarına alternatif çözümler bulabilecek kurumsal yapıların oluşturulması ve toplumun çevre konusunda bilinçlendirilmesi adına alternatif sistemlerin teşkil edilmesi destek olabilecektir.

Sürdürülebilir tüketime sadece toplum içindeki bireylerin tutumları ve rasyonel fikirler açısından yaklaşmak genellikle yetersiz bir yaklaşık olarak görülmektedir. Bu nedenle bireylerin başka bireylerle olan ilişkilerinin de tüketim eylemlerinde etkili olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Sürdürülebilir tüketimin toplumun tamamı tarafından uygulanabilmesi siyasi bir proje gibi görülüp sosyal gruplarda (devlet ve sektör ilişkileri, işletme ve tüketici ilişkileri) kültürel değerlerle sentezlenerek değerlendirilmelidir (Dolan, 2002; Ergen, 2014).

1.7.2. Çevresel Sürdürülebilirlik

İnsanların yaşadıkları, gelecek nesillere aktarabilecekleri yaşanabilir alanları destekleyebilecekleri ve çevrenin korunması hakkında karar almayı sağlayacakları eylem ve hareketler, çevresel sürdürülebilirliği kapsamaktadır. Çevre üzerinde etki gösteren her alan için sürdürülebilir süreçler geliştirmelidir. Sadece kirletici olan maddelerin sayısını azaltmak, işletmelerin ortaya ürün çıkartırken daha az enerji gereksinimi duyması yeterli kalmayacaktır. Sürdürülebilir çevrenin devamlılığının sağlanabilmesi için doğanın kendi dinamikleriyle korunması daha doğru olacaktır. Doğal kaynaklarının tüketiminin kontrol altına alınması ve denetlenebilir olması gerekmektedir. Çevrede bulunan yenilenebilir enerji kaynakların kullanımı

yenilenebilme süresinin aşağısında kalmalı, kendini yenileyemeyen enerji kaynakları ise yenilenebilen kaynaklara göre tükenebileceği unutulmadan daha az potansiyelle kullanılmalıdır (Mengi ve Algan, 2003).

İnsanların bugün bulundukları konumlarının devamlılığını sağlamak ancak çevreye özelliklede doğal kaynaklara yaptığı baskının azaltılmasıyla ve bunlardan doğan zararların giderilmesiyle mümkün olabilmektedir. Bulunduğumuz Dünya içinde çevresel sürdürülebilirliğin devam etmesi için bazı şartların uygulanması ve bu şartların devamlılığının sağlanması gerekmektedir. Bunlar aşağıdaki şekilde sıralanabilir (Akgül, 2010);

1. Toplumlar ekonomik refahları için insanların kendi refahlarını sağlamak amacıyla kullandıkları kaynakların sınırsız tüketiminin önüne geçilmeli ve kullanım düzeyleri azaltılmalı,
2. Üretimde kullanılan malzemeler kaynakları ve tabanları yok etmeden elde edilmiş ve geri dönüştürülmüş materyallerden seçilmeli,
3. Satın alınan ve üretilen ürünlerin atık olarak dönüşümleri %100 oranda gerçekleşmeli,
4. Solar enerji kaynakları, rüzgâr ve elektrik gücünden çevreyi kirletmeden faydalanılabilen kaynaklar kullanılmalı,
5. Sürdürülebilir gelişmeler uygulanırken uygulanan çevrelerin dokusunu bozmayacak ve biyolojik çeşitliliğin yaşam alanlarını yok etmeyecek şekilde geliştirilen metotlar uygulanmalıdır.

Son yıllarda toplumun öncelikleri arasına giren sürdürülebilir kalkınma çabaları ancak doğanın devamlılığının sağlanmasıyla gerçekleştirilebilir. Kaynakların yenilenmelerine izin verilmeyen bir süreçte kullanım sonucu ortaya çıkan kirleticilerin işlem görmesi kendini yenileyemediğinde pek mümkün değildir. Yaşam kalitesinin belirli standartlarda olması kadar toprak, hava ve su gibi kaynaklarının da uygun düzeylerde tutulması çevresel sürdürülebilirlik kapsamındadır. Fakat bunların aynı kalması ancak adil toplum anlayışı, demokratik yönetimler ve çevresel değerlerle insani gereksinimlerin birleştirilmesiyle sağlanabilmektedir (Commission of the European Communities, 1998; Kaypak, 2011). Çevre üzerinde insan eliyle oluşturulan olumsuz etkiler, çevrenin içerinde yer alan süreçleri önemli bir şekilde etkilemektedir. Bunun en önemli sebeplerinden biri olan fosil yakıtlara olan bağımlılık, fosil yakıt

kaynaklarını hızla tüketmekte ve çevreye verilen zararı hızla arttırmaktadır. Bunun yanında kimyasal böcek ilaçları ve monokültür olarak adlandırılan tarım metotları, toprağın içerisinde yer alan besin ve mineral dengesini bozarak toprağın verimini azaltmaktadır. Önemli şekilde etkilenen çevresel süreçlerden biri olan iklim ve besin döngüsü ise çevre kirliliği ile birlikte çok büyük değişime uğramakta, bu değişimler ekosistemlerde geri döndürülmesi çok zor olan hasarlara sebep olmaktadır. Bu hasar tahmini olmakla birlikte gelecekteki yaşama etkileri tam olarak bilinememektedir. Hasarın geri döndürülmesi veya ekosistemlerin bütünlüğünün korunması ekosistem içeresinde yer alan unsurların hepsinin korunmasıyla mümkün olmaktadır. Bu sayede ekosistem bir bütün olarak kalarak, ekosistemin bütün bireyleri işlevlerini devam ettirebilecektir. Bu durum insan yaşamının devam ettirebilmesi ve gezegenimizin gelecekte korunması için anahtar niteliği taşımaktadır (Dinavasova, 2019).

BÖLÜM 2: ÇEVRECİLİĞİN ORTAYA ÇIKIŞI

2.1. Çevrecilik Anlayışı

Çevre sorunlarının geçmişten günümüze artarak geldiği nokta göz önüne alındığında, çevre problemlerinin değişim göstermesiyle birlikte problemlerin yaşandığı toplumlarda zaman içinde farkındalık oluşmaya başladığı görülmektedir. Toplumların kendinden sonraki nesillere karşı duyarsız kalmaması ve sosyal empati göstermesiyle oluşan çevrecilik, toplumları ve içinde yaşayan bireyleri doğal çevre hakkında daha fazla düşünmeye yöneltmiştir. Bölgesel olarak bireylerle başlayan bu akım hem başka ideolojilere eklemlenip büyümeleriyle toplumlara hem de uluslararası desteklerin sözleşmelere yansımasıyla tüm dünya üzerinde etki göstermiştir (Savaş, 2020).

Bireyleri etkisi altına alan çevrecilik kavramı ideoloji olarak görülürken aslında eylem niteliğinde belirtiler de bulunmaktadır. Harper 'ın (1996, s. 293) ideoloji olarak tanımladığı çevrecilik kavramı ''Doğa ile insan ilişkilerini değiştirme olasılığını içeren bir inanç sistemidir.'' aslında toplumun çevreye bakış açısının ve çevreyle ilgili ilişkisinin imge oluşturmasıdır. Farklı zaman dilimlerinde farklı anlamları ifade ettiği görülmektedir. Sanayileşmenin başladığı dönemlerde görülen çevre problemlerinin karşısında durmak için toplum, ekosistemi korumaya yönelmiştir. Modernleşmenin getirdiği çevrecilik anlayışı ise çevre ile uyumlu yaşamanın bu anlayışı ifade ettiğini göstermektedir. Tarihi açıdan bakıldığında başlangıcı insan merkezli bir çevrecilik anlayışıyken, daha sonra yaşanan gelişmelerle birlikte doğa merkezli çevreciliğe doğru kayan bir atıf söz konusudur. Doğayı merkeze almış olan çevrecilik anlayışına göre, doğa varlığını insanların varoluşsal çıkarları ve refahından bağımsız olarak sürdürebilmelidir. Çevrecilik anlayışında insan merkezcilik anlayışı Eckersley'e (2003, s. 51) göre "insanoğlu ve doğanın geri kalanı arasında ahlaken uygun bir ayrım çizgisi olduğunu, insanoğlunun tek ya da temel değer ve anlam kaynağı olduğu, insan dışındaki doğanın da bu yüzden insanlığa hizmet etmek dışında hiçbir amacının olmadığı inancıdır." İnsanların refah düzeylerini belirli seviyede tutmak için doğal kaynakların devamlılığının sağlanması doğanın araç olarak görülmesi bu görüşü savunan kişilerin 'insan refahının ekolojisi hareketi' ve 'korumacı hareket' çerçevesinde düşündüğünü göstermektedir. 17-18.yy arasındaki çevrecilik fikri hükümetlerin yönetimlerinde bulunan gelişmeler ve üretimin farklı boyutlara

yönelmesinden dolayı doğanın sömürülmesinin önünü açmıştır (Tuna, 2006). Bu dönemlerdeki çevrecilik anlayışının çevre problemlerine bakış açısı problemleri 'kirlenme' olarak nitelendirmekte ve teknik açıdan yaklaşım göstererek çözüme ulaştırmaya çalışmaktır. Ayrıca insanların doğayla ilişkisinden kaynaklanan problemlerin, hükümetlerin kurumsal yapılarındaki değişikliklerle çözümlenebileceği düşünülmektedir (Önder, 2007). Doğanın teknik olarak yönetilmesi söz konusu olduğunda ortaya çıkan çevrecilik anlayışı, bir şekilde 'doğa mühendisliği' olarak değerlendirilmektedir. Bu açıdan çevrecilik hedefleri arasında insan- doğa ilişkisinde faydadan söz edilmez, canlı varlığına saygı duyulmaz ve doğal çevre ile üzerinde yaşayan toplumlar arasında ahenkten söz edilemez. Gelecek nesillere aktarmak ve kamu yararına kullanmak amacıyla doğal kaynakları sürdürülebilir bir şekilde verimli kullanmak, korumak düşüncesi insan merkezci çevrecilik anlayışının hedefleri olarak gösterilmektedir (Bookchın, 2013).

Doğa merkezcilik görüşü Sanayi Devrimi sonucunda meydana gelen çevre tahribatları üzerine ortaya çıkmıştır. İnsanların doğayı baskılaması ve doğal olandan uzaklaşmaya yönelmesi sonucunda dünya üzerinde meydana gelen olumsuzlukların sonucu olarak doğayı merkezine alan çevrecilik görüşünün ön plana çıkarak gelişim göstermesine neden olmuştur. 19.yüzyılın ortalarında temel çevrecilik fikri barışçılık olmuştur. Buna göre insanlar, organik ve inorganik canlı mekanizması, faunalar çevre üzerinde algılanırken bütünlük oluşturmalı, doğa hammadde değeri için değil kendisi değerli olduğu için sakınılmalıdır (Connelly vd., 2012). Toplumsal ve siyasi olaylar, ekonomik gelişmeler etrafında oluşan çevrecilik fikri, ayrışmalar sonucunda toplum içinde ekolojik görüş olarak kendini farklı biçimde ifade eden ve bu oluşumdan doğan hareketlerle kendini gösteren bir kesim oluşmuştur. Doğa merkezli çevrecilik anlayışını benimseyen ve ekolojistler olarak da adlandırılan bu kesime göre çevrecilik her koşulda pratikler üzerinde kalmış, düşünce üretememiştir. Bunun üzerine 'çevreci' olarak nitelendirilmek yerine 'ekolojik' ifadesinin kullanılmasını tercih edilmiştir (Dobson, 2007). Çevreciliğin çıkış noktası olan insanı doğanın bir parçası olarak gören ekolojistler kendilerini farklı eylemlerle ifade etmektedirler. İlk olarak 1866'lı yıllarda kullanılmaya başlayan kavram, kullanan Ernst Haeckel tarafından "organizmalar ile onların çevresi arasındaki ilişkilerin bilimi" olarak açıklamıştır. Bilimsel olarak da biyoloji bilim dalının altında yer alan ekoloji popülerliğini 70'li yıllarda kazanmıştır. Modernleşmeden bağımsız olarak düşünülemeyeceği öne sürülen, çevre problemleri

ya da ‘‘kirlenme’’ modern adımlara karşı gelme eğilimi gösterdiği düşünülmüştür. Russell Dalton (1994) yazdığı kitabında “Friends of Earth” ,“Greenpeace” adlı örgütlerin kurulmasını ekolojizmin geçiş dönemi olarak tanımlamaktadır (Önder, 2007). Ekolojizm ve çevrecilik birbirinden ayrılmaya çalışılmıştır. Dobson’a göre çevrecilik kavramı ortaya çıktığı zamana göre yönetimsel yaklaşım sergilenmiştir, toplumlarda köklü değişimler olmadan üretim ve tüketim azaltılmadan problemlerin çözüme kavuşabileceği düşünülmüştür. Ekolojizm ise tam tersi bir tavır sergileyerek gerek politik gerekse toplumsal yaşama eklemlenmiş ve köktenci değişimlerin olmasını desteklemiştir. Bu düşünceye göre politik yönelimlere yakın duran çevreciliğin odak olması eleştirilmiş ve ideoloji olamayacağı düşünülmüştür (Dobson, 2016). Manuel Castells çevreciliği inşaların doğaya verdiği tahribatın düzeltilmeye çalışması ve kolektif eylem olarak tanımlamıştır. Ekoloji insanların bu davranışlarına daha geniş açıyla bakabilen, doğa-insan ilişkisini dengeleme görevini üstlenen, yenilikçi görüş açısıyla devam eden kuruluşlar ve paydaş düşüncelerdir (Castells, 2008, s. 221).

Çevrecilik günümüzde ekolojizmle birlikte ele alınarak toplumlarda politik ya da sosyal hareketlilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Geçmişte bireylerle ve toplumlarla sınırlı kalan çevrecilik kavramı evrensel olarak dönüşüm göstermiştir. Çevre problemlerinin artış göstermesi problemleri tanımlanabilirliğini ve bilinirliğini arttırmış toplumsal bilincin gelişmesine sebep olmuştur. Bununla birlikte medyada yer alması örgütlerin etkinliklerini arttırmıştır. Çevrecilik anlayışı uluslararası yasal düzenlemelerle kendi gelişimini göstermiş ve ekosistemin korunmasında öncü anlayış olarak yerini almıştır (Kalafatis vd., 1999; Alnıaçık, 2009).

2.2. Çevreci Örgütler ve Hareketler

Üretimde ve toplumda yaşanan ilişkileri sorgulamaya başlayan çevrecilik anlayışı, yeni toplumsal hareketler doğrultusunda gelişim göstermiştir. Aynı zamanda çevre üzerinde etkisini gösteren bu hareketler, çevre üzerinde kat edilen gelişmelerde önemli bir rol almıştır. Klasik toplumsal hareketler siyasi alanlarda iktidarı etkileme çabası içindeyken yeni toplumsal hareketler bu hareketlerin tersine, toplum içindeki sorunlara çözümler arayıp, çözümlere yönelik organizasyon ve harekete geçirici eylemler üzerinde duruş sergilemiştir. Yeni toplumsal hareketler ortaya çıktıkları dönemlerde kapitalist ve sosyalist doğrultuda uygulamaların arasında kalan toplumsal

olguların sonucunda karşımıza çıkan eylemlerdir. Siyasi olaylardan sıyrılarak toplumun problemlerine daha geniş açılardan bakmış ve toplumun tabanına yayılmasını sağlamışlardır. Böylece kültürel iletişim gelişim göstererek toplumdaki problemler yönetimle sınırlı kalmamıştır. Çevre problemleri, cinsiyet ayrımı ve ırkçılık gibi toplumu derinden etkileyen problemler çözüme yönelmiştir (Coşkun, 2006). Çözüm aranırken ekonomik çevrelerce destek görmekte olan klasik toplumsal hareketlerden farklı olan yeni toplumsal hareketler yaşam şekilleri ve kültürel bağlamları birbirine yakın insanlar tarafından destek görmüştür. Toplumun farklı kesimlerinden eğitimli ve ekonomik düzeylerinde farklılıklar olan her insanın katılımıyla temsil bulmuştur ve merkezi yönetimlere destek sağlamayarak yerel olanı daha çok desteklemiştir. Çevre teması başta olmak üzere birçok temaya değinmişlerdir (Çayır, 1999).

Çevre hareketleri de yeni toplumsal hareketler bağlamında problemlerin çözümünde karşı karar mekanizmaları oluşturulurken ve kurumlar bu kararlar etrafında baştan düzenlenirken bireysel katılımcılara da yer verilmiştir. Düzenlemelerin haksızlıklara karşı çıkma, toplumun tabanının katılımını sağlama ve problemleri demokrasi çerçevesinde çözme amaçlarıyla hareket ettiği görülmektedir (Offe, 1999; Şentürk, 2006). Çevrecilik anlayışı daha eski tarihlere dayansa da çevreci görüşün hareket olarak toplumun içinde yer alması yeni toplumsal hareketlerin sonucunda ortaya çıkmıştır. Her dönem farklı çevre problemlerinin oluşması her toplumun değişik problemlerle karşılaşması çevrecilik anlayışının uluslararası düzeyde kabul görmesini ve bir bütün olarak ele alınmasını sağlamıştır, toplum tabanında yeni bir dinamik oluşmuştur. Sanayi faaliyetleri sonrasında çevrede oluşan deformasyonlar, üretimin getirmiş olduğu toplumlara yansıyan pratikler kapsamında ve ekosistem- insan ilişkisinin kurulmasında hiyerarşinin baskın gelmesi çevre hareketlerinin problemleri tanımlamasını kolaylaştırmıştır. Yeni toplumsal hareketler ortaya çıkmadan önce ABD'de ortaya çıkan çevreyi koruma fikri sonrasında toplumlarda yaşanan dönüşümlerden hız kazanarak kendi değerlerini oluşturmaya başlamıştır. Aynı zamanda problemlerin çözümüne yönelik gelişen olaylar toplumun demokratik katılımıyla ve politik, toplumsal eylemlerle ilerlemiştir (Öztürk, 2019).

Çevre hareketlerinin başladığı dönemde doğada meydana gelen tahribat ölçülmeye başlanmıştır. Ozon tabakasının delinmesi, küresel ısınmanın gerçekleşmesi, nükleer ve kimyasal maddelerin verdikleri zararlar medyaya yansıyarak halkın

bilinçlenmesine neden olmuş ve çevre hareketlerinin sayısının çoğalmasına destek olmuştur. Yerel düzeyde daha çok tek bir konu (nükleer enerji santrallerinin kurulması, ormanların ve parkların koruma altına alınması) hakkında toplanılmıştır ve bireylerin girişimleri öncü olmuştur. Daha sonra çevre hareketleri bireylerin çoğunluk oluşturmasıyla sırasıyla ulusal ve uluslararası toplulukların birleşmesinde etkili olmuştur. Çevre problemleri sadece bugün yaşayanları değil gelecek kuşakları da tehdit etmeye başlaması çevre hareketlerinin gelişiminde etkili olmuştur. (Müler-Rommel, 1989; Olgun, 2018). Finansal sistemin ortaya çıkardığı gerçeklik ve etik değerler arasında bulunan gerçekliğin yeni bir yaklaşım ile değerlendirilmesi gereklilik haline gelmiş ve ortaya çıkan yeni yorumlarla endüstriyel toplum etiğinin ön plana çıkarılması için çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmaların hızlanmasının sebebi insan hayatını tehlikeye atan ve yaşam şartlarını zorlaştıran çevre problemlerinin etkisini arttırmasıdır.

İlk çevreci hareketler çevre kirliliğinin ortaya çıkardığı zarardan etkilenen bölgede bulunan vatandaşların birbirine destek olmasıyla gerçekleşmiştir. (Çopuroğlu, 1993). İsteklerini protesto ederek, imza kampanyaları oluşturarak, boykotlar vb. eylemler yaparak seslerini yönetime duyurmaya çalışmaktadırlar. Çevreci hareket ve örgütler gerektiğinde sivil itaatsizlik, medyayı eylem ve tutumları üzerinden kullanma, çevresel sabotaj ve çevre dostu ürünleri desteklemek vb. süreçlere yönelebilirler (Turgut, 2009; Balkaya, 2014). Toplumlarda çevre problemleri yüzünden gelecek kaygısının oluşması bireyleri karşıtlığa, çevreci örgütlere ve hareketlere katılmalarına toplumsal çıkış arayışlarına yöneltebilmektedir. Günümüzde problemler karşısında bireyler kendi gelecekleri içinde endişelenmekte bu kaygılar toplumsal kaygılarla birlikte sosyal hareketlerin dinamiğini oluşturmaktadır (Kılıç, 2002).

2.2.1. Dünya'da ve Türkiye'de Çevreci Hareketlerin Tarihi

İnsanlık tarihin başından beri süregelen çevreci düşünceler, insan-doğa mücadelesi sonucu ortaya çıkan yıkımlardan etkilenilmesi, doğanın yapısının sürekli merak konusu olmasından dolayı her dönemde incelenmeye çalışılmıştır. Çevresel problemlerin bugünkü tanımına ulaşması 15.yüzılın sonlarına denk gelmektedir. Kapitalist sistem yapısının ortaya çıkmaya başlamasıyla, çevre problemleri bölgesel düzeyde sınırlı olarak başlamıştır. Kapitalist sistemin öncesinde sadece toprağın kaynak olarak görülmesi ve toprağın devletler arasında paylaşılamaması, çevre

üzerinde tahribata neden olmuştur (Foster, 2002). Teknolojinin gün geçtikçe ilerlemesine bağlı olarak çevre problemlerini tanıma çabası hem toplumda hem de ekonomide etkisini gösteren Sanayi Devrimi'yle olmuştur. Batı'da 18-19.yüzyıl arasında sanayileşme hareketi yaşam biçimini değiştirmiş bunun sonucunda ortaya çıkan kirliliğe karşı zayıf da olsa tepkiler gelmeye başlamıştır fakat bu tepkiler yöneticilere kadar etki etmeyen gelip geçici tepkilerdir. Çevre problemlerinin zararları doğa bilimlerinin de gelişmesiyle ölçümlenebilir hale gelmiştir. Gelişmelerin hız kazanması biyolog olarak görev yapan Ernst Haeckel'in canlıların ilişkisini inceleyen bilim olarak ''ekoloji'' kavramını kullanmasıyla başlamıştır. Avrupa'da yaşanan olaylar ve Aydınlanma Düşüncesiyle birlikte insan-doğa dengesinin bozulmaya başladığı ve çevre hakkında sorgulamaların yapıldığı dönemdir. 18.yy'ın sonunda küresel ekonomik krizin yaşanması ilk çevreci akımlara sürat kazandırmıştır (Duru, 1995).

Amerika Birleşik Devletleri'nde 1892 yılında doğa bilimcilerin doğaya saygı çerçevesinde oluşturduğu Sierra Club, hükümetlerin aldığı kararların yanlış olduğunu vurgulayarak bir örgüt kurulmasına öncülük etmiştir. Köktenci bir yaklaşım sergileyerek, siyasi çevrelerce karşıt tutum sergilenmesine sebep olmuştur. Günümüzde hâlâ etkinliğini sürdürmekte ve çevreci örgütler arasında etkin bir rol oynamaktadır (Duru, 1995). Ekonomik kriz sonrası çevreci akımların 1800'lü yıllarda oluşum süreciyle birlikte çevrenin bozulmasına ilişkin yazılar yayımlanmış ve gönüllü kuruluşların ilk adımları atılmıştır. Dünya üzerinde çevrecilik kavramı bu dönemlerde korumacılık anlayışı üzerinde kurulmuştur ve milletler toprakları üzerindeki ekosistemi yasalarla korumaya çalışmışlardır. Ancak tahribatın büyümesiyle alınan önlemler Dünya savaşlarının yaşanmasının ardından savaşlardan galip çıkan ülkeler kaynakların fazla kullanılması ve kent planlamaları yaparak ekolojik dengenin sağlanması için milletlerarası konferans ve anlaşmalar üzerinde çalışmışlardır. Ancak 20. yüzyıla geçişten sonra çevre problemlerine karşı bireyler harekete geçmiştir. Sanayileşmenin ortaya çıkardığı problemler Batılı ülkeler tarafından fark edilmiş, nükleer çalışmaların dünya üzerinde büyük zararlara yol açabileceği doğal kaynakların kapasitelerinin sınırlı olduğu ve karşı konulmazsa tükenebileceği yeni yeni fark edilmeye başlamıştır. Kamuoyunun ortaya çıkan büyük kazaları yayımlaması halkın çevre konusunda farkındalığının artmasını sağlamıştır. 1953-1961 tarihlerinde plastik fabrikasının yaydığı kirlilikten dolayı Japonya'nın Minimata köyünde metil cıva

zehirlenmesi yaşanmış ve 857 kişi yaşamını yitirmiştir (Roussopoulos, 2017). 1969'da ise Kaliforniya eyaletinin kıyısında başlatılan petrol arama çalışması sırasında patlama olmuş ve sahil şeridi tamamen petrolle kaplanmıştır. Tüm bu yaşananlar çevre problemleri üzerinde örgütlenmeyi ve daha çok hareketin hem bilimsel hem de eylemsel çalışma yapmasını sağlamıştır (Dalton, 1993; Demir, 2017).

Halkın çevre konusunda daha çok bilinçlenmesi için Rachel Carson'ın 1962 yılında yayımlandığı ''Sessiz Bahar (Silent Spring)'' isimli kitabı doğada yaşayan canlılar üzerinde kimyasal maddelerin ne kadar etki sahibi olduğunu anlatmıştır ve havada, suda, toprakta oluşan kirliliğin boyutlarını açıkça göstermiştir. Kitap sadece toplumun ilgisini kazanmamış aynı zaman da ABD'de tarım faaliyetlerinde kullanılan DDT vb. ot ve böcek öldürücü kimyasalların kullanılması yasaklanmıştır. Çevrecilik akımı üzerinde etkili olan kitap, uluslararası farkındalık kazandırmıştır (Cowan vd., 2010).

Roma'nın Lincei Akademisi'nde 1968 yılında on farklı ülkeden çeşitli mesleki dallara sahip otuz kişilik grup, insanların yaşadığı dünyada bugün ve gelecek nesilleri devam ettirecek olan canlılar için çevre problemlerinden bahsetmişlerdir. Toplantı Roma Kulübü'nün oluşturulmasına öncülük etmiştir. Roma Kulübü üyeleri siyasi, ideolojik ve ulusal herhangi bir düşünce grubunun içinde bulunmayan kişilerden oluşmasından dolayı çevre hareketlerinin önemli girişimlerinden kabul edilebilir (Çopuroğlu, 1993). Roma Kulübü 1972 yılında bir girişimde bulunarak "İnsanlığı Tehdit Eden Sorunlar Projesi" kapsamındaki araştırmanın bir sonucu olarak "Limits to Growth (Büyümenin Sınırları)" raporunu yayımlamıştır. Raporun amacı dünya üzerinde meydana gelen çevre felaketlerine ve sınırsız kaynak kullanımına dikkat çekmektir. Sonuçlarına göre eğer nüfus artışı ve kaynak kullanımı bu eğilimde devam ederse bir sonraki yüzyıl içinde büyüme sınırlarına ulaşılmış olacaktır. İnsanların çevre konusunda endişelenmesine ve çevre bilinci oluşmasına neden olan rapor çevre problemleri konusunda ilgi uyandırmış, çevre hareketleri ve örgütlenmeler başlamıştır (Duru, 1995).

Almanya'da 1968 yılında çevreci hareketler küçük yerel gruplar ve sık protestolar şeklinde harekete geçmeye başlamıştır. Almanya'da bu hareketler Avrupa'nın en etkili hareketleri olmakla birlikte homojen olmayan bir yapıya sahip, başka gruplarla birleşen ve olayların yerine, zamanına göre farklılık gösteren gruplardır. ABD başta olmak üzere tüm dünyada bastırılmaya çalışılan toplumsal

hareketler Avrupa ülkelerinde gruplaşmaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yaşanan savaşlar sonrasında yapılanmalardaki karmaşanın çözüme ulaşmamış olması, partilerin bu problemlere karşı harekete geçememesi, Almanya'da yaşayan üniversite öğrencilerinin anlaşılamıyor olması bu kesimleri ve orta kuşağı ''Yeşiller Hareketi'' altında toplamıştır. Almanya'daki çevreci hareketler sadece çevreci anlayışla sınırlı kalmamıştır, toplum içindeki bozulmalara karşı da tepki göstermiştir. Hippiler ve Yipiler olarak da adlandırılan grup nükleer karşıtlığı ile ön plana çıkmıştır. Özellikle üniversite öğrencilerinin bu gruplara büyük destek vermesi, vatandaşların bu gruplar için girişimlerde bulunmaları bu hareketleri Yeşil Hareket'in ikinci önemli kaynak sağlama aracı olarak göstermiştir. Alman Barış Hareketleri başta olmak üzere diğer toplumsal hareketler protestolar ve örgütlenmelerle Yeşil Hareket'in partileşmesi için kaynak sağlamıştır. Radikal görüşü destekleyen grupların başkaldırılarına rağmen 1979 yılında siyasal parti olarak parlamentoya girmiştir (Ertürk, 1998). Nükleer silahlanmaya karşı başlatılan hareketlere destek veren Yeni Sol hareketleri, çevreci hareketlere destek olurken eylem taktiklerinin değiştirilmesine de yardımcı olmuşlardır. Sivil hak ve özgürlüklerin savunulması, cinsiyetler arası eşitlik ve kadın hareketlerinin gerçekleştiği ''doğrudan eylem'' davranışını uygulamışlardır. Bu protestolar çevreci ''Friends of the Earth'', ''Greenpeace'' gibi örgütlerin temellerini atmıştır. Artık çevre içindeki bütün varlıkların haklarının savunulması için çözüm önerileri daha yüksek sesle söylenmeye başlamıştır. Bu örgütlenme yapısının diğerlerinden farkı ise tamamen toplumsal dönüşümü desteklemesi ve istemesi olmuştur. 1970'ler sonrasında Yeşil Düşünce temelleri bu argümanlarla atılmıştır (Eryılmaz, 2019).

Çevresel hareketler diğer grupların desteklemesiyle alternatif kültürel değerleri harekete katmışlardır. ''Derin Ekoloji (Deep Ecology)'' kavramı harekete yön vermeye başlamıştır. İnsan-çevre ilişkisinde her yaşamın farklı değerlere sahip olduğu vurgusu yapan bu kavram özellikle ekofeminizm ve hayvanların korunması meselelerine önem vermektedir. İnsanların zorunlu olmayan ihtiyaçlarından dolayı ekosistemin yok edilemeyeceğini, ekosistemin bir bütün olarak ele alınması gerektiğini savunan yaşam merkezci bir görüştür. 1970 yılında bu görüşleri savunan radikal ekoloji yanlıları ABD'de ''Earth First'' hareketini başlatmışlardır. Grup üyeleri eylemlerini yönetime karşı duruş sergileyecek ''ekolojik sabotaj'' ve kendilerine özgü kamuoyuna yansıyan eylemleri benimsemişlerdir (Bingöl, 2018).

Çevre hareketlerinin ve örgütlenmenin çıkış noktası olarak bilenen Fransa'da ancak 1974'ten sonra sanayileşme problemlerinin belirginleşmesi ve getirdiği sosyalizm görüşünün ortaya çıkmasıyla gelişimini tamamlamıştır. Buradaki çevre hareketleri bilimsel yöntem ve içeriğin hızla ilerlemesiyle, ekolojist düşünürlerin çoğalmasıyla ve çevre hareketinin bu düşünürler tarafından desteklemesiyle ilerleme sağlamıştır. İngiltere'de ise Sanayi Devrimi'ni başlatan ülke konumunda olmasından dolayı çevrecilik anlayışı diğer ülkelere göre daha eskiye dayanmaktadır. "Open Spaces'', ''Footpaths Preservation Society'' gibi cemiyetler çevreciliğin ilk konuşulduğu yerlerdir. Çevreci hareketlerin etkin faaliyet gösterdiği yıllar ise 80'li yıllardır. ''Greenpeace Yeşil Barış'', ''Civil Trust'', ''Ekology Party'' vb. büyük çaplı etkinlik oluşturan gruplar ve ülkedeki tek çevreci siyasi parti olan yapının ilgi düşeyi ülke içinde ve dışında çok fazladır. Bu nedenle bu kuruluşlar etkinliklerini ve görüşlerini geniş kitlelere yaymışlardır (Görmez, 2015).

1990'lı yıllarda gelişen teknolojik hareketler karşısında çevre hareketleri de değişim göstermiştir. İletişimin yoğunlaşması, yaygınlaşması ve medya aracılığıyla hareketlerin Dünya üzerindeki herkese ulaşabilir hale gelmesine yol açmıştır. Geçmişte yapılan doğrudan eylemlerin yerini internet üzerinden küresel boyutta yapılan çevre etkinlikleri almıştır. 1971 tarihinde Greenpeace'in ilk adımları, Amerika Birleşik Devletleri'nin Alaska'da gerçekleştirdiği nükleer testlere karşı birkaç çevrecinin denize açılarak tepki göstermesiyle atılmıştır. İlerleyen yıllarda dünya genelinde 6 milyon üye ve milyon dolarlara bütçeye ulaşan örgüt, 1994 yılında 'network' organizasyonu biçimini almıştır. Zaman içerisinde bölgesel kampanyalar hazırlayan organizasyon, küresel çapta da farkındalık oluşturacak eylemlerin gerçekleştirilmesine öncülük etmiştir. Bu amaç uğrunda küresel etki gösteren çevre sorunlarına bütüncül bir yaklaşım sergilemiştir ancak 30 farklı ülkede bulunan çalışma ofisleriyle bölgesel çalışmalar da yapmıştır. Bununla birlikte, organizasyon eylemlerini zehirli maddeler, enerji ve atmosfer, nükleer çalışmalar, ekoloji gibi spesifik konulara ayırarak etkilerinin daha çarpıcı olmasını sağlamayı amaçlamıştır (Bingöl, 2018).

Çevreci hareketler toplumun içinde çevre bilinci oluştururken bir taraftan da kamuoyunun nabzını tutarak siyasi zemine çevreci anlayışı koymak istemektedirler. Yönetimlerin karar mekanizmalarını etkilemeyi de amaçlayan bu hareketler protestoların artmasıyla uluslararası bilinirliğe ulaşmışılardır (Önder, 2003). Castells

(1999) çevreci hareketleri geçmişten bugüne kadar iletişim, hareketlilik bağlamına çok başarılı şekilde uyum gösterebilen bir hareket olması sebebiyle, diğer toplumsal güçlerden ayrışmaktadır. 20. yüzyıla gelindiğinde de uluslar büyük değişimlere sebep olan olaylar atlatmıştır ve bazı zamanlar devlet yönetimindeki kaynakların yeniden yapılması bile söz konusu olmuştur. Bu değişimlerden etkilenen çevre hareketleri de diğer toplumsal hareketler gibi gelecekte değişken yapılardan etkilenecektir (Bingöl, 2018).

Çevre hareketleri, Türkiye'nin gelişmekte olan bir ülke olmasından dolayı gelişim faaliyetleriyle ilişkili olarak ilerlemiştir. Kalkınma faaliyetleri üzerinden çevre ile ilgili gelişmeler, genellikle çevre düzenlemesi ya da arazilerin yeniden değerlendirilmesi şeklinde karşımıza çıkmıştır. Gelişmekte olan ülkelerin önem verdikleri şehirleşmeyle ilgili problemler ilk olarak burada ortaya çıkmıştır. Türkiye'de sürekli gündeme gelen bir başka problem de arazilerin engebeli olmasından kaynaklanan erozyon ve ormanların yerleşim arazilerine dönüştürülerek yok olması problemleridir (Çopuroğlu, 1993). Çevre ile ilgili alanların başında gelen çevre mühendisi, biyologlar, kimya dalları gibi disiplinlerin görüşleri alınarak ve gerektiği zaman politikalar geliştirilerek, çevre problemlerinin çözüme ulaştırılması konusunda çalışmalar yürütülmüştür. Çevrecilik düşüncesinin görülmeye başladığı yıllara bakıldığında sistemli bir şekilde ilerlemeyen, yarı resmi yarı sivil bürokratların yönlendirilmeleriyle kurulan cemiyetler görülmektedir. Cumhuriyet Dönemi'nin ilk zamanlarına denk gelen ilk çevreci dernek "Himaya-i Eşcar Cemiyeti (Ağaçları Koruma Derneği)'' olmuştur. Bu yıllar Türkiye'de kalkınmanın ve sanayileşme faaliyetlerinin arttığı ithal ikameci sanayileşme olarak da adlandırılan dönemdir. Çevre problemlerini bu dönemde dile getiren Celalettin Bedri Ertuğ, Ankara'nın havasının kirli olduğunu yaptıkları ölçümler sonucunda belirlemiş ve kamuoyuna açıklamıştır. 1950'li yıllara kadar çevre üzerinde başka gelişme yaşanmamış ve 1950'li yıllardan sonra derneklerin sayısı artış göstermeye başlamıştır (Ankara Hava Kirlenmesiyle Savaş Derneği (1969), Çevre Koruma Yeşillendirme Derneği (1972) vb.) (Oygür, 2009).

Türkiye'de çevrecilik düşüncesinin gelişim göstermesi yalnızca teorik içeriklerin tartışmalara sunulmasıyla değil, halkın gösterdiği tepki ve çabalarla da şekillenmiştir. Tepkilerin yoğunlaşması mücadeleyi daha mümkün kılmıştır. Yerel düzeyde ilerleyen bu tepkiler sırasıyla Artvin ilinin Murgul ilçesinde kurulan Eti Bakır

İşletmeleri (1970), aynı işletmenin aynı yılda kurduğu Samsun İzabe ve Elektroliz Tesisi, Ankara ilinin Elmadağ ilçesinde tarımın ön plana çıktığı alanlara çimento ve barut fabrikalarının kurulmaya çalışılması bölgede bulunan vatandaşların protestolarla tepki göstermesine sebep olmuştur. Çevre sorunlarının hükümetlerin gündemine geldiği ve uluslararası platformda ele alınmaya başlandığı yıllar olan 1970'ler, Türkiye'de çevreye yönelik resmi ilginin cılız olsa da oluştuğu yıllardır. Bu dönemdeki uluslararası boyutta önemli bir gelişme Türkiye'nin 1972'de Stockholm'de toplanan Dünya Çevre Konferansı'na bir bildiri ile katılması olmuştur (Keleş ve Hamamcı, 1998). 1972 yılında Dünya üzerinde de çevre problemlerine yönelik adımlar atılmaya başlanmış ve uluslararası konferanslar düzenlenmiştir. Türkiye'de hem halkın sesini duyurmaya çalıştığı protestolarla hem de dünya üzerinde gerçekleşen organizasyonlar ile çevre problemleri üzerinde daha çok ilerleme kaydetmeye başlamıştır. Dünyada kendilerini insanların ve gelecek nesillerin devamı için bilgi paylaşımı yaparak Roma Kulubü'nün hazırladığı "Büyümenin Sınırları'' raporu ve 1972'de BM'in katılımıyla hazırlanan ''Stockholm Konferansı'' tüm dünyada dikkatleri çevrecilik anlayışına çekmiştir. Türkiye bunun üzerine başbakanlığa bağlı olarak ''Çevre Araştırma Birimi'' oluşturmuş ve çevre alanında tüzel kişiliğe sahip olan Çevre Bakanlığı (1983) yapılandırılmıştır (Öztürk, 2019).

Türkiye askeri darbeyle karşılaştığı 12 Eylül 1980 yılında halkın hak ve özgürlükleri göz ardı edilmeye çalışılırken, çevreci hareketler gelişim gösterememiştir ve devletle ilgili ön plana çıkan konulardan dolayı çevre problemleri geri planda kalmıştır. Fakat darbe sürecinin sona ermesiyle yurtdışı bağlantılı ilk eylem gerçekleşmiştir. Türkiye'de darbe döneminde yaşanan insan hakları ihlalleri ve yönetimin baskıcı yapısı sebebiyle Almanya'dan Ankara'nın Kızılay semtine gelen Alman Yeşili adlı gruptan yedi kişi birbirlerine zincirlenerek protesto gerçekleştirmişlerdir. Bu eylemle birlikte yeşil çevreci hareketlerinin sadece çevrecilik anlayışıyla kalmadıkları insan haklarını çerçevesinde de eylemler gerçekleştirdikleri görülmüştür (Bora, 1989; Olgun, 2018).

Küresel olarak çevre anlayışının Türkiye'de üst seviyelere çıkması iki olay çevresinde gerçekleşmiştir. İlki Muğla'nın Yatağan ilçesinde kurulmak istenen Gökova Yatağan Termik Santrali'nin (1984) oluşturduğu çevre problemleri sonucunda toplumun olumsuz etkilenmesidir. Ekonomik sebeplerden dolayı kurulmak istenen bu santral ilk kez ekolojik olarak verilen zararın kamuoyuna yansımasıyla halkı

bilinçlendirmiştir ve toplumun çeşitli görüşlerine sahip herkes tarafından kabul görmesini sağlamıştır. İkinci olay ise İzmir-Bergama'da yaşanan Türkiye'nin ilk altın maden işletmesinin kurulmasıdır. Siyanürlü altın arama çalışmalarının gerçekleşmesinden dolayı burada yaşayan halk sağlığının ve ekosistemin olumsuz etkilenmesi üzerine halk direniş göstermiştir. Özellikle madeni işletenlerin Türkiye dışında yaşıyor olmaları halkın daha çok tepki göstermesine sebep olmuştur. Olay Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine intikal etmiştir ve kararın verilmesiyle birlikte madenin kapatılması gündeme gelmiştir (Tuna, 2006). Çevre problemlerinin etkisi artıkça mücadeleler de artış göstermiş, sorunun kaynağını bulmak ve çözüme ulaştırmak için örgütlenmeler meydana gelmiştir. Fakat bu örgütlenmeler siyasi bir araç görevi görmüş, 1980'li yıllarda yaratılan siyasi boşluğu tamamlamak için kullanılmıştır (Şahin, 2007). Türkiye'de çevre hareketleri daha sonra vakıflar ve dernekler üzerinde yoğunlaşmıştır. 1975'de avcı bir çiftin arkadaşlarıyla beraber oluşturdukları ''Doğal Hayatı Koruma Derneği (DHKD)'' yaban yaşamını ve ekosistemin dengesinin korunması gibi amaçlarla faaliyetlerine başlamıştır. Kamu yararına çalışma yapan dernek, diğer milletlerarası yapılarla da iş birliği yapmıştır. 1978 yılında ''Türkiye Çevre Vakfı'' kurulmuştur. Vakıf, dünya üzerinde yaşanan gelişmelerin takip edilmesi ve Türkiye'de geliştirilmesi amaçlarını şu sözlerle ifade etmiştir: ''Çevre alanında objektif ve ısrarlı bir baskı grubu olabilmek, aydınlatıcı ve yönlendirici bir rol oynayabilmek...''[5]. Türkiye için önemli bir diğer vakıf ise ''Türkiye Erozyonla Mücadele Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı (TEMA)'' olmuştur. Önemli iş adamlarının öncülük etmesiyle birlikte diğer çevre örgütlerinden farklı bir düzeye gelerek Türkiye içerisinde tanınmış vakıflar arasına girmiştir (Duru,2005).

2.2.2. Dünya'da ve Türkiye'de Çevreci STK'lar

Sivil toplum kuruluşları faaliyetlerini devletten bağımsız olarak yürüten, toplumun yararı için çalışmakta olan, demokrasiye katılım sağlayarak gelişimini destekleyen, toplum içindeki bireylerin çıkarları ve amaçları doğrultusunda değerlendirildiğinde siyasal yönetim sistemleri için kamuoyunu etkileyen örgütlenme şekli olarak belirtilmektedir (Güneş, 2006; Akatay ve Harman, 2014). Sivil toplum faaliyetlerini yürüten alanların farklılığı sebebiyle tanımlar değişiklik göstermektedir.

[5] Türkiye Çevre Vakfı. ''Türkiye Çevre Vakfı (TÇV)'', 10.2021, http://www.cevre.org.tr/tr/kurumsal.

White'a göre toplumda bulunan bireyler kendi menfaatlerini ya da değerlerini sürdürmek amacıyla, devlet içinde özerk bir konuma sahip olan örgütlerin birliktelik oluşturduğu alanları sivil toplum olarak belirtmiştir (Çoban, 2011). Kotler ve Lee ise STK'na, devletin kamu kurumları ve özel kâr amaçlı kuruluşlar arasında bu sektörlerin yetersiz kaldığı durumlarda harekete geçen, kâr amacı gütmeyen örgütlere ''sivil toplum'' olarak değinmiştir (Kotler ve Lee, 2009). Toplum içindeki farklılaşmaların sağlanabilmesi için bireylerin harekete geçirilmesini sağlayan ve toplumda ortaya çıkan sosyal sorunlara çözüm arayan sivil toplum kuruluşları bulundukları faaliyetler içinde önemli görevler üstlenmektedir (Marshall, 1999). Sivil toplum kuruluşları uluslararası kullanımlarda farklılıklar göstermiş, anlamları farklı olan kavramlarla anlatılmaya çalışılmıştır. Bunlar; "Gönüllü Kuruluşlar (Voluntary Organizations)", "Hükümet Dışı Kuruluşlar (NGOs)", "Kâr Amacı Gütmeyen Kuruluşlar (Nonprofit Organizations)", "Üçüncü Sektör Kuruluşları (Third Sector Organizations)" en çok bilinen isimlerdendir (Özdemir, 2004).

Kâr amacı gütmeyen kuruluşlar olarak çeşitli alanlarda faaliyet gösterirlerken düzeyleri de değişiklik göstermektedir. İnsan haklarını savunan ya da kadın, çevre gibi alanlarda etkin olan bu toplumsal oluşumlar hukuki alanda tüzel kişilik tanımı yapılmadan hareket kabiliyeti yüksek bir yapılanma biçimindedir. Devletin kamu kurum ve kuruluşları birinci sektör, kâr amacı olan kurumlar ikinci sektör ve kâr amacı olmaksızın harekete geçen kurulumlar ise ''üçüncü sektör'' olarak da adlandırılabilmektedir (Marangoz, 2007). Faaliyet gösterdikleri alanlar ''aktive merkezli'', ''toplum merkezli'' ve ''refah merkezli'' olmak üzere üçe ayrılmaktadır. ''Aktive merkezli STK''lar eğlendiren, spor ve kültür konularında, "refah merkezli STK"lar eğitim- öğrenim, sağlık hizmetleri, sosyal hizmetlerde, "Toplum merkezli STK" lar ise çevre, sendikalar gibi alanlara ayrılmaktadır (Özdemir vd., 2009).

Sivil toplum kuruluşları toplumları bilinçlendirmek için eğitim çalışmalarında bulunmakta ve konular üzerinde farkındalık yaratmaktadırlar. Toplumun içinde bulunan STK'larının sayısı ve çeşitliliği o toplumun karar alma süreçlerini, katılım düzeyini ve demokratik olup olmamasını değiştirmektedir. Sivil toplum kuruluşlarının yalnızca toplumun içindeki bireylerle olan ilişkisi değil, diğer kurum ve kuruluşlar, STK' lar ile birlikte yürüttüğü ilişkide toplum düzeni içinde çatışma oluşturmaması açısından önemlidir. Birbirleriyle kurdukları ilişkilerde baskı unsurunun olmaması, çoğulculuğu önemseyen sivil toplum gayelerini taşımaktadır (Tosun, 2005). Küresel

problemlerin etrafında faaliyet göstermeleri, kamu kuruluşlarının ve kâr amaçlı işletmelerin eksik olduğu durumlarda çözüm oluşturmak için fayda sağlamıştır. Sivil toplum kuruluşları her ülkenin kültürel alt yapısının değişiklik göstermesinden dolayı işlevlerinde çeşit kazanabilmekte ve uluslararası faaliyetlerin başarılı olmasını sağlayabilmektedir (Yıldırım, 2004; Çoban, 2011). Sivil toplum kuruluşlarının taşıması, yapısal gerekliliğini belirten dört unsur bulunmaktadır. Bu unsurlar (Seyyar ve Adalı, 2004);

1) Gönüllülük; Hukuki yasal düzenlemelerin örgüt için engel bulunmaması, katılımcıların örgüt üzerinde gönüllülük esası taşıması gerekmektedir. Örgüt içine üyelerin kabul edilebilir olması ve üye arasında ayrım gözetmeksizin üyelerin demokratik olarak katılımının sağlanmasına imkân verilmelidir.
2) Bağımsızlık; Toplumun yasal düzenlemeleri dâhilinde sivil toplum kuruluşları üyelerin kurum için düzenlenmelerinin yapılabilmesi amacıyla kurumun yetki sağladığı başka kurullar tarafından denetlenmesi sağlanabilmektedir. Faaliyetlerin sürdürmekte olan bu kuruluşlar mahalli ve merkezi her türlü idarelerden bağımsız olarak çalışmalarını sürdürmektedirler, siyasi devlet görüşleri ve düşüncelerinden uzak olsalar da, gerek görüldüğü zaman devletin diğer kuruluşlarıyla birlikte çalışma yürütebilmektedir.
3) Kâr Amacı Gözetmemek; Örgüt olarak kişisel kazanç sağlamak için yapılan faaliyetlerde bulunmamaktadırlar. Kuruluş içinde düzenli olarak çalışanlar buna dâhil değillerdir ve ücret talep edebilmektedirler. Sivil toplum kuruluşu gelir elde eden etkinlikler düzenleyebilirler ama üyelere bu gelirleri paylaştırma söz konusu değildir.
4) Vizyon Sahibi Olma; STK'lar çalışmalarını amaçları doğrultusunda ve düzenli olarak yürütmelilerdir.

Tüm bu maddelerin yerine getirilmesinden sonra dünyamız için tehdit oluşturabilecek problemler karşısında çözüm üretmeleri, bilinç kazandırmaları, karşıt görüşlerin karşısında durmaları mümkün hale gelmektedir. Sanayi Devrimiyle başlayan ve sorunların hızlanasına yol açan bireylerin çevre bilinci olmadan yaptıkları davranışlar, çevrenin kapasitesini doldurma noktasına gelmesine sebep olmuştur. Sürekli tahrip edilen orman arazileri, kirlenen su ekosistemin insanlar tarafından sömürülmesine ve döngülerini kaybetmelerine yol açmıştır. Toplumların refah seviyesini arttırmak için çevre üzerinde yaptıkları her hareket, canlı türlerinin yok

olmasına ve gelecek nesiller için kaynaklarda kıtlık yaşamaları söz konusu olmuştur. Sorunların tamamının insan kaynaklı olduğu düşünüldüğünde sorumluluğu üstlenmesi gerekenler de yine onlar olmak zorundadır. Bunun için toplumsal hareketler için adım atılmalı, sosyal sorumluluk görevleri üstlenen ve çevrecilik anlayışı için faaliyetler yürüten sivil toplum kuruluşları önemli yer tutmaktadır. Çevre üzerine çeşitli faaliyetler gösteren bu kurumlar toplumun büyük bir kesimini etkisi altına alabilme kapasitesine sahiptir. Ekosistemle uyumlu bir hayat sürdürmeleri için insanların tutumlarını değiştirme, diğer canlılara karşı saygı göstermeye yönelik davranışların yönlendirilmesi önemli etki göstermektedir. Çevre üzerine çalışan sivil toplum faaliyetleri sayesinde doğanın korunmasını ve geliştirilmesini sağlamak yapmış oldukları çevre dostu faaliyetler sayesinde daha kolay olmaktadır (Karataş, 2014).

Çevre üzerinden yürütülen hareketlere bakıldığında 1870 yılında başlayan ilk çevre koruma ve kirliliğini önleme çalışmaları bilimsel boyutlarda kalmıştır. Daha sonra 1940'lardan itibaren toplumun etkileşim göstermesiyle tepkisel ölçülere ulaşmıştır (Ceritli, 2001). Avrupa'da sivil toplumun gelişim göstermesi toplumsal olayların artmasıyla olmuştur. Vietnam Savaşı karşıtlarının gösteriler yapması, Fransa'da başlayarak diğer Avrupa ülkelerine yayılan öğrenci eylemleri ve hareketleri, Prag'da liberalleşme ile başlayarak tüm dünyayı etkisi altına alan Prag Baharı 1968'deki toplumsal değişim hareketleriyle ilgilidir. Bu hareketlerle birlikte işçi hareketleri başlamış ve kapitalist sistem için kırılma noktası olmuştur. Dönem içindeki ekonomik sisteme karşıtlık gösterilirken hem kültürel hem de sosyal değişimler oluştur bu sayede sivil toplum örgütlerinin faaliyet gösterdiği alanlar yayılım göstermiştir. Dünya üzerinde az gelişmiş ülkelerin sorunlarının medya aracılığıyla görünürlük kazanması sivil toplum kuruluşlarının harekete geçmesi için etkili olmuştur ve bu sayede Avrupa'da sayıları artmıştır (Touraine, 1998; Tuncel, 2010). Çevreci sivil toplum kuruluşlarının artış göstermesi üç neden üzerinden ele alınmaktadır (Şahin, 2007);

1) 1972 tarihinde gerçekleşen Stockholm Zirvesi'yle birlikte uluslararası görüşmeler ve işbirlikleri olmuş, bu süreçler çevreci STK'lar ile yürütülmüştür. 1987-2002 tarihleri arasında devam eden uluslararası işbirlikleri ve görüşmeler aynı zamanda sivil toplum örgütleriyle birlikte paralel olarak devam ettirilmiştir, sürdürülebilir kalkınma ve çevreye verilen zararların en aza indirilmesi için adımlar atılmıştır.

2) Birleşmiş Milletler yaptığı uluslararası ve ulusal süreçlerle çevre politikalarının güçlendirilmesinin sağlanması, çevreyle ilgili bakanlıkların kurulması ve kamu kurumlarında çevreci anlayışın benimsenmesini sağlamıştır. 1983 yılında Yeşil Partililerin birçok Avrupa ülkesinde yönetime ve koalisyona gelecek olan oylar üzerinde etkin olması, sağ partililerinde seçim vaatlerinde çevre konularını listelerine katmasına neden olmuştur. Zaman içinde ‘‘partiler üstü’’ bir ideoloji olduğunun anlaşılmasıyla ve görüşleri fark etmeksizin her partiye yer veren çevreci sivil toplum kuruluşlarının anlaşılması ve tanınmasını sağlamıştır.
3) 1980 yılı sonrasında sosyal sorumluluk kavramı şirketlerin çalışma anlayışlarına dâhil olmaya başlamıştır. İlk olarak şirketin kendi içinde başlayan daha sonraları şirketlerin sivil toplum kuruluşlarına fon aktarmalarıyla devam etmiştir. Bu sayede çevreci sivil toplum kuruluşları maddi olarak olanaklar elde etmişlerdir. Üçüncü sektör olarak adlandırılmaya başlayan STK’lar uzman kişileri bünyelerine katabilmiş ve daha profesyonel çalışmalar yürütebilmek için olanaklar elde etmişlerdir.

Modernitenin farklı unsurları olarak görülen bu hareketler için yasal düzenlemelerin gelmesiyle birlikte hem örgüt hem de üye sayıları artmaya başlamıştır. 1962-1972’de İngiltere sınırlarındaki gönüllü çevre kuruluşlarının sayısı iki katına çıkmıştır. Londra merkezli kuruluş olan The Ramblers (Ramblers Association) 26 bin üye sayısına ulaşmıştır (Duru, 1995). Başka bir örnek ise 33 ülkede çevre kirliliği, ekosistem sorunları, nükleer karşıtlığı üzerinde faaliyet gösteren "Friends of the Earth'' kuruluşu başlangıç yaptıkları dönemden günümüze kadar halkın çevre konusunda bilinçlenmesi eylemleri üzerine harekete geçmiştir. Önemli çevreci sivil toplum örgütlerinden biri olan ‘‘Greenpeace’’ nükleer çalışmalara karşı çıkan grup üyeleri tarafından 70’li yılların başında çalışmalarına başlamıştır (Sandbach, 1980; Rosenbaum: 1973; Duru, 1995).

Sivil toplumun entegrasyonu için bir diğer önemli gelişme Rio Konferansı, ‘‘Gündem 21’’ eylem planıyla sivil toplum kuruluşlarını ‘‘BM sistemi, 37 uluslararası finans ve kalkınma ajansları, hükümetler arası kurumlar ve forumlar da dahil olmak üzere, STK danışmanlığında ve uzmanlığında, her ajans içerisindeki mekanizmalar ve prosedürleri tasarlayacak, uygulayacak ve değerlendirecek önlemler almalıdır’’belirtilerek çevre ve sivil toplum ilişkisi vurgulanmıştır (UN, 1994). Bahsi

geçen bölümde katılımcı demokrasinin tasarlanması ve uygulamaya konulmasının önemi vurgulanmakta ve bağımsız yapısıyla çevre üzerindeki düzenlemelerde etkili olduğu belirtilmektedir. Bununla birlikte çevreci STK'ların eylem gösterdiği alanlar ve politikaları belirli programlar şeklinde düzenlenmiştir (Emrealp, 2004). Dünya üzerinde ulusal düzeyde ve uluslararası çalışmalarda faaliyet yürüten sivil toplum örgütlerinden bazıları ''Avrupa Çevre Ajansı (APA)'', ''Uluslararası Doğayı Koruma Birliği (IUCN) '', ''Greenpeace'', ''Doğal Hayatı Koruma Vakfı (World Wide Fund for Nature) '' şeklindedir (Erdoğan 2003; Van Der Heijden 1999). Bu kuruluşlar dokuz Avrupa ülkesinin çalışmalar yaptığı ''Group of Nine (G9)'' organizasyonunun içinde bulunmaktadır (Kılıç 2007).

Çevreyle ilgili problemlerin artması diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de ülkenin ve halkın ilgisini çekmiştir. Türkiye'de çevre hareketleri ''korumacı dalga'' biçiminde yayılırken, 60'lar ve 70'lerdeki toplumsal hareketlerden etkilenerek ideoloji olarak ve toplumun kendine özgü olan niteliklerinden ayrışmaya başlamıştır. 1980'lerde etkili olmaya başlayan sivil toplum örgütleri, Türkiye'nin çevre bilincinin geliştirilmesi konusunda yetersiz kalmıştır. Türkiye'de sivil toplum örgütleri yaşanan toplumsal gelişmelerden dolayı Avrupa'daki örgütler kadar hızlı ilerlememiştir ve yeterince etkin olamamıştır (Aygün ve Şakacı, 2007). Sivil toplum örgütleri Türkiye'de üç farklı çevrecilik akımıyla ayrılmaktadır. Bunlardan ilki ''kurumsal çevrecilik''; çevre sorunlarının tanımlanmasında ölçümlenebilen bilgileri ve bilimsel bilgileri esas alarak bu bilgileri konuyla ilgili olan yerlere bildirerek katkıda bulunanlardır. İkincisi ''reaksiyoner çevrecilik''; toplumun her kesimini bünyesinde bulundurmakta, çevre problemleri yaşayan bölgelere yardımlarda bulunmakla beraber yerel alanlarda gelişim göstermektedir. Üçüncüsü ise ''sosyal çevrecilik''; kesimleri politik olarak ayırmayan genellikle yerel olarak faaliyet gösteren çevre akımıdır (Çaha, 2000).

Türkiye'de çevre problemleri ile ilgili önlemlerin alınmasında, gelecek toplumlara iyi bir gelecek bırakmak için çevre konusunda bilinçlendiren, ekosistemin korunmasını amacıyla kurulan sivil toplum kuruluşları vardır. ''Türkiye Tabiatı Koruma Derneği (1955)'' Türkiye'nin çevre çalışmaları yürüten en eski kuruluşudur. Dernek çevre değerlerini önemseyen 40 üyenin bir araya gelmesiyle kurulmuştur ve dernek dağ, bozkır, mağaralar gibi alanlarda bulunan ekosistemi korumayı, döngülerini devam ettirmelerini sağlamayı amaçlamıştır (TTKDER, 2021). En çok

bilinen STK kuruluşlarının başında gelen ise erozyonla mücadele ve doğal varlıkların gelecek nesillere aktarılması ve korunması için çalışan ‘‘Türkiye Erozyonla Mücadele Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı (1992)’’ gelmektedir. Rio Konferansı’nın gerçekleşmesinden dört ay sonra kurulmuştur. Anadolu’ da faaliyet gösteren kuruluş ülkemizin çölleşme riski olan bölgelerde önlemler alınması gerektiğini vurgulamıştır. İşletmelerin sosyal sorumluluk çalışmalarıyla geç tanışmasından dolayı iş adamları bu faaliyetleri hayırseverlik adı altında tanımlanmaktaydı. Toplumun genç bireylerine ağaç sevgisini öğretmek, ormanları, tarım arazilerini ve kendiliğinden yetişen ağaçları korumak üzerine çok sayıda etkinlik düzenlemiştir (TEMA, 2021). Türkiye’deki çevreci sivil toplum kuruluşlarından biride ‘‘Türkiye Çevre Eğitim Vakfı’’ 1993 tarihinde ‘‘Mavi Bayrak Programı’’ kapsamında Turizm Bakanlığı’nın çalışmalarının öncülüğünde kuruluşu sağlanmıştır. Akdeniz’e kıyı olan kesimlerde plajların çevresinin yönetimi ve gelen bireylerin çevre bilinçlendirilmesi konusundaki çalışmalarıyla katkı sağlamıştır (TURCEV, 2021). Çevre üzerinde bilinçlendirme amacıyla çalışan sivil toplum kuruluşunun çalışmaları çok sayıda görülmese de başlıca kuruluşlar ‘‘Doğal Yaşamı Koruma Vakfı (DAYKO)’’, ‘‘Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı (ÇEKÜL) (1978)’’ şeklindedir. Bu sivil toplum kuruluşu çevre eğitimi konusunda hem okul çağındaki çocuklara hem de üniversite öğrencilerine hazırladıkları eğitim programlarıyla katkı sağlamaktadır. Çevre üzerinde doğru bilincin oluşturulması, çevre koruma ve kamuoyu faaliyetleri çevreci Sivil Toplum Kuruluşlarının önemli görevlerindendir. Bu bağlamda Türkiye’de çevre yararına çalışan STK’ların yürütmüş olduğu önemli çalışmalar aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo 1. Türkiye'de Çevre Konusunda Faaliyet Gösteren Çevreci Sivil Toplum Kuruluşlarının Projeleri/ Çalışmaları

KURULUŞLAR	PROJELER/ ÇALIŞMALAR
Kırsal Çevre ve Ormancılık Sorunları Araştırma Derneği (KIRÇEV)	Dendroloji (Ağaçbilim), Orman ve Bozkır Ekolojisi Okulları, Anıt Ağaçlar, Enerji Ormancılığı, Kalıntı Ormanlar
Uluslararası Çevre Eğitim Vakfı (FEE) ve Türkiye Çevre Eğitim Vakfı (TÜRÇEV)	Mavi Bayrak, Eko- Okullar Çevrenin Genç Sözcüleri
Türkiye Erozyonla Mücadele Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı (TEMA)	10 Milyar Meşe, 81 İlde 81 Orman Projesi
Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı (ÇEKÜL)	Kendini Koruyan Kentler, Köyler Yaşamalıdır, Sinan'a Saygı
Deniz Temiz Derneği (TURMEPA)	Sınırsız Mavi, Deniz Eğitim Atölyeleri, Kıyı Temizleme Hareketi
Türkiye Çevre Vakfı (TÇV)	40 Yıldır Çevre Literatürüne Katkı Amaçlı 191 Kitap
Çevre Koruma ve Ambalaj Atıkları Değerlendirme Vakfı (ÇEVKO)	Gelecek İçin Geri Dönüşüm, Cam Ambalaj Atıklarının Kaynağından Tamamen Ayrı Toplanması
Çevre Koruma ve Araştırma Vakfı (ÇEVKOR)	Temizlik, Ağaç Kesimine Son, Her Balkona Bir Kuş Yuvası
Tüketici ve Çevre Eğitim Vakfı (TÜKÇEV)	Tüketici Akademisi Sıfır Atık
Çevre Kuruluşları Dayanışma Derneği (ÇEKÜD)	Minik Ellerden Büyük İşler: Tohumdan Fidana, E-Atık, Sofrada Sıfır Artık
Yeşil Adımlar Çevre Eğitim Derneği (YAÇED)	Adalar Geri Kazanılıyor, İTÜ Mimarlıkta Geri Kazanım, Fener – Balat Projesi
WWF Türkiye – Doğal Hayatı Koruma Vakfı	Deniz Koruma Alanları Projesi, Bafa'ya Su Ege'ye Bereket Projesi

Kaynak: Keleş ve Özkan. 2018. Çevreci Sivil Toplum Kuruluşu Çalışanlarının Sosyal Sorumluluk Ve Özgecilik Tutumlarının İncelenmesi Ankara İli Örneği. Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2(1), 127-160.

Yaptıkları araştırmayla Türkiye'deki gönüllü çevre kuruluşları üzerinde çalışma gerçekleştiren Uslu ve Marangoz (2008) elde ettikleri bilgiler doğrultusunda STK'ların hangi alanlarda hangi farklı izlenimleri gösterdiklerini belirtmişlerdir. Bu hususlar aşağıdaki şekilde açıklanmıştır (Uslu ve Marangoz, 2008);

- STK'ların önem verdikleri konular arasında doğal kaynakların ihtiyacın ötesinde kullanılmaması son sıralarda yer almaktadır.

- Bütün topluma mesaj verme kaygısı güttükleri için çevre bilinci oluşturmakta yetersiz kaldıkları görülmektedir.
- Kuruluşların çalışmalarının çoğunluğu bilgi vermek ve bilgilendirici çalışmalar yapmak üzerinedir.
- Uluslararası kuruluşlar mali kaynaklarının çok yüksek olması nedeniyle daha çok gönüllü toplayabilmekte ve öne çıkmaktadır.
- Sivil toplum kuruluşlarının iletişimde kullandıkları yollar genellikle kuruluşun çıkardığı gazete, dergi vb. araçlardır ve sınırlı kitle bu kaynaklara ulaşabilmektedir.

Günümüzde sivil toplum faaliyetleri gerçekleştiren kurumların teknolojinin gelişimiyle birlikte iletişimi hızlandırdığı, farklı araçlara yöneldiği görülmektedir. Bu sayede yaşanan toplumsal olaya tepki gösterme süresi uzamamış ve daha kolay farkındalık yaratma çalışmalarını harekete geçirmişlerdir. Sivil toplum örgütleri bu gelişmelerle birlikte uluslararası bilgi kaynaklarına kolayca erişim sağlayabilmiş ve medyayı kullanarak dijital kampanyalar yapabilmişlerdir. Küresel çaplı kamuoyunun nabzını tutabildikleri ve çevre anlayışı, nükleer karşıtlığı vb. konuları savunurken doğru bilgiye ulaşması, bilgi açıklığını gidermesi için alternatif bir kaynak oluşturmuştur. Günümüzde en çok kullanılan alanlar; web siteleri üzerinden imza toplamak, çevre problemlerine karşı kısa film çekerek sosyal medya mecralarında yayılmasını sağlamak, reklam filmlerini etkili kullanmak sosyal fayda amaçlı yapılan kampanyalardandır. Sonucunda çevreye karşı hassasiyet göstermeyen şirketler ve kuruluşlar geri adım atarak çevreyle ilgili prensipleri uygulamaktadır (Lewis ve Kanji, 2009; Yılmaz, 2018).

2.2.3. Dünya'da ve Türkiye'de Çevreci Aktivistler ve Gruplar

Çevrecilik düşüncesi toplumun içinde gelişen çevre-insan ilişkilerinden etkilendiği gibi, toplumsal hareketler de toplumun içinde oluşan siyasal, ekonomik ya da herhangi bir düşünceye dayalı problemlerden etkilenerek karşıt, tepkisel görüşlerin açığa çıkmasında etkili olmaktadır. Toplum içinde bir grubun ya da bireyin problemli olarak gördükleri uygulamaları ve görüşleri kurum ve kuruluşların kimliklerini baskı altına alarak değiştirmeye çalışma süreci aktivizm olarak tanımlanmaktadır (Smith 2005).

Toplumda bulunan problemin bireyler tarafından fark edilmesini sağlamak için açığa çıkarılmasında rol oynamaktadır. Toplumun içindeki problemleri çözüme kavuşturma amacıyla yapılan çalışmalar aktivizm, harekete geçerek bu çalışmaları eyleme dönüştüren bireyler aktivist olarak ifade edilmektedir. Aktivizm etrafında birleşen iki veya daha çok insanın örgütlenerek oluşturdukları gruplar ilgi grupları, baskı grupları, savunucu gruplar gibi farklı adlandırılmalarla toplumda yer almaktadır (Deegan, 2007; Sert, 2012). Aktivist gruplar kurum/kuruluşlar üzerinde baskı yaratma, uzlaşma sağlama, ikna etme gibi farklı yöntemleri kullanarak değişimi amaçlayan hareketlerde bulunan topluluklardır. Toplumun içinde ortaya çıkan görüş ayrılıkları Coombs ve Holladay (2010, s. 82)' e göre meseleye nasıl yaklaşım gösterileceği durumunda bazı zamanlarda bu gruplar içinde de yaşanmaktadır (Sancar, 2017). Aktivist gruplar ortaya çıkan görüşlere göre değişse de çoğunlukla sistemin karşısında, onunla mücadele eden yapıda yer almaktadır. Fakat sistemin içerisinde bulunan yapı kaldırıldığında yerine atılım yapılabilecek ya da başarılı olunabileceği düşünülecek bir oluşumu desteklemek söz konusu olduğunda çok azı sistem karşıtı olarak duruş sergiler, bu duruş sadece aktivizmle sınırlı kalmayıp diğer toplumsal hareketlerde de karşılaşılan bir durum olarak ortaya çıkmaktadır. Aktivistler söz konusu olan durum karşısında ana akım ve mikro aktivistler olarak ayrılabilmektedir. Ana akım aktivistler problemler karşısında çözüm bulmak için sistemin içindeki araçları kullanma, gerektiğinde sistem içinde yeni açılımlar geliştirmek için çabalarken, mikro aktivistler ise bu olanakları farklı zaman aralıklarıyla değerlendirmekle birlikte yine de sistemi parçalama hedefi güderler. Bu karşıt gruplar mikro sorunlarla toplumsal alanlar içinde baş ederken sistemde tehdit olarak algılanmazlar, tam tersine karşıt görüşlerin ilerlemesini ağırlaştırdıkları ya da engelledikleri için sisteme destek veren hale gelmektedirler. Toplumda çoğunluğun temsili ana akım aktivizm, az olan kesimin görüşlerinin ifade edilmesini temsil eden grupta mikro aktivizmdir (Frank, 1993). Aktivizmin geleneksel yapısına göre uygulanan yöntemler şu şekildedir (Korkmaz vd., 2018);

Doğrudan Eylem (Sivil İtaatsizlik): Yasal yollarla yapılmayan toplumda olumsuz olarak yansıyan/yansıtılan olaya karşı devlet politikasının ve kanunların aksi yönde değiştirilmesi ve bunu kamuoyuna aleni olarak sunarak şiddet olmadan yapılmaya çalışılan eylem biçimidir. Bu eylem grupları var olan yasal süreçleri denedikten sonra bu eylemi gerçekleştirmekte, anayasal düzene karşı gelmek niyetinde

olmayan gruplardır. Yasadışı yaptıkları eylemler sonucunda karşılaşacakları yasal yaptırımları kabullenmeleri anayasalara bağlılıklarının belirtisidir. Ölümle sonuçlanabilecek oruçların tutulması, yasal sınırların geçilmesi, izinsiz gösteri yürüyüşleri, oturma eylemleri ve bir alanı işgal etme doğrudan eylemlerdendir.

Miting ve Gösteri: Bir görüşe ya da olaya toplumun ilgisini yönlendirmek için açık alanlarda toplanılması, görüşlerin tartışılması toplumsal hareketlerde en eski eylem biçimi olan gösteriyi tanımlamaktadır. Genellikle olumsuz uygulamaya verilen tepkiler miting eylemi yoluyla toplu gösteri biçiminde yapılmaktadır (Özel, 2014).

Boykot ve Grev: Boykot bir husus sonucunda karar karşısında ilişkiyi koparmak, davranışı sürdürmeme durumu grev ise sonucu zararlı olsa bile olaya direnç gösterme durumu olarak uygulanmaktadır.

Birlik halinde yaşamaya başlayan insanlar arasında eskiden beri süre gelen eşitsizlikler bazı dönemlerde usta-çırak veya yöneten-yönetilen ilişkisi olarak adlandırılarak farklılıklar üzerinden (dil, cinsiyet, ırk) ayrım yapılarak çatışmaların ortaya çıktığı görülmüştür. Tarih boyunca süren çatışmalar içinde toplumsal olarak birlikte hareket etme düşüncesi birbirine benzemeyen yöntemlerle de olsa hep var olmuştur. Bunun sonucu kimi zaman anlaşmayla sonuçlansa da kimi zamanda çatışmayla olumsuz sonuçlarla bastırılmıştır. Uzun süren mücadeleler toplumların demokratikleşmesine doğru evirilmiş olmasına rağmen değişen toplumlarında istek ve ihtiyaçlarının sürekliliği devam edeceğini belirtmiştir. Karşıtlıkların ortaya çıkardığı mücadeleler neticesinde toplumsal hareketler oluşmuştur ve modernleşen süreçte bir öge olarak aktivizm bu hareketlere bağlı olarak gelişim göstermiştir (Özkan, 2016). 1960 yılının sonunda ortaya çıkmaya başlayan modern çevrecilik anlayışı aynı zaman başlayan yeni sosyal hareketlere dayandırılsa da çevresel örgütlerin yapılanmaları 19. yüzyılın sonlarından başlayarak günümüzdeki şekline gelene kadar değişim süreçlerinden geçmiştir. Toplumsal örgütlenmeler ve çevre hareketleri eylem biçimlerinin, söylem türlerinin farklılaştığı iki süreçten ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki, birinci dalga diye adlandırılan doğa korumacılık (doğa etiği) anlayışıdır (Akpınar vd., 2011).

19. yüzyılın sonlarında ‘‘bilinçlenme dönemi’’ olarak karşımıza çıkan görüşler esas olarak çevreci akımların adımlarının atıldığı doğa koruma çerçevesinde gelişen düşüncelerdir. 1890-1930 yıllarında ise doğa korumacılık anlayışının yanında

‘‘romantik korumacılık’’ olarak adlandırılan dönem bir taraftan ulusal parkların önemini, avcılığa karşı geliştirilen koruma çalışmalarını ve rekreasyon alanlarına yönelik çalışmaları geliştirmekte etkili olurken diğer taraftan kaynakların sınırsız kullanımına karşı hedefler yürütmüştür (Keleş, 1992). Birinci dalga olarak adlandırılan dönemde ABD’de ilk çevre örgütlerinin kurulduğu görülmektedir. Bunlar Sierra Club (1892) yaban alanlarının korunması, Itzaak Walton League (1922) gibi doğal kaynakları koruma, Audubon Society (1905) kuşların yaşam alanlarının korunması amaçlarıyla kurulan örgütlerdir. Bu örgütlerin amacı aslında korumacılık hareketlerinin belirleyici özelliklerini taşımaktadır. Doğa korumacı hareket Amerika ve Avrupa kökenli olarak ayrılırken, Avrupa kökenli hareketin ortaları romantik akımdan etkilenmiştir (Akpınar vd., 2011). Amerikan Çevreciliği vahşi doğaya atfedilen değer üzerinden bir sav geliştirmiştir. Amerikan doğa korumacılığına göre insanın saflaştırılması için vahşi doğayla arasında bağ kurmalı, ruhsal gerçekleşmesini burada tamamlamalıdır. Doğanın insandan koparılmasının sebebi olarak ekonomik menfaatlerin gösterildiği, doğanın saygı duyulması gereken bir değer olduğu düşünceleri temelinde doğayı korumak için insan müdahalesinin bulunmaması gerektiğini savunan John Muir, James Audubon, Henry David Thoreau gibi doğa bilimciler dönemin en önemli temsilcilerindendir. John Muir, Amerika’nın kuzeyinde incelemeler yaparken bitkilerin insanların yaşamından haberdar olmadığını düşünerek, canlı çeşitliliğinin insanlardan bağımsız olduğunun ve bu canlıların kendi varlıklarını sürdürebilmek için devamlılığını sağladığının farkına varmıştır (Kuran, 2013).

Amerikan Çevreciliği için ilk dönemler bu görüşler hâkim olsa da daha sonra Gifford Pinchot’un önerdiği bir korumacılık şekli olarak doğal kaynakların akıllıca kullanılması anlayışı çevreye hâkim olmaya başlamıştır. Pinchot doğal kaynakların ortaya çıkan bilimsel verilere göre kullanılması görüşüyle birlikte kaynakları hammadde deposu olarak gören toplumların ve endüstrilerin önünü açmıştır. Bu korumacılık anlayışı ilk defa doğal kaynakların sınırsız olmadığının, korunması ve bilgece kullanılması gerektiğinin farkına varan kesim olmuştur. Bu yaklaşım Dryzek (1997)’in yazdığı ‘‘The Politics of the Earth’’ adlı kitabında üretim girdisi olarak görülen doğal kaynakların bu dönem ortaya çıkan görüşe dayandığını belirtmiştir. Anlayış doğayı korumada insanların sağlığı, doğanın görünümü ya da dinlenme alanlarına önem vermeden, ihtiyaçları karşılamaya yönelik olan kereste, değerli

madenlerin sağlanması için akıllıca kullanımıyla doğal kaynakların geri endüstriye dönüştürülebileceği fikri ortaya konulmuştur (Güneş, 2004).

Avrupa Korumacılığında görülen romantizmin etkisiyle aklın ön plana çıkarılması sonucunda doğa ve insan ilişkilerinin olumsuz etkilendiği, akla verilen değerin azaltılması ya da yok edilmesiyle ancak doğaya olan duyguların ve bağlanmanın gerçekleşebileceği öne sürülmüştür. Doğanın bir parçası olarak görülen insan doğayı ilham alınabilecek bir kaynak olarak görmeli, doğadan bir şeyler öğrenmek için çabalamalı ve onu korumalıdır. Bu dönemden itibaren çevre problemlerine karşı alınacak her karar eyleme dönüşmeye başlayarak klüpler ve dernekler kurulmaya başlanmıştır. ‘‘National Audubon Society (1885)’’ , ‘‘Appalachian Mountain Club (1876)’’, ‘‘Kraliyet Kuşları Koruma Derneği (1865)’’ vb. çevre hareketleriyle kulüpler, açık alanların korunması, avlanarak hayvanların keyfi amaçlarla öldürülmesine karşı, kuşların yaşam alanlarının korunması gibi konulara destek vermeyi amaçlamışlardır (Özer, 2001). Lomborg (2001, s. 63) çevre korumacılığının üzerinde durulan konuları kaynakların bilinçsizce ve çabuk bir şekilde tüketilmesi, nüfus artışına bağlı olarak ortaya çıkabilecek beslenme sorunları, aşırı avlanmadan ortaya çıkan türlerin kaybolması, su kaynaklarının kirletilmesi olarak sıralamıştır ve doğrudan insanları ilgilendiren problemler olduğunu belirtmiştir. Daha sonra gerçekleşmekte olan sanayileşme hareketleriyle açığa çıkan gazlar, kimyasal atıklar üretimle birlikte canlıların yaşamını sürdürebilmesi için önemli olan doğal kaynakları ve kendi varlıkları için tehdit oluşturmaya başlamış, bu problemler üzerine çevre aktivizminin ilk adımları atılmaya başlamıştır. Doğal çevrede bulunan her canlının ve bu canlıların ulaşabileceği kaynakların korunması, bakir kalan toprakların sakınılması, çevre üzerinde oluşabilecek her türlü probleme karşı çevre aktivizmi destek vermeyi hedeflemiştir.

1962 yılına gelindiğinde Rachel Carson’un yayımladığı ‘‘Sessiz Bahar’’ kitabı çevre hareketlerinin tetiklenmesinde etkili olmuştur. DDT ilaçlarının böceklere ve böcekleri yiyerek beslenen canlılara zarar verdiğine kitapta değinilmiştir. Hükümet buna karşı kamu spotları yapsa da kitaptan sona protesto hareketleri ve insan sağlığına zarar veren kimyasal ilaçlar üzerinden kampanyalar oluşturulmuştur. Çevreyle ilgili yasal düzenlemelerinin olmadığı dönemde kirletici maddelerin doğaya bırakılması ve ardından suya, toprağa karışarak insanlara zarar vermesi hükümetlerin kalkınma adımlarını tekrar gözden geçirmesine neden olmuştur (Akyüz, 2018). Bookchın (1996)

pragmatik temele dayanan çevre korumacılık anlayışını eleştirerek, ‘‘araççı’’ bir yaklaşım olarak görmekte nedenini ise doğanın sadece bir yerleşim alanı olarak görülmesi ve insanların ihtiyaçlarını karşılaması için var olduğu düşüncesi, “kentsel kaynaklar” ve “insan kaynakları’’ tanımlarıyla doğayı sınırlı olarak tanımladıklarını belirtmiştir (Bookchın, 1996). Doğa Korumacılık anlayışının 2. Dünya Savaşı’ndan sonra tekrar kurulma aşaması savaş sonrası yaşanan problemler ve mali sıkıntıların yaşanmasından dolayı başarılı olamamıştır. Savaşta yaşanan yıkımlar insanların kentlere göçüne, kentlerinde yaşanan yıkım dolayısıyla yeniden yapılandırılmasına sebep olmuştur. Bu dönemde çevre problemleri ve insan-çevre ilişkileri yükselişe geçmiştir. Çevre-insan ilişkilerini harekete geçiren tekrar ayaklandıran 1960’lı yıllarda başlayan İngiltere’de yapılandırılan organik çiftlik hareketi olmuştur. Hareketle birlikte tarım, yerel üretim desteklenerek ağ oluşturulması sağlanarak ‘‘Toprak Birliği (Soil Association)’’ hareketi başlatılmıştır. Almanya ve Fransa tarafından da desteklenerek şubeleri açılan bu hareket, çevre korumacılık anlayışından ekolojik görüşe geçişte bir basamak olarak görülmüştür (Önder, 2003).

Çevre söylemlerinin farklılaşmaya başladığı ikinci dalga ise Ekoloji Hareketi’dir. 1960 tarihinden sonrası çevresel aktivizmin ilerlemesinde ve bugünkü şeklini almasında çevre hareketlerinin önünü açan yıllardır. Birinci dalganın doğa korumacılık anlayışı ve sanayileşmeden kaynaklanan endüstriyel kirlenmeyi önleme çabaları bu dönemde de sürmeye devam etse de yeni problemlerin ortaya çıkması ve yeni söylemlerin geliştirilmesi diğer anlayış arasında köktenci biçimde farklılaştırmış ve çevre hareketleri daha çok kitlesel oluşumlara dönüşmeye başlamıştır. Merchant (1992, s.29)’ a göre ekolojik düşünce biçimleri diğer sınıflandırmalarla sınırlı kalmayarak “Social Ecology (Toplumsal Ekoloji)”, “Deep Ecology (Derin Ekoloji)” ve Spiritual Ecology (Mistik Ekoloji)” olarak üç şekilde ele alınmaktadır (Görmez, 2003).

Derin Ekoloji (Deep Ecology): İnsanların doğaya ait bir parça olduğunu insanların kendilerini maddi sıkıntılardan kurtarmak için modernleşmeyle doğadan koptuğunu savunan anlayıştır. Modernleşen toplumlarda insanlar doğayı kontrol etme ya da hâkim olma gibi düşüncelerle aslında kendi özgürlüklerini ve benliklerini gerçekleştirme olanaklarının önüne geçerek, davranışlarını kontrol altına alma çabalarıyla özgürlüklerini sınırlandırmaktadırlar. Eko-merkezci anlayışa doğru yönelmeyi hedefleyen derin ekoloji yaşayan her canlı için yeterlilik ve olgunluğu

arttırmaya yönelik bit tutum sergilemektedir (Çücen, 2017). Derin ekoloji teriminin kullanılmaya başlayan Arne Naess bu terimi çevre üzerinde devamlılığı sağlayan canlı ve cansız varlıklar için bir bütünü temsil ettiğini söyleyerek kullanmıştır. Çevre hareketlerinin değişimlerinde önemli bir etkisi bulunan derin ekoloji insanların yaşam tarzının değiştirilmesini, egemen olan dünya görüşlerinin değiştirilmesini düşünen bir hareket olarak belirtilmektedir (Akalın, 2019). George Session tarafından ‘‘Deep Ecology for the Twenty-First Century’’ yayınlanan derlemede bulunan derin ekolojinin sekiz önemli maddesini Arne Naess belirtmiştir. Bunlardan iki önemli madde; İnsanların ve diğer canlıların dünya üzerinde yaşamlarını sürdürebilmesi ve refahın geliştirilebilmesi esas değer taşımaktadır. Insanların kendi emelleri için bu varlıkları kullanmasından bağımsız olarak bu değerler oluşturmuştur. Diğer madde ise, insan yaşamının uzun yıllar sürdürülmesi ve kültürel değerlerin gelişim göstermesi sadece az bir nüfusla mümkün görülmektedir. Bu madde uzun süreli olarak nüfusun miktar bakımından azaltılması gerektiğini savunan derin ekolojistler, tüketimin fazla olduğu ülkeleri ve gelişimini sürdüren ülkeleri de içine alarak maddeye değinmişlerdir. Gelişmiş ülkelerin ekonomik olarak hızla büyümesi sonucunda ortaya çıkan problemlerden olan sera gazları ve evsel atıklar, az gelişmiş ülkelerde nüfus artış hızına bağlı olarak yaşanan kıtlık ve ormansızlaştırma gibi problemlerin kötü sonuçlar ortaya çıkardığına işaret etmektedir (Garrard, 2004).

Derin Ekoloji söylemlerinde sadece akademik çevreleri etkilememiş, çevre örgütleri içinde ilham kaynağı olmasını sağlamıştır. ‘‘Earth First’’, ‘‘Friends of the Earth’’, ‘‘Sea Shepherd’’ gibi çevreci örgütler derin ekolojiyi benimseyen ve doğrudan eylem, protesto gibi hareketlerle tepkilerini gösteren kuruluşlardır fakat daha sonra bu hareketleri sert eleştirilere maruz kalmıştır. 1977 yılında kar amacı gütmeyerek kurulmuş olan Sea Shepherd, okyanuslar üzerindeki canlıların korunması, yasal olmayan avlanma ve çevresel problemlerden kaynaklanan tahribatı önlemek amacıyla çalışmaktadır. Sea Shepard’ın 1000’den fazla yavru fokun üzerine doğal ve silinmeyen boya püskürtülerek korunması amaçlanan ilk aktivizm çalışması, 1977 yılında gerçekleştirilmiştir. Bunun yanında 1979 yılında Sierra’da Portekiz balina avcısını takibe alan ekip, gemiye iki kez çarparak batırmış ve doğrudan eylem hareketini geminin alıkonulmasıyla sonlandırmıştır (Sea Shepherd Global, 2021). Earth Firsth! çevreci örgütüyle birlikte derin ekoloji kavramı katılaşmaya başlamıştır. 1991 yılında ilk eylemini gerçekleştiren örgüt tropik ağaçların kesilmesi ve ithal edilmesi protesto

etmek amacıyla Mersey Liman İşletmelerini işgal etmiştir. Daha sonra ilkel ormanların yok edilmemesi amacıyla doğrudan eylemlerle harekete geçmişlerdir. Redwood Ulusal Parkı'nda bulanan sekoya ağaçlarının kesiminin önene geçmek amacıyla ağaçların üstünde donma risklerine rağmen kalmışlardır. Kitlesel ormansızlaşmayı engellemek amacıyla yaptığı örgütün bu eylemi ağaçların kesiminin durdurulmasıyla ve örgütün üyelerinden David Chain'in yaşamını yitirmesiyle son bulmuştur. Örgütün hareketlerinin kimi zaman karşılıklı şiddete doğru yönelmesi Dobson (2016, s. 89)'ın kitabında bahsettiği ''Earth First! Kaliforniya kızılağaçlarının gövdelerine, ağaç kesicilerini ağaçları kesmekten caydırmak için çiviler çakmaya başladı. En az bir oduncu, ağaç gövdesinden çıkıp boynuna fırlayan motorlu testereyle ağır yaralandı'' sözleriyle bahsedilmiştir. Eylemlerin bu yönlere doğru kayması toplum tarafından da eleştirilere maruz kalmalarına neden olmuştur. Gerçekleştirdikleri her eylemde genellikle başarıya ulaşan grup, Britanya'da gerçekleştirdikleri ilk yol yapımı protestosuyla da devletin çevre konusunda yaptığı yanlış uygulamalarda zarara uğramasına sebebiyet vermiştir (Weismann, 2016).

Toplumsal Ekoloji (Social Ecology): Çevre problemlerinin kaynağının toplum-doğa arasındaki ilişkide gerçekleşmediğini toplumsal gelişme süreçlerinden doğduğunu öne sürmektedir. Buna göre insanın doğaya hükmetmesi veya onu baskı altına alma isteği aslında insanın insan üzerinden gerçekleşmeye çalıştırdığı çıkarlarından ve egemenlik kurma isteğinden ortaya çıkmaktadır. Devletlerin toplumsal yapıları oluştururken hiyerarşik yapıları, mülki idarelerinin doğayla ve insanla olan ilişkilerini belirlemede etkili olduğu sanılmakta ve bu durum doğanın sömürülmesini arttırmaktadır. Bu yanlış düşünce insanın diğer insanlar üzerinde hüküm kurma isteğinden kaynaklanarak, toplumda ataerkil ailede bulunan erkeğin kadın üzerinde baskı kurulmasına kadar götürülebilmektedir. Toplumların içindeki tahakküm sıradan bir hal aldığında doğanında bundan payını alarak hammadde olarak görülmeye başlanması normalleşecektir sonrasında ekolojik problemlerle başa çıkmaya çalışılacaktır. Bookchin (2014) hükümetlerin doğayı kaynak olarak görmesinin sonucunda evrensel krizlerin meydana geldiğini ileri sürmektedir (Akalın, 2019). Çevre anlayışının günümüzde ifade ediliş şeklinin temelini hiyerarşi ve tahakkümün oluşturduğunu söyleyen Bookchın (2017), bunu değiştirmenin tek yolunun devrimci olarak yeniden yapılandırılacak olan ekolojik bir toplumla gerçekleşebileceğini ifade etmektedir. Toplumun içinde bulunan sınıfları ve baskı

yapılan mülkiyetin devre dışı bırakılması gerektiğini, ekosisteme uyumlu, kirletici maddelerin kullanımını azaltan kentler ve ekonomik yapılar oluşturulması gerektiğini belirtmiştir (Görmez, 2007). Ancak çevreyle uyum içinde yaşayan insan çevre problemlerini düzeltebilir, tabiatın korunmasına katkı sağlayabilir bunu yapmanın yolu eşitsizlikleri ortadan kaldırarak özgürlükçü bir ekolojik toplum sunmaktır. Bu anlayışı benimseyen aktivist gruplar Clamshell, Shad, Abalone, Catfish gibi nükleer çalışmalara karşı çıkan ve kendi aralarında ittifak oluşturan gruplardır. Clamshell ilk eylemini 1976 yılında Seabrook Nükleer Santrali'nin yapımına onay verilmesiyle yerel aktivistlerin de desteğini alarak yasal yollarla projenin durdurulması için uğraşmıştır. 200-600 kişilik bir grupla yürüyüşler düzenlemiştir fakat durdurulma kararı çıkmayan nükleer santral inşaatı için tekrar harekete geçen grup ikinci protestosunu düzenleyerek fabrikanın içerisine kaçak olarak girerek, fabrikayı işgal etmiştir. Nükleer santralin içerisine ağaçlar diken grup aynı zamanda nükleer silahlanmaya karşı söylemlerde bulunmuştur. Daha çok miting, yürüyüş, protesto gibi eylemlerle çevrenin korunmasında toplumun dikkatini çekerek mücadelelerini sürdürmüşlerdir (Turner, 2011).

Mistik Ekoloji (Spiritual Ecology): Metafizik ve etik konularını ön planda tutan bir yaklaşımla ekoloji anlayışı içinde yer bulmaktadır. Dinlerin ve inanışların metafizikçi düşünce yoluyla hareket ederek çevre problemlerini çözümleyebileceğini düşünen mistik ekoloji, teknolojinin ya da modern bilimsel çözümlerin çevre problemlerinin kavranışı açısından yetersiz kaldığını düşünmektedir. Çevre problemlerinin derin ekolojide olduğu gibi doğa-insan ilişkilerinin olumsuz etkilenmesinden kaynaklandığını, toplumun içinde bulunan bazı insanların inançlarıyla ve daha önceden geliştirdikleri hayat pratikleriyle ekolojik sistemlerin meseleyi çözmede motivasyon olarak yükseltileceği iddia edilmektedir (Görmez, 2007). Çevreci örgütlerin direk bu anlayışı benimsemesi söz konusu tam anlamıyla olmasa da 2000 yılında gerçekleştirilen WWF ile Alliance of Religions and Conservation (ARC) ortak projede birleşmiştir. Dinleri Koruma İttifakı olan ARC, 11 dinin desteğinin alınmasıyla orman tahribatı, deniz kaplumbağalarının korunması, iklim değişikliği vd. çevre sorunlarına yürüttüğü kampanyalarla destek olmuştur (WWF, 2000).

Ekolojik düşünce ve hareketlerin ayrımı yapan Merchant'a göre ekolojik hareketler "Ecofeminism (Ekofeminizm)", "Green Politics (Yeşil Politika)",

"Sustainable Development (Sürdürülebilir Gelişme)" olarak üç ayrı grupta incelenmelidir (Merchant, 1992).

Yeşil Politika: 1960'ların sonunda başlayan toplumsal hareketler buna bağlı olarak gelişen Avrupa ve Amerika'daki öğrenci hareketleri ve nükleer karşıtlığı üzerine eylemler gerçekleştiren bireylerle paralel olarak çevre mücadelesi ilerlemiştir. Ekolojik hareketler endüstri toplumlarını şekillendiren egemen görüşe ve siyasi, toplumsal hayatı etkisi altına alan idarelere karşı tutum geliştirerek sosyal hareketlerle bazı zamanlar birlikte hareket etmektedir ayrıca dönem içinde gelişim gösteren Yeni Sol harekete de yakın durmaktadır. Çevresel problemlerin ortaya çıkış sebebini hızla büyüyen ekonomilere, tüketimin artmasına, devlet içinde oluşan merkezileşmiş yapılara bağlamaktadır. Batı toplumlarının yapılanma biçimi eleştirmesi yönüyle kendisinden önce gelen Doğa Korumacılık anlayışından ayrılmaktadır (Akpınar vd., 2011). 1970'ler sonrasında Yeşil hareket yalnızca çevrenin korunmasıyla ilgilenmeyip ekosistemde bulunan bütün canlıların yok edilmesi, küresel ısınmadan kaynaklanan ozon tabakasının incelmesi vb. sistemin oluşturduğu ekonomik ve siyasi sorunlara karşı eylemlerde, çözüm önerilerinde bulunmuştur. Özellikle 70'li yıllarda yaşanan ekonomik krizlerin ve politik olayların üzerine gerçekleştirilen protesto hareketleri toplumlar tarafından yeşil düşüncenin destek bulmasını sağlamıştır. Bu dönemde gerçekleştirilen ilk aktivist hareketlerin nükleer güç karşıtlığını, eşitlik arayışına yön veren çalışmaların Yeşil Sol tarafından desteklendiği görülmektedir. Avrupa ve Amerika'da farklı birçok mücadelenin sonucunda edinilen deneyimle ortaya çıkan yeşil kimlik, radikal demokrasi, toplumdaki tüm bireylerin eşit haklara sahip olması, ekolojinin sürdürülebilir hale gelmesi, toplumda sosyal adaletin sağlanması vb görüşlerin birliği sağlanarak oluşturulmuştur. Ayrıca yeşil düşüncenin geliştiği ortam, devlet yapısı ve o yapının içinde bulunan bireylerin birbirine benzemeyen görüşleri nedeniyle problemlere karşı geliştirilen tasarılarda farklılaşmıştır (Barry ve Doherty, 2001; İnmez ve Turgay, 2017). Çevrecilik hareketleri farklılaşan anlayışlarıyla eylemlerinde de bazı değişikliklere yönelerek lobicilik faaliyetleri yürütme, boykot, sokak tiyatrosu, yasal haklarını kullanarak dava açma gibi çalışmalarla gündemde bulunmayı denemişlerdir. Gelişmiş Avrupa ülkelerinde çevreci hareketlerin sosyalist örgütlenme çatıları altında yeşil partilere dönüştürülmesi çevrecilik anlayışının siyasal alanlara taşınmasını sağlanmıştır. Her ülkede farklı yapılanma gösteren yeşil partiler bazen iktidara gelmeyi hedeflerken bazen de muhalefet etmeyi tercih etmişlerdir. Bu

alanlarda faaliyetlerini sürdürmesi yeşillerin hareket alanını da daraltmıştır. Sosyalist örgütler altında siyasal hayatta yer bulan çevrecilik, sosyal demokrasi, felsefi ve yasal temellere dayanan sivil haklar vd. konulara karşı görüş açılarını belli ederek ortaya çıkarmışlardır (Bozkır, 2018). Çevreci hareketlerde siyasi alanlara giren partiler olduğu gibi bu alanlara hiç girmeyen örgütlenmelerde sosyal politikalar çerçevesinde devlete yönelik yaklaşımlara daha yakın duran sivil toplum örgütlerini de toplum içerisinde mevcut olmaktadır. Bu örgütlerle birlikte hareket alanı daralan yeşiller yeniden rahatlayarak yerel kampanyalara yönelerek ve doğrudan eylemde bulunan altyapı ağlarını genişleterek yeni taban hareketleri belirlemişlerdir. Çevreci gruplardan bazıları sosyal hareketin içinde bulunan yeşillere dahil olarak yer almazlar ve ayrı isimlerle ‘‘Royal Society for the Protection of Birds’’, ‘‘National Trust’’ koruma grupları olarak belirtilmektedirler. Diğer çevreci gruplardan ayrışma nedenleri olarak sisteme karşı mücadele etmemeleri, gösteri ve protestolar içinde yer alamamaları, yeşil kimliğin oluşturduğu sosyal çerçeveye katılmamaları ve daha fazla çevrecilikle ilgili münasebetlerinin olması gösterilebilmektedir. Yeşil toplumsal hareketler kendi içerisinde ‘‘yeşil partiler’’, ‘‘doğrudan eylem grupları’’ ve ‘‘radikal çevre örgütleri’’ şeklinde çözümlemek mümkündür fakat hepsi yeşillerin içerisinde yer almalarına rağmen her zaman ortak kimliğe ve amaçlara hizmet etmeyebilirler (Barry ve Doherty, 2001; İnmez ve Turgay, 2017). Merchant’ a göre ‘‘The Greens’’, ‘‘Greenpeace’’, ‘‘Friends of the Earth’’ bu örgütler yeşil hareket anlayışını benimseyerek hareket etmişlerdir. Karşı çıktıları asit yağmurları, nükleer karşıtlığı, sanayileşme gibi konuların yanı sıra toplumun içindeki dinamiklerin değiştirilmesine ihtiyaç olduğunu da eylemlerinde kimi zaman belirtmişlerdir (Görmez, 1997).

Ekofeminizm: 1974 yılı içerisinde kavramı ortaya çıkaran ilk kişi François D'eubonne olmuştur, sonrasında Carolyn Merchant, Susan Griffin, Mary Daly, Rosemary Radford Ruether gibi radikal feminist çalışmacıların desteğini alarak kavram güçlendirilmiştir. 1970’li yıllarda toplumsal hareketlerin öncesinde geri planda bırakılmaya çalışılan kadınlar, eşcinseller, yoksul gruplar ve toplumun içinde azınlık olarak kalan diğer gruplar artık bu anlayış etrafında şekillenerek akademik çalışmaların güçlenmesinde katılım sağlamışlardır. Bu çalışmalar çeşitli aktivist hareketler sonucunda mücadelelerini bir taraftan eylemlerle sürdürürlerken bir taraftan da doğaya hükmedenlerle kadınları tahakkümleri altına almaya çalışanların arasındaki ilişkilerin kurumsal niteliklere uygun olabilmesinde önemli bir rol sahibi olmuştur

(Plumwood, 2004). Çevre problemlerine bakış açıları kadın problemlerine bakışlarıyla aynı olan eko feministler, tabiatın çözülemeyen problemlere sahip olmasını kadınların ölümcül zarar görmesiyle bir tutmaktadırlar. Ataerkil ailelerin baskısı altında yaşamak zorunda kalan kadınlar bir taraftan kıtlık, kirleticilerin yayılması gibi problemlerle başa çıkmak durumunda kaldıklarında doğurganlıklarının tehlikeye girmesi söz konusu olarak zorluklarla mücadele etmek durumunda kalırlar. Bu yüzden hem çevrenin hem de kadınların erkekler yüzünden tahakkümde olduğunu düşünmektedirler (Çetin, 2005).

Dünyada feminizmin tanınabilmesi Hindistan'da gerçekleştirilen eyleme katılan akademik çalışmalarda yürüten François D'eubonne sayesinde olmuştur. Chipko Hareketi olarak adlandırılan eylem 1973 tarihinde, Kuzey Hindistan'da kereste ticareti yapan kişilerin ağaçları kesmeye çalışmasıyla başlamıştır. Bunun üzerine harekete geçen 27 kadın eylemde bulunarak karşı direnişe geçmiş ve 12.000km'lik orman arazisini ağaçlara sarılarak kurtarmışlardır. Kadınların ekofeminizm temelli şiddete yer verilmeyen ilk hareketi diğer bireylerinde çevreyi doğa- kadın ilişkisi üzerinden sorgulamasına yönlendirmiştir (Des Jardins, 2006). Ekofeminstler sadece doğa üzerinden çalışmalar yürütmemiş, ekosistemdeki diğer canlıların korunması içinde adımlar atmışlardır. 1990 yılında toplanan ''Uluslararası Kadın Çalışmaları Derneği'' aldıkları karar doğrultusunda hayvansal gıdalara toplantı yemeklerinde yer vermemişlerdir. 1990 yılında Washinton' da gerçekleştirdikleri yürüyüşte hayvanların özgürleşmesini savunan pankartlar açmış ve sloganlara yer vermişlerdir (Adams, 1994).

Sürdürülebilir Kalkınma: İnsan merkezlik korumacılık anlayışından yola çıkan bu görüşe göre, diğer anlayışların aksine çevre özsel erdemlerle kuşatılmamıştır. Canlılar arasında yalnızca insanların içerisinde bulunduğu ortama zarar vererek gelecek nesillerini tehlikeli bir durumun içerisinde bıraktığı ve yaşam koşullarına zarar verdiği düşüncesiyle ele alınmıştır. Bu fikre göre doğa, insan merkezli bir yapıya sahip olup, dolaylı yoldan korunmalıdır. Bu anlayışa göre endüstriyelleşmenin kontrolü dışında gelişen sonuçlar olarak gördüğü çevre problemlerini piyasa kaynaklı mekanizmaların müdahaleleri ve kanuni düzenlemelerle birlikte çözebilir hatta yok edebilir (Kaya ve Bıçkı, 2006).

İdeolojik ya da felsefi düşünce esaslı gelişim gösteren hareketlerin önemli bir yanı zamanla siyasal katılımı olağan gruplara indirgeyerek, demokratikleşme

hareketleriyle birlikte sosyal protestolara meşruiyet kazandırma çabaları neticesinde artık yasadışı eylemler bile çağdaşlaşmayla aktivist hale gelmiştir ve toplumun içinde daha etkin eylem bilinci oluşturulmuştur. Klasik toplumsal hareketlerden farklılaşmasının nedeni özgün kimliklere yer vererek kolektif yapılanma olması, uluslararasının desteğini alarak devamlılığını sürdürmesi ve siyasi baskılara sırtını dönerek çağdaş kolektif hareketlerin içinde eylemleriyle yer edinmesi başkalaşmasını sağlamıştır (Huntington, 1993; Yanık ve Batu, 2019). Teknolojik gelişmelerin yükselişe geçmesiyle birlikte zaman ve mekân kavramları toplumsal örgütlenmelerde de ortadan kalkmıştır. Yeni iletişim araçlarıyla küresel düzeyde örgütlenmeye başlayan çevre hareketleri de 1990'lardan günümüze kadar gelen küreselleşme karşıtlığında kolektif biçimde örgütlenen ve eylem gösteren yapıların içine yer almaya çalışmıştır. Bu hareketler aynı zamanda "üçüncü kuşak hareketler" olarak da belirtilmektedir (Şener, 2011). İletişim, ekonomi, kültürel vb. alanların bütünleşmeye başlamasıyla oluşan bu küresel hareketlilik aktivizmi de etkisi altına almaya başlamıştır. Küreselleşmeyle kalkan sınırlar daha fazla insanı bir arada tutabilmeyi, bilgiyi ulaşılabilir kılmayı, olaylara karşında verilen etki-tepkinin çabuklaşmasını sağlaması aktivizmin de yerel ölçekle kalmayıp uluslararası bir konuma yükselmesine yardımcı olmuştur. Yerel aktivistlerin daha büyük hareketler gerçekleştirebilmesi için ağ oluşturarak küresel çaplı çalışmalara destek vermiştir (Arklan ve Kartal, 2019). Bu aktivizm hareketleri günümüzde ''dijital aktivizm (digital activism)'' olarak adlandırılsa da kullanıldıkları alanlara göre "siber aktivizm'', "e-aktivizm" vd. isimleri değişmektedir. Belirleyici özellikleri internet üzerinden ağlar aracılığıyla ya da sosyal medya ağları üzerinden gerçekleştiriliyor olması bu dönemin ''Aktivizm 2.0'' olarak dönüştürülmesini sağlamıştır. Herhangi bir konunun internet üzerinden toplumsal, çevresel, siyasal konularda dâhil olmak üzere fikirler üzerinden karşı tarafın düşüncelerini etkileme çabalarına ''dijital aktivizm'' olarak açıklanabilmektedir (Çoban ve İnceoğlu, 2015).

Dijital aktivist olarak internetten yararlanmak için herhangi bir görüşü savunan birey ideallerini gerçekleştirebilmek adına görüşler üzerinden gruplar oluşturarak örgütlenmesini destekleyebilmekte, kampanyalar üzerinde içeriğini belirli amaçlar için yönlendiren mesajların (zincir e-posta ağları, direkt mesajlar vd.) doğru hedef kitleye ulaşılmasını sağlayabilmektedir. Buna ek olarak lobicilik yapabilmekte ve bu doğrultuda eylemlerini (site karartma, imza kampanyaları vd.) sürdürebilmekte, bilgi

akışını her zaman yeniden sosyal medyada bulunan araçlar (video, vlog, fotoğraf vb.) düzenleyebilme imkânına sahiptir. Ayrıca aktivistler tarafında yürütülen temel çalışmalardan biri olan şirket/hükümet hareketlerini izleyerek hazırladıkları raporlama (Watchdog Report) internetin kolaylık sağladığı alanlar içinde yer almaktadır (Dündar, 2015). Yeni toplumsal hareketlerin içinde yer bulan çevre hareketleri diğerleri arasında dijital medya faaliyetlerini en aktif kullanan gruplar arasında görülmektedir. Özellikle çevreci sivil toplum örgütlerinin yürütecekleri etkinliklerde ana akım medyanın dikkatini çekme kaygısı gütmeden ulusal ve uluslararası çalışmalarını kolaylıkla e-bültenler, web siteleri vd. araçlarla devam ettirilmesi daha düşük bütçelerle sağlanmaktadır (Boztepe, 2014). Çevreci aktivistler bu hareketlerini devam ettirirken kurum ve kuruluşların kullandıkları ürün/hizmet zararlarının en aza indirgenmesi, çevre için sürdürülebilir yöntemlerin geliştirilebilmesi, bireylerin bilinçli tüketici haline gelmesi için destek çalışmalarının yürütülmesi gibi ilerlemek istedikleri faaliyetleri e-aktivizm üzerinden gerçekleştirebilmektedir. Yetişmekte olan çocukların çevresel bilinç ve duyarlılık kazanması için çevreci dijital aktivistlerin YouTube kanallarından çalışmalar yürütmekte olduğu bilinmektedir.

2.3. Çevre Bilinci ve Eğitiminde Halkla İlişkilerin Rolü

2.3.1. Çevre Eğitiminin Önemi

İnsanlar yaşamları boyunca öğrenme sürecinin içerisinde yer almaktadır, eğitim ve öğretim bu sürecin devamlılığını sağlamaktadır. İnsanların farkındalığının devam ettiği her an öğrenme devam etmektedir. Geçmişten günümüze kadar çevre üzerinde karşımıza çıkan problemler aslında insanların tutumlarının göstergesi ve esasında doğaya karşı eğitimlerinin buna bağlı olarak da davranış biçimlerinin gelişmemiş olmasından kaynaklanmaktadır. Eğitim süreci birey için insani duygularının, bilişsel duygularının ve hareketsel beceri alanlarının kazanılma aracı olarak görülmektedir. Bu yüzden çevre konusunda her türlü problemde ve bireyin çevre konusunda bilinçlendirilmesinde kullanılmaktadır (Aydoğdu ve Gezer, 2006). Çevre problemlerinin ortaya çıkış sebeplerinin saptanabilmesi ya da tabiatın korunmasını sağlayabilmek için bireylerin çevreye karşı olumsuz değer yargılarının saptanıp çevre eğitimiyle dönüştürülmesi gerekmektedir. Geçmişten gelen meseleler olarak görülen çevre problemlerinin bugünkü boyutlara ulaşmasında günümüzde yaşayan toplumların da payı vardır. Toplumların bu problemleri çözüme

kavuşturabilmesi problemlerin herkes tarafından bilinmesi ve tanımlanmasıyla mümkün olabilir ve ancak bu sayede tedbir alınması sağlanabilir. Çevre konusunda insanların bilinç düzeylerinin artırılması için gönüllü kuruluşların ve konu hakkında eğitimli insanların toplumlara çevre eğitimleri vermesiyle başarılabilmesi muhtemeldir. Çevre eğitimi günümüzde problemlerle karşı karşıya kalan insanlar için hayati önem arz etmektedir (Kavruk, 2002).

Çevre eğitimi konusunda geçmişte atılan adımlar az da olsa bilinç düzeyinin yükselmesinde etkili olmuştur. İlk defa uluslararası bir konferansta 1972 yılında çevre eğitimi gündeme gelmiştir. Stockholm'de gerçekleştirilen ''BM İnsan Çevresi Konferansı'' çevre eğitimi konusunda bildirge yayınlayarak genç nesillerin çevre eğitimde yeri olduğu kadar yetişkin bireylerinde bu eğitimleri alması gerektiğini vurgulamıştır ve örgün eğitimle kalmayacağını yaşadıkça devam edeceğini belirtmişlerdir. Çevre konusunda devletin denetimi sağlaması için aktif katılım gösteren bireylerin problemleri belirlemesi, devletin bireylerin bu katılımını sağlaması için harekete geçirici süreçlerle desteklemesi gerektiği konferansta 97. maddede belirtilmiştir. Çevre ve ekosistemin korunması kapsamında düzenlenen dokümanlarda toplumun gönüllü olarak katılması vurgusu yapılmıştır (Şeşen, 2015). Çevre eğitiminde dünya genelinde eksiklikler görüldüğü için 1975 tarihinde bu konuda UNESCO ve UNEP'in ortak çalışmasıyla ''Uluslararası Çevre Eğitim Programı (IEPP)'' sunulmuştur. Program düzenlendiğinde ulusal ve yerel görüşmeler gerçekleşmiştir. 1977 yılında ise ilk kez uluslararası düzeyde Tiflis'te yine UNESCO-UNEP aracılığıyla Tiflis Konferansı gerçekleştirilmiştir burada hukuken varlık kazandırma ve hedef odaklı sınırlar tanımlanmıştır. Bu konferans sonrasında yayımlanan bildirge sayesinde bireylerin örgün eğitimine çevre eğitiminin de katılmasıyla için yeni bir biçim kazanmasına neden olmuştur (Aydoğdu ve Gezer, 2006). Çevre eğitiminin amaçlarına ve eğitimsel niteliklerine bu bildirgede açıkça yer verilmiştir. Bunlar (Hungerford vd., 1980);

Bilgi: Toplumda bulunan bireylerin çevre konusunda her türlü bilgiyi temin edebilmelerini sağlamak,

Tutum: Ekosistemin korunmasını, doğanın iyileşmesini ve eksik yönlerinin geliştirilmesi için toplumun katılmasını desteklemek,

Bilinç: Çevre problemleriyle ilgili olarak toplumda yaşayan bireyleri bilinçlendirmek ve problemlerin farkına varılması konusunda çaba göstermek,

Beceri: Bireylerin çevre problemlerini çözümleyebilecek düzeye ulaşmasında ve yeni fikirler ortaya koyması için farkındalık kazanmasını sağlamak,

Farkındalık: Çevre problemlerinin oluş aşamasında karşıdan gelebilecek olan tehditleri algılama ve duyarlı davranış göstermelerini sürekli hale getirmek,

Katılım: Çevre problemler karşısında eylem gösterebilecek bireyler oluşturmak ve bireylerin her aşamada çözümler için çıkış bulabilmesini sağlamak gibi doğrultular olarak amaçları belirtilebilmektedir.

Bu maddeler doğrultusunda esas alınan doğada bulunan ekosistemi ve kaynakları koruyup, geliştirmektir. Sadece bilgi vermekle sınırlı kalmayan çevre eğitimi bireylerin çevre konusunda gösterdikleri tutum ve davranışları da içermektedir. Burada temel hedef kalıcı çözüm ve öneriler oluşturmanın yanında bireylerin davranışlarını da sürdürülebilir hale getirmesi olmalıdır. Bamberg ve Moeser'ın (2007, s. 15) çevre eğitimi tanımına göre ''toplumun tüm kesimlerinde çevre bilincinin geliştirilmesi, çevreye duyarlı, kalıcı ve olumlu davranış değişikliklerinin kazandırılması, doğal, tarihi, kültürel ve sosyal değerlerin korunması için aktif katılımın sağlanması'' olarak tanımlanmıştır. Gönüllü bireylerin yetiştirilmesi çevrenin dönüşümü için önemli bir yer tutmaktadır (Karataş, 2013). Çevre eğitimi disiplinler arasında geçişi de yeni problemlerin önlenmesi ve çözüm yollarının geliştirilmesi açısından içinde barındıran bir yaklaşımdır, dünyada yaşayan her bir bireyi çevre bilgisine sahip olarak yetiştirme amacı gütmektedir (Moseley, 2000; Deniş ve Genç, 2010). Bilişsel yetilerin ve insani davranışları ön plana çıkaran tarafından dolayı çalışma alanları daha fazla akademik disiplini kapsamaktadır. Bireyleri ''çevre okuryazarı (environmentally literate)'' olmaya doğru yönelten bilişsel yetileri, insani davranışları ön plana çıkaran duyuşsal yetileri ise tabiatın problemleri ve ekosistemi korumaya yönelik tutumlarda bulunmak amaçlanmaktadır (Demirel, 2014). Athman ve Monroe çevre eğitimiyle ilgili yaptıkları çalışma sonucunda topluma kazandırılmak istenen belirli bir çevre davranışı olmadığını aslında bireylerin sivil hayata katılırken karşılaştıkları çevre problemlerine karşı nasıl bilinçli bir şekilde düşünebileceğini öğretmek ve çözüm bulabilme kabiliyetini kazandırmak amacı olduğu belirtilmiştir. Çevre eğitiminde beklenen, bireylerin çevre

bilincini günlük hayatında eyleme çevirebilmesi ve devamlılığını sağlamasıdır (Athman ve Monroe, 2001; Karataş, 2013).

Çevre eğitiminin kökleri geçmişte zarar verilen yaşamsal faaliyetleri karşılamamız için önemli olan su, hava, toprak gibi kaynakların canlandırılmasına ve koruyucu görev üstlenilmesini sağlayacak etkinliklerin oluşturulmasıyla birlikte biyosferi iyileştirme çabalarıdır. 1987 tarihinde yapılan ‘‘Uluslararası Çevre Eğitim ve Yetiştirme Kongresi’’nde bu eğitimin kapsamının daha geniş alanlara yayılmasında öğretmenlerin önemli bir yer tuttuğunu ve öğretmenlerin de bu konuda eğitilmesi için adımlar atılması gerektiği belirtilmiştir. Çevre eğitimi müfredatının eksikliklerinin tamamlanmasını, koruma odaklı ve sürdürülebilir nitelikte büyümesi gerektiği aktarılmak istenmiştir (Dımışkı ve Ünal, 1994). Çevre bilimlerinin ve eğitiminin geliştirilebilmesi için çevre yönetiminin kontrolünün sağlanması, çevre bilincinin, yorumunun kazandırılması ve sürdürülebilirlik gibi üç farklı yaklaşımdan bahsedilebilmektedir (Huckle 1993);

- Çevre Yönetimi ve Kontrolünün Sağlanması İçin Çevre Eğitimi: Beşeri sistemlerin çevreyle etkileşimden açığa çıkan sorunların algılanması ve bu etkileşimin sürekliliğinin iki taraflı olarak sağlanmasından dolayı harekete geçirici olmalıdır. Bireyler için kalıcı tutum ve davranışların sağlanabilmesi, tarihsel ve kültürel mirasların önemi belirtilerek korunması için çevre kontrolünün sağlanması da eğitimle önem kazanmaktadır (Güler, 2009).
- Çevrenin Bilinçlendirilmesi ve Yorumlanması İçin Eğitim: Çevre eğitimi verilirken öğrencilere çevreci faaliyetler doğrultusunda yapılan gezilerle bilgilerin kazandırılması amaçlanabilir.
- Sürdürülebilirliğin Sağlanması İçin Eğitim: Çevre konusunda bilinçlendirme, çevre yönetiminde kontrol sağlama gibi yaklaşımlar çevre eğitiminin temelini oluştururken bu yaklaşım biçimi üstüne eklenmelidir. İnsan-doğal çevre arasındaki ilişkiyi felsefi ve ahlaki değer, yargılar açısından da öğrenilmesini sağlayan yaklaşımdır. Korumacı eğitim anlayışının benimsenmesiyle bireylerin ve diğer grupların beraber hareket edebilme yetilerini geliştirebileceği ifade edilebilmektedir. Çevre için eğitimin devam etmesi yani bireylerin çevre bağlamında eğitilmesi, fikir birliğinin oluşturulabilmesi uluslararası kongrelerde kabul edilen ve savunulan bir görüş olarak karşımıza çıkmaktadır (Hassard, 2009).

Problemlerin çözümüne yönelik planlamaların yapılmasında, bireylerin çevreyle ilgili iyiyi kötüyü ayırt etmesinde, ödev ve sorumluluklarının farkında olmasında çevre için eğitim önemli yer tutmaktadır. Belirli ideolojik düşünceleri ekolojik sistem üzerinde uygulamaya kalkışmak yerine bulunduğu ortamdaki yaşama ayak uydurabilecek bir öğretiyi bireyin düşünerek alana anlam katması çevre için eğitimle anlam kazanabilmektedir (Keleş, 1997). 21.yüzyılın çevre konusunda eğitim anlayışı daha çok bireylerin çevreye tutumları ve yaşamsal faaliyetlerini gerçekleştirirken ortaya koydukları davranışlar hakkında sürdürülebilir yaşam pratiklerini uygulayabilmesi üzerine olmalıdır. Bununla birlikte bir çevre eğitiminden bahsedilecekse bu eğitim insani haklar, ekolojik ve estetik kaygılar olmadan, demokratik olarak katılımı içermelidir. Ancak bu faktörler birlikte ele alındığında çevre için eğitimin verilmesi anlamlı olmaktadır (Atasoy ve Ertürk, 2008). Nüfusun ve sanayileşmenin çevreye verdiği zarardan etkilenen canlıların yaşam alanları sürekli olarak değişmek zorunda kalmaktadır. Teknolojik gelişmelerle de sekteye uğrayan çevre, problemleri açığa çıkarmaktadır. Çevre bilincinin artış göstermesiyle bireyler teknoloji sayesinde çevre eğitimi hakkında daha fazla bilgi edinebilmektedir. Kitle iletişim araçlarının görsel ve iletişimsel yönü bireyler için bilgiye ulaşmakta ilgi uyandırıcı, görsellerle akılda kalan girdilere ulaşmasını sağlamaktır. Bireylerin toplumun içindeki diğer paydaşlara sesini duyurabilmesinin en başarılı yolu çevre konusunda medyayı doğru kullanabilmesidir. Bu konuda kitle iletişim araçlarıyla yayınlanan belgesel programlarının, gerçekleştirilen çeşitli kamu spotlarının, çevre eğitiminde destekleyici yayınların yapılması sürecin olumlu yönde desteklenmesine yardımcı olabilecektir (Bozkurt, 2001).

2.3.2. Toplumsal Çevre Bilinci Oluşması

Evrende insan-doğa ilişkisi ilk olarak insanların doğadan faydalanmasıyla başlamış daha sonraları ise bilimde yaşanan gelişmelerle birlikte hâkimiyet kurma davranışına doğru ilerlemiştir. Doğayı tahrip ederek karşılaşılan çevre problemleriyle baş etme yöntemleri aramaya başlamıştır. Problemler sonucunda yok olmaya başlayan doğal kaynaklar insanları hem kendi yaşamı hem de gelecek kaygısı için önlemler almaya yöneltmiştir. Bu sayede çevre bilinci toplumdakiler arasında teşkil etmeye başlamış ve toplumsal sorumluluk, çevredeki oluşumlara saygı olarak karşımıza çıkmıştır (Türk, 2010).

Bireyin etrafında bulunan doğal çevresini, tarihi kaynakları tanıması bu kavramlara karşı duyarlılık göstermesi, çevre problemlerinin çözümüne katılımda aktif bir birey olarak rol alması ve olumsuzluklara karşı tepkisel davranması, tasarruf yaparak tüketimi geri planda tutması çevre konusunda bilincinin gelişmiş olduğunun göstergesidir (Öztek, 2006). Bireyler çevre bilincinin farkına vardığında çevrenin tahrip edilip bozulmasına engel olmaya çalışmakta ve kişisel çıkarları için hareket etmeyi bırakarak toplumsal faydayı amaçlamaya başlamaktadır. Bu bilincin çevreye karşı duyulan kaygının artarak, doğaya zarar veren kişi ve kurumların karşısında duyarsız kalmayarak oluşturulması gerekmektedir (Onur vd., 2016). Çevre bilinci düşünce, davranış ve duygu hareketlerinden oluşarak farklı üç nitelikte görülmektedir. Bireylerin çevreyle ilişkisinden oluşan bu süreçler yaşadıkları sürece devam etmektedir. Kişilik özellikleriyle birlikte gelişmekte olan çevre bilinci sonradan da geliştirilebilir olduğu için üç nitelik aynı derecede gelişim göstermeyebilmektedir. Örnek verecek olursak, günümüzde insanların çoğunda çevre bilgisinin olduğunu görmemize rağmen çevreye zarar verme konusunda ya da sahip çıkma konusunda davranışa dönüşmediği görülmektedir. Tam tersi olarak bireylerin çevreye karşı duyarlılık göstermesiyle geri dönüşümü kullanmak ya da tüketim davranışlarına dikkat etmek gibi eylemleri de hayata geçirmiş olması muhtemeldir (Türküm, 1998).

Çevre bilinci bireyde çevre bilinci gelişim göstermemişse burada çevreyi sadece kendi çıkarları için aidiyetlik göstererek kullanması da söz konusu olabilir. Bu durum gelecek nesillere aktarılma konusunda engel teşkil etmektedir (Derman, 2013). Çevre bütün canlı organizmaların ortak yaşam alanı olduğundan dolayı çevre her canlı için hayati öneme sahiptir. İnsanların ihtiyaçları olduğu kadar diğer canlılarında havaya, suya ve toprağa ihtiyacı olduğu unutulmaktadır. Geçmişten günümüze bir miras olarak kalan doğal kaynaklar çevre bilincinin sürdürülmesiyle ancak korunabilir ve arttırılmasıyla kuşaktan kuşağa aktarılabilir. Şu an kaynaklara ulaşabilen insanlar ihtiyaçlarını girebildikleri için bu konunun sorumluluğunu almamak istemedikleri görülür fakat kaynakların zamanla tükenebileceği açık bir şekilde görülmektedir. Çevre bilincinin topluma aktarılmasında bir araç olan çevre eğitimi de toplumda ihtiyacı kadar tüketim yapan bireyler yetiştirmek, sorumluluk duygusunu gelecek kuşaklara sahip çıkacak şekilde kullananları topluma kazandırmayı amaçlamaktadır (Kurgun vd., 2004). Doğanın korunması ve gelişmesi için kazanılan çevre bilincinde etkisi olabileceği düşünülen maddeler şunlardır (Türk, 2013);

- Çevreyle ilgili fikirler ve korumaya yönelik her türlü mesaj, emir içeren sözcüklerden, propaganda ve tahrik edecek içeriklerden oluşmamalıdır. Bireylerin anlayabilmesi amacıyla öneriler sunarak ve seçeneklerle farklı yöntemler oluşturularak anlatılmalı ve kavranması sağlanmalıdır.
- Çevreye yönelik pozitif fikirlerin ilerletilmesi için çevre bilincinin uygun ortamda ve biçimde sunulması gerekmektedir.
- Uygun ortam oluşturulurken bireylerin doğaya dokunabilmesini, ilişki kurmasını sağlamak doğal ortamla iç içe bulunarak tanımasını daha çok kolaylaştırabilir.
- Çevreyle ilgili görüşler ve iletiler aktarılırken görsellik, canlıların yaşamının insanların yaşamından farklı algılanmaması adına önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.
- Doğanın korunması ve bireylerin bu konularda bilgilendirilmesi sadece öğretmen ve kamu kurum, kuruluşlarına bırakılmamalıdır. Toplumun içinde bir bütün olarak hareket edilmeli, özel işletmelere ve sivil toplum kuruluşlarına da halkla ilişkiler kapsamında sosyal sorumluluk faaliyetleri olarak görevler verilmelidir.
- Toplumun içinde sadece belirli bir kesimin bu düşünceyi savunması toplum tarafından çıkar meselesi olarak algılanmasına sebep olabilmektedir. Bu nedenle tüm paydaşların desteklemesi ve birliktelik mesaj vermesi güven ortamının sağlanması açısından fikrin hâkimiyetini sağlamakta anlamlı olmaktadır.
- Klişeleşmiş uyarı mesajlarının tek yönlü olarak verilmesi çevre düşüncesini geliştirmek için bireylerin ilgisini çekmek konusunda sıkıntılar doğurabilmektedir. Bireylerin içerisinde bulunduğu faaliyetler aktif katılımın artmasına katkı sağlayacaktır.

Çevre bilincinin belli seviyelerde kalabilmesi sürdürülebilirlik düşüncesinin alışkanlık haline getirilmesi, ekosistemde bulunan hassas dengenin görülmesi ve bu dengenin çıkarlar için bozulmaması, çevrenin kısa, orta ve uzun süreli olarak planlarının yapılması ve karşılaşılabilecek olumsuzlukların önüne geçilmesi adına adımlar atılmasıyla mümkün olabilmektedir. Bu adımlar küçük yaşlarda öğretilen çevre eğitimiyle birlikte kazandırılabilir, bu yaşlarda öğrenilen bilginin davranışlara aktarılmasında daha etkili olunduğu bilinmektedir. Çocukların ilk olarak öğrenme süreci aile içerisinde başlatılarak devamında okulda bu bilgiler pekiştirilmeli ve

ilerletilmelidir. Bireyler yaşamları boyunca öğrenme süreçlerini bitiremediğinden dolayı bilinçlendirilmesi de her gün yeni çevre gelişmeleri doğrultusunda devam ettirilmelidir (Delican ve Sönmez, 2013). Dinamik yaklaşımları içerisinde barındıran çevre bilinci, bireyin etrafında bulunan eğitim programları, aile, sivil toplum kuruluşlarının çabaları ve kitle iletişim araçlarının kullanılması gibi faktörlerden de etkilenmektedir (Ay, 2010). Kitle iletişim araçları yerel düzeyde başlayarak küresel olarak yayılan çevre problemlerini duyurmak açısından oldukça önemli bir aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumun problemleri tanıması ve problemlere karşı önlem alabilmesini sağlamak, çevre eğitimi konusunda da toplumu bilinçlendirmek ve toplumdaki bireylerde ortak algı yaratabilmek için etkin işlev olarak görülmektedir. Çevre bilincinin toplum içinde üst düzeylere ulaşabilmesi ve daha çok etki kazanabilmesi ancak kitle iletişim araçlarında sunulan eğitim seviyesi çevre konusunda yeterli bilgiye ulaşmış muhabirler ve programcılar aracılığıyla yapılan çalışmalara gereksinim duyularak ilerletilebilmektedir. Toplumun her kesimine ulaşmak amacıyla yeşil programların ve belgesellerin bulunduğu televizyonlarda, köşe yazılarının okunduğu gazetelerde, yayımlanan film ve söyleşi yapılan radyolarda çevre bilincini arttırmak adına yapılan her hareket toplumun çevre eğitimi seviyesini yükseltmeye yönelik olacaktır (Demirel, 2014).

Bireyler kendileri ve içerisinde bulundukları toplum ile ilgili olaylar hakkında çeşitli medya organlarının hazırladığı içerik ve haberler sayesinde bilgi sahibi olmaktadır. Medya mensupları bireylerin tutarlı ve gerçekçi hükümlerde içerisinde olması için gereken temel olaylar hakkında bilgi ve haber akışı sağlamaktır (Duman, 2016). Bu konuda özellikle çocukların çevre eğitiminde önemli faktörler olarak görülen çocuklar için yapılmış özel programlar ve çizgi filmler vasıtasıyla katkı sağlanabilir. Tabiat sevgisi, atıkların geri dönüştürülmesi ve doğal yaşam temaları seçilerek küçük yaşlarda çevre eğitimi yardımcı programlarla çözüm önerisi olarak desteklenebilmektedir (Demirkaya, 2006). Toplumda pozitif yargılar geliştirme, ekosisteme karşı duyarlı olma eğilimi doğal çevre ve içinde yaşayan canlıların tanıtıldığı eğitimlerin programlara dönüştürülmesiyle olumlu tutum ve davranışlar gözlemlenebilmektedir (Kaya ve Gündoğdu, 2005). Toplumda çevreye karşı olumlu tutum, insan-çevre ilişkisinin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi ve samimi duyguların davranışa dönüşmesi gibi kavramları içermektedir. Toplum içinde bu tutumu sağlamak için görülen uygun örnekler ve konuyla ilgili yeterli donanıma sahip kişiler düzenlenen

eğitim ortamlarında katkı sağlamak amacıyla planlamalara dâhil edilmelidir. Burada deneyim, önemli bir faktör olarak karşımıza çıkar. Örnek verilecek olursa topraktan geçimini sağlayan bir ailede doğmuş ve büyümüş olan genç, doğa hakkında daha fazla bilgi sahibiyken, kent yaşamında gelişimini sürdüren biri ise daha az deneyime ve bilgiye sahiptir. Bu nedenle bu tür insanlara doğayı deneyimleme şansı vermek toplumun duygusal ve davranışsal hareketlerinin gelişimi için önemlidir. Yapılan araştırmalar çevreye yönelik tutumları değiştirmede doğayla iç içe büyüyen insanların empati duygularının, bu ortamda büyümeyen insanlara göre daha fazla olduğunu tespit etmiştir bu bağlamda yeni öğrenme alanları açmak gereklidir (Türküm, 1998). Doğada yalnız olmadığımızın farkında olmak ekosistem üzerindeki dengeyi sağlayabilmek adına bilinmesi gereken bir şeydir. Dengenin yaşanan gelişmelere bağlı olarak zaman içinde bozulması bilimsel kanıtlarla ortaya konmaya başlamıştır ve bu süreçte toplumda çevre üzerine farkındalık artmıştır. Bununla birlikte artık insanlar doğadaki hassas dengenin bozulmasının sebebinin kendi müdahaleleri doğrultusunda olduğunun farkına varmışlardır. Problemlerin çözümü için çevre daha fazla korunmalı ve çevre bilinçlenmesi eğitimle kalmayıp eyleme dönüştürülmelidir.

2.4. Çevreci Halkla İlişkiler Anlayışı

Son zamanlarda hızla artan çevre kirliliği başta olma üzere birçok çevre problemi dünyanın yaşanamaz bir hal almasına sebep olmuştur. Bu problemlerle başa çıkmak için yapılan yasal düzenlemeler bir noktadan sonra tek başına yeterli olmayıp, bireylerinde çevre konusunda bilinçlendirilmesi gerektiği anlaşılmıştır. Gelecek nesillerin hayati ihtiyaçlarını sürdürebilmesi için doğal kaynakların koruma altına alınması yalnızca çevre bilinciyle oluşabilecek, sürdürülebilirliğin hayata geçirilmesiyle mümkün olabilecektir. Bu nedenle ortaya çıkacak olan çevre bilinci beraberinde sosyal sorumluluk bilincine paralel olarak gelişim göstermekte kurum ve kuruluşlarda buna uygun olarak faaliyetlerine yönelik süreçlerini çevre dostu çalışmalarla yönetmekte ve kendi sorumluluklarını gerçekleştirmektedir. Çevre problemleri artış göstermeye başladığından itibaren kurumlar halkla ilişkiler çalışmaları yürüten kişileri bünyelerine katarak çevre problemleri için toplumda çevre bilinci oluşturacak farkındalık yaratmakta veya yapılan etkinliklere dolaylı olarak katılım göstermektedir. Kurumlarda belirli yöntemler ve araçlar kullanılarak gerçekleştirilen halkla ilişkiler faaliyetleri toplumu harekete geçirmek, verilen mesajlarla davranış ve tutumlarda olumlu yönde değişikliğe yol açmak için kurumlar

arasında işbirlikçi görevi üstlenmektedir (Yalım ve Kurban, 2013). Kurumun verdiği hizmet sektörü dâhilinde kurumun çalışma-yaşam arasındaki bağlantısını anlamlandırma, kurumun imajını olumlu olarak yansıtma, sosyal sorumluluk dahilinde proje, kampanya ve organizasyonları düzenleme gibi farklı görevler üstlenmektedir. Halkla ilişkiler çevrede oluşan problemlerin çözümlenmesinde, ekolojik tahribatın canlılara zarar verdiği yerlerin düzenlenmesinde vb. farklı süreçlerde toplumun onayını almaya çalışarak yürütülecek olan planların düzenlenmesinde de rol oynamaktadır. Gregory' a göre halkla ilişkilerin dinamik ve kendini sürekli yenileyen yapısı, işletmeler üzerinde meşru haklara sahip olan paydaş grupları ve diğer sivil toplum örgütleri, kuruluşlar ve kurumlar gibi paydaşlar arasında yürüttüğü ilişkileri sürdürerek gerektiğinde bütünlük sağlaması halkla ilişkilerin yetkinliğe sahip faaliyetlerin içinde bulunduğunu göstermektedir (Gregory, 2004).

Modern toplumların ilerlemesinde önemli bir yeri olan sosyokültürel yapının düzenlenmesi, kurum ve kuruluşlarda sosyal sorumluluk kavramının toplumsal fayda için önem kazanmasıyla ön plana çıkmıştır. Toplumsal refahın arttırılması daha önceleri devletin kontrolünde ve onun sorumluluğundayken, zamanla devletin yasal düzenlemeler getirerek kurumların sosyal sorumluluk çalışmalarını aktif olarak üstlenmesini sağlamıştır. Devletin desteklerle teşvik sağlaması kurumların toplumun refah seviyelerini ve yaşam standartlarını iyileştirmesinde artı değer sunmalarına yardımcı olmuştur (Yönet, 2005). Kurumların etrafında, iç ve dış çevrelerinde bulunan paydaşlar üzerinde 'etik' ve 'sorumlu' davranış sergilemesi, uygulama alanlarını bu yönde belirlemesi ya da ekosistemin bütünlüğünü bozmayacak şekilde koruyarak sürdürülebilir büyüme hedeflerine ulaşması kurumsal sosyal sorumluluk olarak tanımlanır fakat bu tanımın yetersiz kaldığı nokta kurumun aldığı kararlar çerçevesinde bu kararlardan dolayı etkilenebilecek paydaşlardan da sorumlu olmasıdır (Aktan ve Börü, 2007). Kar amacı olan/olmayan tüm kurum ve kuruluşlar oluşum gösterdikleri toplum içerisinde kültürel, siyasi, iktisadi ve doğal çevre üzerinde devamlılığın sürdürülebilmesi için sorumluluk üstlenmeleri gerekmektedir. Kurumlar sorumlu oldukları doğal çevrelerinde, önce en yakından başlayarak kendi yapılarında daha sonra toplum içindeki bireylerde sosyal sorumluluk kapsamında çevre bilincinin oluşması için çalışmalarda bulunmalıdırlar (Türk, 2010).

Kurum ve kuruluşların toplum kurallarına uyarak gerçekleştirdikleri projeler ve destek kampanyaları toplumun içindeki meşruiyetlerinin kesinleşmesini sağlayacak

ve toplumda sosyal kabul görmelerinin önünü açacaktır. Bu alanlarda toplumun kendilerini kabul etmesi kurumun devamlılığının sağlanması açısından önemlidir (Emhan, 2007). Kurumlar yasal, ekonomik sorumluluklarının haricinde toplum için gerçekleştirdikleri sosyal sorumluluk projeleri sadece topluma fayda sağlamakla kalmamakta toplumda kurumun imajını da yükseltmekte ve prestij oluşturmaktadır. Bu sayede yer aldıkları ve yürüttükleri çalışmalarda öncelikleri iyi bir itibar bırakmak olmakta daha sonra ise amaç ekonomik gelir elde etmek olmaktadır. Kurumların halkla ilişkiler faaliyetlerinde tutundurma aracı olarak da ortaya çıkardığı sosyal sorumluk faaliyetleri toplumsal olaylara destek vermesi durumunda bireyler üzerinde kuruma karşı olumlu tutum geliştirmesinde de yardımcı olmaktadır. Bu çalışmalar toplumsal problemlerde uzun vadeli ve kalıcı olarak çözümler ürettiği için kurumun imajının da değişimler gerçekleştirerek uzun süreli olarak olumlu etkilenmesini sağlamak içinde stratejik bir araç olarak kullanılabilmektedir (Simmons ve Olsen, 2006; Koçoğlu ve Soysal, 2019).

Toplumun kurum ve kuruluşlarının sorumluluklarını yerine getirmek için yürüttüğü çalışmalarda sivil toplum kuruluşları da iş birliği sağlayarak çevre bilincinin geliştirilmesinde yardımcı olan grupların arasındadır. Toplumda bulunan bireylerin görüşlerinin alınması, isteklerinin ve beklentilerinin anlaşılması için ortam sağlayan sivil toplum örgütleri, bu düşüncelerin kurum ve kuruluşların uygulamalarına aktarılmasında organizatör işlevi görmektedir. Her iki tarafında faydalanması için bu iş birliğinde planlı çalışmalar yürütülerek sosyal sorumluğun toplumu bilinçlendirme konusunda yararlı olması sağlanmalıdır. Kurumsal sosyal sorumluluk projelerinin başarıya ulaşabilmesi ve gereken ilgiyi toplayabilmesi için etki alanına giren toplumun sosyo-kültürel yapısını ve ihtiyaçlarını iyi bir şekilde irdelemesi gerekmektedir. Yürütülen projelerin sorunun temeline inerek kökünü yok etme amacı gütmesi ve projeyi yöneten firmanın sahip olduğu değerlerle özdeşleşmesi gerekmektedir (Özkan, 2004). Sosyal sorumluluk çalışmalarını birlikte yürüten kurumlar, sivil toplum örgütlerinin çalıştıkları konu hakkında tecrübe ve bilgilerinden faydalanırlar. Çalışmaların kurumsal itibar üzerinde bıraktığı pozitif etkiler kurumu tekrar bu çalışmaları yürütmesi motive ederken, sivil toplum örgütleriyle yapılan iş birlikleri de örgütlerin kaynak sağlamasına yardımcı olmaktadır.

Birlikte yürütülen sosyal sorumluluk projeleriyle birlikte insan kaynakları, finans ve teknoloji gibi alanlarda çalışmaları yönlendirerek toplumun fayda

sağlayabileceği olanaklar genişletilmektedir. Kurumlar sivil toplum örgütleriyle birlikte çalışmalarına ürün, araç, bina ve teknolojik alet desteği sağlayabilmekte ve halkla ilişkiler çalışmalarının da devreye girmesiyle sponsorluk faaliyetleri gerçekleştirebilmektedir (Özmutaf vd., 2009). Kurumun sosyal sorumluluk çalışmalarında iletişim hedeflerine erişmesi amacıyla çalıştığı konu üzerinden geliştirilmesi gereken alanın araç/gereç ve para desteği sağlanarak etkinliklerinin düzenlenmesi ve uygulama konulmasını sağlayan sponsorluk, toplumun çevre hakkında bilgi edinmesi ve etkinliklerle farkındalık kazanmasını sağlayarak toplumun yararına gerçekleştirilebilecek bir alan olarak kurum ve kuruluşlar tarafından tercih edilmektedir (Okay, 1998; Aktaş, 2008). Sivil toplum kuruluşlarının gerçekleştirmek istediği sosyal sorumluluk kampanyalarına destek verip sponsor olan işletmelerin de pazarlama amaçlarına destek sağladığını görülmektedir. Hem sivil toplum kuruluşlarının sosyal sorumluluk çalışmaları yürütmesine hem de kurumların sponsorlukla birlikte pazarlama hedeflerine ulaşması için kaynak oluşturduğu görülmektedir.

Dünyanın küresel pazarlara doğru kayması şirketler içinde bu alanda pazarlama stratejileri yürütmesine olanak tanımıştır. Küreselleşme kurumlara kitle iletişim araçlarının çoğalmasıyla daha çok bireye ulaşabilme, kurumların toplam gelirlerinde reklama daha az pay vermesine, toplam kalite yönetimi faaliyetlerinin ortaya çıkmasıyla pazarlama alanında gelişim göstermiş ve pazarlama iletişiminin de önem kazanmasına yardımcı olmuştur. Kâr amacıyla güden şirketler kurumsal imajlarının sağladığı gelirin farkına vararak halkla ilişkiler uygulamalarının önemini fark etmiştir bundan dolayı reklam kampanyalarının tüketicide oluşturduğu tutuma karşı önyargılı yaklaşmaya başlamışlardır. Halkla ilişkilerin pazarlama amacıyla gerçekleştirdikleri stratejiler bu durumda önem kazanarak toplumda kurumsal vatandaşlık, bireylerin tüketimde bilinçli davranması gibi kavramlarla başa çıkmasında iletişimde değerli bir ortak olduğunu belli etmiştir. Kurumun tanıtımının yapılması ya da kâr amacı güden kurumlarda ürünün özelliklerinin satış payını arttırmak amacıyla tanıtılması vb. konularda yürütülen halkla ilişkiler faaliyetleri küreselleşmeyle birlikte pazarlama alanına kayarak pazarlama yönlü halkla ilişkiler kavramının da ortaya çıkmasına neden olmuştur (Peltekoğlu, 2007). Toplumun yapısında gerçekleşen değişikliklerle karşılıklı olarak etkileşim çoğalmıştır. Kurumlarda toplumdan fazlaca faydalandığının, etkileşimde bulunduğunun farkına vararak toplumun faydasına olabilecek adımlar

atmaya sosyal sorumluluklarını yerine getirmeye başlamışlardır. Kendi ekonomik çıkarlarının yanında sorumluluk duyan bir anlayışıyla tüketici tarafından satın alınan ürünlerin güvenilirliği, gerçekçi reklamların yapılması ve çevre koruma bilincinin oluşturulması için gerçekleştirilen faaliyetler ön safhaya geçirilmiştir (Alagöz, 2007). Çevre kirliliğinin uluslararası boyutlara ulaşmasıyla birlikte kamuoyunda paylaşılan bilimsel bilgilerin artış göstermesi kurum/kuruluşların, toplumun çevre duyarlılığına karşı yaklaşımının değişmesinde etkili olmuştur. Çevreye karşı daha az sorumluluk üstlenen bireylerde bilinçlenmeye ve çevre koruma hareketleriyle duyarlılıklarını fark ettirmeye çalışmakta, devletler yasal düzenlemelerle destek olmakta ve işletmelerde tüm bunlara kayıtsız kalmayarak çevreye duyarlı işletme anlayışını benimseyip, pazarlama faaliyetlerini bu yöne doğru kaydırmışlardır. Çevreye zarar vermemek için üretim süreçlerinde değişikliklere yönelen ve çevrenin korunmasını gözeten çevreye duyarlı işletme anlayışı, aynı zamanda ekonomik kaynaklarının da büyümesi amacıyla hareket edebilmektedir (Karabulut, 2004). Ürünlerinde de bu anlayışı benimseyen işletmeciler, yeşil ürün ve yeşil pazarlama anlayışıyla hareket ederek tüketicilerin çevre duyarlılığından yararlanmaya çalışmışlardır. Yeşil ürün olarak doğaya geri dönüşüme kazandırılacak ürünlerin tercih edilmesi, çevre dostu prosedürlere uygun üretim, karbon ayak izini azaltma nedenleriyle tüketiciler tarafından da tercih sebebidir. Tüketicinin bu isteklerini karşılamak için yapılan yeşil pazarlama faaliyetleri sonucunda çevreye uygun ölçütlerle üretilen ürünler tüketiciye sunulmaktadır (Uydacı, 2002).

Doğayı koruma bilincinin esas alındığı yeşil pazarlama yaklaşımı dört basamaktan oluşmaktadır. İlk olarak, üretilecek yeşil ürünlerin tasarım çalışması gerçekleştirilir. Burada örnek olarak; aracın motor seçimi yapılırken benzinli olması yerine elektrikli motor seçimi yapmak bu sayede çevreye saldığı karbondioksit oranını düşürmek yeşil hedefe biraz daha yakın tasarımlardandır. İkinci olarak işletmenin içinde bulunan üretim araçlarını teknolojiye uygun hale getirerek enerji verimliliğini yükseltmek buna benzer yeşil stratejiler geliştirmek ve ortaya çıkabilecek kirliliğe karşı önlemler almaktır. Üçüncü basamak, çevreye zarar veren ürünlerin kullanılmasını ve üretiminin yapılmamasını sağlayarak sadece yeşil ürünleri tercih etmektir. Son olarak ise, İşletmenin yalnızca çevreci olmasıyla yetinmeyip bu çevre bilincini etrafındakilere sosyal sorumlulukla ulaştırmasıdır (Warner, 1996; Erbaşlar, 2012). Hedef kitlesini belirleyen işletmeler yeşil tüketicileri tercih ettiklerinde hedef

pazara yönelik bir pazarlama karması tercih etmelidirler. Doğayı korumaya karşı alabilecek önlemler ürün karmasında ve ürünün dağıtım aşamasında daha çok geliştirilebilir ve diğer işletmelerden farklı olarak ortaya çıkabilecek avantajlar burada sağlanabilmektedir. Yeşil pazarlamanın yapılabilmesi için karşı tarafta bulunan tüketici hedef kitlesinin ne kadar bilinçli olduğuna, hangi ürünleri tercih ettiğine dikkat edilmesi ve pazarlama stratejilerinin bu tutumlara karşı gerçekleştirilmesi gerekli olmaktadır. İşletmenin çevre problemlerine karşı çözüm sağlayacak her aşamasında halkla ilişkilerin varlığından söz etmek mümkündür. İletişim söz konusu olduğunda halkla ilişkiler o kurumun hem 'planlayıcısı' hem de 'uygulayıcısı' konumunda bir yer tutmaktadır (Tellan, 2015). İşletmelerde çevre imajının tüketicilere yansıtılmasında ve yeşil ürünlerin piyasada yer bulması için özelliklerinin aktarılmasında çevreci halkla ilişkiler devreye girerek tutundurma faaliyeti gerçekleştirmektedir.

Halkla ilişkiler kavramı yalnızca yeşil pazarlama fikrini benimsemiş olan şirketler için değil, sektörde yer alan ve başarıya ulaşmayı amaçlayan bütün şirketler içinde önemli bir kavramdır. Şirketler içerisinde bulunduğu toplumla ilişkilerini geliştirerek, toplumun bir parçası oldukları ve içerisinde yer aldıkları çevrenin korunması amacıyla çalışma yaptıkları fikrini empoze etmek istemektedir. Bunun yanında kendileri hakkında ortaya atılan olumsuz veya asılsız iddiaların etkilerini azaltmak için çeşitli iletişim araçlarını kullanmaktadırlar (Türk, 2010). Yaşadığımız zaman diliminin en önemli araçlarından birinin iletişim ve medya olduğu düşünüldüğünde, çevre sorunlarının bu araçlar vasıtasıyla çok geniş kitlelere ulaştığı ve tüketicileri etkilediği bilinmektedir. Çevreci faaliyetler yürüten grup ve kuruluşların bu konular üzerindeki hassasiyeti arttırmak için yürüttüğü çalışmalar ve bu araçları efektif olarak kullanmasının bir sonucu olarak pazarlama ve reklam sektörü de doğrudan etkilenmiştir. Tutundurma stratejileri arasında yer alan 'Yeşil Tutundurma Stratejisi' içerisinde kullanılan metotlar aşağıdaki şekilde sıralanabilir. Bununla beraber Çevreyi temel alan reklam ve pazarlama kampanyalarında, içeriklerini sundukları hedef kitlenin çevre bilincine sahip olan bireylerden oluşmasına ve şirketin çevre koruma faaliyetlerine önem verdiği açık bir biçimde belirtilmelidir (Aslan ve Çınar, 2007). Çevreci ya da bir başka adıyla yeşil reklam, şirket veya şirketin sunmuş olduğu ürünün çevre sorunlarına karşı duyarlı olduğu ve bu sorunların etkilerinin giderilmesi için çaba sarf edildiği gibi çevreci fikirlerin tüketiciye aktarıldığı reklam türüdür. Bu tür reklamların içeriğinde ima veya gerçekçilik yolu kullanılarak

ürün/hizmetin çevre ile ilişkisi ortaya konulmakta ve çevreye karşı duyarlılığa sahip olduğu fikri açıklanmaya çalışılmaktadır. Buna ek olarak bu reklamlar şirketlerin çevreci tutumunu da ön plana çıkarak imajını geliştirmeye yönelik içeriklere de sahip olabilmektedir (Banerjee vd., 1995; Alnıaçık, 2010).

İçerisinde bulunduğumuz zaman diliminde tüketicilerin davranış biçimlerinin değiştiği göz önüne alındığında şirketlerin halkla ilişkiler ve yeşil reklam faaliyetlerine sıkça yer vererek dikkatleri çevre sorunlarına çekmesi, şirket itibarının geliştirilmesi için çok önemli bir role sahiptir. Buna göre çevre sorunlarının çözümü için faaliyetlerde bulunan şirketlerin konuya hassas yaklaşımının toplum yararı için bir gereklilik olmasıyla birlikte, şirketin tutundurulma çalışmalarında da kilit rol oynamaktadır. Bununla beraber şirketlerin gerek reklamlarla gerekse bilinçlendirme işlevini kullanarak yeşil reklam ve pazarlama metotlarının yardımıyla tüketici olma potansiyeline sahip bireylerin de bilinç kazanmasını sağlayan faaliyetleri yürütmesi, ekolojik sistemin iyileştirilmesi için önemli bir gereklilik olarak görülmektedir (Akdağ ve Özdemir, 2020).

2.5. Belgesellerin Tarihi

Geçmişten günümüze her dönem gelişerek çeşitli iletişim şekilleri karşımıza çıkmaya başlamış ve kitle iletişim araçlarıyla birlikte iletişimin boyutları farklılaşmıştır. Yakın döneme kadar sinema geniş çaplı kitlelere ulaşmak açısından en büyük kitle iletişim araçlarından biri olarak görülmüştür. Belgeselin 21. yüzyıla kadar gelmesi, elastik yapısının farklı alanlarda kullanılması zaman içerisinde tiyatrodan televizyona kadar farklı dönüşümler geçirmesinden kaynaklanmaktadır. Belgesel türünün her dönem tanımlamasında değişiklikler görülmüş, dönemin beklentilerini karşılayabilmek için her seferinde gerek izleyicilerin katkısıyla gerekse yapımcıların akımlarıyla tekrar tanımlanma içerisine girilmiştir. Belgesel terimini ilk kullananlardan biri olan John Grierson, kavramı açıklamak amacıyla "gerçeklerin yaratıcılıkla işlenmesi" cümlesini kullanarak yapımcıların yön vermediği, toplumun beklentilerini karşılamak için eğlence temasını ve çıkarlar doğrultusunda hareket edilmeyen haber filmlerini kastetmeyip, basit anlatımı anlamların derinleşmesiyle vurgulamak olarak görmektedir. Grierson'ın bu tanımlaması zaman içinde anlamını yitirmeyerek önemli tanımlar arasında yerini almıştır (Glynne, 2011). İngiliz kuramcı yönetmenlerden biri olan Paul Rotha'ya göre (1995) belgesel film gerçekte yaşanan

olayların toplumsal çözümlemelerle birlikte betimsel olarak kopyalanması ve sahnelenmeye uygun bir biçime gelmesi yönüyle amacı, biçemi farklı olan öykülü filmlerden ayrılmaktadır. Belgesel terimi toplumsal, siyasal düşüncelerle birlikte var olmaya başladığı için ‘‘belgesel sözcüğünün konuyu ve yaklaşımı belirlemediği’’ geniş bakış açısını karşılayamadığı görüşündedir ve sinemanın ilerleme göstermesi adına belgesel yöntemleri yaratıcılık kazanmasını sağlamıştır (Rotha, 1995). İnsanı merkeze alan bir belgesel tanımı yapan Nazmi Ulutak (1998, s.11), yaşamın içinde bulunan insan-çevre ilişkilerini, toplumsal olaylar ve olgularla sentezleyerek bir araya getiren, her zaman yorumlayıcı ve araştırmacı kimliği olan film türü olarak görmüştür. Bilgin Adalı (1986) ise, odağı insan olarak belirleyerek dünya üzerinde herhangi bir yerde insanların yaşama şekillerinden dolayı problemlerini çağdaş yorumla harmanlayarak sistemli, önemli çalışmalar olarak belirtmiştir (Yıldırım, 2019). Belgesel sinemada yapımın tarihi niteliğe sahip olduğu varsayımı yapılmaktadır. Bu yüzden manipüle edilmeden yorumlanmalıdır. Belgesel teması taşımayan alanlarda keyfi yorum yapma alanı genişlerken, belgesel üzerinde diğer alanların ideolojik, siyasi ve tarihi sorumluluğunu kapsayan, inceleme ve araştırma çalışmaları yürütülmektedir. Belgeseli izleyen kişilerin üzerinden sesleri, görüntüleri karşı tarafa aktarış biçimi belgeselcinin sorumluluk alarak farklılaşmasını sağlayan etkenlerdendir. Toplumun hafızasının zinde tutulması açısından üzerinde duyarlılık gösterilmesi gerek bir alandır (Ayça, 1997). Sinema içerisinde bulunan tarihsel gelişim süreçleri belgeselin tanımlanması, var oluş olgusunun daha iyi algılanabilmesini sağlayabilmektedir.

Sinemografinin bulunmasıyla başlayan sinema terimi, Lumiere kardeşlerin görüntüleri arka arkaya filme almasıyla belgesel filmin doğuşuna katkı sağlamış ve günümüze kadar değişik kademelerden geçerek gelmiştir. 1895 yılının sinemanın başlangıcı olarak kabul edilmesi aynı zamanda belgesel filminde ortaya çıktığı tarih olarak kabul görmektedir. Bunun nedeni sinemanın ilk yıllarında çıkan eserlerin belgesel türü olmasından kaynaklanmaktadır (Yüce, 2005). Sinemanın ilk dönemlerinden 20.yüzyıla kadar sessiz filmlerin yapıldığı dönemler görülmektedir. Bu dönemlerde farklı ülkelerdeki kültürlerin çeşitliliğinin görüntülenmesiyle kayıt altına alma isteği ve tabiatı görüntüleme çabalarıyla oluşan görüntülerin arka arkaya sıralanmasıyla belgesel özelliği taşıyan filmler meydana getirilmiştir. Aslında kültür farklılıklarının kayda alınması Avrupa’nın kendi toplulukları dışındaki toplumlara

olan merakından kaynaklı olarak filmlerde kendisini göstermiştir. İlk belgesel filmlerin herhangi bir estetik kaygısı bulunmadığından zaman açısından kısıtlı, tek planda devam eden filmlerdi. İlk belgesel filmlerin ortaya çıktığı dönem içerisinde Fransız yapım şirketi olan Britsh Pathe şehirleri ve kültürel olayları yoğun çalışmalar yaparak kaydetmiştir (Arslantepe, 2007). Lumiere kardeşler ilk belgesel filmlerini çekerken etrafı doğrudan kayıt altına alarak, gözlemleyerek, sabit konumda bulunan alıcı üzerinden hareketler gerçekleştirerek ve görüş, yorum getirmeden belgesel filmin hızla yayılmasını sağlamışlardır. Georges Méliès ise onlardan ayrı olarak öykülü sinemanın temellerini yapay dekorlar ve tiyatro sanatıyla bütünleşen oyuncularla çektiği filmlerle, eğlence amacı güderek sihirbazlık yeteneğini sinemayla bir araya getiren kurgu olan yeni bir film türüyle ortaya koymuştur (Nowell ve Smith, 1996, Kalafatoğlu, 2015).

Belgesel film ve sinemanın diğer türleri arasındaki ayrım bununla birlikte daha net bir hale gelmiştir. Buna göre yönetmenin istediğini anlatması için ya kurgusal olan ya da kurgusal olmayanı anlatması beklenmektedir. Kurgusal olan alanda oyuncular roller üstlenir, yönetmen mekânı kendine göre seçer ve düzenler, diğer taraftan var olan malzeme kullanılarak kamerayla çekim yapılır. Kurgusal olmayan belgesel filmde esas önemli olan konunun nasıl değerlendirildiği ve konuya nasıl yaklaşıldığıdır (Kandemir, 2005).

Art arda konulan kısa metrajlı filmler ilk belgesel filmlerin temelini oluştursa da günümüzün çağdaş belgesel filmlerinin temeli 1922 yılında Robert Flaherty tarafından atılmıştır. Hem seyirci hem de eleştirmenler tarafından kabul gören ilk belgesel film döneme yeni bir bakış açısı kazandırarak dünyanın ücra bir köşesinde çekilen "Nanook of the North" yenilikçi bir belgesel film olmuştur. Film, İnuit Eskimoları'nın gündelik rutinlerini, yaşama şekillerini, beslenme biçimleri ve tabiatla olan ilişkilerini ele almaktadır. Günümüz belgesellerine temel oluşturmasının nedeni ise gerçek hayattan kesitleri barındırması ve dönemin içinde bulunan, seçilen gerçek insanların kullanılmasıdır. Seyircileri gerçeklerle karşı karşıya getirmiş olan belgesel film, gerçeğin ifade ediliş şekli olarak yansıtılmıştır (Ulutak, 1988). Rotha'nın (1995, s. 55) filmi değerlendirmesine göre; ''Film aslında insanların uygarlaşmasında geçirdiği zorlukları ve çevresiyle yaşadıkları ilişkileri hatta doğaüstünde verdiği mücadeleyi yalın bir şekilde anlatmasıyla diğer film çalışmalarından ayrılmıştır. Ekranların artık daha çekici görüntülere ihtiyacı olduğuna filmin sahnesinde filmin

karakteri Nanook'un iglo inşa etmesine vurgu yapılmıştır. Gözlemleme çalışmalarının çok iyi gerçekleştiği, duygunun karşı tarafa rahatlıkla geçebildiği görülmektedir.'' (Rotha, 1995). Robert Flaherty'nin ''Nanook of North''filmi modern anlamda ilk belgesel olarak tanımlansa da literatüre belgesel kavramının alınmasını sağlayan filmi ise 1926 yılında çekilen ''Moana'' filmidir. Film gündelik yaşamın içinden ögelerle Polinezyalı bir gencin aile içindeki yaşamını anlatmaktadır. Samoa'da çekilmiş olan filmin işleyişi bakımından gerçekliğe yaratıcı bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Film eleştirmeni olan John Grierson, The New York Sun adlı gazetede yazdığı yazısında ''Moana'' filmini betimlerken ''belgesel film'' olarak yayımlamıştır. Belgesel kelimesi dönem içerisinde genellikle gezi filmlerini tanımlamak için kullanılan Fransızca kökenli bir sözcüktür. Çekilen belgesel filmlerin niteliğine bakıldığında aslında sadece gezen ve filmi çeken kişi için değil, filmi izleyen izleyici içinde bilgilendirici formatı ve eğitici içeriğe sahip olduğu anlaşılmaktadır. Gezi içerisinde anı olarak kalmayan izleyiciyle beraber tekrar o anın izlerini taşıyan filmler, tarihsel olarak izleyiciye esinlenme ya da farklı düşüncelere sürükleyerek deneyimleri gelecek nesillere aktarmakta öğretici olmaktadır (Cereci, 2011).

Belgesel filmler gelişim göstermeye devam etse de savaş zamanlarında bu gelişimler sekteye uğramıştır ve ideolojik düşüncelerinde etkileriyle başka alanlara çekilmeye çalışılmıştır. 1. Dünya Savaşıyla birlikte yaşanan durumlar sinema, radyo gibi kitle iletişim araçlarının çok kullanıldığı bu alanlarda gelişmelerin olduğu, toplumun basın yayın organlarına ilgisinin arttığı dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Savaşın başlamasıyla savaşta birlikte yer alan Fransa, ABD, İngiltere gibi devletlerle diğer tarafta yer alan Almanya, özellikle belgesel filmleri bilgi edinmek için komünikasyon ve diğer devletlere gücünü propaganda aracılığıyla göstermek için kullanmıştır. Daha sonra gerçekleşen 2. Dünya Savaşı'nda propagandanın filmlerde etki göstermesine izin verilmemiştir. Savaşla birlikte teknik olarak alt yapıda üretim ve dağıtım sektörlerinde değişikliklere gidilmiştir. Teknolojide yaşanan gelişmelerle birlikte kameraların ağırlıkları azaltılmış buna bağlı olarak kameranın sabit kalması yerine başka açılardan görüntü alma olanağı arttırılmış, netlik problemlerinin giderilmesi adına dar açılı objektifler tercih edilmiş ve ses kaydı için geliştirilen teknolojik aletlerle belgesel film içeriklerinin oluşturulmasında da değişikliklere gidilmiştir. Belgesel filmlerin seyirciye sunulma şekli hareket alanlarının

genişlemesiyle yönetmenleri daha etkin gözlemci haline getirmiş her zaman tartışma konusu olan filmlerin biçeminin önemini arttırmıştır (Işıkman, 2019).

Sinema sektöründe önemli bir yer edinen Rus Yönetimi 1917-1919 yılları arasında iç savaş yaşanmasına rağmen sinema sanatının bu olaylardan olumsuz etkilenmesine izin vermeyerek, bu sektörle ilgilenen kişilere eğitim vermeye devam etmiştir. Sinemanın ikna gücünü kullanarak izleyicileri dönemin kötü koşullarından arındırmaya çalışarak bu alana yatırımlarda bulunmuştur. Eğitim görmekte, eğitimini yeni tamamlamış olan yönetmenler savaş sırasında filmlerini kayıta almaya başlayarak sinemanın tarihsel açıdan öneminin gelişimine yardımcı olmuşlardır. Ayrıca Rusların kurguda ilerlemesini sağlayanda savaşta çekilen görüntülerin düzenlenmesi olmuştur. 1924 yılından sonra hükümet sinema sektörünün denetiminde serbestleşmeye gitmiştir. Bununla birlikte yönetmenlerin çalışmalarında yaratıcılık üzerine gelişmeler olmuştur ve sinemadaki ilerleme devam etmeye başlamıştır. Serbestleşme hareketleriyle bireysel yapılan çalışmalar yerini birlikte hareket edilen çalışmalara bırakmıştır. Dönemin önemli isimlerinden olan Dziga Vertov birlikte çalıştığı Lev Kuleshov ile önemli çalışmalar ortaya çıkarmıştır. 1924 yılından sonra özellikle Sovyet sinema sektöründeki yönetmenlerden biri olan Robert J. Flaherty komünizmin sinemaya nasıl etki ettiğini algılamak üzerine deneme faaliyetlerinde bulunmuştur (Altay ve Ufuk, 2018). Sinemanın gerçek olanın kurgulanması olarak değerlendirilmesi gerektiğini düşünen Vertov bu kurgunun uyuşturucu niteliği taşıdığını öne sürmüş, 'Kameralı Adam' filminde izleyicisine Bolşevik döneminin izlerini yansıtmıştır. Bu etkinin seyirciyi uyuşturarak çarpıtılan gerçeklerin empoze edilmesinin kolaylaştığını savunmuştur. Bu sebepten dolayı 'Kameralı Adam' filmi, geçeğin tüm çıplaklığıyla gözler önüne serildiği bir film olması sebebiyle önemli bir konuma sahip olmuştur (Glynne, 2011). Akbulut (2012, s.58)'a göre sinemada teorilerin gelişimine ve kurgu tekniğine katkı sağlayan Vertov dünya çapında saygınlık kazanmasıyla önemli sinemacılardan biridir. Gerçek hayatın akışını görüntülemek için kamerayı insan gözünden daha kusursuz olarak ifade eden Sine-göz (Kinoglaz Manifestosu) teorisiyle belgesel filme katkıda bulunmuştur. Sinemada kurmaca film türleri Dziga Vertov için seyirciler ve yönetmenlerin gerçeklikten uzaklaşmaya aracılık etmek adına kullandıkları araç olarak görülmüştür (Kapancık, 2018).

Sinemada önemli tarihe sahip olan ülkelerden biri de İngiltere'dir. Yönetimin içinde bir birim olarak görülen sineman gelişiminin 1928 tarihinde birime başkanlık

eden John Grierson tarafından önü açılmıştır. Ülkeye bağlı bulunan adalarda ve merkeze uzak bölgelerde insanlar ülkenin diğer kesimlerinin yaşamlarını belgesel filmlerin çekilmesiyle öğrenmiştir. İngiltere'de sosyolojik yapı genellikle çalışanlardan ve girişimcilerden oluştuğu için toplumun hangi filmlere yönelebileceğini tahmin etmek adına bu kesimleri tanımak yol gösterici olmuştur. Belgesel Film Hareketi'nin öncüsü olan John Grierson 1929 yılında İngiliz Hükümeti'nin desteğini alarak "Balıkçı Tekneleri (Drifters)" filmini çekmiştir. Ringa balığını avlayan balıkçıların hayatını konu alan dramatik film, uygar yaşantılar içinde maddenin ilişkilerine yorum getirerek uluslararası başarı elde etmiştir (Esen, 1998).

Yaşanan gelişmeler çerçevesinde kitle iletişim aracı olarak televizyon 20.yüzyılın başlarında yaygınlaşmaya başlamıştır. Elektronik olarak görüntü ve sesi aktarmakta kullanılan bu araç iletişim açısından bütün insanları heyecanlandırsa da sinemanın zamanla ihtişamının kaybolmasına sebep olmuştur. 2. Dünya Savaşıyla yayınlara ara verildiği bir döneme girmiştir. Televizyon 1930'lu yılların başında İngiltere ve Amerika'da hızla yaygınlaşma eğilimi göstermiştir. Fakat 2. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte yayınlar durdurulmak zorunda kalınmıştır. Sinemalar bu dönemde tekrar aktif hale getirilerek savaş sırasında çekilen görüntülerden oluşan belgesel filmlerin gösterimlere girmesi sağlansa da savaş sonrasında televizyon tekrar hızlıca dünya çapında yayılma göstermiştir. Bu durum izleyici sayılarında düşüşlere ve yönetmenlerinde endişelenmesine yol açmıştır. Sinema sektöründeki bu düşüş filmlerin ünlü aktör sayısını arttırması, perdenin genişletilmesi ve renkli filmlerin gösterimlere girmesiyle insanların ilgisini geri kazanma çabasına dönüşse de çok başarılı olamamıştır. Teknolojik gelişmeler belgesel film yapımcıları için bir yandan kolaylık sağlarken bir yanda da bütçelerini olumsuz etkilemeye başlamıştır. Televizyonlar bu durumda belgeseller için kurtarıcı görevi görmüştür bunun nedeni televizyon yapımcılarının bütün masrafları karşılıyor olmasıdır. Televizyon yayıncılığında haber, doğa, araştırma vb. türleri olan belgeseller yayımlanmaya başlamıştır ve 1950-1960 yılları arasında başarı elde etmişlerdir. Gelişmiş ülkelerin çoğunda halk tarafından popülaritesi artan belgeseller artık haftalık periyotlarla yayın akışına devam etmiştir (Emir, 2018). Yapılan araştırmalar sonucunda televizyonun insanlar üzerinde güzel zaman geçirdiği algısı yarattığı ve bu algıyla insanların pasif bir hal aldıkları ortaya çıkmıştır. Bilgi ve eğlence üzerine sektörde gelişim gösteren televizyon bu iki kavramı harmanlamış olsa da bilgi kavramının eğlenmek için gözden

çıkarıldığı görülmektedir. Televizyonda yayımlanmaya başlayan belgeseller bu özelliklerden etkilenmişlerdir. Arık'a göre (2005, s. 152) televizyonda belgesel sinema kavramı ''belgesel'' adlandırmasına, içeriği ise televizyonun eğlenceli içeriğine dönüşmüştür. Kapitalist sisteme henüz geçilmeden belgeseller sorgulayan, analiz eden araştırmacı kimliğinin ön plana çıkartılmasıyla toplumda eleştirel bakış açısıyla yaklaşılırken, kapitalist sistemle beraber bu sorgulayıcı yapısına televizyonda eğlence eklemlenmiştir. Televizyonda eğlencenin bir pazar, sektör haline dönüştüğünü gören yönetmenler, belgesel sinemada dahil olmak üzere her programdan bu beklentiyi almaya çalışmışlardır. Kısa süre içeresinde karlı bir sektöre dönüşmüş, belgeselin toplumsal fayda sağlamasının yerine sektörde ticari faydası almıştır (Narmanlıoğlu, 2011).

2000'li yıllara gelindiğinde artık ABD'nin "Amerikan kültürünü tüm dünyaya yayma ve izlettirme" çabaları giderek artarak büyümüştür. Kültür değişimlerinin sadece yiyecek-içecek sektöründe Coca- Cola ve McDonald's ile sınırlı kalmadığı, sinema sektöründe de yine Hollywood filmlerinin yapılmasıyla sektörün dönüşümü görülmüştür (Esen,1998). Tarihin her döneminde farklı düşünme tarzlarında, politik yapıdan etkilenerek ve akımlarla birlikte çeşitli sanatsal anlatım biçimlerinde karşımıza çıkan belgesel sinema, gerek kitlesel iletişim araçlarının değişime uğramasıyla gerekse tarihsel sürece bağlı olarak gelişen teknolojiyle değişimlere uğrayarak günümüze kadar gelmiştir. Bu süreçler belgesel sinemanın zaman içerisinde kendi içinde de tarihsel, içerik ve biçim anlamında türlere ayrılmasına neden olmuştur (Demir, 2015). Buna göre haber belgeselleri; görüntülerin günlük haber değeri taşıyan, güncel görüntülerden oluşması, kurgunun izleyen herkes tarafından anlaşılabilir olması, izleyiciye bilgilendirici yayın yapılırken aynı zamanda objektif yaklaşılması gibi özellikleri taşımaktadır (Öngören, 1991). Gezi Belgeselleri; Dünya'nın bilinmeyen yerlerini gösterme, anlatarak tanıtma amacıyla konusunun derinlemesine anlatıldığı belgesellerdir. Nijat Özön (1985, s.145)'a göre öğretici filmde olduğu gibi gezi belgesellerinde de öğretme kaygısı ya da yaşanılan duygu durumunu seyirciye geçirme kaygısı da aynı haber belgesellerinde olduğu gibi yer almaktadır. Gezi belgesellerinde oyun-oyuncu ögeleri haricinde diğer tüm doğal çevreden faydalanılır, azda olsa gerekli olduğunda oyuncu kullanılmaktadır. Tabiatın, doğanın yapısının tam anlamıyla yansıtılabilmesi için ses ve renk faktörleri büyük önem taşımaktadır (Süyür, 1999). Doğa belgesellerinin içeriği doğa ve doğal çevreyi kapsarken belgeselcinin

doğaya bakış açısını da bu tür belgesel ile ilgisi belirlemektedir. Bu tür belgeseller genel olarak dünyada bulunan ve fazla bilinmeye bölgelere yöneltilmiş bir bakışı ekranlarımıza getirmektedir. Doğa belgesellerinde özel efekt ve yapım yöntemleri sık sık kullanılmakta ve bilimsel çalışmalardan, bilim insanlarından faydalanılarak doğanın gün yüzüne çıkmamış ve ilginç yanlarını izleyiciye aktarmaktır. Bu tür belgeseller gezi belgesellerini de kapsıyor olsa da, çoğunlukla doğa ve doğal olayları ele almaktadır (Cereci, 2011). Araştırma belgeselleri; sade, yalın anlatımı tercih eden sanatsal yönü yerine izleyiciye öğrenmesi için kısa bilgiler veren, çekimlerin önem kazanması için gerektiğinde yavaşlatıcı ve hızlandırıcı hareketler kullanan, kameranın en iyi noktaya yerleştirilip en iyi görüntü açısı yakalanmak istenen belgesellerdir. Ayrıntıları yakalayabilmek adına teleskop, mikroskop gibi araçlar kamerayla birlikte gerektiğinde kullanılmaktadır. Araştırma belgeselleri konu bakımından hayvan türlerinin incelenmesinden, endüstriyel ürünlerin incelenmesine ve tanıtım amacıyla sanatsal çalışmaların incelenmesine kadar geniş bir segmente sahiptir (Öngören, 1991). Bilimsel belgesel türü ise bilimsel çalışmaları ve bulunan sonuçları yalın ve anlaşılması kolay bir şekilde izleyiciye aktaran belgesel türüdür. Özön (1990) yayınladığı çalışmada bu tür belgeselleri "konusunu açık ve seçik bir şekilde ortaya koyan, bu konuyu her yönden kanıtlayacak bol örnekler sunan bilimsel yönü ağır basan filmlerdir" şeklinde yorumlamıştır. Bunun yanında bilimsel belgesellerin eğitici yönünden ötürü bilgilendirici belgeseller olarak adlandıran bazı film kuramcıları da mevcuttur. Bu durumun nedeni, be belgesellerin çoğunlukla eğitim amacı güdülerek çekilmesinden kaynaklanmaktadır. Bu belgesel türünün eğitici nitelikteki bilginin daha büyük kitlelere ulaşmasındaki rolü oldukça önemlidir (Belet, 2018). Tarihi belgeseller; geçmişte yaşanan olayları gerçekçi ve nesnel bir şekilde aydınlatmaya ve izleyiciye aktarmaya odaklanmıştır. Aktarım sırasında tarihe ışık tutan orijinal belge ve dokümanların kullanılması, belgeselin gerçekçiliğini arttırmaktadır. Ancak bu durum tarihi olayların ne derece doğru yansıtıldığı tartışmalarına yanıt bulmakta yetersiz kalmaktadır (Cereci, 2011). Toplumsal belgesel türü; insanların içerisinde yaşadıkları toplum ve toplum dinamiklerinin geleceği ile ilgili problemleri ele almaktadır. Bu problemlerin ele alınması için toplum dinamiklerinin ve insan davranışlarının arkasında yatan sebeplerin yasal sınırlar çerçevesinde araştırılması ve yapılan çalışmaların belgelenerek izleyiciye aktarılması amaçlanmaktadır. Genel olarak bakıldığında belgesellerin toplumsal yapının en küçük birimi olan insanlar tarafından yaratılması sebebiyle, bu tip belgesellerin toplumun gelişmesi, insanların

farklı ihtiyaç ve beklentilerine çözüm araması açısından kullanılabilecek önemli iletişim araçlarının başında gelmektedir (Öngören, 1991).

Belgesel filmler ilerleyen kitle iletişim araçlarıyla dijital ortamlara taşınmıştır ve daha geniş kitlelere hitap etmeye başlamıştır. Alternatif medya araçlarından olan Youtube kanalları belgeselleri daha fazla aboneye ulaşmak amacıyla yeni içerik ve biçimlerle birleştirerek kullanmışlardır. Ayrıca ‘‘National Geographic’’, ‘‘Discovery’’ gibi belgesel kanallarının önde gelen isimleri kendi belgesellerini internet üzerinden yayın yapan medya hizmet sağlayıcıları (‘‘Netflix’’, ‘‘Blue Tv’’) aracılığıyla gösterime sunmaktadır. Artık sinema salonlarından telefonlara kadar her alanda izleyebileceğimiz belgesel filmler, eskiden olduğu gibi sadece bilgilendirme, toplumsal fayda kazandırma amacıyla hareket etmemekte aynı zamanda izleyicisine hoş vakit geçirebilmesi için eğlenceli içeriklerde oluşturmaktadır. Ne yazık ki, eğlence endüstrisi her alana etki ettiği gibi belgesel filmler üzerinde de ağırlıklı olarak gücünü göstererek belgesel filmlerin esas biçimleri üzerinde izlenme kaygısıyla birlikte büyük değişikliklere yol açmıştır (Madenoğlu, 2019).

2.6. Çevre İletişiminde Belgesellerin Rolü

Çevre problemlerinin son yıllarda artmasıyla birlikte bilimsel veriler ve teknik konular çerçevesinde çevre konusunu ele alan fen bilimleri kadar sosyal bilimler de çevre üzerinde daha fazla çalışmayı ele almaya başlamıştır. Çevre problemlerinin nelerden kaynaklandığı ve bu problemlere çözüm bulmak amacıyla yaklaşan sosyal bilimler, disiplinler arası çalışmalar yürüterek toplumun bilinçlenmesi, çevreyle ilgili faaliyetler yürütebilmesi için adımlar atmıştır. Problemin kaynağını bulmaya çalışan sosyal bilimler, çevrenin kirlenmesinde kentleşmeye ve sanayileşmeye dikkat çekerken, tüm dünyayı ilgilendiren küresel problemler (iklim değişikliği, bitki örtüsünün tahrip edilmesi, kuraklık vd.) için toplumun harekete geçmesi gerektiğine değinerek çözüm yolları geliştirmeye çalışmıştır. Yaptıkları çalışmalar sonucunda çevrenin toplum gündemine nasıl gelmesi gerektiği ve toplumun çevre problemlerine karşı tutumlarını nasıl sürdürebilir hale getirilmeli konuları üzerinde durmuşlardır. Küresel felaketlerin son yıllarda daha çok konuşulmaya başlaması bilimsel verilerin toplumun önünde tartışılmasıyla hem siyasi alanların hem de kamuoyunun gündemine dâhil olmuştur. Toplumun bilinçlenmesi ve birlik halinde hareket etmesini isteyenler

‘‘çevresel kamuoyu’’ düşüncesiyle birlikte ortak algı yaratmak istemişlerdir (Ataman ve Erkmen, 2012).

Doğal kaynakların ve ekosistemin korunması, çevre problemlerinin daha fazla artış göstermesinin önüne geçmek için kamuoyunun oluşturulması ve etkin görev üstlenen medyanın gündeminde kalması gerektiği sonucu ortaya çıkmıştır. Çevre problemlerinin üzerinde durulmaya yeni başlandığında sosyolojik açıdan yaklaşan medya, ileriki zamanlarda bu yaklaşımını kenara bırakarak çevrenin toplum tarafından nasıl algılanması gerektiği ve algının nasıl oluşturulması gerektiği üzerinde durarak, iletişim alanında ‘‘bilinç endüstrisi’’ yaratarak konuyu kendi alanına taşımış ve henüz yeni bir disiplin alanı olan ‘‘çevre iletişimi’’ kavramının oluşmasını sağlamıştır (Jurin vd., 2010; Yüksel, 2011). Diğer iletişim türlerinden çalışma yöntemleri ve etkinlik alanları bakımından ayrılan çevre iletişimi, politik ekoloji, çevresel risk yönetimi, toplumsal ekoloji gibi alanları içerisinde barındırmasından dolayı disiplinler arasıdır. Çevreciliğin sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için çevre iletişimi önemli bir rol oynamaktadır (Flor, 2014). Toplumun içinde her alanda yürütülmeye devam eden çevre iletişimi iş hayatında, sivil yaşamda, medyada yansıtılan bir alan olarak karşımıza çıkmakta ve çevreyle ilgili önemli kararların alınmasında söz sahibi olan gazeteciler, kurum/kuruluşlar, vatandaşlar, çevreci hareketler gibi birçok unsuru içerisinde barındırmaktadır. Bu unsurların sadece karşılıklı iletişim kurması, kamuoyunda tartışmalara dâhil olması, internet ve medyadan haber sağlamaları ya da onları kullanmaları bile çevreye ilişkin algıların değişmesi için yeterli olabilmektedir. Sadece bilimsel bilginin toplum için yetersiz kalacağını ve çevre iletişiminin toplumun çevreyle ilgili düşüncesini olumlu olarak yönlendirme açısından etkili olabileceği düşünülmektedir. Toplumu çevre konusunda bilgilendirmek ve harekete geçmesini sağlamak üzere yapılan konferanslar ve açık oturumlar, çevre üzerinde olumsuz zararlara yol açan her türlü kirliliğin anlatılmasında belgeseller, filmler son olarak bunlara müdahale edebilmek amacı taşıyan çevreci hareketler ve kampanyalar oluşturularak çevre iletişiminin topluma aktarılmasını sağlamak önemlidir (Milstein, 2009).

Toplumun içinde bulunan farklı seslerin kamuoyu oluşturulmasında yardımcı olması çevre iletişimini alanını diğer alanlardan ayırmaktadır. Toplum çevre ilişkilerini anlamlandırmada ve çevreye verilen etkinin değerlendirilmesinde çevre iletişimi ‘‘yapıcı’’ ve ‘‘pragmatik’’ bir araç görevi görmektedir (Cox, 2010). Tanım

yapılırken özellikle bu iki işleve dikkat edilmesi gerekmektedir. Pragmatik olmasının nedeni; çevreyle ilgili herhangi bir problemi çözmek için alanlar oluşturmasından kaynaklanmaktadır ve bu alanları oluşurken ikna ederek, eğiterek bilgi vermeyi sağlamaktadır. Özellikle topluma eğitim vermek üzere hazırlanan kampanyalarda ‘‘pragmatik’’ yönü ortaya çıkmaktadır. Türkiye’de Permakültür Araştırma Enstitüsü’nün gerçekleştirdiği Eko-Per projesi kapsamında yürütülen okullarda ekolojik bahçe çalışmaları, çevre konulu yürüyüşlerin gerçekleştirilmesi ve televizyonda ‘‘doğa dostu’’ reklamların toplumda algı yaratmak amacıyla kullanılması örnek olarak gösterilebilir. Çevre iletişiminin pragmatik olmasının katkıları şu şekilde sıralanabilir (Cox, 2006, s. 1); toplumu problemlere karşı uyarmakta, eğitim ve bilgilenmesi için çalışmalar yürütmekte, eyleme geçirmekte ve problemlerin çözülebilmesini sağlamak adına destekte bulunmaktadır. Bunları gerçekleştirirken bazen hedef kitlenin oluşturulmasında bazen de toplumsal katılımla paydaş olarak içinde bulunup toplumla birlikte hareket etmektedir. Çevre iletişiminin yapıcı yönünün olması ise dilin pragmatik yönünün ve dilin doğasının araç olarak kullanılmasından kaynaklanan bir eylem türü olmasından, sembolik eylemin diğer biçimleriyle ilişkilidir. Bu durumda çevre iletişimi diğer insanlara çevre problemlerinin aktarılmasında problemi bir konu olarak sunarken tutum, algılar üzerinde etkili olarak değişmesini sağlar ve bunu yaparken insanların anlayabileceği biçimde doğanın farklı temsillerini sunmaktadır.

Çevre iletişiminin insanlara iletiyi onların anlayabileceği biçimde sunması çevre problemlerinin daha iyi anlaşılabilmesi açısından önemlidir. Küresel ısınmanın artışıyla birlikte günümüzde dünya üzerindeki etkilerini anlatmak amacıyla belgesellerde, haberlerde ve reklamlarda bilgilendirici mesajların insanlara iletilmesi çevre iletişiminin yapıcı yönünü göstermektedir. Küresel ısınmanın insanlara anlatılması amacıyla çevreci bir örgüt olan WWF tarafından yayımlanan kısa film, her gün işe giden bir kişinin akşam eve geldiğinde kapısının her seferinde biraz daha küçülmesiyle ve kapısına girememesiyle görselleştirilerek aktarılmıştır. Filmin sonunda gösterilen erimiş buzul parçasının üzerinde duran kutup ayısı mesajın insanlar üzerinden anlaşılır bir şekilde küresel ısınmanın etkilerinin anlatılmasına örnek oluşturmaktadır. Çevre iletişiminin iki özelliğinin kullanılması gerek televizyon reklamlarında, örgütlenmelerin sosyal medyayı kullanmasında, işletmelerin sosyal sorumluluk projeleri için yürüttüğü halkla ilişkiler kampanyalarında ve belgesellerin

yayımlanmasında ekosistemi anlamak ve çevre üzerinden problemlerin çözümüne ilişkin konuların anlatılması açısından önem teşkil etmektedir (Yüksel, 2011). Bu yüzden birçok farklı alanda kendini göstermesine rağmen çevre iletişimi Cox'a göre yedi çalışma alanı üzerinde yoğunlaşmıştır (2010, s.20-21).

1)Çevresel Retorik ve Söylem ile İlgili Çalışmalar: Çevre iletişiminin içinde bulunan en kapsamlı alan ve odak noktası olarak gösterilmektedir. Çevre üzerinden yürütülen çevre örgütlerinin ve kâr amacı güden/gütmeyen şirketlerin düzenlediği kampanyalar, ana akım ve alternatif medya kanallarının kullanılarak çevreyle ilgili mesajların iletilmesi, çevrenin anlatılması ve çevre problemlerine çözüm bulmak için farkındalık yaratmak amacıyla oluşturulmuş web siteleri, haberler ve yazılar bu alanın içeriğini oluşturmuştur. Çevre iletişiminde retorik ve söylem çalışmaları iki alt alana yönelmiştir. İlki çevre iletişimini bireylerin ve toplumun içinde oluşturdukları grupların ikna edilmesi amacıyla kullanılması, ikincisi ise retorik ve söylemsel iletişim çalışmalarıyla birlikte çevre-toplum ilişkisini inceleme fırsatı oluşturmaktadır.

2) Çevre Gazeteciliği ve Medya Çalışmaları: Çevre iletişiminde kullanılan çevre medyası medya çalışmaları arasında da kendine alt çalışma alanı olarak yer alan buluştur. Çevre gazeteciliğinde çıkan haberlerde, çevre medyasında yer alan programlar ve reklamlarda doğanın sunumu ve çevre problemlerinin açıklığa kavuşturulabilmesi açısından çalışmalarda bulunmaktadır. Bireylerin düşüncelerinin yönlendirilmesi ve çevre üzerinde olumlu düşünceler geliştirilebilmesi açısından etkili olmakta ve ilk yapılan araştırmalara bakıldığında öncülük etmektedir. Bu çalışmalar kuramsal teoriler ve tezler üzerinden kimi zaman ''gündem kurma tezi (Agenda - setting) '' olarak bireylerin belirli konular üzerinde yoğunlaşarak düşüncelerinin bu konularda yönlendirilmesine, gündem oluşturulmasına kimi zamanda ''çerçeveleme (Framing)'' yöntemiyle çevreyle ilgili olayların bireylere sunulmasında farklılıklar göstererek gerçekleşmektedir.

Medya ve çevre gazeteciliğinde çevreyle ilgili haberlerin sunum biçimleri bu konuda yapılan çalışmalar içinde ve araştırma konularında önemli bir yer edinmiştir. Uppal (2003)'ın yaptığı araştırmada çevreci eylemlerin Hidroelektrik Santrali'ne karşı çıkan konularda Hindistan'da ve ABD'deki gazeteler incelendiğinde çevreci görüşü desteklediği görülmektedir. Çevre iletişiminde çevre haberlerinin nasıl okuyucuların fikirlerini etkilediği ve çerçevelendiği araştırıldığında haber kaynağının bu konuda etkili olduğu belirlenmiştir. Archibald (1996)'da günlük çıkan gazetelerin çevreyle

ilgili haberlerini incelemiştir ve gazetecilerin yorumlarını da göz önüne alarak yaptığı çalışmada bilimsel verilere, raporlara yer verilme oranını %4.8 olarak belirlemiştir ancak çoğunlukla hükümetin çevreyle ilgili bildirilerine yer verildiğini ortaya çıkarmıştır. Martin yaptığı çalışmada Ohia'da haftalık olarak yayınlanan yerel gazeteleri incelemiş ve bir yıl boyunca yayınlanan tüm sayılarına içerik analizi yöntemini uygulamıştır. Çıkan sonuçlara göre gazetede yayınlanan toplam haberler içerisinde çevre haberlerinin %6,5'lik bir paya sahip olduğu ve bu haberlerin yaklaşık olarak %50'sinin resmi kaynaklardan alınan bilgiyle oluşturulduğunu gözlemlemiştir. Bunun yanında çalışma esnasında gazete editörlerine çeşitli anketler uygulanmış ve çevreyi konu alan haberlerin diğer haberlere oranla az olmasının sebebi araştırılmıştır. Bu duruma sebep olarak çevre haberlerinin üretilmesi için medya kuruluşu bünyesinde yeterli personelin ve zamanın bulunmaması, çevre konusundaki bilgi yetersizliği ve yeterli eğitimin verilmemiş olması öne sürülmüştür (Yüksel, 2011).

3) Çevreyle İlgili Karar Alma Süreçlerinde Toplumsal Katılım: Çevre iletişimi aracılığıyla toplumun çevreyle ilgili konularda karar süreçlerine katılabilmesi yasal meşruiyetin oluşturulabilmesi için önemlidir. Buna göre Cox'a göre (2010, s. 83-84) üç uygulama bu süreçlere katılmada yardımcı olabilmektedir. İlk olarak çevre konusunda bilgiye ulaşılabilmenin mümkün kılınması, ikincisi çevreyle ilgili karar alan kuruluşa/kuruma toplumun ortak yararı için yorumlarda bulunulması, son olarak da kar amacı güden/gütmeyen kurumların içerisinde alınan çevresel kararların yasal haklar aracılığıyla denetlenmesi ve hesap verilebilirliğin şeffaf olarak gerçekleştirilebilmesidir. Kamuoyu çevresel kararların alınmasında toplumun katılım süreçlerini destekleyerek farklı bakış açıları kazanmasına yardımcı olmaktadır. Toplumun çevre konusunda düşüncelerini ifade edebilmesi, tartışma ortamlarına dâhil olabilmesi hükümetlerin demokratik olarak katılım faaliyetlerini desteklemektedir. Farklı şekillerde adlandırılabilen birey için ifade özgürlüğü, örgütler için örgütlenme özgürlüğü ve medyanın kullanılmasında basın özgürlüğü olarak ifade edilen haklar hükümetin oluşturduğu yasalar tarafından güvence altındadır (Cox, 2010).

4) Sosyal Pazarlama ve Çevresel Savunuculuk: Yönetimlerin şeffaflığını sağlamak amacıyla çevre iletişiminde bireylerin bilgilendirilmesi, karar mercileri tarafından kararların ya da politikaların hakkında bilgi verilmesi önem taşımaktadır. Çevre iletişiminde medya aracılığıyla bireylerde farkındalık oluşturulabilmektedir. Çevresel savunuculuk toplumun karar alma süreçlerine de dâhil olması, farkındalık

yaratma sürecinin önüne geçerek katılımın gerçekleşmesiyle aktivizm biçimlerinden birisi olarak da görülmektedir.

Politikaların ve yasal kararların uygulanması üzerinden gerçekleşen kamuyla ilgili faaliyetler çevrenin zarar görmesini engelleme, kamu kurum ve kuruluşlarının çevresel düzenlemelere uygun hale getirilmesi hukuki yollarla gerçekleştirilebilir ve tüketim – pazarlama çalışmalarıyla günümüzde yaygınlaşan çevre dostu tüketim ürünlerinin tanıtımı ve satılmasıyla ilgili pazarlama çalışmaları çevresel savunuculuk kapsamına girmektedir. Kamunun üzerinde çevre iletişiminin etkili olması toplumsal örgütlerin harekete geçmesiyle, medyanın çevreyle ilgili haberleri gündemde tutmasıyla ve kamunun harekete geçmesini sağlayacak organizasyonların düzenlenmesiyle gerçekleşebilmekte ve çevreyi olumsuz etkileyecek görüşlerin, tutumların değiştirilmesi sağlanabilmektedir. Bu çalışmalar Cox'a göre sosyal içerikli yapılan kampanyalardan ayrışarak yürütülmektedir. Birinci ayrıştığı nokta değiştirmek istenilen tutum ve görüşler kamu alanında genellikle sponsorlu kampanyalar üzerinden gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Diğer çevresel savunuculuk üzerinden yürütülen kampanyalarsa gönüllü kurumların ve bireylerin katılımıyla gerçekleştirilmektedir. İkinci ayrıştığı nokta ise sosyal içerikli kampanyaların daha çok bireylerin düşüncelerini halkla ilişkiler aracılığıyla tüketim davranışlarını ve yaşam biçimlerini değiştirmeye çalışmasıdır. Bu konuda ayrışan çevre savunuculuğu kar amacı güden/gütmeyen kuruluşların çevreye karşı tutum ve olumsuz davranışlarını değiştirmeye yönelik bireylerin ve gönüllü kurumların destek vermesiyle devam eden çevre iletişimi çalışmalarını içermektedir.

5) Çevresel İşbirliği ve Uzlaşma Çözümü: Çevreyle ilgili anlaşmazlıkların çözümünde toplumun karar alma süreçlerine daha az ve istenmeyen şekilde katılmasına bir çözüm önerisi geliştirmeye çalışan uygulayıcı ve araştırmacılar, anlaşmazlıkların çözümü için işbirliği modeline yönelmiştir. Bu modelle birlikte savunuculuk ve çatışma geri planda kalırken çevresel problemlerin çözümüne odaklı tartışmaların paydaşlar arasında gerçekleşmesi çevre iletişimi aracılığıyla katılım gösterilmesi beklenmektedir. Toplumda bulunan her temsilcinin katılım gösterdiği siyasi partiler, bilim insanları, özel şirketler, çevreci örgütler vb. katılımcıların gerçekleştirdiği iş birliği ve uzlaşma problemlerin çözüme kavuşturulması için memnuniyetsizliklerin giderilmesi adına arabuluculuk ve hakemlik yöntemiyle çalışmalar sürdürülmeye çalışılmıştır. Buna göre hakemlik; karşıt görüşlerin

anlaşmaya varılamayan konularda mahkemeye başvurularak üçüncü (tarafsız) bir kişiye konunun sunulması ve anlaşmazlığın karara bağlanarak çözümlenebilmesi sürecidir. Mahkeme ya da gönüllü bir kurum/danışman bu konuya aracılık edip karara bağlamak için çaba gösterirse bu durumda arabuluculuk olarak belirtilmektedir. Çatışmanın çözümünde ortak karara bağlanma süreci ve çözüme kavuşturulmasında çevre iletişimi araç olarak kullanılmaktadır.

6) Risk İletişimi: Çevre konusunun değerlendirilmesinde risk iletişimi son zamanlarda daha çok karşılaşılan çevre problemlerinin küresel olarak değerlendirilmesinde bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Karar mercilerinin ve aktif katılım gösterenlerin çevre ile ilgili oluşabilecek risklerin tanımlanması ve bu kararlara yönelik çözümlerin oluşturulmasında risk iletişimi toplumun çevreye yönelik bilinçlenmesini sağlamakta ve farkındalık kazanmasına yardımcı olmaktadır.

Kitle iletişim araçları ortaya çıkan risklerin nedenlerinin saptanması ve önlemlerin alınması açısından kamuoyunun aracı olmasıyla etkili bir role sahiptir. Çoğunlukla çevre problemlerinin çözülebilmesi için gerekli olan bireylerin aktif katılımının sağlanması kitle iletişim araçlarının kullanılmasıyla mümkündür. Ancak medya kitle iletişim araçlarını kullanarak yaptıkları haber çalışmalarında riskin kapsamına ve büyüklüğüne göre ya da toplum için ilgi uyandırıp/uyandırmadığına göre haberleri yayımlamaktadır. Kamuyu ve toplumu bilgilendirici, çevre risklerinin azaltılmasında yardımcı olması beklenen kitle iletişim araçlarını kullanan medyanın bazı zamanlarda bunun aksine tutum sergilediği görülmektedir. Kitle iletişim araçlarıyla önemli çevre problemlerinden biri olan küresel ısınmanın dünya üzerindeki olumsuz etkilerinden bahsetmek sadece yeterli gösterilemez, burada risk iletişiminin de gerekliliği olarak gelecek nesillere olan etkisinden ve risk oluşturabilecek diğer ögelerden de bahsetmek toplumun farkındalığını arttırarak ve harekete geçirerek önlem almasında önem teşkil etmektedir. Bireylerin davranış ve tutumlarının değiştirilmesinde de riski önlemeye yönelik çalışmalar kitle iletişim araçları vasıtasıyla duyarlılığın gelişim göstermesine neden olabilmektedir. Örnek olarak belgesellerde anlatılan okyanus kirliliği farkındalık oluşturmak için tek başına yeterli olmayıp, okyanusun kirlenmesi sonucunda balıkların ve okyanustaki karbondioksiti fotosentez ile temizleyen bitkilerin de zarar göreceğine değinmek farkındalık oluşmasında ve insanların gıda olarak tüketilen balıkların azalacağını, hava ve suyun yeterince temizlenemeyerek kirliliğe maruz kalınmasına sebep olacağını düşünmesine

itmektedir. Bu sayede önlem almak, harekete geçirmekte etkili bir araç olarak kullanılmakta ve üretilen içeriğe özen gösterilmesi gerekmektedir (Demirel, 2014).

7) Yeşil Pazarlama ve Popüler Kültürde Doğanın Temsili: Çevreye yönelik düşüncelerin oluşturulmasında etkili olan televizyonda yayınlanan programlar, çevre üzerine yapılan reklamlar ve popüler müziklerde doğanın ele alınma biçimi vb. araçlar toplum üzerinde çevreye yönelik farklı imajların oluşturulmasında etkili olmaktadır. Çevre temasının popüler kültürde kullanılarak insanlar üzerinden yapılan reklamların etkisinin ölçülmesi ve satılan ürünlerde doğal vurgusunun yapılması düşüncelerin ölçümlenebilmesinde çevre iletişimi açısından etkili çalışmalardandır. Belgesel filmlerde ve reklamlarda öne çıkartılan ‘‘sürdürülebilirlik’’ kavramı insanları sürdürülebilir ürünleri kullanmaya yönlendirmektedir. Çevre iletişimi konusunda yapılan bu araştırmalar işletmelerin sosyal sorumluluk projelerini gerçekleştirmesine olanak sağlarken bir taraftan da tüketimin devamlılığının sağlanması açısından işletmenin çevreye zarar vermeyen bir hale getirilmesiyle üretimin devamlılığının getirilmesi sağlanacaktır. Günümüzde çevre problemlerinin artmasıyla bireylerin duyarlılığında da artış görülmüştür. Bu durumda işletmelerde harekete geçerek pazarlama stratejilerinde duyarlılığın vurgulanmasını öne çekmiştir. İşletmelerin yürüttükleri yeşil pazarlama faaliyetleri kazanç sağlamalarına neden olurken aynı zamanda toplumda tüketicilere karşı sorumlu olduklarının gösterilmesi açısında da yürütülmektedir. Yeşil pazarlama faaliyetleri sosyal sorumluluk projelerinin ortaya çıkmasına destek olsa da bu projelerde kar amacı gütmeden hareket edilmeye çalışmakta ve daha fazla toplumsal fayda ön plana çıkarılmaktadır. WWF ise ‘‘Sürdürülebilirlik ve Kalkınma’’ adı altında hazırladığı raporunda sosyal sorumluluk projelerinin de bazı zamanlarda kar amacı taşıyabileceğinden bahsetmiştir. Bu durumda gerçekleşen sosyal sorumluluk projelerinde de yeşil pazarlamanın gerçekleştirilmesinde etkili olduğu söylenebilmektedir. Son günlerde karşılaştığımız çevreye duyarlı ürünlerin satışa sunulması aynı zamanda halkla ilişkiler aracı olarak da reklamlarda ürünlerin pazarlanması için ‘‘çevre teması’’ üzerinden çalışmalarla gerçekleşmiştir. İşletmenin tüketicinin güvenini kazanmasında çevreye duyarlı ürünler ürettiğini vurgulayan ve bilgilendiren reklamlar toplumun ilgisini çekmek konusunda başarılı olmuş ve algılarının değişmesinde başarılı olmuştur. Bu reklamlarda sadece çevre problemleri anlatılmayarak gelecekteki yaratabileceği negatif etkilerde göz önünde tutulmakta ve satışa sunulacak olan ürünün gelecekteki problemlerin çözümde

etkili olabileceği sunulmaktadır. Çevrenin reklamlar aracılığıyla sunumunda çoğunlukla çevre gelecek nesillere aktarılması gereken kültürel bir doğal miras olarak yansıtılmaktadır. Bu yüzden reklamı yapılan ürün ‘‘çevre dostu’’ olarak konumlandırılmakta ve tüketimin gerçekleşmesiyle toplumun bu mirası koruyabileceği algısı yaratılmaktadır (Demirel, 2014).

Çevre problemlerinin üstesinden gelmeye çalışan toplumlar iletişimde teknolojik gelişmelerin ilerleme göstermesiyle problemi sadece eğitimle çözemeyeceklerinin farkına varmıştır. Bunun için kamusal ve kurumsal iletişim faaliyetlerini yeniden düzenleyerek toplumundaki bireylerin davranışlarını çevreyle olumlu etkileşim göstermesini sağlamak üzere yeniden düzenleyen adımlar atmışlardır. Çevre iletişimi bireylerin davranışlarını yönlendirme, farkındalıklarını arttırmada ve çevre konusuna dikkatleri çekmek üzere toplum için önemli bir işleve sahip olmuştur. Topluma verilen mesajın iletilmesinde ve dağıtılmasında ise çevre iletişiminde kitle iletişim araçları bu rolü üstlenmiştir. Kitle iletişim araçları yaptıkları çevre programlarıyla, çevre haberleriyle farkındalık yaratmak amacı taşımışlardır. Belgesel filmlerde sanatsal yapıtlarla kimi zaman problemlerin tanımlanması kimi zamanda problemlere çözüm önerisi sunarak toplumu yönlendirmiştir. İletişim alanları içerisinde hareketli görüntünün güçlü bir izlenim yarattığı düşünüldüğünde belgesel filmlerde izleyicinin akılında kalıcı mesajlar oluşturmaktadır. Belgeseller, dünya üzerinde yaşananları tüm gerçekliğiyle sundukları ve değişimleri gözlemleyebildikleri için hitap ettikleri izleyicilerle çevre iletişimi adına doğrudan bağlantı kurma imkânı sağlamaktadır. Teknolojide yaşanan gelişmeler sayesinde belgesel filmler alternatif medya ve televizyon kanalları gibi farklı sahalarda yayınlanarak çok geniş kitlelere yayılma şansı bulmuştur. Genişleyen bu kitle olayları anında yorumlama ve tepki göstermede bilgiye çabuk ulaştıkları için daha çabuk eylemlerini gerçekleştirebilmektedir ve çevre iletişimi belgesel filmler sayesinde toplumun içinde çevre problemlerine ve ekosisteme duyarlı, problemlerin kaynağını sorgulayabilen bireyler kazandırılmasında yardımcı olmaktadır.

BÖLÜM 3: METODOLOJİ

3.1. Araştırmanın Önemi

Kitle iletişim araçları kullanıldıkları toplumda bilginin bireylere aktarılması açısından önemli araçlardır. Kitle iletişim araçlarının toplum içinde yaygınlaşması sosyal bilim araştırmacılarının bu alana yönelmesini ve kitle iletişiminin birey üzerinde toplumsal, sosyal çevrelerindeki yaklaşımlara gösterdikleri etkileri açıklamaya yöneltmiştir. Bu araçlardan biri olan alternatif kanallar üzerinden yayımlanan belgesellerde diğer kitle iletişim araçları gibi bireylerin aktarılan konu üzerinden ne kadarının bilinmesi ya da neyin bilinmesi gerektiği üzerinde kimlikleyici bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireylerin hangi konular üzerinde düşünmeleri gerektiği konusunda değil, bireylerin neyi düşünmeleri gerektiği açısından yönlendirdikleri görülmekte ve konuların bunlara göre şekillendirildiği bir kurgu yaratılmaktadır. Bu doğrultuda belgesellerde çevre konusunun ele alınışı sunuluş biçimleri açısından farklılık göstermektedir. Çevre eğitiminin gerçekleştirilmesi yalnızca toplumdaki bireylerin okullarda eğitilmesiyle yetersiz kaldığından kitle iletişim araçlarıyla toplumun gelişimine destek sağmak amacıyla belgesellerinde kullanıldıkları görülmektedir. Belgeseller toplumun içindeki bireylerde çevreyle bağlantı kuracak biçimde gerçeklik algısını yansıtmasından dolayı çevrenin korunmasında ve insani değerlerin gelişimi açısından önem teşkil etmektedir. Belgesellerin izlenmesi sonucunda çevre üzerindeki algı, bireyin çevreyle olan düşüncelerinin ve tutumlarının gündelik yaşama aktarılmasında katkı sağladığı düşünülmektedir. Belgesellerin günlük yaşamdan aktarılan kurgusal olmayan yapıtlar olmasından dolayı bireyleri etraflarında gerçekleşen olaylara yönlendirerek diğer kitle iletişim araçlarına göre daha derinlemesine konuyu incelemesi, gözlemci-betimleyici ve yorumlayıcı-açıklayıcı ilişkisi doğrultusunda daha farklı yönleriyle bireyin çevre konusu üzerindeki düşüncesini etkileyebilmektedir.

Türkiye'de gerçekleştirilen çerçeveleme çalışmalarına bakıldığında medyada kamuoyu oluşturma (Toprak, 2017), televizyon haberlerinin (Çoban, 2009) ve programlarının (Deniz, 2019) çerçevelenmesi, yazılı basın haberlerinde öne çıkarma (Özarslan, 2007), sosyal medya üzerinden paylaşılan siyasi mesajların incelenmesi (Özdemir, 2016), medyada gündem kurma (Gökalp, 2011), haberlerin izleyici kitle üzerindeki etkileri (Kaledere, 2005) gibi farklı kitle iletişim araçları ve iletişim

konuları üzerinde durulmuştur. Bu araştırma kapsamında araştırma yöntemi olarak kullanılan çerçeveleme çözümlemesinin ilk kez belgeseller üzerinden nasıl gerçekleştirildiği ve topluma çevre kavramının nasıl sunulduğunun açıklanabilmesi açısından önceki çerçeveleme araştırmalarından farklılaşarak konunun literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Çevrenin topluma sunuluş biçimi, çevrede gerçekleşebilecek olan olumsuz davranış ve tutumların önlene bilmesi, çevre eğitiminin halkla ilişkiler aracı olarak belgesellerle desteklenebileceğinin tespit edilmesi açısından önem taşımaktadır.

3.2. Araştırmanın Amacı

Toplumda bulunan bireylerin konu hakkında karar verme süreçlerini ve konu üzerinde gündem oluşturma, fikir yürütme vb. görüşlerini doğrulayıcı/reddedici hareketlere yönlendirilmesini sağlayan bir araç olarak kullanılan çerçeveleme araştırmaları farklı alanlara uygulanabilirliğiyle hem araştırmacıya hem de üzerinde çalışılan alanlar üzerinde literatüre katkı sağlamaktadır. Sosyal bilimler alanında gerçekleştirilen çerçeveleme araştırmaları toplumsal olayların irdelenmesi, topluma verilen mesaj karşısında oluşturulan bakış açısının araştırılmasına olanak sağlamaktadır. Bu doğrultuda gerçekleştirilen araştırmada, halkla ilişkiler aracı olarak belgesellerde çevre kavramının nasıl tanımlandığı, çevrenin korunmasına yönelik çalışmalarla ilişkili olarak hangi konuların ön plana çıkarılması ve çevreye karşı gerçekleştirilen problemlerin çözümünde ne gibi tedbirler alınması gerektiğine ilişkin yapılan incelemeler araştırmanın amacını oluşturmaktadır.

Gerçekleştirilen araştırmanın amaçları doğrultusunda ele alınan belgesellerde aşağıdaki araştırma soruları belirlenmiştir;

1. Belgesellerde küresel anlamda hangi çevre problemleri tartışılmaktadır?
2. Bir halkla ilişkiler aracı olarak belgeseller çevre duyarlılığı ve bilincinin gelişmesinde nasıl bir rol oynamaktadır?
3. Küresel çevre problemlerinin çevrecilik anlayışında halkla ilişkiler rolü neden önemlidir?
4. Belgesellerde çevre kavramı hangi çerçevede sunulmaktadır?
5. Belgesellerde çevrenin korunması bağlamında hangi temalar ön plana çıkarılmaktadır?

6. Ana temalarda daha çok hangi kavramlar ve söylemler vurgulanmaktadır?
7. Belgesellerde toplum ve çevre ilişkisi nasıl kurgulanmaktadır?

3.3. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Netflix, 2016 tarihinde ilk kez Türkiye'de yayına başlamıştır ve RTÜK verilerine göre 2021 itibariyle izleyici sayısı 3.5 milyona ulaşmıştır. Araştırmanın evrenini Netflix Türkiye izleyicisi olan kitle oluşturmaktadır. Bu araştırma çalışmasının örneklemini alternatif televizyon kanalı olan Netflix Türkiye'nin 10.2020 ve 06.2021 tarihleri arasında seçilen ''Doğa ve Ekoloji Temalı Belgeseller'' ve ''Bilim ve Doğa Temalı Belgeseller'' kategorilerinde bulunan 24 belgesel ve bu belgesellerin 74 bölümü analizi oluşturmaktadır. Söğüt (2020, s. 415) tarafından yapılan bir araştırmaya göre Netflix Türkiye tüm kategorileri içinde belgesel filmlere %14.5, Blu Tv ise %5.6 oranında yer vermiştir. Puhu Tv'de de bu durumu destekler nitelikte yalnızca 10 belgesele yer verildiği görülmektedir. Bu örneklemin seçilme nedeni Türkiye'de bulunan diğer alternatif televizyon kanallarının (internet televizyonu) belgesel içerikli yapımlarının Netflix Türkiye'ye oranla daha az sayıda olmasıdır.

3.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma yalnızca alternatif televizyon kanalı (internet televizyonu), içerik üreticilerinden biri olan Netflix'in ''Doğa ve Ekoloji Temalı Belgeseller'' ve ''Bilim ve Doğa Temalı Belgeseller'' kategorilerinde bulunan 2014-2021 tarihleri arasındaki belgesellerin incelenmesiyle sınırlı kalmıştır. Belgeseller sadece içerikleri üzerinden incelendiğinden dolayı görsel temalar, betimlemeler ve karikatür çizimleri araştırmanın bulgularına dâhil edilmemiştir. Araştırmanın başlangıç tarihi olan 10.2020 tarihinden itibaren 06.2021 tarihine kadar Netflix Türkiye'de doğa-ekoloji ve doğa-bilim temalarında yer alan belgesel sayısı 57 olmasına rağmen zamanın kısıtlı olması nedeniyle araştırma dönemini kapsayan çevre, doğa ve ekoloji konusuyla ilgili olan 29 belgesel seçilmiştir. Fakat araştırma döneminde Chasing Ice (2012), How to Change the World (2015), Tyke Elephant Outlaw (2015), Born to Be Free(2016), Chasing Monsters (2016) isimli belgesel filmler Netflix Türkiye tarafından yayından kaldırılmıştır ve belgesel sayısı 24'e düşmüştür.

3.5. Araştırmanın Yöntemi

Çevre kavramının belgeseller üzerinden incelemesini gerçekleştirebilmek için araştırmanın yöntemi Çerçeveleme Kuramı olarak seçilmiştir. Çerçeveleme, bilginin veya olgunun aktarılmak istenen yönlerini ortaya çıkartılarak ve aktarılmak istenen yönü seçilerek kitle iletişim araçlarıyla kişilere aktarılması ve bilginin ölçümlenmeye, çözümlenmeye tabi tutularak yorumlanmasıdır. Aktarılmak istenen bilginin seçilmesi ve seçilen kısmın ön plana getirilmesi olarak tanımlanabilmektedir. İletişim üzerinde aktarılan bilginin içindeki parçalardan birinin seçilerek konu üzerinde önemli parça olarak ortaya çıkarılmasına ve belirginleştirilmesini sağlamaktadır. Kitle iletişim araçlarında konunun belirginleşmesi izleyici tarafından akılda kalıcı olmasını ve mesajın anlamlı, göze çarpan hale gelmesini konuda bulunan çerçeveler gerçekleştirmektedir. Seçilen bilginin öne çıkartılması amacıyla sıklığının artışı bilgiyi almak için yönlendirilen kişilerin akılında daha fazla bilginin tutması, daha iyi anlaşılması ihtimalini güçlendirmektedir (Özarslan, 2007). Bilginin nasıl yorumlanması gerektiği ya da o bilgiyi hangi sınıflandırmaya tabi tutmak gerektiği noktasında çerçeveleme iletişimin belirleyicisi konumundadır. Bu noktada oluşturulan çerçeve belirtmek istenen konunun anlamını ifade etmekte veya anlamı harekete geçirmeye yardımcı olmaktadır. İletişim sürecinde aktarılmak istenen mesajların düşünceler doğrultusunda ne şekilde kodlandığı çerçeve oluşturma sayesinde biçim almaktadır. Çerçeveleme oluşturulan bir konu hakkında amaca uygun olarak yönlendirmektedir. Bu yüzden olayların kendi haline anlatıma dâhil edilmesi söz konusu değildir çerçevelemeyi oluşturan kişi/kurumun ayrımsamak istediği noktayı işaret etmektedir. Bu kişi/kurum alıcının algılamasını istediği mesajı konunun diğer kısımlarından ayrı olarak düzenleyebilir ve alıcının çerçevesi konudan farklılaştırarak yeni bir pencere oluşturmaktadır. Çerçevelemeyle asıl olarak tanımlanmak istenen nesnel gerçeklikte olgunun, belirgin duruma getirilmesi ya da daha az görünür kılınması durumudur (Akmeşe, 2017). Bartlett'in (1932) yılında yaptığı psikoloji alanındaki çalışması ilk çerçeveleme kuramının adımları disiplinler arası bir yerinin olduğunun göstergesidir. Daha sonra ilk çerçeveleme kavramını kullanarak Goffman (1974) sosyoloji üzerine ''Çerçeveleme Analizi'' isimli çalışmasında hayatın içerisinde kişilerin nasıl anlamlandırıldıklarını beklentiler üzerinden incelemiştir, iletişim alanında Tuchman (1978), halkla ilişkiler alanında ise Hallahan (1999) ve diğer farklı alanlarda çalışmalar sürdürülmüştür.

R. Entman (1993, s. 52) çerçevelemenin önemli olan yanlarının seçim ve belirginleşme/öne çıkarma içerdiği görüşündedir. İletişimi gerçekleştiren taraf, gerçek olan algının birtakım özelliklerini seçerek olgunun tanımlanması ve öne çıkarılmasını sağlamak, neden olduğunun ve sonucunda ne gerçekleşebileceğinin yorumlanması, olgunun çözümü ya da ahlaki değerlendirme için destekleyici şekilde uygulanmasına yardımcı olmaktadır. Öne çıkarma ve seçimle birlikte yalnızca öne getirilenin değil, aynı zamanda arka planda tutulanında çerçevelemenin içinde olduğunu belirtmektedir. Çerçeveler dört farklı şekilde kendini gösterebilmektedir. İlk olarak iletişimi gerçekleştiren kişi/ kurum çerçeveyi bilinçli bir şekilde oluşturabilir veya fark etmeden oluşturmuş olabilir. İkinci bahsedilen ise konuyu en iyi şekilde ifade edebilecek anahtar kelimelerin kullanılması, kalıplaşmış ve sıradan kelimelere, imajlara yer verilmesi, tema etrafında oluşturulan enformasyon içerikli kelimelerin var olması veya kullanılmaması durumunda kendini açığa çıkartan çerçevelerin bulunmasıdır. Üçüncüsü mesajın çerçevelenerek iletildiği kaynağın tekrar yorumlamasıyla başka çerçeveler oluşturmasıdır. Toplumun içinde bulunduğu kültür aslında ortak çerçevelerden oluşur bu da son ortaya çıkan yer olarak gösterilmektedir. (Entman, 1993).

Erving Goffman'a göre insanlar gündelik yaşantılarını sürdürürken çerçeveler oluşturduğunu ve bunların bir kısmının önermelerin ve sistemin içindeki kuralların bir göstergesi olarak belirgin bir şekilde gösterdiğini, bazılarının ise bilgiyi aktarırken oluşturulan bakış açısını tam olarak aktaramadığını yine de oluşturulan her çerçevenin belirli sınırlar içerisinde oluşturulan sınırsız ve gerçekte var olan olayların aktarılmasında, özümsenmesinde ve toplumun içinde adlandırılmasını mümkün kıldığını belirtmektedir. Dramatik bir oyun sahnesi ve oyuncular üzerinden hayatı kurgulayan ve çerçeveleri anlatan Goffman, toplumun içinde yaşayan kişileri sahne de değişen oyunculara benzeterek sürekli yer değiştirdiklerini bu değişimin gerçek dünyada karşılığının sosyal hayatlarında oluşan değişime ve bu değişimi anlamlandırma şekline de yansıdığına değinmektedir. Sosyal hayatta değişiklik yaratabilecek önemli bilgileri üzerinde taşıyan sosyal ipuçları ve medya tarafından oluşturulan içeriklerde de bu ipuçlarıyla karşılaşıldığını izleyiciye başka anlamlar yüklenerek geri gönderildiğini ifade etmektedir. Toplum içinde kullanılan bazı kelimelerin ''birincil çerçeve'' oluşturduğunu, günlük hayatta etrafımızda gerçekleşen

olayları, kişileri tanımlamak ve sınıflandırmak için aklımızda beliren hazır kalıplaşmış düşüncelerden faydalanarak tanımladığımızı açıklamaktadır. (Durur, 2011).

Çerçevelemenin etkisini öne çıkarmak için disiplinler arası yapılan çalışmalarda medya ve izleyici üzerinde etkisi de gözlemlenmiştir. İzleyicinin sergilediği duruşta ve gösterdiği tutumda değişikliklere yol açarak konuyu tanımlama, değerlendirme ve uygulama süreçlerinde farklı tutumların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu süreçleri oluşturan iletişim metninin içinde geçen kelimeler, içeriği oluşturan görseller kitlenin yorumlamak için algıladığı süreçlerde değişime neden olmaktadır. Medyada izleyiciye aktarılan konuların çözümlenmesinde sunuluş biçimine göre izleyicisinin reaksiyon göstermesi çerçeveleme etkisiyle anlatılabilmektedir (Özarslan ve Güran, 2015). Buna göre Hertog ve Mcleod (2001) bireyler üzerinde çerçevelemenin etkilerini araştırmıştır ve bu araştırma sonucunda hangi içeriklerde çerçevelemenin konuya dâhil olabileceğini yâda olamayacağını, konunun içeriğinin çerçevelemeye ait olup/olmadığını, konu içerisinde tanımlanan rollerin türlerini, iletişim için konunun öneminin belirtilmesinde kullanılan dilin kelimelerini seçerken hangi kodlama yöntemiyle üzerinde durulacağının ve çerçevelemede etki gösterecek olan kelimelerin ayrımının yapılmasında etkilerini tanımlamışlardır (Hertog ve Mcleod, 2001; Martinez, 2006; Demir, 2010).

Araştırmaların disiplinler arası olması çerçeveleme yöntemlerinde farklılıklar oluşturmuştur. Araştırmaların hangi yönleriyle ele alınması gerektiği araştırma yönteminin saptanmasıyla daha net biçim almaktadır. Araştırma gerçekleştirilmeye başlandığında ön hazırlık çalışması gerçekleştirilmeli, çalışma içerisinde kullanılacak çerçeveler ve bunların altındaki çerçeveler tanımlanmalı, vurgulanmak istenen konunun çerçeveleri, anlatım biçimi, varsa problemler ve çözümleri arasında kurulan ilişkiler üzerinden yöntem-olay arasındaki savlar belirlenerek ilişkiler kurulması gerektiği belirtilmektedir (Hertog ve Mcleod, 2001). Çerçeveleme Kuramı farklı kitle iletişim araçları ve bu araçlarda yayımlanan programlarda, internet metinlerinde, günlük gazetelerde haber metinlerinin incelenmesinde, filmlerin analiz edilmesinde çeşitli araştırmaları deşifre etmek amacıyla kullanılmaktadır. Bundan dolayı niceliksel ve niteliksel yönlerinin eşit şekilde tutulması araştırmanın doğrulanması açısından önem oluşturmaktadır. İncelenecek olan metinlerin ya da konuşmaların dili kullanım boyutlarının ölçümlenmesi niceliksel analiz kısmının gerçekleşmesiyle oluşturulmakta ve bu analiz kısmında tablolar araçlığıyla sık tekrar edilen kelimeler, üzerinde durulan

ve vurgulanmak istenen duygunun, düşüncenin ifade ediliş biçimi, öne çıkarılmak istenen tanımlar ve kavramlar yüzdeler üzerinden irdelenmektedir. Çerçeveleme kuramının niteliksel boyutu ise elde edilen niceliksel bulgularla birlikte araştırma alanının içindeki çerçevelerle oluşturulan kavramın belirlenerek yorumlanması sürecini içermektedir. Hem niceliksel hem de niteliksel boyutla birlikte amaç verilmek istenen, çerçevelenen mesajın açığa çıkarılmasını sağlamaktır (Hertog ve Mclead, 2001; Seyidov, 2018).

İzleyicilerin konu üzerindeki seçimlerini etkilediği iddiasını taşıyan medya çerçeveleme kuramcılarına göre, gerçek olayları çerçeveleyerek izleyiciye sunabilmektedir. İzleyicinin olayları anlamlandırırken medya tarafından yönlendirilmesi çerçeveler aracılığıyla yapılmakta ve izleyicinin düşüncesiyle medyanın odak kavramı seçerek nasıl düşündürmesi gerektiği açısından farklılıklar yaratabilmektedir (Semetko ve Valkenburg, 2000; Deniz, 2019).

Araştırmada ‘‘çevre’’ kavramının alternatif televizyon kanalı olan Netflix Türkiye içerisinde yayımlanan belgesellerin çerçeveleme yöntemiyle nasıl konumlandırıldığının ve izleyici üzerinde nasıl sunulduğunun incelenmesi üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda araştırmanın ilk bölümünde anlatılan çevre, çevre problemleri ve çevre problemlerini önlemek için yapılan çalışmalar üzerinden literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Netflix Türkiye kanalı üzerinden Bilim ve Doğa, Ekoloji ve Doğa temalı belgesellerin 2014-2021 tarihleri arası incelemesinde niceliksel analiz olarak çerçeveleme tekniğiyle kategoriler belirlenerek tablolar kullanılmıştır. Araştırmanın betimsel olarak açıklanmaya çalışılan niteliksel çözümlemesi ise elde edilen nicel bulgular sonucunda belgesellerin içinde açığa çıkarılan ve vurgulanmak istenen kavramlar, söylemler, kaynaklarla birlikte kuramsal çerçeve doğrultusunda söylem çözümlenmesiyle açıklanmaya çalışılmıştır.

Çalışmayı teknik olarak incelemek için yukarıda bahsi geçen literatür çalışmasından yararlanılarak şu analiz parametreleri belirlenmiştir:

1. Genel Temalar
2. Kaynaklar
3. Vurgulanan Kavramlar
4. Konular

Belgesellerin içeriğinin incelenmesi sonucunda ortaya çıkan parametreler içeriğin sınırlı olmasından dolayı 4 tane seçilmiştir.

BÖLÜM 4: BULGULAR

Literatür çalışmaları incelendiğinde ortaya çıkan literatür başlıkları nüfus artışı, kentleşme, sanayileşme, su kirliliği, toprak kirliliği, ses kirliliği, radyoaktif kirlilik, bitki örtüsü ve yağmur ormanlarının tahribatı, küresel ısınma ve iklim değişikliği, sürdürebilirlik şeklinde oluşturulmuştur. Bunun yanında ortaya çıkan nüfus artışı, sanayileşme, toprak kirliliği, ses kirliliği ve radyoaktif kirlilik başlıkları ile ilgili incelenen evren olan Netflix Türkiye Belgeselleri içinde ilişkili içerik olmadığından bu başlıklar araştırma dışında bırakılmıştır ve incelenen kategoriler orman tahribatı, su kirliliği, küresel ısınma, hayvanların korunması, şehirleşme ve biyoçeşitlilik tematik olarak belirlenmiştir.

Çalışmamızda literatürde belirtilen kategorilerin nasıl anlatıldıkları dikkate alınmış, çalışma bulguları ile benzer ve farklı olarak şu bulgular ortaya koyulmuştur:

Tablo 2. Toplam Tema Sayısı

Belgeseller	Tema Sayısı	Yüzde Oranı (%)
Biyoçeşitlilik	33	29.3
Hayvanların Korunması	13	11.5
Küresel Isınma	13	11.5
Ormanların Tahribatı	11	9.7
Şehirleşme	11	9.7
Su Kirliği	8	7.1

Evren olarak belirlenerek çalışmaya dahil edilen Netflix Türkiye belgeselleri sayısı 89 adettir. Bu evren içinde en fazla yüzdeye sahip kategori biyoçeşitlilik (Tema Sayısı: 33, Yüzde Oranı: %29.3) iken bunu sırasıyla hayvanların korunması (Tema Sayısı: 13, Yüzde Oranı: %11.5), küresel ısınma (Tema Sayısı: 13, Yüzde Oranı: %11.5), ormanların tahribatı (Tema Sayısı: 11, Yüzde Oranı: %9.7), şehirleşme (Tema Sayısı: 11, Yüzde Oranı: %9.7) ve en az yüzdeye sahip kategori olan su kirliliği (Tema Sayısı: 8, Yüzde Oranı: %7.1) olarak toplam temalar ortaya konmuştur (Tablo-2). Belgesellerin yoğunluğunun biyoçeşitlilik üzerine toplandığı görülmekte bunun nedeni ise temanın kapsayıcı içerikleri oluşturan ekosistem, biyom ve yaşam formlarını içine aldığı geniş alt temaları içinde bulundurmasıdır.

Tablo 3. Belgesellerin Çekildiği Kıtalar

Belgesellerin Çekildiği Bölgeler	Toplam Sayı	Yüzde Oranı (%)
Okyanusya	30	26.7
Asya	19	16.9
Kuzey Amerika	13	11.5
Güney Amerika	11	9.7
Avrupa	10	8.9
Afrika	6	5.34

Çalışmaya dahil edilen 89 belgesel incelendiğinde tüm kategorilerde çekilen alanların kıtalara göre ayrıldığı belirlenmiştir. Buna göre bakıldığında en fazla Okyanusya Kıtası (%26.7) kıtasında belgesellerin çekildiği görülmekte iken bunu sırasıyla Asya Kıtası (%16.9), Kuzey Amerika (%11.5), Güney Amerika (Yüzde Oranı: %9.7), Avrupa (%8.9) ve en az ise Afrika Kıtası (%5.34) olarak ortaya konmuştur (Tablo-3). Asya Kıtası Avustralya, Endonezya, Solomon Adaları'nı kapsadığı ve Hint Okyanusu, Güney Pasifik Okyanusuna sınırları bulunduğu için faunaların yaşam alanlarında önemli yerlere sahiptir. Küresel ısınma, yağmur ormanlarının içinde bulunmasıyla ormanların tahrip edilmesi gibi ciddi çevre sorunları dünya üzerinde en fazla bu bölgelerde görülmektedir.

Tablo 4. Belgesellerin Çekildiği Ülkeler

Belgesellerin Çekildiği Alanlar	Toplam Sayı	Yüzde Oranı (%)
Avustralya	29	25.8
Ekvador,Tanzanya,Peru,Brezilya	18	16
Birleşik Krallık	10	8.9
ABD	2	1.7
Fas	2	1.7
Diğer (Sri Lanka, Etiyopya,Norveç..)	28	0.8

İncelenen belgesellerin çekilme alanları içerisinde en yüksek yüzdeye sahip olan ülke Avustralya (% 25.8)'dır. Bu sıralamayı takip eden diğer ülkeler ise 2. sırada Ekvador, Tanzanya, Peru, Brezilya (%16)'dır. Bu ülkeler yağmur ormanlarının

sınırlarında ve içerisinde yer alan ülkeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer sıralamayı takip eden Birleşik Krallık ülkeleri (İngiltere, İrlanda...) (%8.9) 3.sırada en çok çekim yapılan ülkeler arasında yer almamaktadır. ABD'de çekim yapılan belgeseller (% 1.7) 4.sırada, Fas ise (% 1.7) 5. sırada yer almaktadır. İngiltere ve ABD'de çekilen belgesellerde çevreci aktivistler, ekolojistlerin görüşlerine yer verilmesiyle yaşadıkları ülkelerde çekimler yapılmıştır. Fas ülkesinin sınırları içerisinde yer alan Sahara çölü dünyanın en büyük üçüncü çölü olması dolayısıyla ekosistemin devamlılığını sağlamak adına önem taşımakta ve belgesellerde bu bölgeye yer verilmektedir. Son olarak diğer ülkeler (Sri Lanka, Etiyopya, Norveç..) (%0.8) farklı belgesellere konu olan yerler arasındadır.

Tablo 5. En Çok Vurgulanan Kavramlar

Kelime	Vurgulanan Kavram Sayısı	Yüzde Oranı (%)
Resif	269	0.10
Mercan	268	0.09
Plastik	249	0.08
Hayatta Kalma	171	0.05
Av	145	0.04
Çöp	130	0.04
Amazon	102	0.03
Yaşam Alanı	101	0.03

Belgesellerin toplam kelime sayısı 290.285 olarak hesaplanmıştır. Tüm belgeseller içinde en çok vurgulanan kavramlar belirlenirken belgesellerin ana temaları içinde kategoriye uygun şekilde en sık kullanılan kavramlar seçilmiş ve bunların tüm evren içindeki toplam kelime sayısına oranı bulunmuştur. Bu en çok tekrar eden kavramlar incelendiğinde en fazla tekrar eden kelime resif (%0.10) iken bunu sırasıyla mercan (%0.9), plastik (%0.08), hayatta kalma (%0.05), av (%0.04), çöp (%0.04), Amazon (%0.03) ve yaşam alanı (%0.03) olarak ortaya konmuştur (Tablo-5).

Bu noktada en sık tekrar eden kavramlar çalışmadaki literatür başlıklarına kategorize edildiğinde "resif, mercan, plastik" su kirliliği başlığı altında, "hayatta kalma, av" hayvanların korunması, "çöp" şehirleşme, "Amazon, yaşam alanı" ise

ormanların tahribatı başlığı altında incelenirken, küresel ısınma ve biyoçeşitlilik başlıkları altında benzer tekrar eden kelime ya da kelime dizilerine rastlanmamıştır.

Tüm bu veriler esas alınarak ana temalar ayrı ayrı incelendiğinde:

4.1. Biyoçeşitlilik

Biyoçeşitlilik teması çerçevesinde Dünyada Gece belgeseli ‘‘Mehtaplı Düzlükler’’, ‘‘Günbatımından Şafağa, David Attenborough ile Yaşamın Renkleri ‘‘Renkleri Görmek’’, ‘‘Renkleri Saklamak’’, 72 Tehlikeli Hayvan Latin Amerika‘‘Final Sıralaması’’, 72 Sevimli Hayvan belgeselinde bulunan 12 bölüm, Absürt Gezegen belgeselinde bulunan 12 bölüm, Dünyada Gece Kamera Arkası, Ahtapottan Öğrendiklerim, belgeselleri incelenmiştir. Biyoçeşitlilik belgesellerinin incelenmesi sonucunda belirlenen alt temaları aşağıdaki gibidir;

Tablo 6. Biyoçeşitlilik Belgeselleri İçerisinde Belirlenen Alt Temalar

Temalar	Tekrarlanma Sayısı	Yüzde Oranı (%)
Hayvan Türleri	21	6.9
Bitki Türleri	8	2.6
Ekosistemde Üreme	2	0.6
Sürdürülebilir Ortamlar Oluşturma	2	0.6

Biyoçeşitlilik belgeselleri içerisinde en fazla değinilen alt temalar hayvan türleri (%6.9) olarak ilk sırada karşımıza çıkmaktadır. Daha sonra sırasıyla bitki türleri (%2.6), ekosistemde üreme (%0.6), sürdürülebilir ortamlar oluşturma (%0.6) olarak görülmektedir.

Biyolojik çeşitlilik, dünya üzerinde bulunan tüm su ekosistemlerinin hem karada hem de denizde diğer ekosistemlerle bir bütün sayılarak canlı ve cansız tüm organizmalar arasındaki farklılaşması ve aynı zamanda bütünleşmesidir. Farklı türlerin uyum sağladığı yaşama koşullarının (yaşadığı ve geliştiği bölgelerdeki yaşam alanlarının) farklı bir organizmadan, kimyasal veya fiziksel değişimler sonucu ekosistemdeki tüm cansız etkilenen ve etkileyen değişkenlerin gösterdiği ayırt edici özellikler, zamanlamasına ve bulunduğu yere göre genlerinin farklılaşması, türlerin oluşumunu ve tanımlanan tüm fonksiyonların bütününü kapsamaktadır. Bunlar üç

farklı şekilde ekosistemin çeşitliliği (organizmaların bulunduğu ortamlarla ilişkisi), genetik çeşitlilik (genlerin değişimi, alt ve üst türlerin kendi içinde ayrışması) ve türlerin çeşitliliği (fauna ve floraların belirli alanlarda çeşitli türler oluşturması) olarak karşımıza çıkmaktadır. Farklı ekosistemler yalnız içinde bulunduğu türlerin ve ortamların değil aynı zamanda özellik ve süreçlerinde bir arada yürütülüp korunması gereken durumları oluşturmaktadır. Küresel çevre problemlerinin içerisinde yer alamaya başlayan biyolojik türlerin yok olması ve ekosistemin bozulması toplulukların bilinçlendirilmesiyle ve türlerin zarar görmemesi gelecek nesillerin ekolojik denge içinde yaşaması için dikkat edilmesi gereken konular arasındadır. Halkla ilişkiler araçlarından olan biri olarak görülen belgeseller ekosistemlerin tanıtılması, bir bütün halinde ele alınması, alt ve üst türlerin farklılıklarının zarar ve yararlarının bilinmesi adına kamuoyunun bilgilenmesinde büyük önem taşımaktadır. (Graham vd., 2004)

Hayvanların Korunması kategorisi ele alındığında ilk sırada yer alan en fazla belgesellerde değinilen tema (%29.3, Tablo-2) olarak karşımıza çıkmaktadır. Temaya batığımızda ise en çok vurgulanan kavramlar kategorisinde yer almadığı görülmektedir. Bunun sebebi ise Dünya üzerindeki farklı bölgelerde farklı türlerin ve ekosistemlere değinilirken farklı isimlerle adlandırılmaları ve farklı kelimelerle ifade edilmeleridir. Literatürde yer almayan bu evrendeki başlık belgesellerde karşılaştırılamamıştır.

4.2. Hayvanların Korunması

Hayvanların korunması teması çerçevesinde 72 Tehlikeli Hayvan Latin Amerika belgeseli ‘‘Ormanın Tehlikeleri’’, ‘‘Ölümcül Issırık’’, ‘‘Ucubeler’’, ‘‘Katiller Efsane Mi Gerçek Mi?’’, ‘‘Sürü Avcıları’’, ‘‘İleride Tehlike Var’’, ‘‘Gizli Avcılar’’, 72 Tehlikeli Hayvan Asya belgeseli ‘‘Çeneler ve Pençeler’’, ‘‘Ölümcül Gerçek Mi Şehir Efsanesi Mi?’’, ‘‘Kaza Eseri Suikastçılar’’, ‘‘Köşeye Sıkıştırırsan Savaşırım’’, ‘‘Çekici ve Sancılı’’ bölümü ve Fil Dişi Oyunu belgeseli incelenmiştir. Hayvanların Korunması belgesellerinin incelenmesi sonucunda belirlenen alt temaları aşağıdaki gibidir;

Tablo 7. Hayvanların Korunması Belgeselleri İçerisinde Belirlenen Alt Temalar

Alt Temalar	Tekrarlanma Sayısı	Yüzde Oranı (%)
Yasadışı Avlanma	8	1.04
Hayvanların Evcilleştirilmesi	6	0.7
Hayvan Yaşam Alanlarına Saygı Duyulması	4	0.5
Hayvan Ticareti	4	0.5

Hayvanların korunması belgeselleri içerisinde en fazla bahsedilen alt temalar arasında yasadışı avlanma ilk sırada (%1.04) daha sonra sırasıyla hayvanların evcilleştirilmesi (%0.7), hayvan yaşam alanlarına saygı duyulması (%0.5), hayvan ticareti (%0.6) olarak görülmektedir.

Hayvanların Korunması belgeselleri içinde en çok tekrarlanma sayısına sahip olan ‘‘Yasadışı Avlanma’’ teması şu şekilde açıklanabilir; ekonomik, turizm, ticaret amacıyla avlanan hayvanlar dünyanın her yerinde görülmektedir. Yasalar gereği kimi zaman korunabilse de kimi zamanda yasadışı avlanma hareketlerine maruz kalmaktadır. Ticari amaçlarla yasadışı avlanarak kullanılan hayvanlar ve yabani hayvanları tüketerek beslenen Afrika ve Asya gibi ekonomik düzeyde zorluk yaşayan topluluklar yasadışı avlanmanın yoğunlaştığı bölgeler olarak da görülmektedir. Bu bölgelerde yağmur ormanları gibi ormanlık arazilerin geniş yer tutması sonucunda biyoçeşitlilik artış göstermiş ve farklı hayvan türleri gelişim göstermiştir. Bu bölgede yaşayan toplumların ekonomik kaygıları gıda maddelerine ulaşmada sorun teşkil etmiş, avcı-toplayıcı yaşama biçimlerine geri dönmelerine sebebiyet vermiştir. Bölgede bulunan geniş ormanlık alanların kerestecilik, palm yağı üretimi ve madencilik çalışmalarında kullanılması bölgede bulunan yasadışı avcılık yapan insanların bölgeye daha kolay ulaşımını sağlamıştır.

> ‘‘Eğer bu işi yapmaya devam ederse oğulları ve kızlarının ya da torunlarının bu ülkede canlı fil görme şansı yok. Filleri yalnızca tarih kitaplarından okuyacak ve fotoğraflarda görecekler. Yaklaşık 100.000 üzerinde filimiz vardı ancak beş yıl içerisinde bu sayı 50.000’in altına düştü. Oturup bunun olmasına seyirci kalamayız. Bu hayvanları zalimce katlederek kolay para kazanmak isteyen bu aç gözlü adamları görmek beni derinden yaralıyor.’’[6]

[6]Ladkani ve Davidson, ‘‘Fil Dişi Oyunu’’, 24:16.

Belgeselde Tanzanya/Afrika'da fillerin yasadışı avlanması sonucu bu bölgede bulunan korunaklı bölge istihbarat şefinin konuşmalarına yer verilmektedir. Hayvanların yasadışı avlanarak pazar haline dönüştürüldüğü bu bölgelerde filler dişleri için avlanıp, lüks objelere dönüştürülmektedir. Sorunun Çin'de yasal olarak her yıl Çin Hükümeti tarafından dağıtılan az sayıdaki fildişinden kaynaklandığı talebin altında kalan arz miktarından yasadışı avlanmaya, kaçak avlanma kartellerinin piyasa yapmasına sebebiyet verdiği anlatılmaktadır. Ekonomik nedenlerle oluşturulan piyasa iki tarafında yararına görülürken canlıların öldürülmesi ve kullanılmasıyla son bulmaktadır. Nesillerinin tükenme tehlikesi bölgede yaşayan duyarlı hayvan aktivist dernekleri ve bölgedeki polisler tarafından korunmaya çalışılmaktadır. Söylem olarak da vurgulanan 'kimsenin seyirci kalmaması' gerektiği açık bir şekilde gönüllü korumacıların sözlerinde vurgulanmıştır.

> ''Eski Maya uygarlığı alanında uzman antropolog Gerardo Aldana, geçmişten gelen söylentilerin, bu itibarlı ve meşhur hayvanların gücüyle bir bağlantı kurmaya çalıştığını anlatıyor. Maya bölgesinde pek çok hükümdarın ismini jaguardan aldığını görüyoruz. Antropoloji Profesörü: Maya sanatındaki temsillerde hükümdarların çoğunlukla üzerinde jaguar postu olan özel bir tahtta oturduklarını görüyoruz. Ancak yüzyıllar içinde bu görkemli avcı, av haline geldi. Kuzey Meksika'dan Güney Brezilya'ya pek çok yere yayılmış nüfusuyla jaguar, yaşam alanlarının kaybolması ve aşırı avlanma yüzünden artık tehlike altındaki türler arasında. Doğada sadece 10.000 adet jaguar kaldığı tahmin ediliyor.'' [7]

Batıl inançlar ve geleneksel ritüeller insanlık tarihinin en eski zamanlarından beri devam etmektedir. İnsanların inançları doğrultusunda bu gelenekleri devam ettirmesi hayvan neslinin yok olmasında da negatif etkilerini sürdürmektedir. Toplumun içinde oluşturulan sosyo-ekonomik sınıflandırmalar kimi zaman hayvan postlarının kimi zamanda derilerinin kullanılmasının toplum içerisinde gösteriş niteliğinde bulunmaktadır. Belgesellerde bu ritüellerin zararlarının antropoloji uzmanı tarafından anlatılması toplumun halkla ilişkiler aracılıyla doğru kanıya ve bilince ulaşması açısından önemli bir yerde durmaktadır.

Tablo 8. Hayvanların Korunması Belgesellerinde Vurgulanan Kavramları

Vurgulanan Kavramlar	Kavramın Vurgulanma Sayısı	Yüzde Oranı (%)
Yaşam Mücadelesi	109	0,17
Avcılar	67	0.11
Kaçak Avlanma	60	0.09
Nesli Tükenmek	23	0.04

[7]Brisbane, ''72 Tehlikeli Hayvan Latin Amerika-Ormanın Tehlikeleri''

Hayvanların korunması belgesellerinde yaşam mücadelesi kavramı (%0,17) olarak gösterilmiştir. Hayvanların hayatta kalabilmeleri için yaşam mücadelesi verdikleri kavramın vurgulanma sayısından da görülmektedir. Daha sonra sırada yer alan avcılar kavramı (%0,11), kaçak avlanma (%0,9)'dur. Bu sıralamadan da anlaşılabileceği üzere hayvanlar en fazla kaçak avlanarak, avcılar tarafından yok edilmektedir. Yasadışı bir şekilde bu avcılığın önüne geçebilmek için gerekli önlem çalışmalarının arttırılması gerekmektedir. Diğer kavram ise nesli tükenmek (%0,04) yeni dünya problemlerine uyum sağlamakta zorlanan hayvanların çevre problemleri ve yasadışı avlanmayla mücadele edememesi sebebiyle bu kavramında en fazla vurgulananlar arasında yer aldığını görülmektedir.

''Fil Dişi Oyunu'' adlı belgesel bölümünün sonunda linkle siteye yönlendirme yapılmıştır.

> ''ABD ve Çin fil dişi ticaretini durdurmayı taahhüt etti. ABD başkanı Barack Obama ve Çin başkanı Xi Jinping ülkelerindeki fil dişi ticaretini durduracaklarını açıkladılar. Çin ve Hong Kong dünyadaki en büyük fil dişi piyasalarına ev sahipliği yapıyor ABD ise dünyadaki en büyük vahşi yaşam marketlerinden biri. Nisan 2016'da Kenya 105 tondan oluşan fil dişi stokunu yok etti. Afrika'da hâlâ 600 tonun üzerinde fil dişi hükûmet depolarında durmakta. Temmuz 2016'da ABD tüm fil dişi ticaretini yasakladı. Hong Kong 2021'e kadar yasaklayacağını açıkladı. Çin henüz bir zaman çizelgesi açıklamış değil. Bu esnada, her 15 dakikada bir fil öldürülüyor. Mücadele devam ediyor. Satao'nun anısına ithaf edilmiştir www.theıvorygame.com'da mücadeleye katılın.''[8]

Belgeselle aynı ismi taşıyan internet sitesinin içeriğine bakıldığında sorunun hangi sebeplerle oluştuğu, çözüm ve öneriler, konu hakkında eğitim ve bilgilendirici içerikler yer almaktadır. Araştırmada değinilen halkla ilişkiler aracı olarak belgeseller, diğer dışsal paydaşlarla birlikte toplumun görüş ve önerilerini toplamak üzere internet sitesine yönlendirilmektedir. Aynı zamanda belgesel içerisindeki bu yönlendirme fillerin korunması amacıyla kurulan çevreci sivil toplum örgütleri için bağış toplanan yardımcı bir paydaş olarak da alan yaratmaktadır.

Hayvanların Korunması kategorisi ele alındığında bu en fazla değinilen ikinci tema (Tema Sayısı: 13, Yüzde Oranı: %11.5, Tablo-2) olduğu ortaya çıkmaktadır. Konu ile ilgili en çok vurgulanan kavramlar incelendiğinde ise "av, hayatta kalma" hayvanların korunması başlığı altında incelenirler ve en fazla vurgulanan 4. kavram "hayata kalma" (Vurgulanan Kavram Sayısı: 171, Yüzde Oranı: %0.05, Tablo-5), 5.

[8]Ladkani ve Davidson, ''Fil Dişi Oyunu'', 01:46:12.

sırada “av” (Vurgulanan Kavram Sayısı: 145, Yüzde Oranı: %0.04, Tablo-5) kavramlardır. Bu bulgular ele alındığında hayvanların korunması başlığına literatürlerde yer verilmemesine rağmen belgesellerde 2. Sırada en çok belgesel sayısına sahip olarak karşımıza çıkmaktadır. ‘‘Av ve Hayatta Kalma’’ kavramları yasadışı avlanma sonucunda karşımıza çıkan hayatta kalma mücadelesinin de belirtilmesinde etkili olmuştur. Literatürde yer almayan bu evrendeki başlık belgesellerle kıyaslanamamıştır.

4.3. Küresel Isınma

Küresel ısınma teması çerçevesinde Gezegenimiz belgeseli ‘‘Donmuş Dünya’’, ‘‘Sığ Denizler’’, ‘‘Tatlı Sular’’, ‘‘Tek Gezegen’’, Dünyada Gece belgeseli ‘‘Buzlu Geceler’’, 72 Tehlikeli Hayvan Asya belgeseli ‘‘Cesur ve Acımasız’’, Down to Earth with Zac Efron ‘‘İzlanda’’ ve ‘‘Kosta Rika’’, David Attenborough ile Yaşamın Renkleri ‘‘Renlerin Peşinde’’ bölümü, Gezegenimiz Kamera Arkası, Kiss the Ground Onarıcı Tarım, Mercan Peşinde belgeselleri incelenmiştir. Küresel Isınma belgesellerinin incelenmesi sonucunda belirlenen alt temaları aşağıdaki gibidir;

Tablo 9. Küresel Isınma Belgeselleri İçerisinde Belirlenen Alt Temalar

Alt Temalar	Tekrarlanma Sayısı	Yüzde Oranı (%)
Buzulların Erimesi	6	0.7
Mercan Resiflerinin Korunması	4	0.5
Sıcaklık Artışı	3	0.3
Hava Değişimleri	1	0.1
Su Döngülerinin Bozulması	1	0.1

Küresel Isınma belgeselleri içerisinde alt temalardan buzulların erimesi (%0.7) olarak, mercan resiflerinin korunması (%0.5), sıcaklık artışı (%0.3), hava değişimleri (%0.1), su döngülerinin bozulması (%0.1) gösterilmektedir.

Küresel Isınma alt temasında en yüksek orana sahip olan ‘‘Buzulların Erimesi’’, literatür üzerinde şöyle anlatılmaktadır; Dünya üzerine yansıyan güneş ışınları emilerek katmanlar sayesinde atmosfer üzerinden uzaya yansımasında meydana gelen çeşitli olaylar dünya etrafındaki katmanlardan tekrar ışıkları geçirme potansiyeline sahiptir. Kızılötesi ışınları katmanlardan geçerken dünya üzerinde

bulunan okyanuslar ve denizler tarafından emilmektedir. Karbondioksit ve oksijen bir araya geldiğinde çevrede bulunan diğer gazların etkisiyle Dünya üzerindeki sıcaklıkların artışına sebep olmakta ayrıca ısıyı emen buzulların erimesine yol açmaktadır (Karabulut, 2008).

> ‘‘Deniz buzları sadece kutupların çevresinde yaşayan hayvanlar için önemli değil. Tüm gezegenin iklimini belirlemede de kritik bir rol oynuyor. Beyaz yüzey, Güneş'in enerjisinin çoğunu uzaya geri yansıtarak Dünya'nın soğuk kalmasını sağlıyor. Koyu renk yüzeylerse tam tersini yapıyor, Güneş’in enerjisinin yüzde 90'ını emerek Dünya’nın ısınmasına sebep oluyorlar. Deniz buzları küçüldükçe gezegenimizin koruyucu beyaz kalkanlarından birini kaybediyoruz. Binlerce yıldır deniz buzlarının ilerlemesi ve geri çekilmesi arasında bir denge bulunuyordu ancak bu artık geçerli değil. Artık yaz aylarında1980 yılına göre yüzde 40 daha az deniz buzu bulunuyor. Arktik, gezegenimizin diğer yerlerine göre iki kat daha hızlı ısınıyor.2040'a kadar buradaki okyanusta yaz aylarında hiç buz kalmayacak. Bu buz kaybı, ona bel bağlayan canlılar için kaçınılmaz bir şekilde yıkıcı bir sonuç doğuracak.’’[9]

Küresel ısınmanın gerçekliğini gözler önüne sermekte olan bu belgeseller sadece faunaları veya floraları etkilemediğini açıkça belirtmektedir. Ekosistem içinde yaşayan her canlı dolaylı olarak bir parça değişiklikten etkilenecektir. Verilerin gerçekliği literatür de incelenmiş olan araştırma (IPCC, 2018) tarafından da gösterilmektedir.

> ‘‘Kutup ayıları donmuş okyanusta fok avlamada uzmanlar. Ancak o dünya kelimenin tam anlamıyla ayaklarının altında eriyor. Denizdeki buzlar her sene parçalanıyor ancak şimdi bu daha erken gerçekleşiyor ve ayıların sınırlı av mevsimi de gittikçe kısalıyor. Bunun etkileri şimdiden görülüyor. Yavruların kilosu olması gerekenin altında...ve bu durum hayatta kalma şanslarını azaltıyor. Bu yavruların ömürleri süresince Kuzey Kutup bölgesinde yazın hiç buz görülmeyebilir. Yok olan sadece denizdeki buzlar değil. Karadaki buzlar da hızla değişiyor. Burası Grönland, Birleşik Devletler ‘in beşte biri boyutunda olan muazzam genişlikte bir buz kütlesi. Bu buzullar, denizdeki buzlarla beraber güneşten gelen radyasyonu geri yansıtarak gezegenimizi koruyor ve böylece Dünya'nın fazla ısınmasını önlüyorlar. Ancak Kuzey Kutup bölgesi çarpıcı biçimde ısınıyor.’’[10]

Bilim insanlarının araştırmaları sonucunda Dünya üzerindeki sıcaklık derecelerini sabit tutmak, gelecekte ortaya çıkacak olan küresel ısınmadan kaynaklı 1.5-2 santigrat derece sıcaklık artışlarının önüne geçilmesinde yardımcı olacaktır. Sıcaklık artışları devam ettiğinde ortaya çıkan sonuçlarda canlıların yaşam alanları ve ekosistem tehlikeye girecek, doğal felaketlerin artışıyla canlılar için risk oranlarının artışı söz konusu olacaktır. Beklenen sıcaklık artışları daha üst seviyelerde

[9]Fothergill ve Scholey, ‘‘Gezegenimiz-Donmuş Dünya’’, 42:18.
[10]Fothergill ve Scholey, ‘‘Gezegenimiz-Tek Gezegen’’, 39.21.

gerçekleşirse Okyanusya ve Antarktika kesimlerinde yaşayan canlılar için %20-32 oranında ölümlere yol açacağı düşünülmektedir. (Reyhan H. ve Reyhan A., 2016).

Tablo 10. Küresel Isınma Belgesellerinde Vurgulanan Kavramları

Vurgulanan Kavramlar	Kavramın Vurgulanma Sayısı	Yüzde Oranı (%)
Mercan	163	0.49
Resif	109	0.33
İklim Değişikliği	35	0.11
Buzların Erimesi/Yok Olması	32	0.10
Çölleşme	15	0.05

Küresel ısınma belgeselleri içerisinde en fazla vurgulanan kavram mercan (%0.49) daha sonra ise resif (%0.33)'dir. Bu iki kavram arasında mercanların resiflerde bulunması nedeniyle belgesellerde anlatılırken birlikte anıldığı görülmektedir. Küresel ısınma probleminden direk etkilenen canlıların başında gelen bu omurgasız hayvan okyanuslardaki diğer canlıların yaşamını sürdürebilmesi için gereklidir. Fakat bu çevre problemi nedeniyle sıcaklığın artışından etkilenerek beyazlaşması yavaş yavaş ölümlerine sebebiyet vermektedir. Diğer kavram iklim değişikliği (%0.11) küresel ısınmanın sonucu olarak kullanılması gereken bu kavram kimi zaman belgesellerde küresel ısınma yerine de kullanılmıştır. Buzların erimesi/yok olması (%0.10), çölleşme (%0.05) iki kavramda küresel ısınma probleminin sonucunda ortaya çıkmış olup bu problemin sadece tek bölgeyle sınırlı kalmadığını görmemiz bakımından önemlidir. Kutupları ve ormanların yoğun olduğu yağmur ormanları bölgelerinde de etkili olduğunu görmemizi sağlamaktadır. Yağmur ormanlarında sıcaklıkların artışıyla döngüsünü tamamlayamayan yağmur bulutları başka bölgelere kayarken diğer tarafta ise sıcaklık artışı sebebiyle buzulların eridiği belgesellerde geçen kavramlar arasında yer almasını sağlamıştır.

Ayrıca Gezegenimiz belgeselinin ‘‘Sığ Denizler’’ ve ‘‘Tek Gezegen’’ bölümlerinin sonunda linke yönlendirme yapılmıştır.

> ‘‘Sığ denizlerimizin üçte birini koruma alanlarına dönüştürmemiz gerekiyor. Bunu yaparsak gezegenimizin balıkçılık alanları iyileşerek hem insanlığın hem de geri kalan doğal yaşamın sürdürülmesine yardım eder. Sığ

denizlerimizi iyileştirmek adına neler yapmamız gerektiğini öğrenmek için lütfen ourplanet.com'u ziyaret edin.''[11]

''İnsanlarla doğanın, gelişimlerini sürdürebileceği bir geleceği mümkün kılmak için korumamız gerekenleri ortaya çıkaracağız. Gezegenimizin nasıl iyileşeceğini öğrenmek için lütfen ourplanet.com'u ziyaret edin.''[12]

Çalışmamızın bulguları göstermektedir ki en sık işlenen 3. kategori (Tema Sayısı: 13, Yüzde Oranı: %11.5, Tablo-2) küresel ısınmadır. Belgeseller içerisinde en çok vurgulanan kavramlar ise bu kategoriye sahip yüksek tekrar sayısında saptanamamıştır. Küresel ısınma kategorisinin bulguları incelendiğinde literatür de değinilen veriler ile çevre sorunu olarak küresel ısınma verilerle desteklenerek bilimsel olarak belgesellerde de açıklanmaya çalışılmıştır. Literatürde ve belgesellerde özellikle ortak olarak vurgulanan hususlar bölgesel okyanus akıntılarının oluşturduğu sıcaklık artışları, sera gazları etkisiyle uzaya yansıyan sıcaklığın denizlerde ve okyanuslarda toplanıp sıcaklık artışlarına sebep olması, sıcaklık artışlarının bitki ve hayvan türleri üzerindeki olumsuz etkileri, endüstrileşmenin getirdiği sanayilerde açığa çıkan gazların çevre kirliliği üzerindeki etkilerine hem literatür de hem de belgesellerde değinilmiştir. Kelime sıklığında yer verilmeyen küresel ısınma aynı zamanda belgesellerde en az değinilen konular arasında yer almaktadır. Literatürde karşımıza çıkan ama belgesellerde yer verilmeyen konular kentlerin ısı ada etkisi oluşturması, küresel ısınmanın doğal nedenleri, ekosistemde yer alan oksijenin azalmasına sebep olarak ekosistemde meydana getirdiği problemlerdir.

4.4. Ormanların Tahribatı

Ormanların tahribatı teması çerçevesinde Gezegenimiz belgeseli ''Çöllerden Çayırlara'', ''Mevsimlik Ormanlar'', ''Yağmur Ormanları'' bölümleri, Dünyada Gece ''Yağmur Ormanlarında Gece'',72 Tehlikeli Hayvan Latin Amerika belgeseli ''Tek Atışta Öldürenler'' bölümü, 72 Tehlikeli Hayvan Asya belgeseli ''Korkulu Finalistler'' bölümü, Down to Earth with Zac Efron belgeseli ''Lima'' ve ''Iquitos'' bölümü, Vırunga, David Attenborough: Gezegenimizden Bir Yaşam, Kuşcular belgeseli incelenmiştir. Ormanların Tahribatı belgesellerinin incelenmesi sonucunda belirlenen alt temaları aşağıdaki gibidir;

[11]Fothergill ve Scholey, ''Gezegenimiz-Sığ Denizler'', 47:54.
[12]Fothergill ve Scholey, ''Gezegenimiz-Tek Gezegen'', 47:53.

Tablo 11. Ormanların Tahribatı Belgeselleri İçinde Belirlenen Alt Temalar

Temalar	Tekrarlanma Sayısı	Yüzde Oranı (%)
Ormanların Tarım Alanlarına Dönüştürülmesi	11	1.2
Habitat Kaybı	3	0.3
Madencilik	2	0.2
Şehirleşme Problemi	1	0.1

Ormanların Tahribatı belgeselleri içerisinde en fazla değinilen alt temalar ormanların tarım alanlarına dönüştürülmesi (Tekrarlanma Sayısı: 11, Yüzde Oranı: %1.2) olarak ilk sırada karşımıza çıkmaktadır. Daha sonra sırasıyla habitat kaybı (Tekrarlanma Sayısı: 3, Yüzde Oranı: %0.3), madencilik (Tekrarlanma Sayısı: 2, Yüzde Oranı: %0.2), şehirleşme problemi (Tekrarlanma Sayısı: 1, Yüzde Oranı: %0.1) olarak görülmektedir.

Ekosistemin çoğunu barındıran orman bölgeleri karada ve su kenarlarında bulunan canlı çeşitliliğinin %50sinden fazlasının yaşam alanını barındırmaktadır. Dünya üzerindeki en fazla ormanlık alana sahip olan yağmur ormanları insanların ormanları tahrip etmesinden sonra canlı çeşitliliğinin azalmasında oldukça yüksek oranda olumsuz etkiye sebep olmuştur. Yağmur ormanlarının büyük bir kısmı son 50-60 yıl aralığında küresel sıcaklık artışlarının da yükselmesiyle kendini yenileyemeyerek yitmeye başlamıştır. Bu bölgelerde bulunan az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler burada yaşanan siyasi ve ekonomik koşullar sebebiyle yağmur ormanlarının yağmalanmasına göz yummakta, bu bölgeler üzerinden kazanç sağlamaya çalışmaktadır. Özellikle Madagaskar, Fildişi Sahilleri, Endonezya gibi ülkelerin tropik ormanlarından yarısından çok daha fazlası tahrip edilip, yağmalanmıştır. Buralarda gerçekleşen olaylar küresel çapta Dünya üzerindeki bütün bitki ve hayvan türlerini etkileyerek nesillerinin azalmalarına, nehir ve göl gibi su kaynaklarının buharlaşmasının artmasıyla kuraklaşmanın gerçekleşmesine sebebiyet vermektedir (Kaplan, 1999).Yağmur ormanlarının tahribatı söz konusu olduğunda bu bölgelerde yaşayan ülkeler daha fazla gelişmiş olan ülkelerin üretim şirketleri tarafından palm yağı ve kağıt ihtiyaçlarını karşılayabilmek için ekonomik olarak ormanların sömürülmesi söz konusu olduğunda izin vermektedirler. Palm endüstrisinin son dönemde popülaritesinin artması daha çok kullanım alanında

karşımıza çıkmasına ve bu endüstride daha fazla kazanç sağlanmasının önünü açmıştır. Bu bölgelerin %40 lık kesiminin bile tahrip olması günümüzde sumatra, orangutan gibi çeşitli hayvanların nesillerinin yok oluyacak seviyelere gelmesine ve zarar görmesine sebep olmuştur (Greenpeace, 2015).

> ‘‘Cordyceps mantarının bulaştığı pek çok hayvan bulunuyor. Bir türün sayısı ne kadar fazlaysa, öldürücü mantara kurban gitme olasılığı da o kadar artıyor. Bunun gibi denge ve denetleme sistemleri, türlerin egemen olmasına engel olarak ormanın olağanüstü çeşitliliğini koruyor. Ancak bugün dünyadaki yağmur ormanlarının çeşitliliği endişe verici bir oranda azalıyor ve bunun sebebi biziz. Bugüne kadar 27 milyon hektar bakir ormanı yok ederek yerine tek bir ağaç türü koyduk. Bu, Afrika yağ palmiyesi, dünyanın en verimli mahsullerinden biri. Ancak bu monokültürler yağmur ormanlarında bulunan çeşitliliğin sadece çok küçük bir kısmına destek oluyor ve birçok hayvanın neslini tükenme noktasına getiriyor. Yağmur ormanlarındaki çeşitlilik, hiçbir türün üstün olmamasına bel bağlıyor.’’[13]

> ‘‘Ormanları kesmenin çifte mükâfatı var. Hem keresteden faydalanıyorlar hem de geride kalan araziyi tarımda kullanıyorlar. Dünya genelinde üç trilyon ağaç kesmemizin sebebi de bu. Dünyadaki yağmur ormanlarının yarısı çoktan dümdüz oldu bile. Bugün gördüğümüz şey, bin yıla yayılmış küresel bir sürecin son bölümü. Yağmur ormanlarını sonsuza dek kesemeyiz. Sonsuza dek yapamayacağımız her şey de tanım gereği sürdürülebilir değildir. Sürdürülemez şeyler yaparsak verdiğimiz hasarlar çoğalır ve sonunda tüm sistem çökecek raddeye gelir.’’[14]

Literatürde yapılan araştırmaya göre (FAO, 2020), Şekil-1’de 1990 yılından itibaren artarak devam eden orman kesimleri hem bulunduğu bölgedeki biyoçeşitliliği hem de Dünya üzerindeki oksijen seviyesini etkilemektedir. 2019 tarihinde %20 civarında alan yok edilirken bu oranın %45lere yükseldiği tahmin edilmektedir. Geri dönüşümü olmayan bu alanların korunması gelecek nesiller için döngünün sürdürülebilirliği açısından önem arz etmektedir.

İnsanların son dönemlerde ihtiyaçları arttıkça doğa üzerinde zarar verme potansiyellerinde de artış gözlemlenmektedir. Üretim ve tüketimin üst seviyelere çıkması faunaların ve floraların azalmasında bu bölgede yaşayan canlıların düzenlerinin bozulmasında ivmesinde artışa yol açmıştır. Gelecek nesillerin hayat standartlarını önemsemeyen bireyler gelecekte kurak topraklara, zararlı ve yabancı maddeleri barındıran suları bırakacaklarından habersiz bir hayat sürmeye devam etmektedir. Toplumların bu konuda sorumluluklarını yerine getirmesi ve gerekli önlemleri almaları gerekmektedir. Toplum içindeki her birey bu doğrultuda

[13]Fothergill ve Scholey, ‘‘Gezegenimiz- Yağmur Ormanları’’, 39.15.
[14]Hughes, ‘‘David Attenborough: Gezegenimizden Bir Yaşam’’, 33.49.

bilgilendirilmeli tropik yağmur ormanlarının insanların geleceği için hayati bir öneme sahip olduğunu anlamalıdır (Korkmaz, 2002).

Tablo 12. Ormanların Tahribatı Belgesellerinde Vurgulanan Kavramları

Ormanların Tahribatı Belgesellerinde Vurgulanan Kavramlar	Kavramın Vurgulanma Sayısı	Yüzde Oranı (%)
Yağmur Ormanları	47	0,15
Yaşam Alanı Kaybı	46	0,14
Ormanların Kesilmesi	34	0.11
Güney Amerika	18	0.06
Amazon	17	0,05

Bu belgeseller içerisinde sıklıkla vurgulanan kavramlar yağmur ormanları (Kavramın Vurgulanma Sayısı: 47, Yüzde Oranı: %0.15), yaşam alanı kaybı (Kavramın Vurgulanma Sayısı: 46, Yüzde Oranı: %0.14)'dır. Yağmur ormanlarının kaybı aynı zamanda orada yaşayan canlılarında habitatlarını kaybetmesine yol açmıştır. Ormanların kesilmesi (Kavramın Vurgulanma Sayısı: 34, Yüzde Oranı: %0.11) orman tahribatı temasının seçilmesinin nedenleri arasında yer alan bu kavram vurgulanma sıklığında 3. sırada yer almaktadır. Güney Amerika (Kavramın Vurgulanma Sayısı: 18, Yüzde Oranı: %0.06), Amazon (Kavramın Vurgulanma Sayısı: 18, Yüzde Oranı: %0.06) ormanlık alanların yoğunlaştığı bu bölgeler orman tahribatından diğer yerlere göre daha çok etkilenmiştir.

Çalışmanın verileri göz önüne alındığında ormanların tahribatı kategorisi en çok bahsedilen 4. (Tema Sayısı: 11, Yüzde Oranı: %9.7, Tablo-2) tema olarak karşımıza çıkar. Bu kategoriden en çok vurgulanan kavramlar incelendiğinde Amazon (Vurgulanan Kavram Sayısı: 102, Yüzde Oranı: %0.03, Tablo-5) ve yaşam alanı (Vurgulanan Kavram Sayısı: 101, Yüzde Oranı: %0.03, Tablo-5) ortaya çıkmaktadır. Bu veriler ışığında ormanların tahribatı kategorisine literatür ile karşılaştırıldığında gereken vurgu yapılmıştır. İncelenen belgesellerde literatürü destekler nitelikte endüstriyel ürünlerin üretimi için ormanların tahrip edilmesi, daha sıklıkla tahrip edilen bölgelerin ve buradaki canlıların nesillerinin tükenmesi, tahribat sonucu ortaya çıkan alanların küresel pazarda paylaşımına değinilmiştir. Bu konular literatür ile

eşleşmektedir. Bu kategori kapsamında tekrar eden kelimeler "Amazon, yaşam alanı" olarak gözlenmiştir ve bu sık tekrarın sebebi tropik ormanların bu bölgelerde bulunması ve ormanların tahrip olması nedeni ile ekosistemin yok olması ya da tehlike altına girmesine dikkat çekmek olarak yorumlanabilir. Diğer yandan incelenen literatür verilerinde bulunup kategoriye ait belgesellerde öne çıkarılmayan konu olarak ormanların özellikle sanayileşen dünyada hava emülsiyonunu azaltıcı etkisi olarak belirlenmiştir.

4.5. Şehirleşme

Şehirleşme teması çerçevesinde Dünya'da Gece belgeselinin ''Uyumayan Şehirler'', ''Karanlık Denizler' bölümü, 72 Tehlikeli Hayvan Latin Amerika belgeselinin ''Katil Mi Kurtarıcı Mı?'', ''Kendi Haline Bırakın'', ''Bunlar Gerçek Mi?'', 72 Tehlikeli Hayvan Asya belgeselinin ''Yanlış Zamanda Yanlış Yerde'', ''Kimyasal Savaş'', ''Tenha Yollar'', ''Büyük, Şeritli ve Gagalı'', ''Kent Ormanı'', Down to Earth with Zac Efron belgeselinin ''Londra'' bölümü incelenmiştir. Şehirleşme belgesellerinin incelenmesi sonucunda belirlenen alt temaları aşağıdaki gibidir;

Tablo 13. Şehirleşme Belgeselleri İçinde Belirlenen Alt Temalar

Temalar	Tekrarlanma Sayısı	Yüzde Oranı (%)
Yaşam Alanlarının Ekolojik Ortamlara Yaklaşması	5	0.5
Nüfus Artışı	3	0.3
Endüstrileşme Problemi	3	0.3
Şehir Işıkları	2	0.2

Şehirleşme belgeselleri içerisinde alt temalardan yaşam alanlarının ekolojik ortamlara yaklaşması (Tekrarlanma Sayısı: 5, Yüzde Oranı: %0.5) olarak, nüfus artışı (Tekrarlanma Sayısı: 3, Yüzde Oranı: %0.3), endüstrileşme problemi (Tekrarlanma Sayısı: 3, Yüzde Oranı: %0.3), şehir ışıkları (Tekrarlanma Sayısı: 2, Yüzde Oranı: %0.2) gösterilmektedir.

Belirlenen alt temalardan en yüksek orana sahip olan Yaşam Alanlarının Ekolojik Ortamlara Yaklaşması, literatürde de yer alan Deniz (2009, s. 101)'in tanımlamasına göre artan nüfus istihdam sağlanan yerlerde yeterli kalmadığı için hızla

gerçekleşen şehirleşme süreci yeşil alanlara kayarak, bu alanların betonlaşmayla yok olmasına sebebiyet vermektedir.

Dünya'da Gece belgeselinin ''Uyumayan Şehirler'' bölümünde şehirleşme temasında evlerin ormanlık alanlara yakın olmasından kaynaklanan problem dolayısıyla parsların insanlara zarar verme potansiyelinin artış gösterdiğine şu şekilde değinmektedir;

> ''Dünya'nın başka yerinde bu kadar yoğun pars nüfusu yok. Hepsi burada av indirme peşinde. Şehir, ormandaki evlerinin etrafını sardıkça...sokaklarda hayatta kalmanın yollarını öğreniyorlar. Bu dişi, şehre sızmak için karanlığı bekliyor. İnsan yeme potansiyeline sahip bu avcı artık pek görünmeden işine bakabilir. Amâ bu dişi, insan peşinde değil. Tercih ettiği av, domuz yavrusu.''[15]

72 Tehlikeli Hayvan Asya belgeselinin ''Yanlış Zamanda Yanlış Yerde'' bölümünde parsların Mumbai kentindeki şehirleşmeden kaynaklı olarak avlanma ortamlarının değişikliğinden bahsedilmektedir.

> ''Büyük kediler artık şehirlerde avlanıyor, hareketli metropol Mumbai de buna dâhil. Şehrin bulunduğum bu uç bölgesi bina, apartman ve kulelerin parklara doğru sokulduğu bir yer.1991'den 2013'e kadar176 pars saldırısı kaydedilmiş, dokuzu ölümcülmüş. Bu hayvanların şartlara uyum sağlayabilir olduğunu görmenizi sağlıyor bu. Hayatta kalmak için ormana ihtiyaç duymayıp bizim yarattığımız bir şeyden faydalanmışlar.''[16]

72 Tehlikeli Hayvan Latin Amerika belgeselinin ''Katil Mi Kurtacı Mı?'' bölümü Clodomıro Pıcado Araştırma Enstitüsü'nde yer alan biyologlar tarafından artan nüfus nedeniyle gerçekleşen şehirleşmenin, yılanların yaşadıkları bölgelere yakınlaşması nedeniyle Jaraca engerek yılanlarının saldırılarının insanlar üzerinde arttığı söylenmektedir.

> ''Her gün bu vahşi hayvanların bölgelerini... daha çok istila ediyoruz, böylece karşılaşma şansı yükseliyor. Pullarla kaplı bu tür (Jararaca engerek yılanları), Brezilya'daki yılan sokması vakalarının yüzde sekseninin sorumlusu. Bu, yılda 25 bin kişi demek. Kurbanlardan 100'ü hayatını kaybediyor.'' [17]

Hayvanlar üzerindeki baskının nüfusun artış göstermesiyle birlikte paralel olarak ilerlediğine değinen belgesellerden biri ise 72 Tehlikeli Hayvan Asya belgeselinin bölümü olarak karşımıza çıkan ''Tenha Yollar''dır.

> ''Dünyada 100.000 civarında Avrasya boz ayısı var. Nesli henüz tehlikede değil ama insan nüfusu arttıkça boz ayılarda habitat kriziyle karşı karşıya kalıyor. Daha çok insanla karşılaşıyor. Sorun şu ki, aşinalık hor görmeye yol açıyor. Onların bölgesine yaklaştıkça ayıların çöpleri karıştırdığı, insanlardan

[15]Wiley, ''Dünya'da Gece-Uyumayan Şehirler'', 11.49.
[16]Brisbane, ''72 Tehlikeli Hayvan Asya-Yanlış Zaman Yanlış Yerde'', 12:49.
[17]Brisbane, ''72 Tehlikeli Hayvan Latin Amerika-Katil Mi Kurtarıcı Mı?'', 21:16.

korkmadıkları, daha cesur hâle geldikleri olaylar daha sık görülüyor. Sorun da bundan kaynaklanıyor. Boz ayının karnı toksa ve yaşayacak yeterli alanı varsa birlikte var olmamız mümkün. Ama yaşam alanını elinden alırsak bir canavar yaratacağız.''[18]

Tablo 14. Şehirleşme Belgesellerinde Vurgulanan Kavramları

Şehirleşme Belgesellerinde Vurgulanan Kavramlar	Kavramın Vurgulanma Sayısı	Yüzde Oranı (%)
Kirlilik	45	0,11
Yaşam Alanı Kaybı	44	0,10
Nüfus	29	0.07
İstila Etme	15	0.03

Bu belgeseller içerisinde sıklıkla vurgulanan kavramlardan kirlilik (Kavramın Vurgulanma Sayısı: 45, Yüzde Oranı: %0.11), şehirleşmenin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Trafikte oluşan kirli hava ve nüfus yoğunluğunun artış göstermesiyle etrafta birken çöp alanlarının artması bu probleme sebep olmaktadır. Yaşam alanı kaybı (Kavramın Vurgulanma Sayısı: 44, Yüzde Oranı: %0.10)'dır. Nüfusun artış göstermesiyle kentleşme sonucu ormanların tahrip edilmesi bu bölgede yaşayan canlıları etkileyerek ekosistemlerini kaybetmelerine ve yaşam alanlarının yok olmasına yol açmıştır. Nüfus kavramı (Kavramın Vurgulanma Sayısı: 29, Yüzde Oranı: %0.07) 'dır. Nüfusun artışı sonucunda şehirleşmenin ortaya çıktığı görülmektedir. Son sıklıkla gösterilen kavram ise istila etme (Kavramın Vurgulanma Sayısı: 15, Yüzde Oranı: %0.03) belgesellerde yaşam alanı kaybıyla birlikte kullanılan bir kavram olarak görülmekte ve insanların canlıların yaşadığı ortamları istila ettikleri söylenmektedir.

Çalışmamızda şehirleşme kategorisi incelendiğinde bu kategori en sık işlenen 5. kategori (Tema Sayısı: 11, Yüzde Oranı: %12.3,Tablo-2) olarak karşımıza çıkmaktadır Çalışmada elde edilen bir diğer bulgu olan tüm belgeseller içinde en çok en çok tekrar eden kavram belirlendiğinde şehirleşme ile ilgili olarak belirlenen "çöp" kelimesi (Vurgulanan Kavram Sayısı: 130, Yüzde Oranı: %0.04, Tablo-5) belirlenmiştir. Tüm bu bulgulara bakıldığında literatür verileri ile çalışmaya ait veriler karşılaştırıldığında şehirleşme kategorisine yeterince değinilerek gerekli önem verilmiştir. Çalışmanın evreni incelendiğinde bu kategoride vurgulanan konular

[18]Brisbane, ''72 Tehlikeli Hayvan Latin Amerika-Tenha Yollar belgeseli'', 41:43.

özellikle kentleşmenin tanımı, hayvanların yaşam alanlarının istilası, fosil yakıtların çevreye olumsuz etkileri ve kentleşmenin getirdiği nüfus artışının olumsuz etkileri olarak belirtilebilir. Vurgulanan bu konular bu kategorideki literatür ile eşleşmektedir. Bunun yanında kategori ile ilgili tekrar eden kelime "çöp" olarak belirlenmiş olup bu kelimenin sık tekrar etmesi ile özellikle artan nüfus sonucu biriken atıkların çevreye olan olumsuz etkilerinin sıklıkla ortaya konduğu söylenebilir. Şehirleşme konusunda literatür incelenerek çalışma kapsamında belirlenerek incelenen kategoriden toplanan veriler karşılaştırıldığında daha az önem verilen bazı konular da izlenmiştir. Bu konular kırsaldan göç nedeni ile tarım faaliyetlerinde azalmanın gözlenmesi, gecekondulaşma ve çarpık kentleşme sorunları olarak belirtilebilir.

4.6. Su Kirliliği

Su kirliliği teması çerçevesinde Gezegenimiz belgeseli ''Açık Denizler'', Down to Earth with Zac Efron belgeseli ''Fransa'' bölümü, Plastik Okyanus, Pacificvm Return to the Ocean, Seaspıracy, Cesur Mavi Dünya, Waterschool incelenmiştir. Su kirliliğinin alt teması olarak tarım ve hayvancılıkta suyun kirliliği, suyun korunması, su israfı, kentlerde su kirliliği konuları seçilmiştir. Su Kirliliği belgesellerinin incelenmesi sonucunda belirlenen alt temaları aşağıdaki gibidir;

Tablo 15. Su Kirliliği Belgeselleri İçinde Belirlenen Alt Temalar

Temalar	Tekrarlanma Sayısı	Yüzde Oranı (%)
Suyun Korunması	10	0.8
İçme Suyunun Kalitesi	6	0.4
Plastik Atık Sorunu	5	0.4
Su Krizi	2	0.1
Tarımla Suyun Kirlenmesi	2	0.1
Su İsrafı	1	0.08

Su Kirliliği belgeselleri içerisinde en fazla bahsedilen alt temalar arasında suyun korunması ilk sırada (Tekrarlanma Sayısı: 10, Yüzde Oranı: %0.8) daha sonra sırasıyla içme suyunun kalitesi (Tekrarlanma Sayısı: 6, Yüzde Oranı: %0.4), plastik atık sorunu (Tekrarlanma Sayısı: 5,Yüzde Oranı: %0.4), su krizi (Tekrarlanma Sayısı: 2, Yüzde Oranı: %0.1), tarımla suyun kirlenmesi (Tekrarlanma Sayısı: 2, Yüzde Oranı:

%0.1), su israfı (Tekrarlanma Sayısı: 1, Yüzde Oranı: %0.8) olarak karşımıza çıkmaktadır.

Su Kirliliği belgeselleri içinde en çok tekrarlanma sayısına sahip olan ‘‘Suyun Korunması’’ temasına literatürde şu şekilde değinilmektedir; yeryüzünde bulunan sular evrendeki bütün canlılara fayda sağlamak ve ortak kullanımı için vardır. Bu devamlılığının sürmesi için suyun kalitesinin belirli değerin altına düşmemelidir. İnsanlara su kirliliğinin oluşmaması için büyük görev düşmektedir. Su kaynaklarının korunabilmesi, kaynakların çok fazla su tüketimine bağlı azalmasına bağlanmamalıdır. Bu da özelliklerin değişmesine herkesin olumsuz olabileceği düşünülebilir. Bununla birlikte su kaynaklarında bulunan kirliliğin önüne geçilmez ve korunması gerçekleşemez. Bu da evrendeki canlıların yok olmasına sebep olabilir (Uslu ve Türkman, 1987; Gürel, 2008).

> ‘‘Balinalar, yunuslar, orkinoslar ve köpek balıkları gibi büyük avcılardan oluşan sağlıklı bir topluluğun, iyi işleyen bir okyanus için gerekli olduğunu artık biliyoruz. Ve iyi işleyen bir okyanus da gezegenimizin sağlığı ve insanlık için hayati bir önem taşıyor. Olağanüstü bir gelişmeyle kambur balinalar neredeyse tekrar eski sayılarına ulaştılar. Ancak bu süre zarfında okyanuslara, insanlık tarihinde daha önce görülmemiş derecede bir zarar verdik. Ancak küresel çapta bir iş birliğiyle okyanuslarımız tekrar iyileşip büyüyebilirler.’’[19]

Kentleşme nedeniyle atıklar biriktikleri alanlarda fermantasyonun etkisi ile kimyasal gazların türemesine neden olmaktadır. Bu tür kimyasal gazlar yağışlar ile birlikte doğa ile tekrar buluştuklarında su kirliliğine neden olmaktadır. Şehirlerde tüketim sularının temiz olması İçin akarsuların ve havzalarının korunması ve temiz tutulması gerekir. Şehirlerdeki suların kirlenmemesi adına gerekli önlemler alınmadığı taktir de içme suyunun azalması ve tükenmesi gibi sorunlara sebebiyet verebilir. Yapılan birçok araştırmaya göre kurşun, cıva ve arsenik gibi insan sağlığına zarar veren kanserojen maddeler su ve kara ekosisteminde toplanmaktadır. (Samura vd., 2003; Karaca vd., 2006).

Down to Earth with Zac Efron belgeseli ‘‘Fransa’’ bölümü;

> ‘‘İngiltere Musluk suyunda, yani şehir suyunda kötü olan ne var? Tanrım. Çok şey. Bu yüzden talep üzerine su geliyor, bu da güzel ve modern bir çözüm. Kaya, dere ve taze nehirlerden gelmiyor. İçinde mineraller var ve Güneş'ten enerji alıyor. Tüm bunların bilimsel temeli sağlam. Çok eski filtre sistemlerinde kullandığımız su var. Ne yazık ki çok fazla kimyasal madde

[19]Fothergill ve Scholey, ‘‘Gezegenimiz-Açık Denizler’’, 45:53.

içeriyor. Doğal olmayan birçok şey barındıran böyle bir deneysel çay içiyoruz.- Evet, korkunç. -Öyle!''[20]

''Hepimiz biliyoruz ki özellikle Los Angeles'ta iğrenç musluk suyu servis edilir. Klor oranı yüksektir. Bunu değiştirmek istedim. Ona hepimizin ihtiyaç duymasına ve onu her gün içmemize rağmen kimsenin bahsetmemesi inanılmaz.''[21]

''Amerika'da hâlâ yüksek miktarda klor kullanılıyor ve... -Evet. -Bize günlük gereken miktarın üç ila 600 katını alıyoruz. Böylece vücutta birikip kanserojen etki yapıyor. Klor miktarını azaltmak için ozon ve UV kullanmanıza... -Evet. - ...bayıldım. Burada doğru iş için doğru doz kullanmaya çalışıyoruz.''[22]

Tablo 14. Su Kirliliği Belgesellerinde Vurgulanan Kavramları

Su Kirliliği Belgesellerinde Vurgulanan Kavramlar	Kavramın Vurgulanma Sayısı	Yüzde Oranı (%)
Plastik Kirliliği	165	0.49
Okyanus	134	0.40
Çöp	79	0.23
Nehir	78	0.23
Endüstriyel Balıkçılık	59	0.17

Su kirliliği belgesellerinde en sık vurgulanan kavram plastik kirliliği (Kavramın Vurgulanma Sayısı: 44, Yüzde Oranı: %0.10) 'dir. Bu kavram su kirliliğinin plastikten kaynaklandığını açıkça göstererek belgesellerde ilk sırada yer almaktadır. Okyanus (Kavramın Vurgulanma Sayısı: 134, Yüzde Oranı: %0.40) , çöp (Kavramın Vurgulanma Sayısı: 79, Yüzde Oranı: %0.23)'dır. Çöplerden ayrışan plastik atıklar zaman içinde doğa olaylarının etkisiyle okyanuslarda birikmekte ve parçalanarak mikro plastiklere dönüşmektedir. Daha sonra bu alanlarda biriken plastikler her noktaya nüfus ederek sağlığımız tehdit etmeye başlamakta ve su kirliliğinin en önemli sebeplerinden birini oluşturmaktadır. Nehir (Kavramın Vurgulanma Sayısı: 78, Yüzde Oranı: %0.23) kavramı belgesellerde yer alan bilgilere göre genellikle su kirliliğinin içtiğimiz suyun kirliliği yada denizlerde olduğunu düşünsek de özellikle Afrika gibi bölgelerde hem içme suyu sağlayan hem de tarım alanlarının sulamasında kullanılan kaynakların başında yer almaktadır. Endüstriyel

[20]Olien, ''Down to Earth with Zac Efron-Fransa''.
[21]Olien, ''Down to Earth with Zac Efron-Fransa''.
[22]Olien, ''Down to Earth with Zac Efron-Fransa''.

balıkçılık (Kavramın Vurgulanma Sayısı: 59, Yüzde Oranı: %0.17) literatürde değinilmeyen fakat su kirliliği belgesellerinde değinilen bir kavaram olarak karşımıza çıkmaktadır. Ağlarda bulunan plastikler büyük bir oranda kopma ve yıpranma sonucunda okyanuslara karışmaktadır.

Su kirliliği kategorisi ele alındığında bu başlığın en az değinilen tema (Belgesel Sayısı: 7, Yüzde Oranı: %7.8, Tablo-2) olduğu ortaya çıkmaktadır. Konu ile ilgili en çok vurgulanan kavramlar incelendiğinde ise "resif, mercan, plastik" su kirliliği başlığı altında incelenirler ve en fazla tekrar eden ve vurgulanan kavram "resif" (Vurgulan Kavram Sayısı: 269, Yüzde Oranı: %0.10, Tablo-5), 2. sırada "mercan" (Vurgulanan Kavram Sayısı: 268, Yüzde Oranı: %0.9, Tablo-5) ve 3. olarak "plastik" (Vurgulanan Kavram Sayısı: 249, Yüzde Oranı: %0.08, Tablo-5) kelimelerdir ve bu kelimelerin aynı zamanda tüm kelimeler içinde aynı sıra ile en çok tekrar eden kelimeler oldukları görülmüştür. Bu bulgular ele alındığında su kirliliği başlığına gerekli önem gösterilmiştir. Ayrıca bu verilerin ışığında literatüre bakıldığında çalışma kapsamındaki belgesellerde suyun önemi ve neden korunması gerektiği, kentlerde ve tarım alanlarında su kirliliği, suyun israfı konularına ortak olarak ve yeterince vurgulanarak değinilmiştir.

"Resif, mercan" kelimeleri sıklıkla tekrar edilerek dünya yüz ölçümünün çoğunluğunu kaplayan okyanuslarda özellikle resiflerin ve mercanların arasında yaşayan canlıların su kirliliği sonucunda yok olmasına ve "plastik" kelimesinin tekrarlanması ise özellikle çağımızda plastiklerin aşırı kullanımının bu ürünün çöpe dönüşmesi ve yeterli özen gösterilmezse su kirliliği yaratmasının ardından bu durumun son ürünü olarak mikro plastiklere dönüşmesi ve bunun da okyanus canlılarının üzerindeki olumsuz etkilerine dikkat çekmek amacı ile vurgulandığı yorumuna ulaşılmıştır. Literatüre bakıldığında bu evrendeki başlık ile ilgili belgesellerde değinilmeyen bir konu izlenememiştir.

BÖLÜM 5: SONUÇ

Günümüzün geleceğimizi de etkileyen en önemli problemi olarak karşımıza çıkan çevre problemi geçmişten bugüne kadar bölgesel olmaktan çıkarak küresel boyut kazanmıştır ve gerekli çözüm yolları geliştirilmezse gelecek nesiller için tehlike oluşturacak, insanların normal hayatlarını sürdürebilmesi için gereken ihtiyaçları karşılayamayacak duruma gelmesine yol açacaktır. Bu problemlerin insan kaynaklı olduğu öngörüldüğünde önlemlerin alınabilmesi için çevre bilincinin geliştirilebilmesi, bireylerin küçük yaşlarda doğru bilgi aktarımı yapılarak eğitilmesine, toplumların çevre kavramı konusunda bilgilendirilmesine ve gerekli önemin verilmesine ve konuyla ilgili doğru politikalar oluşturulmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bireylerin çevre bilinci kazandırılması çevrecilik eğitimiyle ve doğru bilgiye ulaştığı medya araçlarıyla mümkün kılınmaktadır. Çevrecilik eğitimi bu konuda önemli bir yer teşkil etmektedir fakat sadece bireylerin küçük yaşlarda eğitim anlayışıyla ders içeriklerine yerleştirilmesi yeterli kalmamakta, çevreyi deneyimleme ve görsel olarak tanımlayabilme fırsatı da sunulmalıdır. Çevrecilik eğitimi toplum içindeki bireylere gerek medya organlarıyla gerekse çeşitli sivil toplum faaliyetlerinin toplumun belli kademelerinde halkla ilişkiler aracılığıyla içselleştirilerek yapılan çalışmalarda destek verilmelidir. Bu noktada medya faaliyetleri hem eğitim vermek hem de toplum içinde birlik kazandırılarak kamuoyunda duyarlılık oluşturmak amacıyla çevre problemlerinin gerekli çözümlere kavuşmasında insanı odak alması nedeniyle kilit noktası olarak görülmektedir. Çevre iletişimi toplumun duyarlılık kazanmasında çözüm ve önerilerin geliştirilmesinde bireylerin katılım göstermesi beklenen, medyanın aracılık etmesiyle toplumun söz sahibi olabileceği bir alan olarak görülmektedir.

Halkla ilişkiler aracı olarak belgeseller incelendiğinde çevre duyarlılığı ve çevre bilincinin gelişmesi üzerinde diğer tüm görsel medya araçları gibi son derece etkilidir. Bu etkinin sebeplerinden biri günümüzde özelleşen buna rağmen erişimi son derece kolay olan, yüksek maliyet yanında eğitimli personel gerektirmesine rağmen bu portalların izlenme oranları ve ücretli portallar olması bu durumların getirdiği kısıtlamaları ortadan kaldırarak daha fazla sayıda kaliteli belgesel ve belgesel içeriklerinin üretilmesine imkân sağlamaktadır. Ayrıca belgesellerin zengin görsel içeriklerinin yanında işitsel ve görsel komponentlerinin bulunması da toplumdaki bireyler üzerindeki etkiyi güçlendirmektedir. Tüm bunların yanında platform bazında

incelendiğinde internet televizyonculuğunun popülaritesinin yüksek olması bu içeriklerin bireyler arasında paylaşılarak etkileşimlerinin artışına fayda sağlamaktadır. Özetle tüm bu faktörler göz önüne alındığında belgeseller hangi konuyla ilgili olursa olsun bireyler üzerinde son derece etkin ve kolay ulaşılabilirliği açısından birer halkla ilişkiler aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada belirlenen araştırma soruları çerçevesinde Netflix Türkiye internet televizyonculuğu aracılığıyla 2020-2021 tema-ekoloji, bilim-doğa belgeselleri incelenerek çevre kavramının tanımlaması, çevre korunmasıyla ilgili çalışmaların as başlıklar ve yürütülmesi, bu kapsamda karşılaşılan problemlerin ortaya konulması ve bunlara yönelik çözüm ve önlemlerin oluşturulmasına yol gösterilmesi amaçlanmaktadır. Bu araştırmada kavramların incelenmesi amacıyla nitel yöntemlerden biri olarak kullanılan metod olarak Çerçeveleme Kuramı seçilmiştir. İlk araştırma sorusu bağlamında belgesellerde küresel ısınma, ormanların tahribatı, su kirliliği, şehirleşme konularında küresel çevre problemleri tartışılmaktadır. Araştırmamızda belgeseller çevre kavramının sunulduğu çerçevelere, ana temalara ve çevrenin korunması bağlamında altı kategoriye ayrılmıştır. Bu tema kategorileri biyoçeşitlilik, hayvanların korunması, küresel ısınma, ormanların tahribatı, şehirleşme, su kirliliğidir. Bu kategorileri kendi içinde incelediğimizde; biyoçeşitlilik kategorisi en çok belgesel sayısının bulunduğu %29.3 oran ile belgeseller içinde yeterli görülmektedir. Literatür içeriğinde bulunmaması sebebiyle karşılaştırmalar yetersiz kalmıştır. Ana temalarda hayvanların korunması teması %11.5 en yüksek 2. tema oranıyla yeterli görülmektedir. Tanımlamalar belgesel içerikleriyle karşılaştırılamamış ve literatürde bu konuya değinilmemiştir. Ayrıca bu temada yer alan en çok tekrarlanan kavramlardan iki tanesinin bu kategoride yer alması konuya gerekli önemin verildiği yönünde yorumlanabilir. Küresel ısınma kategorisi ele alındığında %11.5 oran ile önem sıralamasında yetersiz kalmaktadır. Literatürde değinilen bilimsel araştırmalar belgesellerde desteklenmiştir, fakat konuya ilişkin belgesel sayısı olarak yetersiz kalması nedeniyle daha çok belgesele yer verilmesi ve konunun önemine dikkat çekilmesi gerekmektedir. Elde edilen veriler incelendiğinde ana temalarda tekrar eden kavramların bulunmaması nedeniyle başlıklara yeterince vurgu yapılamadığı görülmüştür. Küresel ısınma konusundaki belgesellerin zayıf noktası olarak kabul edilen bu kategorinin bu yönleriyle güçlendirilmesi gerekmektedir. Araştırma kapsamında incelenen ormanların tahribatı kategorisi %9.7 oran ile literatür taramalarıyla ana temalar açısından eşleşmesine rağmen belgesel içeriklerinde az sayıda yer almasından kaynaklı bu konuya eğilimin yetersiz kaldığı

düşünülmektedir. Ana temada da yer alarak tekrarlanan kavramların mevcudiyeti kategori içinde doğru öne çıkarmanın yapılmasını kolaylaştırmıştır. Şehirleşme kategorisi %9.7 oranla belgeseller arasında az değinilen tema olarak karşımıza çıkmaktadır. Tanımlamalar literatürle karşılaştırıldığında literatür içeriğiyle eşleşerek önemli konulara yer verildiği görülmüştür. Ana temalar incelendiğinde tekrarlanan kavram sayılarının arttırılarak ana temadan dikkat çekilmesi istenen konular daha fazla çeşitlendirilip, vurgulanabilir. Bir diğer incelenen başlık su kirliliği kategorisi %7.1 oranıyla en az belgesel sayısına sahiptir ve literatürdeki sayı göz önüne alındığında bu sayının yetersiz olduğu görülmektedir. Bu verilere ek olarak bu kategori en fazla tekrarlayan kavram sayısına yer verilen kategoridir ve bu sayede gerekli bilgilere gereken miktarda vurgu yapıldığı söylenebilir.

Tüm bu bilgilerin ışığında çevre iletişimi konusunda çok yönlü ve etkili bir halkla iletişim aracı olan belgesellerin topluma katkısının artırılması ve toplum yönlendirmesini güçlendirmesine ilişkin kuvvetlendirilmesi gereken bazı noktaları vardır. Bunlardan ilki belgesel yoğunluğunun dikkat çekilmesi istenen ve toplumu daha fazla etkileyen belgesellerin sayısının artırılması olabilir. Bu sayede hem çevreyi ve toplumu daha fazla etkileyen konular üzerine daha fazla eğinilmiş olunur hem de etkinin görüldüğü sıklık göz önüne alındığında daha dengeli bir belgesel sayısı dağılımı, dolayısı ile daha yüksek fayda sağlanmış olur. Önemli ikinci bir husus, belgesellerde yer alan kelime sayıları ve bu kelimelerin içerikleri ile ilgilidir. Nicel ve nitel verileri iç içe geçiren bu konuda dikkat edilmesi gereken bazı noktalar kelime sayısının çokluğundan ziyade konu ile ilgili esas vurgu yapılmak istenen kelimelerin daha yüksek sıklıkta kullanılması ve bu sayede toplumda yer edinmesinin sağlanmasıdır. Bir diğer göz önüne alınması gereken nokta ise toplumun tek bir grup gibi değil farklı sosyodemografik ve sosyokültürel katmanların oluşturduğu bir topluluklar bütünü olarak ele alınarak farklı gruplara hitap eden, içerik ve ana temalarda özdeş olsa dahi terminoloji, görsel ve işitsel araçlar ve materyaller, ayrıca servis edilen platform ve kurumlar açısından titizlikle seçilerek farklı içerikler üretilmesidir. Bunların yanında toplum katmanları, alışkanlıkları ve çevre ile etkileşimlerinin farklılıkları göz önüne alınarak bu belirtilen konuların farklı gruplara farklı içerikler ve önem sırası ile arzının mümkün kılınması çevre iletişiminde bir halkla ilişkiler aracı olarak belgesellerinin gücünün artırılması açısından son derece önemlidir.

KAYNAKLAR

Adams, C. J. (1994). Ekofeminizm ve Hayvan Yeme. *Birikim dergisi*, *92*, 92-105.

Ağ, A., & Sülük, G. R. (2019). Sürdürülebilirlik, Çevresel Riskler Ve Çevre Muhasebesi Arasındaki İlişkinin Tespiti: Erzurum İlinde Bir Araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, *11*(3), 1945-1960.

Akalın, M. (2019). Çevre Etiği: Çevreye Felsefi Yönelimler. İstanbul: İksad Yayınevi.

Akatay, A. Ve Harman, S. (2014). Sivil Toplum Kuruluşları: Yönetim, Yönetişim Ve Gönüllülük, Ekin Yayınevi, Bursa.

Akdağ, M., & Özdemir, M. (2020). Çevreye Duyarlılık Ve Sorumluluk Bağlamında Yeşil Halkla İlişkiler Ve Antroposen Kavramı: Billboardlar Üzerinden Bir Göstergebilimsel Analiz. *OPUS International Journal Of Society Researches*, *16*(29 Ekim Özel Sayısı), 3505-3532.

Akdeniz Ar, A. (2011). Yeşil Pazarlama Tekstil Sektöründen Örneklerle. İstanbul: Beta Yayınevi.

Akdur, R. (2005). Avrupa Birliği ve Türkiye'de Çevre Koruma Politikaları: Türkiye'nin Avrupa Birliğine Uyumu. *Ankara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Araştırma Ve Uygulama Merkezi Araştırma Dizisi*, 23.

Akgül, U. (2010). Sürdürülebilir Kalkınma: Uygulamalı Antropolojinin Eylem Alanı. *Antropoloji*, (24), 133-164.

Akgün, S. (2006). Sanayileşme Sürecinde Çevre Kalitesine Verilen Önem: Firmaların Yaklaşımları, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi, Çevre Bilimleri, İzmir.

Akın, G. (2007). Küresel Çevre Sorunları. *Sosyal Bilimler Dergisi/Journal Of Social Sciences*, *31* (1).

Akipek, S. (2001). Dünya Kültürel Ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşmenin Değerlendirilmesi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, *50*(4), 13-39.

Akkol M. (2019). ‘‘Kentleşme Ve Çevre Sorunları’’, *3. Uluslararası Akdeniz Sempozyumu Bildiri Tam Metinleri Kitabı- 5*, 31 Ekim - 2 Kasım 2019, Mersin, 184-203.

Akmeşe, Z. (2017). Televizyonda Çerçeveleme Ve Toplumsal Bakış Açısının Oluşturulması. *Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.

Akpınar, M., Abdulhakimoğulları, E. & Sezer, Ö.(2011). Küresel Ulusal Ve Yerel Düzeyde Bir İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkının Gelişimi . *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (14) , 61-88.

Aksay, C. S., Ketenoğlu, O., & Kurt, L. (2005). Küresel Isınma ve İklim Değişikliği. *Selçuk Üniversitesi Fen Fakültesi Fen Dergisi*, *1* (25), 29-42.

Aksoy, Y., & Ergun, N. (2009). Kentleşme Ve Yeşil Alan Sorunu Üzerine Bir Araştırma İstanbul Kenti Bakırköy İlçesi Örneği. *TÜBAV Bilim Dergisi*, *2* (4), 426-438.

Aksungur, N., & Firidin, Ş. (2008). Su Kaynaklarının Kullanımı Ve Sürdürülebilirlik. *SUMAE Yunus Araştırma Bülteni*, *8* (2), 1-3.

Aktan, C. C., & Börü, D. (2007). Kurumsal Sosyal Sorumluluk. *Kurumsal Sosyal Sorumluluk: İşletmeler Ve Sosyal Sorumluluk*, 11-36.

Akyüz, A. (2018). Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Medyaya İlişkin Tutumları İle Aile İçi İletişim Ve Yalnızlık Algısı Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi. Üsküdar Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi.

Akyüz, E. (2015). Çevre Sorunları Ve İnsan Hakları İlişkisi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *3* (15), 427-436.

Alagöz, S. B. (2007). Yeşil Pazarlama Ve Eko Etiketleme. *Akademik Bakış*, *11*(10.01), 2017.

Algan, F. (2011). Emisyon Ticareti Sistemini Kim Yönetiyor?. *Mülkiye Dergisi*, *35* (273), 81-108.

Alnıaçık, Ü. (2009). Tüketicilerin Çevreye Duyarlılığı Ve Reklamlardaki Çevreci İddialar. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (18), 48-79.

Alnıaçık, Ü. (2010). Çevreci Yönelim, Çevre Dostu Davranış Ve Demografik Özellikler: Üniversite Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, *10*(20), 507-532.

Altay, S., & Ufuk, U. Ğ. U. R. (2018). Sinemanın Propaganda Aracı Olarak Kullanılması: Ben Küba Filmi. *İstanbul Aydın Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, *4*(8), 13-32.

Altuğ, A. (2008). Çevre Kalitesi Ve Çevre Muhasebesi. *Marmara Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, *24* (1).

Ar, A. (2011). Yeşil Pazarlama (Tekstil Sektöründen Örneklerle). İstabul: Beta Yayım Dağıtım.

Ar, A. Akdeniz (2009). Yeşil Pazarlamadan Kaynaklanan Kazanımlar ve Türk Tekstil Sektöründe Bir Uygulama. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

Arıkan, Y. (2006). Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Ve Kyoto Protokolü Metinler Ve Temel Bilgiler. Bölgesel Çevre Merkezi, Ankara: REC Türkiye Yayınları, 62.

Arslantepe, M. (2007). Sessiz Shakespeare: Sessiz Sinemada Shakespeare Uyarlamaları. *Marmara İletişim Dergisi*, *12*(12), 11-21.

Aslan, F., & Çınar, R. (2007). Yeşil Pazarlama Faaliyetleri Çerçevesinde Kafkas Üniversitesi Öğrencilerinin Çevreye Duyarli Ürünleri Kullanma Eğilimlerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştirma. *Kafkas Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *6*(9), 169-184.

Aslan, R. (2018). Mikroplastikler: Hayatı Kuşatan Yeni Tehlike. *Ayrıntı Dergisi*, *6*(66).

Atasoy, E., & Ertürk, H. (2008). İlköğretim Öğrencilerinin Çevresel Tutum Ve Çevre Bilgisi Üzerine Bir Alan Araştirmasi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *10*(1), 105-122.

Athman, J. A., & Monroe, M. C. (2001). Elements of Effective Environmental Education Programs.

Ay Selanik, T., (2011). Sosyal Bilgiler Dersinde Yerel Toplum Çalışmalarından Yararlanma: Bir Eylem Araştırması. Sosyal Bilgiler Eğitimi Araştırmaları Dergisi, 2(1), 83-115.

Ayça, E. (1997). Belgesel Üzerine. *Belgesel Sinema Üzerine Belgesel Sinemacılar Birliği, 1*.

Aydoğdu, İ. B. (2014). Yerel Ve Bölgesel Düzeyde Çevre Kirliliği Sorunları: Elazığ İli Örneği. *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi, 1* (1), 133-148.

Aydoğdu, M., & Gezer, K. (2006). Çevre bilimi. *Ankara: Anı Yayıncılık*.

Aygün, B., & Şakacı, B. K. (2007). Türkiye'de Çevre Konusuna Doğrudan Odaklı Çevreci Sivil Toplum Hareketleri ve Çevresel Yaklaşımları, 38. In *ICANAS (International Congress of Asian and North African Studies)* (Vol. 1, pp. 139-162).

Aytamam, O. (2018). Okyanuslar Ve Denizlerimizde 5 Trilyonu Aşan Plastik Parçasının Yüzdüğünü Biliyor Muydunuz? *The Deloltte Times*, 51-53.

Balkaya, F. (2014). Yeni Toplumsal Hareket Çeşidi Olarak Çevreci Hareketler. *Global Journal Of Economics And Business Studies*, *3*(5), 41-50.

Baykal, H., & Baykal, T. (2008). Küreselleşen Dünya'da Çevre Sorunları. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *5* (9).

Bayraç, H. N. (2010). Enerji Kullanımının Küresel Isınmaya Etkisi Ve Önleyici Politikalar. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *11*(2), 229-259.

Berglund, B., Lindvall, T., & Schwela, D. H. (1999). Guidelines for community noise. World Health Organization: Protection of the Human Environment.

Bıçkı, D., & Kaya, Y. (2006). "Sürdürülebilirlik. *Argümanı ve "Derin Ekolojik" İtiraz", Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *8*(3), 1-19.

Bilen, S., & Yıldırım, E. (2017). Topraktaki Ağır Metallerin Absorbsiyonu Üzerine Bakteri İzolatlarının Etkisi. *Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi*, *4*(3), 355-365.

Birdişli, F. (2013). Metaekoloji ve Metaekolojik Güvenlik. *Turkish Journal of Scientific Reviews, 6* (1), 139-143.

Birdişli, F. (2014). Çevreye Metaekolojik Yaklaşım Ve Doğada Karşılıklı Dayanışma İlkesi, *Akademik İncelemeler Dergisi, 9* (1), 25-46.

Bookchın, M. (1996). Ekolojik Bir Topluma Doğru. *Abdullah Yılmaz (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları*.

Bozkurt, M. (2001). *Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının Çevre Kavramları İle İlgili Algılamalarının Değerlendirilmesi Ve Bu Algılamalarının Çevreye Yönelik Tutumları İle Tutarlılığının İncelenmesi* (Master's Thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Bozlağan, R. (2005). Sürdürülebilir Gelişme Düşüncesinin Tarihsel Arka Plani. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (50), 1011-1028.

Boztaş, D., (2006). Gelişmiş Ve Gelişmekte Olan Toplumlarda Çevre Sorunları, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilimdalı. Sivas.

Boztepe, H. (2014). Sivil Toplum Kuruluşlarında Halkla İlişkiler: Kurumsal Web Sayfalarının Bağışçı İlişkileri Açısından Fon Sağlama Aracı Olarak Kullanımı. *Erciyes İletişim Dergisi*, *3*(4), 150-168.

Bozyiğit, R., & Karaaslan, T. (1998). Çevre Bilgisi. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Capra, F. (1992). Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası, M. Armağan (Çev.). İstanbul: İnsan Yayınları.

Castells, M. (2008), Kimliğin Gücü (Çev. Ebru Kılıç), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Cereci, S. (2011). Belgesel Film Ve Zaman İlişkisi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (4), 135-144.

Ceritli, İ. (2001), "Çevreci Hareketin Siyasallaşma Süreci", Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 25: 2, 213-226.

Cevizci, A. (2001). Ortaçağ Felsefesi Tarihi. Bursa: Asa Kitabevi.

CITES, (2002). ‘‘Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora’’ 14.01.2022 tarihinde https://cites.org/eng/disc/how.php adresinden erişildi.

Connelly, J. (2012). Conclusion: Remaining The Welfare State? J. Connelly, J. Hayward (Ed.), The Withering Of The Welfare State, (Pp. 208-216), Hampshire: Palgrave Macmillan.

Coşkun, A. (2019). Tüketicilerin Çevre Bilinci ve Çevreci Tüketici Satın Alma Davranışının İncelenmesi. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.

Cowan, C.& Beck, D. (2010). Spiral Dynamics. Waarden, Leiderschap En Veranderingen İn Een Dynamisch Model (3e Druk). Haarlem: Altamirabecht.

Cox, Robert; “Environmental Communication And The Public Sphere”, Third Edition, United States Of America: Sage Publication, 2013.

Çağlar, Y. (2011). Çevreleme. Ankara: İmge Kitapevi Yayınları.

Çakmak, M. N. (2008). Biyolojik Çeşitliliğin Hukuken Korunması Ve Kamu Yararı. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, *57*(1), 133-166.

Çayır, K. (1999). Toplumsal Sahnenin Yeni Aktörleri: Yeni Sosyal Hareketler. *Yeni Sosyal Hareketler*, 80.

Çelebi, E. (2010). Türkiye’de Çevre İle İlgili Sivil Toplum Kuruluşlarının Halkla İlişkiler Çalışmalarının Çevre Sorunları Üzerindeki Etkileri. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Çepel N. (2003). Ekolojik Sorunlar ve Çözüm Önerileri. Tübitak Popüler Bilim Kitapları No: 180, Ankara.

Çepel, N. (2007). Küresel Isınma ve İklim Değişikliği. *Sivil Toplum: Düşünce & Araştırma Dergisi*, *5* (20).

Çepel, N., Ergün, C., & Aydemir, A. (2007). Küresel Isınma Ve Küresel İklim Değişimi. Ankara: Tema Vakfı Yayınları.

Çınar, Ö. (2008). Çevre Kirliliği ve Kontrolü. Nobel Yayıncılık, Ankara.

Çoban, A. (2002). Çevreciliğin İdeolojik Unsurların Eklemlenmesi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 57* (3).

Çokadar H., Türkoğlu A. & Gezer K. (2009). "Çevre Sorunları", Çevre Bilimi. Ankara: Anı Yayıncılık.

Davarcıoğlu, B. (2018). Küresel İklim Değişikliği Ve Uyum Çalışmaları: Türkiye Açısından Değerlendirilmesi. *Mesleki Bilimler Dergisi, 7* (2), 376-392.

Davarcıoğlu, B., & Lelik, A. (2017). Sanayide İklim Değişikliğine Uyum Ve Eko-Verimlilik (Temiz Üretim) Programi: Örnek Uygulamalar. *Mesleki Bilimler Dergisi, 6*(2), 94-105.

Delican, E., & Sönmez, Ö. F. (2013). Doğal Çevreye Duyarlılık. *Journal Of Inquiry Based Activities*, *3*(2), 59-74.

Demir, Ü. (2015). Görsel Anlatım Aracı Olarak Belgesel Filmlerde Gerçeklik Ve İdeoloji İlişkisi. *Uluslararası Sanat Sempozyumu*, 255.

Demirel, Ö. (2014). Gürültü Kirliliğinin Kent Parklarina Etkisi Ve Çözüm Önerileri: Trabzon Kenti Örneği. *İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, *4*(9), 35-42.

Demirel, S. D. (2014). *Dünyada Ve Türkiyede Çevre İletişimi Ve Çevre Haberciliği Eğitimi* (Master's Thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Demirer, G.N. (2006). Sürdürülebilir Tüketim Ve Üretim: Türkiye Yolun Neresinde? AB Katılım Sürecinde Türkiye İçin Sürdürülebilir Üretim Ve Tüketim Yaklaşımları. İstanbul: REC Türkiye

Deniz, K. (2019). Dramatik Çerçeveleme Ve Televizyonda Temsil İlişkisi. (Doktora Tezi),İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon Sinema Anabilim Dalı, İstanbul.

Deniz, M. (2009). Sanayileşme Perspektifinde Kentleşme Ve Çevre İlişkisi. *Coğrafya Dergisi*, (19), 95-105.

Derman, M. (2013). Biyoloji Öğretmen Adaylarının Sürdürülebilir Çevreye Yönelik Tutumları. *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*, (1), 144-149.

Dinavasova, J. (2019). Bireylerin Çevresel Tutumlarının Sürdürülebilir Tüketim Davranışına Etkisi Üzerine Bir Araştırma, (Yayımlanmamış Doktora Tezi),

Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, İstanbul.

Dobson, A. (2007). Environmental Citizenship: Towards Sustainable Development. *Sustainable Development*, 15(5), 276-285.

Duman, K. (2016). Haber Televizyonlarinda Çevre Bilinci: Türkiye'de Yeşil Odakli Programlarin Yer Alma Sıklığı. *İstanbul Arel Üniversitesi İletişim Çalışmaları Dergisi*, *5*(9), 133-155.

Duru, B. (2005). Avrupa Birliği Kentsel Politikası ve Türkiye Kentleri Üzerine, *Mülkiye Dergisi*, *29* (246), 59.

Durur, E. K. (2011). İnşacı Yaklaşım İçinde Çerçeveleme Kuramı Ve Haberin Çerçevelenişi. *Atatürk İletişim Dergisi*, (2), 21-31.

Emhan, A. (2007). Karar Verme Süreci Ve Bu Süreçte Bilişim Sistemlerinin Kullanılması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, *6*(21), 212-224.

Emir, S. (2018). *Türk Televizyon Belgeselciliğinde Kamusal Ve Tecimsel Kanal Ayrımı: TRT Belgesel Ve BEIN İZ TV Örneği* (Master's Thesis, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Entman, Robert M. (1993), "Framing: Toward Clarifiction Of A Fractured Paradigm", Journal Of Communication, 43:4 Autumn.

Eraktan, G., Yelen, B., & Arısoy, H. (2010). Kyoto Protokolü, Türkiye'nin Yükümlülükleri Ve Beklentiler. *Türkiye IX. Tarım Ekonomisi Kongresi*.

Erbaşlar, G. (2012). Yeşil Pazarlama. *Mesleki Bilimler Dergisi (MBD)*, *1*(2), 94-101.

Erden E. (1992). Radyoaktivite, Radyasyon Ve Çernobil Sonrası Yaşadıklarımız, *Jeoloji Mühendisliği Dergisi (MTA Maden Analizleri Ve Teknoloji Dairesi*), (41), 171-173.

Erdönmez, C. (2020). Yanan Ormanlarda 50 Gün: Yaşar Kemal'in Gözleminden Ormancılık Dersleri. *Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, *22*(2), 614-632.

Ergen, A. (2014). Maddi Değerler, Gönüllü Sade Yaşam Biçimi, Çevre Bilgisi: Sürdürülebilir Tüketim Davranışı Açısından Bir Araştırma. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.

Ergün, T., & Çobanoğlu, N. (2017). Sürdürülebilir Kalkınma Ve Çevre Etiği. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 3*(1).

Erhan, S. B (2012). Çevreye Duyarlılığı Ekseninde İletişim Boyutuyla Yeşil Pazarlama. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Erkal, M. E., Baloğlu, B., & Baloğlu, F. (1997). Ansiklopedik Sosyoloji Sözlüğü. İstanbul: Der Yayınları.

Erkmen, Ö., & Ataman, B. (2018).Bir Dijital Gazetecilik Uygulaması Olarak Video Gazeteciliği Ve Çevrimiçi Haber Videoları. *Yeni Gazetecilik Mecralar, Deneyimler, Olanaklar Dergisi.*

Ertürk, F. (2010). "Hava Kirliliği: Vizyon ve Misyon", Yıldız Teknik Üniversitesi, Çevre Mühendisliği Bölümü, İstanbul. http://tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/vizyon2023/csk/EK-17.pdf.

Ertürk, H., (1996). Çevre Bilimlerine Giriş (2. Baskı). Bursa: Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Bilimsel Araştırma ve Basın Yayın İşletmesi.

Eryılmaz, Ç. (2019). Durkheim'da Toplum-Çevre Etkileşimi: Dışlayıcı Toplumsal Olgulara Karşı Çevreci Potansiyel. *İstanbul University Journal Of Sociology*, *39*(1), 243.

Es M, Ateş, H., (2004), "Kent Yönetimi, Kentlileşme ve Göç: Sorunlar ve Çözüm Önerileri" *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi* , İÜİF Yayını, İstanbul, 205-248

Esen, M. (1998). *Belgesel Sinema Ve Türkiye'de Belgesel Sinemanın Geçirdiği Evreler* (Doctoral Dissertation, Marmara Üniversitesi.

Flor, G. Alexander; Environmental Communication: Principles, Approaches And Strategies Of Communication Applied To Environmental Management, Diliman, Quezon City, Philippines: University Of The Philippines-Open University, 2004.

Foster, J. B. (2002). Savunmasız Gezegen. Hasan Ünder (Çev.). Ankara: Epos Yayınları.

Francis, C. D., & Barber, J. R. (2013). A Framework For Understanding Noise İmpacts On Wildlife: An Urgent Conservation Priority. *Frontiers İn Ecology And The Environment*, *11* (6), 305-313.

Garrard G. 2004. Ecocriticism. London: Routledge.

Giddens, A., & Pierson, C. (1998). *Conversations with Anthony Giddens: Making sense of modernity*. Stanford University Press.

Giddens, A., Özel, H., & Güzel, C. (2000). Sosyoloji. İstanbul: Ayraç Yayınevi.

Glynne, A. (2011). Belgeseller. *Çev. Zeynep M. Vd. İstanbul: Kalkedon Yayıncılık*.

Gourmelon, G. (2015). Global Plastic Production Rises, Recycling Lags. *Vital Signs*, *22*, 91-95.

Gökberk, M. (2010). Felsefe Tarihi. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Görmez, K. (1997). Çevre Sorunları ve Türkiye, Ankara: Gazi Kitapevi.

Greenpeace, (2015). Pesticides and our Health. A growing concern. s.4: Greenpeace UK

Greenpeace. (2017). ‘‘Greenpeace Annual Report’’ 07.05.2021 tarihinde https://www.Greenpeace.Org/İnternational/Explore/About/Annual-Report/2017-2/ adresinden erişildi.

Gregory, E. M. (2004). Çocukların Medya Kullanımı: Pozitif Psikoloji Yaklaşımı1. *Bildiriler Kitabı*, 91.

Gül, F. (2013). İnsan-Doğa İlişkisi Bağlamında Çevre Sorunları Ve Felsefe. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (14), 17-21.

Güler, Ç, & Çobanoğlu, Z. (2001). Afetler, Çevre Sağlığı. Temel Kaynak Dizisi. No: 33, Sağlık Bakanlığı, Ankara.

Güler, Ç., & Çobanoğlu, Z. (1994). Su Kirliliği. *Çevre Sağlığı Temel Kaynak Dizisi*, *12*.

Güler, Ç., Çobanoğlu, Z. (1997). Plastikler. Çevre Sağlığı Temel Kaynak Dizisi. Sağlık Bakanlığı TSH Genel Müdürlüğü. No: 46. ISBN: 975-8088-51-3, Ankara

Güler, Ç., Çobanoğlu, Z., & Baskı, B. (1994). Gürültü. *Çevre Sağlığı Temel Kaynak Dizisi*, *19*.

Gürel, Ş. K. (2008). Çevre Sorunlarında Duyarlılık ve Çevre Bilinci Afyonkarahisar Örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.

Hasegawa, K. (2012). Facing Nuclear Risks: Lessons From The Fukushima Nuclear Disaster. *International Journal Of Japanese Sociology*, *21* (1), 84-91.

Hayta, A. (2009). Sürdürülebilir Tüketim Davranışının Kazanılmasında Tüketici Eğitiminin Rolü. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, *10*(3), 143-151.

Hertog, J. K. And D. M. Mcleod (2001). A Multiperspectival Approach To Framing Analysis: A Field Guide. Framing Public Life: Perspectives On Media And Our Understanding Of The Social World. S. D. Reese, O. H. Gandy And A. E. Grant. Mahwah, NJ, Lawrence Erlbaum Associates: 139-161.

Huckle, J. (1993). Environmental Education: a view from critical theory, In J. Fien (ed.) Environmental Education: a Pathway to Sustainability. Deakin University Press, Geelong.

Hungerford, H., Peyton, R. B., & Wilke, R. J. (1980). Goals For Curriculum Development İn Environmental Education. *The Journal Of Environmental Education*, *11*(3), 42-47.

IPCC, (2014). Impacts, Adaptation and Vulnerability: Summary for Policymakers. Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom and New York.

IPCC, (2018). ‘‘IPCC Special Report on Global Warming of 1.5 OC’’ 02.10.2021 tarihinde http://report.ipcc.ch/sr15/pdf/sr15_chapter1.pdf adresinden erişildi.

Işıkman, N.G. (2014). Belgesel Sinemada Temsil Ve Türkiye Örneği Üzerinden Çözümlenmesi (Der. Özgür İpek), Tanıklıklar Sineması, İstanbul, Agora Kitaplığı.

İnceoğlu, Y., & Çoban, S. (2015). Sokak Ve Dijital Aktivizm: Eylemin Sokaktan Siber Uzaya Taşınması Ya Da Vice Versa. *İnternet Ve Sokak: Sosyal Medyada Dijital Aktivizm Ve Eylem İçinde (19-72). İstanbul: Ayrıntı*.

Jary, D. - Jary, J. (1991), Dictionary Of Sociology, Glasgow: Harper Collins.

Kadıoğlu, M.(2009). Küresel İklim Değişikliği ve Türkiye. *TMMOB Makine Mühendisleri Odası Mühendis ve Makine Dergisi*, (593), 19.

Kalafatoğlu, Ş. T. (2015). Toplumsal Hareketler Ve Politik Oluşumlar Bağlaminda Yeni Medya Araciliğiyla Politik Aktivizm. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 5*(11), 126-145.

Kalburan Ç. (2014). Yeşil Pazarlama Kapsamında Çevresel Tutumun Çevreci Marka Sadakati Üzerine Etkisi, Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

Kalburan, Ç., & Haşıloğlu, S. B. (2013). Ekolojik Çevreye Duyarlı İşletmecilik Yaklaşımı: Unilever Örneği. Internatıonal Conference On Eurasıan Economıes, Denizli, 976-982.

Kandemir, C., & Morva, A. D. (2005). Belgesel Film Yapımında Etik. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 22*(1), 211-220.

Kaplan, A. (1999). Küresel Çevre Sorunları Ve Politikaları, Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, No:19, 212.

Kara, P. Ö., & Günay, E. C. (2013). Çernobil Kazası ve Etkileri. *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi, 3* (2), 4.

Karabulut, M. (2008). 'Küresel ısınma ve iklim değişikliği', Çevre Kirliliği ve Kontrolü, Ankara: Nobel Yayınevi, 165-193.

Karaca, A., & Turgay, O. C. (2012). Toprak Kirliliği. *Toprak Bilimi Ve Bitki Besleme Dergisi, 1* (1), 13-19.

Karaca, C. (2008). Çevre, İnsan ve Etik Çerçevesinde Çevre Sorunlarına ve Çözümlerine Yönelik Yaklaşımlar. *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 11* (1).

Karaca, F. (2008). Büyükçekmece Havza Atmosferindeki PM 2.5 ve PM 10 Partikül Gruplarındaki Metallerin İstatistik Dağılım Özelliklerinin İncelenmesi. *Ekoloji Dergisi, 17* (68).

Karakaya, E. (2008). Proje Temelli Esneklik Mekanizmaları: Temiz Kalkınma Mekanizması ve Ortak Yürütme. Küresel Isınma ve Kyoto Protokolü: İklim Değişikliğinin Bilimsel, Ekonomik ve Politik Analizi, , İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 129- 167.

Karakaya, E., & Özçağ, A. G. M. (2001). Sürdürülebilir Kalkınma Ve İklim Değişikliği: Uygulanabilecek İktisadi Araçların Analizi. In *First Conference İn Fiscal Policy And Transition Economies, University Of Manas*.

Karakaya, E., Özçağım, M. (2004). Sürdürülebilir Kalkınma Ve İklim Değişikliği: Uygulanabilecek iktisadi araçların analizi. Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi I. Maliye Konferansı 16 Nisan.Bişkek.

Karalar, R., & Kiracı, H. (2011). Çevresel Sorunlara Karşi Bir Çözüm Önerisi Olarak *Sürdürülebilir Tüketim Düşüncesi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* (30), 63-76.

Karataş, A. (2013). Çevre Bilincinin Geliştirilmesinde Çevre Eğitiminin Rolü Ve Niğde Üniversitesi Eğitim Fakültesi Örneği. (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Çevre Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara.

Karataş, A. (2014). Toplumda Çevre Bilincinin Yaygınlaştırılmasında Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü: Türkiye Örneği. *Electronic Turkish Studies, 9*(2).

Kasapoglu, A., & Özerkmen, N. (2011). Gender Imbalance: The Case of Women's Political Participation in Turkey. *Journal of international Women's Studies, 12*(4), 171.

Kavruk, S. B. (2002). Türkiye'de çevre duyarlılığının artırılmasında çevre eğitiminin rolü ve önemi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara*.

Kaya, E. Ö. (2010). Sürdürülebilir Kalkınma Sürecinde Bankaların Rolü Ve Türkiye'de Sürdürülebilir Bankacılık Uygulamaları. *İşletme Araştırmaları Dergisi, 2*(3), 75-94.

Kaya, İ., & Gündoğdu, Y. (2007). Coğrafya Öğretmenlerinin Çevre Bilincini Oluşturma Ve Geliştirmedeki Rolü: Diyarbakır Örneği. *Doğu Coğrafya Dergisi*, (18), 187-204.

Kaypak, Ş. (2011). Küreselleşme Sürecinde Sürdürülebilir Bir Kalkınma İçin Sürdürülebilir Bir Çevre. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, *2011*(1), 19-33.

Kaypak, Ş. (2014). Çevre Sorunlarının Çözümünde Küresel Çevre Politikaları. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (31), 17-34.

Keleş, C. (2007). Yeşil Pazarlama Tüketicilerin Yeşil Ürünleri Tüketme Davranışları Ve Yeşil Ürünlerin Tüketiminde Kültürün Etkisi İle İlgili Bir Uygulama, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Keleş, R., & Hamamcı, C. (1993). Çevrebilim. Ankara: İmge Kitapevi.

Kılıç, S. (2002) "Çevreci Sosyal Hareketlerin Ortaya Çıkışı Ve Gelişimi Üzerine Bir İnceleme", A.Ü. Sbf Dergisi, C:57/2, S.93-108.

Kılıç, S. (2006). Modern Topluma Ekolojik Bir Yaklaşım. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (12), 108-127.

Kılıçer, E. (2018). Plastik Poşet Vergisi Ve Örnek Ülke Uygulamaları. *Vergi Sorunları Dergisi*, *357*, 55-67.

Kışlalıoğlu, M., & Berkes, F. (1994). Ekoloji ve Çevre Bilimleri. Ankara: Remzi Kitabevi.

Kiracı, H. (2009). Tüketicilerin Bireysel Değerlerinin Sürdürülebilir Tüketim Davranışıyla İlişkisi Ve Sınıf Öğretmenleri Üzerinde Bir Araştırma, Doktora Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.

Koçoğlu, D., & Soysal, A. N. (2019). Sosyal Sorumluluk Projelerine Yönelik Tutum Ve Proje Sahibi Kurumların Bilinirliği: Üniversite Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *8*(1), 29-40.

Korkmaz, M. (2001). Ormanlık Alanlar Ve Orman Ekolojisi Üzerine Bir Değerlendirme. *Dumlupınar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, (003), 99-106.

Kotler, P. T., & Lee, N. R. (2009). *Up And Out Of Poverty: The Social Marketing Solution*. Pearson Prentice Hall.

Kovel, J. (1994). Tarih Ve Tin: Özgürleşme Felsefesi Üzerine Bir İnceleme. (Çev.H. Pekinel). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Kovel, J. (2005). Doğanın Düşmanı. Gürol Koca (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.

Kömürcü G. (2020). Nasıl Bir Gelecek? İstanbul: Aganta Kitap Yayınevi.

Kurdoğlu, O. (2007), "Dünyada Doğayı Koruma Hareketlerinin Tarihsel Gelişimi ve Güncel Boyutu", *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 8 (1), 59-76

Lebel, L . (2005), Transitions To Sustainability İn Production-Consumption Systems, Journal Of Industrial Ecology, 9(1),11-13.

Lhamon Jr, W. T. (1996). American Plastic: A Cultural History. *The Journal of American History*, *83* (3), 1028.

Maltaş, A. (2015). Ekoloji Ekseninde İnsan-Doğa İlişkisi ve Özne Sorunu. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, *17* (29), 1-8.

Malthus, T. (2017). Nüfus İlkesi. Çağla Taşkın (Çev.). İstanbul: Pinhan Yayıncılık

Marangoz, M. (2007). Kar Amacı Gütmeyen Kuruluşlarda Sosyal Pazarlama ve Çevre Gönüllü Kuruluşlara Yönelik Bir Araştırma. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergis, 9(1), 275-297.

Marshall, G. (1999). Sosyoloji Sözlüğü, çev. *Osman Akınhay-Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara*.

Marshall, G., Akınhay, O., & Kömürcü, D. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Mazlum, S. C. (2008). "Uluslararası İklim Politikası: Hakkaniyet ve Sürdürülebilirlik Ekseninde Bir Değerlendirme", (Der. E. Karakaya), Küresel Isınma ve Kyoto Protokolü: İklim Değişikliğinin Bilimsel, Ekonomik ve Politik Analizi, İstanbul: Bağlam Yayıncılık,129- 167.

Mclaren, S. J. (2007). Defining A Role For Sustainable Consumption İnitiatives İn New Zealand. In *2nd International Conference On Sustainability Engineering And Science, Auckland, NZ*.

Mengi, A., & Algan, N. (2003). *Küreselleşme Ve Yerelleşme Çağında Bölgesel Sürdürülebilir Gelişme: AB Ve Türkiye Örneği*. Siyasal Kitabevi.

Menteşe, S. (2017). Çevresel Sürdürülebilirlik Açısından Toprak, Su Ve Hava Kirliliği: Teorik Bir İnceleme. *Journal Of International Social Research, 10* (53).

Merchant, C. (1992). Ecofeminism, radical ecology, the search for a livable world. New York: London, Routledge.

MFA, (2011). ‘‘BM Çevre Programı (UNEP) ve BM Çevre Asamblesi (UNEA)’’ 24.01.2021 tarihinde https://www.mfa.gov.tr/bm-cevre-programi-_unep_-ve-bm-cevre-asamblesi--_unea_.tr.mfa adresinden erişildi.

Milstein, Tema; “Environmental Communication Theories”, Encyclopedia Of Communication Theory, Ed. Stephen W.Littlejohn, Karen A. Foss, Amerika Birleşik Devletleri: Sage Publication, 2009.

Muharrem, E. S., & Hamza, A. (2004). Kent Yönetimi, Kentlileşme Ve Göç: Sorunlar Ve Çözüm Önerileri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (48).

Mutlu, A. (2006). Küresel Kamusal Mallar Bağlamında Sağlık Hizmetleri ve Çevre Kirlenmesi: Üretim, Finansman ve Yönetim Sorunları. *Maliye Dergisi, 150*, 53-78.

Narmanlıoğlu, H. (2011). Popüler Belgesellerde Doğanın Sunumu: Bbc Planet Earth Serisi Üzerine Bir İnceleme. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi| Istanbul University Faculty Of Communication Journal*, (40), 53-65.

OECD, (2002), Fiscal Decentralisation in EU Aplicant States and Selected EU Member States, Paris.

Onur, B. E., & Demiroğlu, D. (2016). Kentsel Sürdürülebilir Mekânlar: Ekolojik Parklar. *Journal Of The Faculty Of Forestry Istanbul University*, *66*(1), 340-355.

Oygur, A. B. (2009). *Türkiye'de Ekoloji Hareketinin Gelişimi: Ağaçkakan Dergisi Örneği* (Doctoral Dissertation, Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Ozmehmet, E. (2008). Dünyada ve Tükiye Sürdürülebilir Kalkinma Yaklaşimlari. *Journal of Yaşar University*, *3*(12), 1853-1876.

Ökmen, M. (1996). Teknoloji, Tüketim ve Çevre Sorunları. *Ekoloji Dergisi*, (19), 4-7.

Önder, H. (2007). *Doğal Kaynakların Ve Çevrenin Ekonomik Analizi*. Alfa Aktüel Yayınları.

Öngören, S. G. (1991). *Belgesel Filmin Yapısal Gelişimi Ve Türkiye'ye Yansıması*. Der Yayınları.

Özarslan, H. (2007). Çerçeveleme Yaklaşımı Açısından Haber Çerçevelerinin İzler Kitle Düşünceleri Üzerindeki Etkisi. *Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.

Özarslan, H., & Güran, M. (2015). İletişim Araştırmalarında Çerçeveleme Paradigması: Son Döneme Ait Bir İnceleme. Selçuk İletişim, 8(4), 32-48.

Özbakır, M., & Velioğlu, M. N. (2010). Pazarlamaya Sürdürülebilirlik Çerçevesinden Bakış Ve Bir Örnek Olay Analizi. *Tüketici Ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*, *2*(2), 71.

Özçağ, M., & Hotunluoğlu, H. (2015). Kalkınma Anlayışında Yeni Bir Boyut: Yeşil Ekonomi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *13*(2), 303-324.

Özdemir, A. & Yazıcı, D. & Tahmiscioğlu, M. (2013). "BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Kapsamında Sürdürülen Müzakere Sürecinin Değerlendirilmesi", Türkiye İklim Değişikliği Kongresi, İstanbul. http://www.dsi.gov.tr/docs/iklim-degisikligi/16-tikdek2013_m%C3%BCzakere_s%C3%BCreci.pdf?sfvrsn=2

Özdemir, S. (2004, March). "Kar Gütmeyen Kuruluşlar"(KGK) ve Sosyal Refah'ın Sağlanmasında Artan Rolü. In *Journal of Social Policy Conferences* (No. 48).

Özer, M. A. (2001). Yeşil Hareket: Alman Yeşilleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Gazi Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *3*(1), 173-198.

Özer, Ö. (1998). "Çevre Konusunda Tanımlar ve Açıklamalar", Çevre Sorunlarına Giriş, İstanbul: Mobil Yayınları.

Özerkmen, N. (2017). İnsan Merkezli Çevre Anlayışından Doğa Merkezli Çevre Anlayışına. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, *42*, 167-185.

Özkan, E. (2004). *Kurumsal Sosyal Sorumluluk Ve Firmaların Pazarlama Başarısındaki Yeri* (Doctoral Dissertation, Fen Bilimleri Enstitüsü).

Özmen, M. T. (2009). Sera Gazı-Küresel Isınma ve Kyoto Protokolü. *İMO Dergisi*, *453*(1), 42-46.

Özmutaf, Ö., Sezgin, B., Keskin, G., & Çelikli, S. (2009). Sağlık Misyonuna Sahip Sivil Toplum Kuruluşlarında Birey Motivasyonu: Ampirik Bir Yaklaşım. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, *4*(13), 1977-1996.

Özsoy, N. K., & Çini, P. (2020). Antroposentrik Küresel Çevre Politikalarının Ekosentrik Çevre Etiği Görüşü Çerçevesinde Değerlendirilmesi. *Alternative Politics/Alternatif Politika*, *12* (1).

Öztek, Z. (2006). İlk Ve Ortaöğretimde Çevre Eğitimi. *II. Çevre Hekimliği Kongre Kitabı*, *18*(21), 210-212.

Öztürk, K. (2002). Küresel İklim Değişikliği ve Türkiyeye Olası Etkileri. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *22* (1).

Öztürk, Ö. (2017). Çevre Kirliliği ve Hukuki Sorumluluk. Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Mersin.

Özüt, H. (2011). Kyoto Protokolü Sonrasında Uluslararası İklim Değişikliği Süreci Ve Yerel Yönetimler, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Özyurt, M., & Dönmez, G. (2005). Alternatif Enerji Kaynaklarının Çevresel Etkilerinin Değerlendirilmesi, Yeksem 2005 III. *Yenilenebilir Enerji Kaynakları Sempozyumu*, 19-21.

Paker, H. (2012). Çevre Rejimleri Ve Türkiye'de Sivil Toplum Örgütlerinin Rolü: Akdeniz'de Sürdürülebilirlik. *Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü Avrupa Araştırmaları Dergisi*, *20*(1), 151-175.

Pallemaerts, M. (1993). From Stockholm To Rio: Back To The Future?. *Greening International Law, London: Earthscan*.

Pekin, M. A. (2006). Ulaştırma Sektöründen Kaynaklanan Sera Gazı Emisyonları, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Peltekoğlu, F. B. (2007). Halkla İliskiler Nedir. *Basım, İstanbul: Beta.*

Perçin, D. (2017). Paris Zirvesi'nden Bonn Zirvesi'ne Küresel İklim Zirveleri. http://jusgentiumint.org/wpcontent/uploads/2017/06/bonn-zirvesi-2.pdf (Erişim Tarihi: 2021)

Plumwood, V. (2004). Feminizm ve Doğaya Hükmetmek, Başak Ertür (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.

Poıntıng, C. (2000). Dünyanın Yeşil Tarihi (Çevre ve Uygarlıkların Çöküşü), Ayşe Başçı (Çev.). İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları.

REC (Regional Environment Center-Turkey), (2016). 07.05.2022 tarihinde https://www.ren21.net/wp-content/uploads/2019/05/REN21_GSR2016_FullReport_en_11.pdf adresinden erişildi.

Reyhan, S. A. & Reyhan H. (2016). "Küresel Isınmanın Nedenleri, Sonuçları, Çözümleri Üzerine Yeni Değerlendirmeler*", Memleket Siyaset Yönetim Dergisi*, *11* (26), 1-24.

Rotha, P. (1995). Belgesel Sinema (İ. Şener, Çev.). İstanbul: İzdüşüm.

Roussopoulos, D. (2017). Politik Ekoloji: İklim Krizi Ve Yeni Toplumsal Gündem. *İstanbul: Sümer Yayıncılık.*

Saba, C. (2019). Sürdürülebilir tüketim bağlamında yeşil tüketim, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Saruç, N. T. (2008). Emisyon Ticareti ve Karbon Piyasası (Yayına Hazırlayan: Etem Karakaya). Küresel Isınma ve Kyoto Protokolü: İklim değişikliğinin Bilimsel, Ekonomik ve Politik Analizi. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Seyfang, G. (2004). Consuming Values And Contested Cultures: A Critical Analysis Of The UK Strategy For Sustainable Consumption And Production. *Review Of Social Economy*, *62*(3), 323-338.

Seyidov, İ. (2018). Sivil Diyalog Kavramını Yeniden Düşünmek: Ab Destekli" Sivil Toplum Diyaloğu" Programı. *Journal Of International Social Research*, *11*(61).

Seyyar, A., & Adalı, Ö. (2004). Türkiye'de Yoksullukla Mücadelede STK'ların Rolleri ve Önemleri: Deniz Feneri Örneği. *I. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi, Küresel Demokrasinin Gelişmesi ve Katılım Sağlanması Açısından Sivil Toplum Kuruluşları Bildiriler Kitabı*, 187-195.

Slabbekoorn, H., Bouton, N., Van Opzeeland, I., Coers, A., Ten Cate, C., & Popper, A. N. (2010). A Noisy Spring: The İmpact Of Globally Rising Underwater Sound Levels On Fish. *Trends İn Ecology & Evolution*, *25* (7), 419-427.

Söğüt, F. (2020). Blu Tv Netflix'e Karşı: İçeriklere Yönelik Bir Karşılaştırma. *Turkish Online Journal Of Design Art And Communication*, *10*(4), 408-422.

Sulak, H. (2018). İnsan-Doğa İlişkisinin Dönüşümü: Tarihsel Bir Perspektif. *Kent Akademisi*, *11*(1), 117-124.

Süyür, Ş. (1999). Türkiye'deki Televizyon Yayınlarında Belgesel Filmler Ve Sorunları. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Şahin, G. Y. (2007). Trabzon Havalimanı Gürültüsü Ve İnsan Üzerindeki Etkileri (Doctoral Dissertation, Karadeniz Teknik Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü).

Şan, M. K., & Hira, İ. (2007). Frankfurt Okulu Ve Kültür Endüstrisi Eleştirisi. *Sosyoloji Yazıları I, 324*, 340.

Şan, M.K. & Hira, İ. (2003). Sanayi Sonrası Toplum Kuramları. 2. Ulusal Bilgi, Ekonomi Ve Yönetim Kongresi, 7-8 Mayıs, İzmit: İTO, 63-74.

Şenel, A. (1982). İlkel Topluluktan Uygar Topluma-Geçiş Aşamasında Ekonomik Toplumsal Düşünsel Yapıların Etkileşimi. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Şentürk, Ü. (2006), "Küresel Yeni Sosyal Hareketler Ve Savaş Karşıtlığı", *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 30, No:1, 31-46.

Şeşen, E. (2015). Çevre Eğitiminde Kamusal Halkla İlişkiler Ve Stk'lar İle İşbirliği. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, *9*(1), 429-443.

Şimşek, Ç. K., & Şengezer, B. (2012). İstanbul Metropoliten Alanında Kentsel Isınmanın Azaltılmasında Yeşil Alanların Önemi. *Megaron, 7* (2), 116-128.

Tarlabaşı, I. K. (2007). European Union As a Global Environmental Actor in Search for Sustainable Development with Special Reference to Global Climate Change, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Avrupa Birliği Enstitüsü Avrupa Birliği Siyaseti ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, İstanbul.

Tatar, A. Çevresel Sorunlara Duyarlılığın Sürdürülebilir Tüketim Davranışına Etkisi. *International Journal Of Management And Administration*, *5*(9), 103-117.

Tellan, D. (2015). Pazarlama İletişimi Ekseninde Çevrecilik: Yeşil Kurum, Marka Ve Halkla İlişkiler. *Atatürk İletişim Dergisi*, (9), 77-90.

Tıraş, H. H. (2012). Sürdürülebilir Kalkinma Ve Çevre: Teorik Bir İnceleme. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *2*(2), 57-73.

Toffler, A. (1970). Future Shock, New York: Bantam Books.

Torunoğlu, E., Koparal, A. S., Tezcan, Ü., Göncü, S. (2013). Çevre Sorunları ve Politikaları. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Tuna, M. (2000). "Çevre Sorunlarının Küreselleşmesi". Muğla Üniversitesi SBE Dergisi, Güz, *1* (2),1-16.

Tuna, M. (2000). İnsan Çevre İlişkilerinin Tarihsel Evrimi ve Modern Çevreciliğin Doğuşu. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, 3* (1- 2), 67.

Tuncel, G. (2010). Küreselleşme Ve Yerelleşme Sürecinde Altmışsekiz Olayları. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi, 1*(1), 82-98.

Turner, B. (2011), Tıbbi Güç ve Toplumsal Bilgi, Çev. Ümit Tatlıcan, Bursa: Sentez Yayınları.

Tutar, F., Kılıç, N., & Aytekin, S. (2012). Türkiye'de Suyun Ekonomik Analizi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (9), 231-246.

Türk, B. (2013). Kişisel Değerler Ve Çevre Bilincinin Çevreci Ürünlerin Tercih Edilmesindeki Etkileri: Karşılaştırmalı Bir Araştırma. *Ulusal Pazarlama Kongresi, Kars/Türkiye*.

Türkes, M., (2007). Küresel İklim Değişikliği Nedir? Temel Kavramlar, Nedenleri, Gözlenen ve Öngörülen Değişiklikler, I. Türkiye İklim Değişikliği Kongresi-TİKDEK, İTÜ, İstanbul.

Türkiye Erozyonla Mücadele, Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı (TEMA), (2021). 17.09.2021 tarihinde https://www.tema.org.tr/hakkimizda/kurumsal/kurulus-oykumuz adresinden erişildi.

Türkiye Tabiatını Koruma Derneği (TTKDER), (2021). 13.02.2021 tarihinde http://www.ttkder.org.tr/index.php/kurumsal/dernegin-tarihcesi adresinden erişildi.

Türküm, A. S. (1998). Çağdaş Toplumda Çevre Sorunları Ve Çevre Bilinci. *Çağdaş Yaşam Çağdaş İnsan. Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi İlköğretim Öğretmenliği Lisans Tamamlama Programı, Eskişehir, 165*, 181.

Tütüncü, K., & Deniz, V. (2008). Hangisi Daha Yeşil, Hangisi Daha Çevre Dostu. *Geri Dönüşüm Dergisi, Mart-Nisan*, 20-23.

Ubale, M. Y., Martin, D., & Wee, S. T. (2012). The Current Practices Of Sustainable Housing Development Mechanisms. *In 2nd International Conference on Management*. ISBN: 978-967-5705-07-6

Ulusoy, A., & Vural, T. (2001). Kentleşmenin Sosyo Ekonomik Etkileri. *Belediye Dergisi, 7*(12), 8-14.

Ulutak, N. (1988). Belgesel Sinemanın Temel Özellikleri Ve Tarih Felsefesi Açısından Belgesel Sinemada Gerçeklik, Anadolu University. *Social Science Institute, Doctoral Thesis, Eskişehir.*

United Nations Educational (UNESCO), (2021). ‘‘Scientific and Cultural Organization’’ 14.03.2021 tarihinde https://whc.unesco.org/en/ adresinden erişildi.

United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO), (2014). 24.12.2021 tarihinde http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002305/230514e.pdf adresinden erişildi.

Uslu, A. ve Marangoz, M. (2008). Kar Amacı Gütmeyen Kuruluşlarda Sosyal Pazarlama ve Çevre Gönüllü Kuruluşlara Yönelik Bir Araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(1), 109-137.

Uydacı, M., (2002), Yeşil Pazarlama – İş Ahlakı Ve Çevresellik Açısından Yaklaşımlar, Türkmen Kitabevi, İstanbul.

Uyduranoğlu Ö. & Aksoy A., (2014). Türkiye’nin Su Riskleri Raporu. İstanbul: Ofset Yapımevi.

White, L. (1967). The Historical Roots Of Our Ecologic Crisis. *Science New Series, 155* (3767), 1203-1207.

Yalım, F., & Kurban, S. (2013). Kentlerde Çevre Bilincinin Oluşturulması Sürecinde Bir Halkla İlişkiler Aracı Olarak Festivallerden Yararlanılması: İstanbul Ecofest'e Katılanlar Üzerine Bir Araştırma. *Selçuk İletişim, 7*(4), 81-93.

Yanık, A., Atas, U., & Batu, M. (2019). Dijital Turizm: Turizm ve Pazarlamada Dijital Dönüşüm. *Uluslararası Dijital Dönüşüm Kongresi Bildiriler Kitabı, 227*, 230.

Yazgan, Ç. Ü. (2010). Tarihi Süreçte Toplum - Çevre İlişkileri ve Çevre Sorunlarının Ortaya Çıkışı. *E-Journal of New World Sciences Academy, 5* (1), 227-244.

Yıldırım, E. (2019). Televizyon Belgesel Filmleri Anlatı Yapısının İzler Kitle Beklentilerine Etkileri Ve Örnek Belgesel Film Çözümlemesi. *Dördüncü Kuvvet Uluslararası Hakemli Dergi, 2*(2), 134-149.

Yılmaz, H., & Özer, S. (1997). Gürültü Kirliliğinin Peyzaj Planlama Yönünden Değerlendirilmesi Ve Çözüm Önerileri. *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 28* (3).

Yiğitbaşıoğlu, H. (2017). Kentlerin Çevre Sorunları Ve Habitat Konferansları. *Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 38* (1-2).

Yol, S. (2019). Çevreci Sivil Toplum Örgütleri Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Van Kent Merkezi Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

Yönet, E. (2005). "Kurumsal Sosyal Sorumluluk Anlayışında Son Dönemeç: Stratejik Sorumluluk". Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 8/13. S.239-264.

Yurtsever, M. (2018). Küresel Plastik Kirliliği, Nano-Mikroplastik Tehlikesi Ve Sürdürülebilirlik. *Çevre Bilim Ve Teknoloji Dergisi*, (1), 171-197.

Yüceer, N. (2001). Gürültü. *Metalürji Dergisi*, 127.

Yücel, M., & Babuş, D. (2005). Doğa Korumanin Tarihçesi ve Türkiye'deki Gelişmeler. *Doğu Akdeniz Ormancılık Araştırma Müdürlüğü DOA Dergisi, 11*, 151-175.

Yüksel, E. (2011).Haber Toplama Ve Yazma, Tablet Kitabevi, Konya, 2005.

TURNİTİN RAPORU

ORİJİNALLİK RAPORU

%7	%7	%4	%6
BENZERLİK ENDEKSİ	İNTERNET KAYNAKLARI	YAYINLAR	ÖĞRENCİ ÖDEVLERİ

BİRİNCİL KAYNAKLAR

1	dergipark.org.tr İnternet Kaynağı	%1
2	acikbilim.yok.gov.tr İnternet Kaynağı	%1
3	Submitted to Hacettepe University Öğrenci Ödevi	<%1
4	adudspace.adu.edu.tr:8080 İnternet Kaynağı	<%1
5	earsiv.kastamonu.edu.tr:8080 İnternet Kaynağı	<%1
6	Submitted to AtilimUniversity Öğrenci Ödevi	<%1
7	docplayer.biz.tr İnternet Kaynağı	<%1
8	9lib.net İnternet Kaynağı	<%1
9	www.acarindex.com İnternet Kaynağı	<%1

10	paperity.org İnternet Kaynağı	<%1
11	Submitted to Canakkale Onsekiz Mart University Öğrenci Ödevi	<%1
12	www.researchgate.net İnternet Kaynağı	<%1
13	www.openaccess.hacettepe.edu.tr:8080 İnternet Kaynağı	<%1
14	Submitted to Dokuz Eylul Universitesi Öğrenci Ödevi	<%1
15	archive.org İnternet Kaynağı	<%1
16	acikerisim.nigde.edu.tr:8080 İnternet Kaynağı	<%1
17	tez.sdu.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
18	acikerisim.uludag.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
19	dspace.gazi.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
20	dspace.trakya.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
	acikerisim.erbakan.edu.tr	

	İnternet Kaynağı	<%1
22	hdl.handle.net İnternet Kaynağı	<%1
23	Submitted to Erciyes Ãniversitesi Öğrenci Ödevi	<%1
24	acikerisim.sakarya.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
25	Submitted to Karadeniz Teknik University Öğrenci Ödevi	<%1
26	link.springer.com İnternet Kaynağı	<%1
27	dspace.ankara.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
28	Submitted to Istanbul Bilgi University Öğrenci Ödevi	<%1
29	dergipark.ulakbim.gov.tr İnternet Kaynağı	<%1
30	Submitted to Trakya University Öğrenci Ödevi	<%1
31	Submitted to University of Birmingham Öğrenci Ödevi	<%1
32	roderic.uv.es İnternet Kaynağı	<%1

33	www.futourismcongress.com İnternet Kaynağı	<%1
34	newwsa.com İnternet Kaynağı	<%1
35	onedio.com İnternet Kaynağı	<%1
36	www.csb.gov.tr İnternet Kaynağı	<%1
37	acikerisim.aku.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
38	Submitted to The Scientific & Technological Research Council of Turkey (TUBITAK) Öğrenci Ödevi	<%1
39	e42dec34-a2da-4441-a69e-ed65d3c475b0.filesusr.com İnternet Kaynağı	<%1
40	Submitted to Konya Necmettin Erbakan University Öğrenci Ödevi	<%1
41	icebconference.org İnternet Kaynağı	<%1
42	www.isarder.org İnternet Kaynağı	<%1
43	dergipark.gov.tr İnternet Kaynağı	<%1

44	jshsr.org İnternet Kaynağı	<%1
45	ardahan.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
46	eprints.uthm.edu.my İnternet Kaynağı	<%1
47	hal-insu.archives-ouvertes.fr İnternet Kaynağı	<%1
48	www.bosayna.com İnternet Kaynağı	<%1
49	www.ijopec.co.uk İnternet Kaynağı	<%1
50	Submitted to Ataturk Universitesi Öğrenci Ödevi	<%1
51	aksaray.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
52	acikerisimarsiv.selcuk.edu.tr:8080 İnternet Kaynağı	<%1
53	journals.sagepub.com İnternet Kaynağı	<%1
54	nek.istanbul.edu.tr:4444 İnternet Kaynağı	<%1
55	toad.halileksi.net İnternet Kaynağı	<%1

56	www.mataramasu.co İnternet Kaynağı	<%1
57	yalnizlikmarmelati.wordpress.com İnternet Kaynağı	<%1
58	Submitted to Ankara University Öğrenci Ödevi	<%1
59	Submitted to Kahramanmaraş Sütçü İmam University Öğrenci Ödevi	<%1
60	Submitted to Kocaeli Üniversitesi Öğrenci Ödevi	<%1
61	acikerisim.firat.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
62	acikerisim.nevsehir.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
63	statik.tse.org.tr İnternet Kaynağı	<%1
64	unak.org.tr İnternet Kaynağı	<%1
65	www.bilgindir.com İnternet Kaynağı	<%1
66	ALGAN, F. Müge. "Emisyon ticareti sistemini kimyönetiyor?", TUBITAK, 2011. Yayın	<%1

67	Submitted to MEF Lisesi Öğrenci Ödevi	<%1
68	Submitted to University of California, Los Angeles Öğrenci Ödevi	<%1
69	Submitted to Victoria University of Wellington Öğrenci Ödevi	<%1
70	abakus.inonu.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
71	www.gecekitapligi.com İnternet Kaynağı	<%1
72	www.paradigmaakademiyayinlari.com İnternet Kaynağı	<%1
73	acikders.ankara.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
74	aksarayiibd.aksaray.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
75	bcb1cbad-d907-474e-a4a2-adcfde6e37f0.filesusr.com İnternet Kaynağı	<%1
76	Submitted to Bahcesehir University Öğrenci Ödevi	<%1
77	Submitted to Bozok Ãniversitesi Öğrenci Ödevi	<%1

78	Submitted to Eastern Mediterranean University Öğrenci Ödevi	<%1
79	acikerisim.erdogan.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
80	ailevecalisma.gov.tr İnternet Kaynağı	<%1
81	openaccess.hku.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
82	www.akademikbakis.org İnternet Kaynağı	<%1
83	www.dokapsempozyum.org İnternet Kaynağı	<%1
84	BİRDİŞİLİ, Fikret. "Çevreye Metaekolojik Yaklaşım ve Doğada Karşılıklı Dayanışma İlkesi", SAKARYA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ, ESENTEPE KAMPÜSÜ, 54187 ADAPAZARI- SAKARYA, 2014. Yayın	<%1
85	Submitted to Embry Riddle Aeronautical University Öğrenci Ödevi	<%1
86	Submitted to Gazi University Öğrenci Ödevi	<%1
87	Submitted to Istanbul Gelisim University Öğrenci Ödevi	

		<%1
88	Submitted to Sabanci Universitesi Öğrenci Ödevi	<%1
89	acikerisim.deu.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
90	ekolojidergisi.com İnternet Kaynağı	<%1
91	ouci.dntb.gov.ua İnternet Kaynağı	<%1
92	web-argitalpena.adm.ehu.es İnternet Kaynağı	<%1
93	Submitted to Adnan Menderes Üniversitesi Öğrenci Ödevi	<%1
94	Submitted to Istanbul Medipol Ãniversitesi Öğrenci Ödevi	<%1
95	f036c44f-885b-43e4-bc75-ddc5d656a30b.filesusr.com İnternet Kaynağı	<%1
96	metalurji.org.tr İnternet Kaynağı	<%1
97	books.akademisyen.net İnternet Kaynağı	<%1
98	kaysem12.kku.edu.tr İnternet Kaynağı	

		<%1
99	www.yumpu.com İnternet Kaynağı	<%1
100	acikerisim.karabuk.edu.tr:8080 İnternet Kaynağı	<%1
101	readgur.com İnternet Kaynağı	<%1
102	www.journals.istanbul.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
103	dosya.marmara.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
104	pt.scribd.com İnternet Kaynağı	<%1
105	webdosya.csb.gov.tr İnternet Kaynağı	<%1
106	www.ncsa-turkey.cevreorman.gov.tr İnternet Kaynağı	<%1
107	www.selcuk.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
108	www.yalitim.net İnternet Kaynağı	<%1
109	Submitted to Kastamonu University Öğrenci Ödevi	<%1

110	alonot.com İnternet Kaynağı	<%1
111	forum.fok.nl İnternet Kaynağı	<%1
112	iksadyayinevi.com İnternet Kaynağı	<%1
113	journals.openedition.org İnternet Kaynağı	<%1
114	sobild.ankara.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
115	www.cirworld.org İnternet Kaynağı	<%1
116	app.trdizin.gov.tr İnternet Kaynağı	<%1
117	libratez.cu.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
118	mafiadoc.com İnternet Kaynağı	<%1
119	usobo.org İnternet Kaynağı	<%1
120	www.ulusaltezmerkezi.net İnternet Kaynağı	<%1
121	mersinsempozyumu.mersinakademi.com.tr İnternet Kaynağı	<%1
122	GÜNEŞ, Mehmet. "Kamu yönetiminde sosyal çevrenin ekolojik düşünce ile algılanması", Gazi Üniversitesi, 2012. Yayın	<%1

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve Soyadı: Kardelen Kübra KAVAK

Öğrenim Durumu:

Derece	**Alan**	**Üniversite**	**Yıl**
Lisans	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi	Atılım Üniversitesi	2018
Yüksek Lisans	Halkla İlişkiler ve Reklamcılık	Atılım Üniversitesi	2022

İş Deneyimi:

Çalıştığı Yer	**Görev**	**Yıl**
Yenimahalle Belediyesi	Halkla İlişkiler Stajyeri	2021
Akosis Mühendislik	İnsan Kaynakları	2021

Yabancı Diller: İngilizce

Yayınlar: -

Tarih: (Savunma Tarihi): 24.08.2022